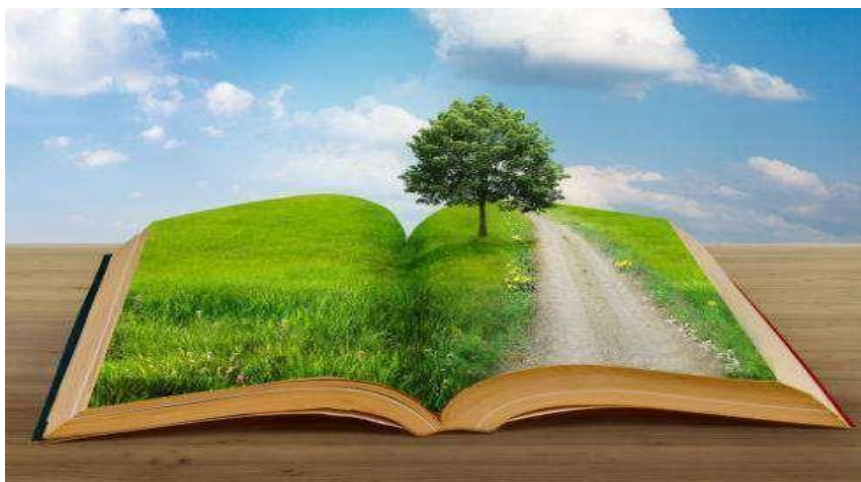

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ СЬОГОДЕННЯ

Збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції

Херсон – 2019

УДК: 1:371.122

ББК: 873:66.72 (2) 92 2

Редакційна колегія:

Берегова Г.Д., доктор філософських наук, професор (Україна);

Герасимова Е.М., доктор філософських наук, професор (Україна);

Едвард Ніч (Edward Nycz), доктор габілітований, професор (Польща);

Муляр В.І., доктор філософських наук, професор (Україна);

Розова Т.В., доктор філософських наук, професор (Україна);

Бак М., доктор філософських наук (Польща);

Влох С., доктор педагогічних наук (Польща);

Черемісін О.В., доктор історичних наук, професор (Україна);

Дземідовіч А.В., кандыдат гістарычных навук (Білорусь);

Лень Т.В., кандидат філософських наук, доцент (Україна);

Варнавська І. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Герасименко М. В., кандидат філософських наук, старший викладач (Україна).

Філософські обрії сьогодення. Збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. Берегової Г. Д. – Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. – 238 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників VII Міжнародної науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення». У матеріалах авторів акцентовано увагу на філософському осмисленні сучасного соціокультурного простору, проблемах пізнання й освіти у вимірах філософського аналізу, філософській рефлексії особистості та інших актуальних філософських проблемах сучасності. Збірник адресовано науковцям, викладачам, студентам, усім зацікавленим філософськими дослідженнями. За виклад, зміст, достовірність і грамотність опублікованих матеріалів відповідають автори.

@ Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет», 2019

ЗМІСТ

Алешенко Л.О. СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ	8
Афанасьєв О.І., Василенко І.Л. НАУКА ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	10
Бак М. DIALEKTYKA ORĘDOWNIKÓW MAŁYCH I DUŻYCH ROZWIĄZAŃ STRUKTURALNYCH PRZY REALIZACJI INTELIGENTNEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	12
Берегова Г.Д. СМІХ ЯК ПОКАЗНИК МОРАЛЬНОСТІ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я.....	14
Біла Т.А., Ляшенко Є.В., Охріменко О.В. КВАЗІПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	16
Бовдир О.С. ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ ОСОБИСТОСТІ ТА РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СИСТЕМІ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	18
Бойков О.Ю., Бойкова Є.Л. ІДЕЯ ПРОТЕКТОРАТУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ У XVII – XX ст.	21
Бокшань Г.І. МІФОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА І ГАЛИНИ ПАГУТЯК.....	24
Боліла С.Ю. СОЦІАЛЬНА РОЛЬ МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ.....	25
Боліла С.Ю., Соколова М.П. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ.....	27
Варнавська І.В. СОЦІОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЧЛЕНІВ ЖЕНЕВСЬКОГО ГУРТКА	30
Варнавський О.В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ	32
Ващенко В.В., Черкашина Т.О. ВПЛИВ КІНО НА ПОВЕДІНКУ І СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ.....	36
Ведмеденко О.В., Корбич Н.М. МЕД – МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ	37
Виноградова Т.І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАДИЦІЙНОГО ТА ІНТЕРАКТИВНОГО ВИДІВ НАВЧАННЯ	40
Волошина В.М. ФРУСТРАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ	44
Галат Л.М. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ПРЕДМЕТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ.....	46
Герасименко М.В. АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУСПІЛЬНІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ЇЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ	48
Гречишкіна Т.А. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	52
Гузар В.М. ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	54
Данієлян Л.В., Черкашина Т.О. ВПЛИВ ЛАЙКІНГУ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ	56

Дашевська Л.М. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА БАЗІ КОМП'ЮТЕРНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ВНЗ.....	58
Дереш В.С., Буганова А.С. ДУША І СВІДОМІСТЬ : СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ.....	60
Дереш В.С., Гаценко К.В. МОРАЛЬНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	62
Дробітько А.І. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СТРУКТУРА, ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	64
Дубовик Л.П. СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА-ДОСЛІДНИКА.....	66
Ємельяненко Г.Д. АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ДУХОВНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ С. К'ЄРКЕГОРА.....	69
Жарких В.Ю. ИСТИНА И ЛОЖНОСТЬ В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ.....	70
Zagorulko R.V., Teterina V.V. OBJECTIVES OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF CULTURE.....	71
Зик О.І., Костючков С.К. ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА СТУДЕНТА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВИШУ	73
Камінська М.О. РЕАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	76
Камінська М.О., Фостик П.П. ПОНЯТТЯ ГЕРМЕНЕВТИКТ ЯК НАУКИ	79
Каранфілова О.В., Засухіна М.О. ФІЛОСОФІЯ АРХІТЕКТУРИ В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ОСВІТИ.....	81
Каранфілова О.В., Боднарюк Д.В. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У БЛАГОУСТРОЇ ВІДКРИТИХ ПРОСТОРІВ УРБАНІСТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА	82
Карнаушенко А.С. СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ.....	84
Кириченко Н.В., Боліла С.Ю. СУЧАСНІ ЗАСОБИ ДІЛОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТО- СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПРАВОВИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ	86
Коваленко А.Г. ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ РЕАЛЬНОСТІ В ЛІРИЦІ МИКОЛИ ЗЕРОВА	88
Ковальов Ю.В. СВІДОМІСТЬ В КОНТЕКСТІ ВІДНОШЕНЬ ЛЮДИНИ ДО СВІТУ	91
Ковтун В.А. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНО- ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	93
Колотило М.О. СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ: РУХ ПО ЕКСПОНЕНТІ.....	96
Костючков С.К. КОСМОГОНІЧНИЙ ДАРВІНІЗМ: ФІЛОСОФІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ВСЕСВІТУ	98
Кривицька Є.О. ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	101
Кругляк М.Е. ПОГЛЯД НА РЕЛІГІЮ У ТВОРЧОСТІ ЕРІКА-ЕММАНґЮЕЛЯ ШМІТТА	103

Кузнєцов В.І. БАГАТОВАРІАНТНІСТЬ РОЗВИТКУ СИСТЕМ НАУКОВОГО ЗНАННЯ	105
Кучеренко А.А. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ.....	109
Лень Т.В. ТОЛЕРАНТНІСТЬ:РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ У ФОРМУВАННІ БАЗОВОЇ ЦІННОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА	111
Литвинчук О.В. ГУМАНІТАРНЕ МИСЛЕННЯ В ПОШУКАХ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	113
Лишевська В.М., Шаповал С.І. ОСОБЛИВОСТІ ІНОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	115
Любенко О.І., Кривий В.В. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА У СВІТІ ТА УКРАЇНІ	118
Маєвська К.А. ПІДБІР РОСЛИН ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ДАХУ ФАКУЛЬТЕТУ	121
Мамренко М.А. ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА ЗНЗ	123
Макухіна С.В., Левченко І.С. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ....	126
Мельниченко С. Г., Морозов О.В. ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ МЕТОДОЛОГІЇ В НАУКАХ ПРО ЗЕМЛЮ	128
Михайленко Г.М. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БІОГРАФІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ БАГАТОВИМІРНОСТІ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ.....	130
Морозов С.О., Варнавська І.В. ОСНОВНІ ВІДМІННОСТІ У ВИЗНАЧЕННІ ПОНЯТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА ЛОКАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ	134
Морозова О.С. ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ	137
Муляр В.І. ГАРМОНІЯ СОЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА: ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ КРОКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	139
Назаренко М.С. ПРИРОДА В ФІЛОСОФІЇ РОМАНТИЗМУ ТА ДАУНШИФТИНГ ХХІ СТОЛІТТЯ	142
Огородник В.О., Коршун Т.В. СУЧАСНЕ ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: МЕТА, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ.....	144
Петрова О.О. ФІЛОСОФІЯ КАЙДЗЕН ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	147
Петрожалко В.В. ЧИ ІСНУЄ У ВІДЕОІГРАХ СЕКСИЗМ	149
Петрушкевич І.І. ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ	151
Подкупко Т.Л. ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....	153
Поліщук Р.М. СПОРТ ЯК КВАЗІРЕЛІГІЯ.....	155

Повод Т.М., Остапенко А.С. ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСІВ.....	157
Пріц В. Ю. СВІТОГЛЯДНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕКСТРАПОЛЯЦІЇ В КОСМОЛОГІЇ.....	159
Рибка Н.М., Некрилова М.С. ІНТЕРСЕКЦІЙНА ДИСКРИМІНАЦІЯ МОЛОДИХ ФАХІВЧИНЬ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ.....	161
Романовський О.О., Кругла Н.А. ПРОБЛЕМА КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНИХ ЗМІ	164
Ротаєнко О.В. СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	165
Ргіщева В.С. ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА УСПІШНОГО СУСПІЛЬСТВА	167
Саннікова С.Б. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ	170
Сарнавська О.В. ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЖЕСТУ ЯК ФЕНОМЕНУ КОМУНІКАЦІЇ	172
Соболь О.М. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ТВАРИН.....	174
Хоменко В.В., Свирида В.С. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ	177
Тарасов О. ДЕЯКІ ПРИЧИНИ НЕКРИТИЧНОГО ПРИЙНЯТТЯ ПАРАДИГМ	179
Тимченко В.М. НІГІЛІЗМ ЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПРОТИ РЕАЛЬНОСТІ ЯК ДАРУ	181
Топал В.В. ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІНОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ	184
Фурман І.Д., Костючков С.К. МОДЕЛЬ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ БІОФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ	186
Хоменко Г.В. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ОСВІТА МИРУ У ДИСКУРСІ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ	189
Чеканович В.Г. COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH VOCABULARY TEACHING	192
Черемісін О.В., Коверга Д. Е. МІСЬКА ТРАДИЦІЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ ст.	194
Черкашина Т.О., Недоступ В.В. АБ'ЮЗ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ	197
Черкашина Т.О., Чихун О.В. ДІТИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ГРУПА.....	198
Черкашина Т.О., Каранда В.О. ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ОСОБИСТІТЬ.....	200
Чорний О.В. ТЕОРІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОТРЕБА В ОПРАЦЮВАННІ, ПЕРЕКЛАДІ ТА ЗАСВОЄННІ ГЛОБАЛЬНОГО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДИСКУРСУ.....	202
Чумаченко О.П. ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ТВОРЧІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ Ф.НІЦШЕ.....	204
Шалар О.Г.	

ОЦІНКА СТАНУ ЗДОРОВ'Я ТА ЧИННИКІВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ	206
---	-----

Шаповал С.І., Федько В.С. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СПОДЩИНІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ ХІХ –ХХ СТОЛІТТЯ ..	207
Шарій В.О. ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й ЗЕМЛЕРОБСТВО	212
Шепель Т.В. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЕКЦІЇ	213
Шпачинський І.Л. НАВЧАТИ З ГУМОРОМ, НАВЧАТИ ГУМОРУ	218
Федорова О.В., Швець І.Р. МОДА ЯК ФАКТОР САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ	220
Юськів С.М. УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	221
Янушевич І.А. РОЛЬ ФІЛОСОФСЬКИХ СПЕЦКУРСІВ НА ІНОЗЕМНІЙ МОВІ В РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПРАКТИК ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ В ВНЗ	225
Ясінський М.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	228
Відомості про авторів	232

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

Хоча сільський туризм зародився в країнах Європи, та лідерство за обсягами розвитку впродовж останніх років утримує США. Близько 2/3 молодих людей країни, хоча б раз в житті здійснювали мандрівку до сільської місцевості з метою відпочинку за останні декілька років. Наразі зі сфери подорожей кожного року до бюджету надходить більше 600 млрд. доларів прибутку, поступаючись лише медичному обслуговуванню та діловим послугам.

Європейська модель сільського туризму має пряму залежність від державної підтримки та програм залучення сільських громад до нього. Уряд країн Європейського Союзу саме в сільському туризмі вбачає основний важіль економічного підйому сільських територій. Як вважають експерти Європейського банку реконструкції та розвитку створення умов для життя і роботи в селі обходиться в 20 разів дешевше ніж облаштування життя в місті вихідцю з сільської місцевості [1].

На сьогоднішній день в Західній Європі майже зрівнялась кількість ліжко-місць для відпочинку в сільській місцевості в приватних оселях та у класичних готелях. Наприклад цінності й традиції такого виду туризму на протязі багатьох років сповідує Великобританія. Національною туристичною організацією країни акредитовано більше 1000 агроосель. Цей вид туризму забезпечує понад 350 тисяч робочих місць для молоді і є передумовою для існування тисяч одиниць молодіжного підприємництва в сільській місцевості [1].

Наприклад у Данії Національна асоціація сільського туризму створена фактично лише декілька десятиліть тому (за матеріальної підтримки Союзу датських фермерів), але вже об'єднує близько 200 молодіжних підприємств, що володіють більш ніж двома тисячами ліжко-місць в сільській місцевості.

Сільський туризм Франції представлений Національною організацією будинків відпочинку й зеленого туризму. Саме ця організація має у своїй власності агрооселі на будь-який смак і вид відпочинку, сертифіковані за високими національними стандартами сервісу. Водночас, реалізуються різні концепції агротуризму, такі як приморські агрооселі, кінні ферми, винні агросадиби, гірськолижні шале, панда-агроекокотеджі, замки в сільській місцевості, рибацькі будиночки тощо. Прогресивного розвитку набула мережа автотуристичних кемпінгів, якими активно користуються ті туристи, які полюбляють подорожувати країною на власному авто. Ці кемпінги розташовані в сільських місцевостях, завдяки чому мандрівники можуть отримувати свіжі продукти домашнього приготування.

Також лідером по розвитку молодіжного підприємництва в галузі сільського туризму є Іспанія. Ця країна має безліч варіантів відпочинку в сільській місцевості, а кількість ліжко-місць перевищує 27 тисяч одиниць. Близько 750 сільських готелів пройшли категоризацію за системою "INNS OF SPAIN", та отримали від 1 до 4 тюльпанів. Щороку послугами цього виду туризму користуються більше 1 млн. осіб.

Тим часом, в Італії молодіжне підприємництво тісно пов'язує сільський туризм з курортним. Після запровадження близько тридцяти років тому урядом країни пільгового режиму оподаткування для молодіжного підприємництва виникла розгалужена мережа іміджевих котеджів відпочинку та пансіонів, які мають категоризацію не меншу від тризіркового рівня. Такі заклади забезпечені усією необхідною рекреаційною інфраструктурою. Не дивлячись на те, що вартість послуг на такий вид відпочинку в Італії майже вдвічі вищий, ніж, наприклад, у Франції або ж Іспанії, ним щорічно користується близько 2 млн. осіб (з них 78% - жителі цієї країни).

Дуже розвинене молодіжне підприємництво в галузі сільського туризму є Австрія. В цій країні нараховується понад 15 тисяч зареєстрованих господарств сумарною місткістю 170 тисяч ліжко-місць - це кожне сьоме туристичне ліжко. «Родзинкою» відпочинку в Австрійських Альпах є безпосередня задіяність гостей у традиційному фермерському господарюванні - вигоні худоби на

альпійські луки, зборі гірських трав і ягід, виготовленні молокопродуктів тощо, а також різноманітні програми активного гірського, екстремального й екологічного туризму [2].

В Україні ж сільський туризм з'явився в середині 90-х років ХХ ст. З тих пір його розвитком та популяризацією займається Спілка сприяння розвитку сільського «зеленого туризму» в Україні створена у 1996 р. Так поступово з маловідомого виду сільський має стати одним з можливих варіантів вирішення соціально-економічних проблем села.

Одним зі шляхів вирішення цих проблем може стати молодіжне підприємництво. Воно являє собою особливий вид економічної активності молоді, спрямований на досягнення економічних інтересів, розкриття творчого потенціалу та самореалізацію молоді [3].

В Україні є всі умови для активного розвитку молодіжного підприємництва в галузі сільського туризму: унікальна історико-етнографічна спадщина українських сіл; багаті рекреаційні ресурси; екологічна чистота сільської місцевості; відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів; наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів; традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок; можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо.

Для розвитку молодіжного підприємництва в галузі сільського туризму необхідне створення певної інфраструктури, що має включати:

- приміщення для розміщення туристів, яким у більшості випадків виступає сільський будинок. До цього варто додати господарчий двір або ферму, до якої виявляють інтерес туристи, а особливо діти (догляд за тваринами і птахами, збирання овочів та фруктів тощо). Тут увага спрямована на збереження народного побуту й архітектури;

- інженерну інфраструктуру (освітлення, опалення, телефонізація, шляхи, водопостачання, лижні траси, підйомники, пляжі тощо). Без цього неможливо нормальне споживання туристичного продукту сільського зеленого туризму;

- виробничу інфраструктуру, орієнтовану на народні ремесла та виробництво на їхній основі характерних для даного регіону сувенірів на сільську тематику; приготування місцевими кухарями, з можливою участю туристів, місцевих блюд;

- участь туристів в різних видах сільськогосподарської діяльності;

- соціальну інфраструктуру, що активізує контакти між селянами та туристами (будинки культури, кінотеатри, організації свят, карнавалів, змагань тощо).

Вся туристична інфраструктура села повинна відповідати двом основним вимогам: по-перше, створювати нормальні умови для проживання і відпочинку туристів, а по-друге, у мінімальному ступені порушувати екологічну стійкість природного середовища [4].

При цьому агро-оселі повинні відповідати наступним вимогам: наявністю красивого фасаду (найкраще - типовий для регіону стиль); традиційним для району способом ведення домашнього господарства; побутовою зручністю; достатньою кількістю приміщень для розміщення туристів; можливістю надання додаткових туристичних послуг (харчування, екскурсій) тощо.

Отже молодіжне підприємництво в контексті розвитку сільського туризму може стати ключовим в вирішенні ряду проблем, а саме: зменшити рівень безробіття на селі та розширити коло самозайнятості сільської молоді; розширити можливості реалізації продукції особистого підсобного господарства, причому реалізації її на місці; покращити благоустрій сільських садиб, вулиць, в цілому сіл; стимулювати розвиток соціальної інфраструктури; відродити та зберегти розвиток місцевих народних промислів, пам'яток історико-культурної спадщини; підвищити культурно-освітній рівень сільського населення, зокрема молоді.

Література

1. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму

http://tourlib.net/statti_ukr/siltur2.htm

2. Сільський туризм, що це таке? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL:

http://www.bucoda.cv.ua/four/1/2_1.html

3. Куцоконь М.П. Молодіжне підприємництво та активізація суб'єктивного підприємницького потенціалу молоді. Навчально-методичний посібник / За ред. проф. Гудзя П.В. – Донецьк: ЮгоВосток, 2006. – 286 с.

4. Прокопа І.В. Матеріали наради-семінару «Аналіз розвитку та рекомендації щодо вирішення проблемних питань сільського зеленого туризму України». – Яремче, 2011.

Афанасьєв О. І.

Одеський національний політехнічний університет (Україна)

Василенко І. Л.

Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова (Україна)

НАУКА ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Серед факторів, відповідальних за формування історичної пам'яті, перш за все, слід назвати освіту, мистецтво та літературу, а також засоби масової інформації. Причому, освіта, зокрема, історичні дисципліни, не дає забути пам'ятні дати далекого і не дуже далекого минулого, мистецтво і література відображають як минуле, так і сьогодення, що йде в минуле. Засоби масової інформації, фіксуючи сьогодення, сприяють відбору того, що необхідно пам'ятати.

Можливо, до зазначених факторів слід було б додати релігію і побутовий досвід. Але релігійна пам'ять занадто специфічна і вибіркова, і в загальнолюдську або національну пам'ять звідти потрапляє не так багато подій і героїв. Побутовий досвід швидкоплинний і не має спеціальних засобів фіксації, за винятком, хіба що усних оповідань. Тому наступне покоління пам'ятає лише побутові історії, які не завжди узгоджуються з тим, що «пам'ятають» освіта, література і мистецтво, через що і витісняються останніми. Та й самі очевидці через деякий час пам'ятають не стільки те, що бачили і пережили, скільки те, що про це прочитали, подивилися, прослухали в кінофільмах, романах, підручниках, газетах тощо.

На перший погляд здається, що відбір того, що слід пам'ятати як історичні знакові події, виробляє сам індивід. Однак він схильний до впливу тих вищеназваних феноменів, які формують історичну пам'ять. Особливо це проявляється при неоднозначних оцінках діяльності тих чи інших ветеранських товариств, організації та проведенні меморіальних виставок або ювілеїв знакових подій, нових документів про історичне минуле [1; 4]. Зокрема, на пострадянському просторі історична пам'ять пов'язується зі святкуванням всіляких державних ювілеїв або спробами вироблення певної об'єднуючої ідеології, або проблемою національної ідентичності.

Той відбір в історичну пам'ять, який здійснюють освіта, мистецтво укупі з літературою і ЗМІ прямо або побічно детермінований наукою, насамперед історичною [2], хоча він і коригується безліччю позанаукових чинників. Але історичне знання не є монолітним. У ньому наявні як мінімум дві фундаментальні парадигми.

Перша парадигма співвідносить історичне знання з виховними цілями, які обумовлені ідеологічними і політичними орієнтирами. В цьому випадку, навіть при прагненні до неупередженості, нерідко переважає суб'єктивність інтерпретацій і відхід від об'єктивності. Саме дана парадигма вимагає від історика зберігати і поповнювати історичну пам'ять крізь певну ідеологічну призму. У цьому плані цікаво, що аж до XIX століття історичні праці припускали обов'язкове використання художнього виразного стилю [7, с. 108-109], який безпосередньо співвідносився з ідейно-виховним чинником. Навіть в працях найбільших німецьких істориків XIX ст. Л. фон Ранке та І. Г. Дройзена, які багато зробили для утвердження наукових критеріїв в історичному знанні, для становлення наукового підходу в історії (тобто для затвердження другої парадигми) історія не стільки знання про деякий об'єкт, скільки засіб самопізнання і розвитку особистості.

З розвитком історичної дисципліни її цілі починають істотно відрізнятися від ідеологічних і виховних завдань, вона нерідко вступає в протиріччя з тими фрагментами історичної пам'яті, які сформувалися позанауковими факторами. Такі цілі характерні для другої парадигми, що визначає науковий підхід до історії.

Друга парадигма історичного знання сформульована науково орієнтованими дослідниками. Хоча окремі її елементи, наприклад, ідея причинно-наслідкових закономірностей і детермінізму в історії, виникли раніше, проте афоризм Г. де Моно «Ми не піднімаємо ніякого прапора» [8, с. 75] характеризує усвідомлену і всеосяжну відмову від ідейно-політичної, націоналістичної, партійної

упередженості. При цьому історик може бути і патріотом, і прихильником тих чи інших політичних доктрин, але не на шкоду науково орієнтованій історії.

Пам'ять часто розглядається як своєрідне дзеркало, в якому відображаються події, вчинки, думки людей давнього або недавнього минулого. Так, Геродот на початку своєї «Історії» пише, що хоче описати події з їх причинами, тому йому цікаві описи очевидців або тлумачів як такі [5]. Його не цікавили ті питання, якими зараз стурбовані вчені-гуманітарії і політики, а саме механізми формування пам'яті, її «правильність» чи «неправильність». Але якщо останні питання виникають, то очевидно, що історична пам'ять не завжди є (точніше завжди не є) адекватне дзеркало історичної реальності. Крім того, розуміння пам'яті може припускати її самостійну цінність. Тут головне питання: чим, ким і як вона наповнюється, що слід пам'ятати, а що забути.

Багато каналів формування історичної пам'яті опосередковані історичними дисциплінами. Вони виявляють ті чи інші факти, будують пояснювальні теорії, здійснюють популяризацію складних наукових побудов. Через навчальну та популярну літературу, ЗМІ та інші інформаційні канали наукові знання, найчастіше проходячи офіційне і неофіційне ідеологічне сито, часом спрощуються і спотворюються, входять в повсякденну і теоретичну свідомість і осідають в історичній пам'яті.

До того ж, паралельно науці, існують, розвиваються і поширюються навколонаукові уявлення, що поставляються любителями і поганими професіоналами, які вже істотно спотворюють наукові уявлення, але які користуються великим впливом в силу простоти для розуміння або оригінального бачення історичних епізодів. Ненаукові ідеї також сприймаються масовою свідомістю і впроваджуються в історичну пам'ять у вигляді всляких міфів. Втім, багато міфів виникають «між рядків» наукової літератури, особливо, якщо вона переслідує, здавалося б, високі цілі виховання благородства, волелюбності, патріотизму та інших достоїнств на історичних прикладах.

Сказане не означає, що потрібно викорінювати історичні міфи. Навпаки, важливо підкреслити їх реальне виховне, естетичне, моральне та інше значення. Однак, освічена людина зобов'язана розрізняти міф і реальність і не повинна жити всередині міфу. Важливо також не допустити, щоб міфотворчість стала державною політикою, а ідеологія превалювала над наукою.

Ідеологія завжди є вираз того чи іншого інтересу, а наука повинна бути незацікавленою, неупередженою, об'єктивною. Навіть якщо ідеологія переслідує благі цілі, вона повинна контролюватися наукою, інакше неминучі неадекватні, зацікавлені інтерпретації, які часом неможливо відрізнити від фальсифікацій. Актуальним в цьому відношенні є вислів видатного вченого, теоретика історії, фахівця з історичної пам'яті А.Мегілла: «Одна з функцій історичної професії полягає в тому, що вона завжди повинна опиратися політичній миттєвості і досліджувати минуле з обережністю і ретельністю, не звертаючи уваги на можливі наслідки» [6, с. 103].

Тому ідеал наукової об'єктивності, як і взагалі ідеали науковості, набувають величезного значення, зокрема, в сферах, де оперують історичними фактами. Ідеали науковості, які добре вивчені [8], необхідно пропагувати не тільки серед гуманітаріїв, а й серед ідеологів і політиків, які приймають рішення, зокрема, в сфері історичної пам'яті.

Література

1. Ассман А. Новое недовольство мемориальной культурой. – М.: Новое литературное обозрение, 2016. – 232 с.
2. Афанасьев А.И., Василенко И.Л. История: память и наука (методологический аспект) // ДОКСА. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип 2(28): Пам'ять та забуття. – Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2017. – С.33-45.
3. Афанасьев А.И. Гуманитарное знание и гуманитарные науки. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.
4. Герасимов О.В. Феномен исторической памяти // Вестник УРАО. – 2013. – № 5 (68) – С. 133-137.
5. Геродот. История в девяти книгах. – Л.: Наука, 1972. – 600 с.
6. Мегилл А. Историческая эпистемология. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. – 480 с.
7. Реизов Б.Г. Французская романтическая историография (1815–1830). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1956. – 535 с.

Бак М.
Опольський університет (Польща)

DIALEKTYKA ORĘDOWNIKÓW MAŁYCH I DUŻYCH ROZWIĄZAŃ STRUKTURALNYCH PRZY REALIZACJI INTELIGENTNEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Wstęp. Głoszący względność prawdy, innej dla każdego człowieka, sofisci używali terminu *dialektyka* na umiejętność dochodzenia do prawdy przez ujawnianie i podkreślanie sprzeczności w rozumowaniu adwersarza. Takie relatywistyczne stanowisko sprawiało, że powszechnie obowiązujące prawdy i zasady moralne uważali za wynik umowy. W XIX w. głównie za sprawą Poincaré H. zaczęto określać je jako konwencjonalizm. Termin *dialektyka* na przestrzeni dziejów zmieniał znaczenie. Na przykład, u Hegla pojęcie to występowało jako teoria rzeczywistości stanowiącej proces rozwoju ducha przez powstawanie i znoszenie przeciwieństw oraz metoda rozumowania polegająca na przechodzeniu od danego pojęcia (teza) do jego przeciwieństwa (antyteza) i łączeniu ich w wyższą jakość (synteza), [1]. Dla marksistów *dialektyka* stała się specyficzną alternatywą lub uzupełnieniem logiki i metody naukowej ponieważ, według nich, „cała oficjalna i liberalna nauka broni wyzysku”, [2]. Natomiast Schopenhauer A. wręcz utożsamiał *dialektykę* z *erystyką*, czyli sztuką prowadzenia sporów, [3]. Doprowadzanie do korzystnego rozwiązania bez względu na tzw. „prawdę materialną” ma obecnie charakter zdecydowanie pejoratywny. To nowożytnie rozumienie *dialektyki* jest odmienne od klasycznego jako nauki zajmującej się poprawnością argumentacji lub refutacji, która podczas dyskursu poprzez właściwą analizę argumentów dowodzi postawionych wcześniej tez.

Pragmatyka dyskursu społecznego, który jest obecny przy kreowaniu przestrzeni geograficznej oraz realizacji zamierzeń gospodarczych wymaga wyznaczenia jasno sprecyzowanych celów oraz jednoznacznie określonych metod ich osiągnięcia, w dodatku metod zapewniających ochronę środowiska. Przyjęty bowiem w czerwcu 2010 roku dokument „Strategia na rzecz zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” przewiduje budowę zrównoważonej i konkurencyjnej gospodarki efektywnie korzystającej z zasobów naturalnych. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że obecnie dyskurs społeczny odbywa się głównie w kontekście medialnym, a w mniejszym stopniu w kontekście edukacyjnym to relatywistyczne podejście wydaje się czynnikiem mało sprzyjającym takim zamierzeniom. Przykładowo w odbywającym się w mediach dyskursie (politycznym, prasowym), argumentacja często przybiera charakter karykaturalny, sprzyja upowszechnianiu komunałów, stereotypów lub wręcz dezinformacji. Zjawiska te ulegają wzmocnieniu w mediach społecznościowych [4], gdzie szereg niekorzystnych zjawisk takich jak nienaukowa kategoryzacja treści (*folksonomia*) w połączeniu z tzw. *strategią konfirmacyjną* powoduje z kolei efekt polaryzacji przekonań [5] oraz związany z tym podział na zantagonizowane i zunifikowane wewnętrznie grupy. Jako przykład może służyć, wzajemne oskarżanie się przez zwolenników i przeciwników antropogenicznego pochodzenia zmian klimatycznych o *denializm*. Sytuację taką wykorzystują lobbyści i niechętni zmianom zwolennicy tradycyjnych metod produkcji energii elektrycznej, [6]. Zjawiska te są kompensowane tylko w niewielkim stopniu przez system edukacji, gdzie na przykład w imię źle pojętej tolerancji kładzie się zbyt mały nacisk na pogłębione rozważania, myślenie krytyczne i naukę argumentacji. W celu osiągnięcia ewidentnych korzyści, metody marketingowe korporacji, czy też techniki manipulowania stosowane w inżynierii społecznej wykorzystują cynicznie wykorzystują te zjawiska, a metody te bliższe są koncepcjom *dialektyki erystycznej* Schopenhauera aniżeli poprawnym dowodzeniem tez.

Dialektyka globalizacji. Problematyka skali realizowanych rozwiązań strukturalnych, projektów politycznych, społecznych czy gospodarczych ma istotne znaczenie przy ocenie procesów globalizacyjnych. Oczywistym jest, że podejście stricte technokratyczne prowadzi do wynaturzeń lub wręcz gigantycznych katastrof ekologicznych, jak to miało miejsce w przypadku budowy kanałów irygacyjnych odprowadzających wodę z rzek Amu-Daria i Syn-Daria wpływających do morza Aralskiego. Podjęta w ramach marksistowskiej *dialektyki* błędna decyzja o nadmiernej skali

przedsięwzięcia współgrała z legitymizacją przez grupę uczonych elementarnych błędów hydrologicznych. Nie można oprzeć się wrażeniu, że dobie wielkich budów socjalizmu najistotniejszym powodem podjęcia tej błędnej decyzji była ideologizacja i powiązana z nią pogarda do przekonania, że „człowiek coś znaczy”, że „małe jest piękne” [7] - przeciwna atencji Schumachera E.F..

Wokół handlu energią i surowcami do jej produkcji skupiają się wszystkie klasyczne problemy związane z procesem globalizacji. Problemy ekologiczne wynikające z produkcji energii elektrycznej przekraczają granice polityczne, a realizacja celów pakietu klimatycznego oraz wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju napotyka na liczne bariery i jest szeroko kontestowane przez niektóre grupy społeczne. Kontestacja wynika zasadniczo ze świadomości, że bezpośrednie koszty pozyskiwania energii z tzw. alternatywnych źródeł są wyższe od tych ze źródeł konwencjonalnych. Wyższe koszty uzyskiwania energii ze źródeł odnawialnych i wyższe koszty społeczne sprawiają, że ta aktywna opozycja wobec nowych rozwiązań dostaje we władanie mocne argumenty. Posługiwanie się w dyskursie społecznym nierzetelnymi kalkulacjami kosztów energii, nieuwzględniającymi różnego typu podatki i dopłaty (np. te związane za emisję CO₂) jest doskonałym przykładem na prowadzenie dialektyki erystycznej. Prowadzący tę retorykę, w imię wyższych celów jakimi są ochrona środowiska i zasobów naturalnych, dają mocny oręż „denialistą”. Krytycy „denialistów” często wytykają im błąd poznawczy polegający na wybiórczym powoływaniu się na źródła sami zapominając, że powoływanie się z ich strony na wielką ilość publikacji na dany temat i abstrahując od ich metodologicznej rzetelności stanowi równie wątpliwy argument.

Współczesna gospodarka jest podatna na kryzysy nadprodukcji, co prowadzi do dużych wahań cen energii. Konsekwencją tego jest nadmierna skłonność do regulacji i poprzez złożony system dotacji odejście od strategii rozwijania produkcji energii opartych wyłącznie na rachunku ekonomicznym. Ponieważ w wysoce konkurencyjnej gospodarce rynkowej ceny energii są głównym czynnikiem decydującym o przewadze konkurencyjnej, to regulacje determinują zachowanie się podmiotów gospodarczych na rynku. Dlatego też, następuje ideologizacja zagadnień związanych z produkcją i wykorzystaniem energii w kontekście ochrony środowiska, a podejmowane wokół tej problematyki liczne działania marketingowe często są formą presji na owe regulacje. W licznych kampaniach na rzecz oszczędzania energii „wytrawni specjaliści” zapominają o regule, że przy dużej nadprodukcji energii, wywołany oszczędzaniem spadek jej cen jest zarazem bodźcem powodującym wzrost jej zużycia.

Wymiana i odsprzedaż energii związana jest z globalizacją procesów decyzyjnych. Nowe, wielkie inwestycje umożliwiające transgraniczne przepływy energii elektrycznej stabilizują rynek i jednocześnie zwiększa się bezpieczeństwo dostaw. Odgrywa to bardzo istotną rolę w zmniejszeniu zagrożeń związanych z bezpieczeństwem dostaw energii (np. blackout, konflikt wojskowy itp.), ale ogranicza to zapotrzebowanie od mniej efektywnych ekonomicznie (zwykle mniejszych) producentów. Przesył energii związany jest jednak ze znaczącymi startami, przy czym należy podkreślić, że istotnie mniej ubywa energii w trakcie przesyłu sieciami o wysokim napięciu niż na niskonapięciowych liniach dystrybucyjnych. Wysoka dekapitalizacja polskich linii dystrybucyjnych, długość linii przesyłowych i niska gęstość systemu sprawia, że z polskich sieci elektroenergetycznych znika co roku ok. 18 terawatogodzin z ok. 150 TWh wyprodukowanej energii [8]. Jest to istotny argument na rzecz małych elektrowni i energetyki rozproszonej, np. *prosumenckiej*. Decydują jednak nie tylko względy ekonomiczne. Małe elektrownie nie są jednak pozbawione wad. Są one niestabilne i dostarczają, co prawda, czystej energii elektrycznej, ale równocześnie hałasują i zabierają przestrzeń (energetyka wiatrowa) albo zaburzają reżim wodny i stosunki panujące w ekosystemie (energetyka wodna). Zapisana w strategii Europa 2020, pierwotna propozycja obniżenia emisji gazów cieplarnianych przyjmująca za bazowy rok 1990 była dla Polski bardzo korzystną, ponieważ w roku tym istniało wiele zakładów przemysłowych, które produkowały ogromne ilości zanieczyszczeń. Zmiana przez UE roku bazowego na 2005 radykalnie odmieniła sytuację. Szacuje się, że po wyczerpaniu darmowych pozwoleń na emisję gazów cieplarnianych koszt energii wzrośnie w stosunku do 2011 roku o 100-120% i będzie jednym z najwyższych na świecie. Odbije się to istotnie na konkurencyjności całej polskiej gospodarki. Zatem arbitralna decyzja polityczna może decydować o ocenie racjonalności, bądź nie racjonalności, w wyborze skali rozwiązań strukturalnych. Nie ma reguł wyboru właściwej skali dla takich rozwiązań, ale związane jest to z dialektyczną umiejętnością godzenia przeciwstawnych racji i interesów. Nie chodzi bynajmniej o osiągnięcie konsensusu tylko przekształcenie różnicy zdań w instrument poszerzenia wiedzy. Argumentacja

formułowana przez niektóre środowiska proekologiczne że jako społeczeństwo „jesteśmy winni dopóki nasza niewinność nie zostanie udowodniona” jakoby wynikająca z „zasady ostrożności” jest nadużyciem na tej samej zasadzie co pochopne wnioski wyciągane z frazy „czyńcie sobie ziemię poddaną”.

Dualizm postrzegania przez ludzi kryzysu klimatycznego nie z wynika jedynie z braku łatwej w przekazie i falsyfikowalnej teorii naukowej lub z niejednoznacznych rekomendacji dotyczących wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. Jest on również rezultatem kryzysu zaufania społecznego wynikającym z braku właściwie prowadzonego dyskursu i połączony z kryzysem edukacji w tym obszarze. Położenie w edukacji mocniejszych akcentów na pozytywizm poznawczy, myślenie krytyczne i klasyczną dialektykę przez system edukacji może stanowić pośrednie remedium na panujący relatywizm (w rozumieniu egzoterycznym, nie filozoficznym) i polaryzację poglądów w tak istotnych kwestiach.

Literatura

1. Encyklopedia Powszechna Polskiego Wydawnictwa Naukowego
2. W.I. Lenin: The Tree Sources and Tree Component Parts of Marxism, Marxists.org, 1913 published Lenin's Collected Works, Progress Publishers, 1977, Moscow, vol. 19, pages 21-28.
3. Schopenhauer A.: *Erystyka czyli Sztuka prowadzenia sporów*, Warszawa: Oficyna Wyd. "Alma-Press", cop. 2014.
4. Bąk M.: Propagowanie idei zrównoważonego rozwoju w serwisach społecznościowych, *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria „Organizacja i Zarządzanie”*, No. 1979 (104), Gliwice 2017, s. 131-144.
5. Risen J., et al.: *Critical Thinking in Psychology*, Cambridge University Press, 2007, s. 110.
6. <http://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/plebiscyt-klimatyczna-bzdura-roku-63>, [dostęp 22.10.2018].
7. Schumacher E.F.: *Małe jest piękne. Spojrzenie na gospodarkę świata z założeniem, że człowiek coś znaczy*. PIW, Warszawa 1981, s. 80-81.
8. Łakoma A., *Straty w przesyłce sięgają w kraju 12 proc. energii rocznie*, <https://www.rp.pl/artykul/649811-Straty-w-przesyle-siegaja-w-kraju-12-proc-energii-rocznie.html>, [dostęp 02.11.2019].

Берегова Г. Д.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

СМІХ ЯК ПОКАЗНИК МОРАЛЬНОСТІ ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я¹

У різні часи люди сміялися над різними явищами, однак це не змінювало головного – внутрішньої єдності сміху, яка дає про себе знати й у простих, й у складних його виявах [3].

На думку Йоганна Вольфганга Гете, ні в чому так не виявляється характер людей, як у тому, що вони знаходять смішним. І тому, спостерігаючи, з чого як людина сміється, можна мимоволі проникнути в її внутрішній світ, адже сміх є показником інтелекту, моральності та психічного здоров'я [7].

Сміх є вираженням специфічного емоційного стану людини, пов'язаного з переживанням неоднозначної, смішної ситуації, що супроводжується рядом фізіологічних реакцій організму. Сміх складається передусім з мімічних рухів і коротких, але потужних подихів і уривчастих звуків, що їх супроводжують [1].

Античні філософи розглядали сміх як вищий духовний привілей людини, недоступний ніяким іншим істотам. Так, Аристотель вважав сміх невродженою якістю, адже дитина починає сміятися не раніше, ніж через сорок днів після свого народження, і тільки тоді вона стає повноцінною людиною [6].

Сміх виявляється через почуття й емоції. Емоції (радість, замилювання, захоплення тощо) пов'язані зі сміхом і веселощами, за полярністю вважаються позитивними, а острах, переляк, жах,

---

¹ Повний текст «Сміх у структурі вітальних цінностей людини»: «Практична філософія», №1, 2019 (№71), С.19-23.

ненависть, горе – негативними. Вищою формою усвідомленої ціннісної емоції А. Гулига вважає катарсис – прояснення відчуттів, очищення від «скверни» [3, с. 65-69].

Сміх є своєрідним катарсисом, шляхом до очищення людини від «скверни». Особливість сміху – радощі, що супроводжують викриття лиха, – наштовхує на думку, що парадокс ховається у самій гримасі сміху (оскал): людина начебто злиться на те, з чого сміється [12].

Сміх продукує величезну кількість позитивних емоцій, а позитивні емоції – потужний стимул людському організму боротися з будь-якою недугою самотійно. Така природна боротьба за фізіологічне й духовне здоров'я людини одержала в медицині, психотерапії назву «сміхотерапія». Найкраще використовують цей природний механізм діти: у шість років настає пік веселості, і дитина посміхається та сміється приблизно від 300 до 400 разів на день, у той час як доросла людина посміхається від трьох до 15 разів на день.

Сміхотерапії як науці поклав початок американець, журналіст і викладач психології Норман Казинс (1915-1990). Знаходячись у тяжкому стані коллагенозу (хвороба кісток і сполучних тканин), він від безвиході замовив кінопроектор, через який доглядальниця цілими днями демонструвала йому комедії. Перші дні він не сміявся, а через кілька днів йому стало смішно й сумно: він, як ідіот, недвижимо лежить і тупо дивиться комедію, всерйоз сподіваючись, що сміх урятує йому життя – і почав реготати, після чого виявив, що в нього менше ломить спину. Через кілька тижнів у нього вже спостерігалось стійке покращення стану, а через два роки «сміхотерапії» він став на ноги й навіть грав на піаніно [4]. Це спонукало Казинса заснувати дослідницький гелотологічний центр (який успішно функціонує й нині) і написати кілька серйозних книг про користь веселощів («Анатомія болезни с точки зрения пациента», «Врачующее сердце», «Прежде всего голова!»).

Нині в багатьох американських, шведських, французьких і австрійських клініках відкриті кабінети сміхотерапії, цілі канали телебачення транслюють у лікувальних закладах розважальні програми: так, безумовно, набагато успішніше йде боротьба людини з хронічними захворюваннями – боротьба за своє здоров'я.

Нині розвивається гелотологія (від грец. «гелотос» – сміх і «логос» – учення) як наука про сміх і різновид психотерапії. Учені стверджують, що центр сміху перебуває в правій півкулі. Сміх супроводжується специфічним диханням – переривчастим подихом: замість одного вдиху й одного видиху робляться три-чотири. Саме такий подих регулює фізичне й психічне самопочуття, діє на шкіру як гарний масаж, якісно очищає верхні дихальні шляхи. Тому не даремно наші предки вважали, що звуки «ха-ха-ха» чи «хо-хо-хо» виганяють хвороби.

Невролог із Стенфордського університету Вільям Фрай досліджував сприятливий вплив сміху на опірність організму хворобам і виявив, що сміх – це кращий засіб для підвищення імунітету та зняття напруги. Він виділяє правильне дихання й неправильне (правильно людина дихає саме під час сміху). Багато людей дихають неправильно, дуже поверхово, що призводить до підвищення лужних кислот у крові та їх накопичення у тканинах; така людина постійно знаходиться у стані напруги. Сміх знижує викид гормонів стресу – кортизону й адреналіну, та підсилює виділення ендорфінів – опіантів організму, що притупляють больові відчуття й покращують настрій. Установлено й збільшення кількості Т-лімфоцитів, що борються в організмі людини з вірусами: реакція імунної системи на сміх прямо протилежна реакції на стрес [2].

Чим частіше сміється й посміхається людина, тим щасливішою вона себе відчуває, адже сміх нормалізує тиск (10 хвилин сміху знижують підвищений тиск, а знижений – підвищують на 10-20 мм ртутного стовпчика) та знімає біль (10 хвилин сміху блокують навіть найдужчі болючі імпульси до двох годин за рахунок викиду в кров серотоніну). Хворі, які посміхаються й сміються, набагато швидше видужують, хронічний плин або ускладнення хвороби в них малоймовірні.

Про лікувальні властивості сміху писав свого часу ще Гіппократ: він стверджував, що сміх є лікувальним засобом, він стимулює роботу печінки, а усмішлива й жвава розмова під час обіду добре впливає на травлення, а отже, і на здоров'я людини. Сміх – це ще й найкраща природна система очищення організму: під час сміху напружуються м'язи черевного пресу, за ними підтягуються м'язи гладкої мускулатури кишечника, поліпшуючи його роботу й сприяючи виходу з нього токсинів і шлаків. Так сміх проводить в організмі людини кишкову гімнастику.

Сміх додає людині краси, оскільки усміхнене обличчя завжди є осяяним, приємним для співбесідника й несе задоволення (а задоволення, як стверджують філософи-гедоністи, це все те, що продовжує життя). Сміх – це гімнастика для м'язів обличчя, а тому сміх носить омолоджувальний ефект. І не варто, побоюючись зморшок на обличчі (як вважають деякі жінки), стримувати сміх від душі, адже він тонізує м'язи обличчя, приплив крові добре живить шкіру, що необхідно для збереження її тонусу та нормального обміну речовин.

В. Фрай пояснює, що веселій людині інфаркт не загрожує: коли людина сміється, у неї працює близько 80-и груп м'язів – рухаються плечі, дрижить грудна клітка, вібрує діафрагма, частіше б'ється серце, підвищується рівень кисню в крові за рахунок вдихання повітря на повні груди [1]. Так, веселі люди на 40% менше, ніж похмурі, мають серцево-судинні розлади. Окрім того, п'ять хвилин здорового сміху замінить людині 40 хвилин розслаблюючого відпочинку: під час сміху чи посмішки підсилюється приплив крові до мозку, що одержує більше кисню, а це позитивно позначається не тільки на емоційному стані людини, а й на її розумових здатностях.

Психологи стверджують, що люди, які часто сміються, легко вирішують життєві проблеми, вирізняються щедрістю й готовністю прийти на допомогу іншому, а також рідкісною здатністю любити. Ще Соломон помітив, що «веселе серце добродійне, а сумовитий дух сушить кості» [5, с. 17-22]. Тому з позиції утилітаризму людині вигідно бути оптимістом. З. Фойерабенд у книзі «Сміх лікує рак» (2009) пише: «Сміх повинен народжуватися в глибині душі, він не визнає фальші. Сміх – це світогляд. Хвороба – теж. Але в одній людині не може бути двох світоглядів. Одне повинне восторжествувати. Намагайтеся, щоб переміг сміх ...» [7].

Отже, чим частіше сміється й посміхається людина, тим щасливішою вона себе відчуває, адже сміх: підвищує імунітет, нормалізує тиск, знімає біль, сприяє очищенню організму, замінює фізичний відпочинок, виконує профілактику серцево-судинних захворювань – одним словом, завдяки своєму сміху людина зберігає найбільшу цінність – здоров'я.

Література

1. Вільям Фрай; [електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki.
2. Гелотология – наука о смехе / Свобода слова // Гелотология: «Перуница»; [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.perunica.ru/svoboda/4360-gelotologiya.html>.
3. Гулыга А.В. Эстетика в свете аксиологии; [Научное издание] / А.В. Гулыга. – СПб.: Алатаейя, 2000. – с. 65-69.
4. Казинс Норман. Анатомия болезни с точки зрения пациента: Размышления о лечении и выздоровлении; [Перевод с англ. Р.Д. Равич] / Норман Казинс. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – 95с.
5. Притчи Царя Соломона / Христианские притчи; [электронный ресурс]. – Режим доступа: smisl-zhizni.ru.
6. Сміх додає здоров'я / Каталог статей // Дайджест; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psychologist.com.ua>.
7. Сміх як найзагадковіша людська здібність / Освіта // Від 02.10.12; [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10154>.

Біла Т. А.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Ляшенко Є. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Охріменко О. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

КВАЗІОПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Сучасні вимоги соціального замовлення вимагають нових підходів до організації навчання. Модернізація системи освіти зумовлює необхідність заміни традиційного навчання спеціалістів на активне, індивідуально-творче. Реалізація активного характеру навчання має мобілізувати процес

набуття соціально та особистісно необхідних інтелектуальних і технологічних знань, сприяти творчому формуванню професійного становлення майбутніх фахівців.

Мета статті полягає у виокремленні та обґрунтуванні основних форм і методів квазіпрофесійної діяльності, що сприяє формуванню професійного самовдосконалення майбутніх спеціалістів.

Аналіз наукової літератури та наявного досвіду підготовки фахівців у системі вищої освіти показав, що однією з основних причин недостатнього рівня професійної компетентності випускників спеціальності «Екологія» є спрямованість традиційного навчання на засвоєння теоретичних знань, а не на набуття практичних навичок майбутньої професійної діяльності.

Недостатня ефективність традиційного навчання майбутніх екологів спонукає науковців до пошуку більш дієвих технологій формування професійної компетентності. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є посилення практичної спрямованості навчання, об'єднання теоретичної і практичної підготовки майбутніх спеціалістів-екологів. З цією метою необхідно упроваджувати контекстний підхід у процес професійної підготовки, що забезпечує природний зв'язок одержаних знань з майбутньою професійною діяльністю.

Деякі науковці дійшли до висновку про необхідність створення проміжної ланки між навчальною та професійною діяльністю. У психологічних джерелах така діяльність називається квазіпрофесійною, тобто діяльність студента, яка є навчальною за формою і професійною за змістом і є трансформацією змісту й форм навчальної діяльності в адекватні їм, гранично узагальнені, зміст і форми професійної діяльності [1; с. 6].

Квазіпрофесійна діяльність (квазі – від лат. quasi – якби, немов) – це одна із форм навчання, що моделює професійну діяльність і у якій студенти виходять за межі опрацювання вузької теми заняття, шляхом включення в моделювання реальних ситуацій, в яких розв'язують професійні завдання та питання професійної взаємодії. Квазіпрофесійний досвід сприяє розвитку у студентів не тільки пізнавальної активності, а й професійної мотивації [2].

Серед форм і методів активного навчання П. Щербань відводить важливу роль педагогічним іграм, які передбачають імітаційне моделювання проблемних і психолого-педагогічних ситуацій. Навчально-педагогічну гру науковець розуміє як практичну групову вправу з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну практичну ситуацію в навколишньому середовищі під дією антропогенних факторів [3]. Ці ігри мають свої особливості і якісні характеристики.

Ділові ігри імітують професійну діяльність, а рольова гра передбачає розвиток у студентів аналітичних здібностей, формування умінь приймати правильні рішення. Ми припускаємо, що використання ділових та рольових ігор у навчально-виховному процесі є ефективними методами квазіпрофесійної підготовки. Розрізняють такі види навчально-педагогічних ігор: аналіз конкретних психолого-педагогічних ситуацій та аналіз інцидентів, мозкова атака, ігрове проектування.

За своєю специфікою саме ділові ігри здатні виявляти та впливати на розвиток певних професійно-особистісних якостей, наявність яких допоможе майбутнім фахівцям у своїй професійній діяльності.

З позиції змістовності саме метод педагогічного впливу надає можливість студенту набуття досвіду майбутньої професійної діяльності, допоможе усвідомити, що ж він може сьогодні і дати інформацію для роздумів про майбутнє.

Включення студентів у ситуації професійної спрямованості створює умови, в яких майбутні спеціалісти одержують можливість самостійно аналізувати, встановлювати зв'язки між явищами і відповідними реакціями, усвідомлювати логічні зв'язки, послідовність дій, зіставляти раніше вивчене з новими знаннями й використовувати їх для розв'язання практичних завдань [3, с. 79].

Ефективним є метод активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, що характеризується такими ознаками: наявністю конкретної ситуації, розробкою колективом (підгрупами або індивідуально) варіантів розв'язання ситуації, їх публічним захистом, підведенням підсумків і оцінкою результатів.

Розрізняють декілька видів ситуацій:

- ситуація-проблема, яка є описом реальної проблемної ситуації (забезпечує пошук ефективних шляхів розв'язання ситуації);
- ситуація-оцінка, яка окреслює положення із якого вже знайдено вихід (спонукає до критичного аналізу ухвалених рішень, надання мотивованого висновку щодо ситуації та шляхів її розв'язання);
- ситуація-ілюстрація – описує ситуацію та пояснює причини її виникнення, подає процедуру її розв'язання (оцінка ситуації в цілому, проведення аналізу шляхів її розв'яснення, висловлювання згоди / незгоди);
- ситуація-попередження передбачає застосування вже ухвалених раніше рішень, з огляду що ситуація має тренувальний характер, є ілюстрацією до тієї або іншої теми (здійснення аналізу ситуації та знайдених розв'язків із використанням раніше набутих теоретичних знань).

Метод конкретних ситуацій призначений для того, щоб допомогти студенту краще розібратися у процесі навчання. У більшості випадків не існує єдиного правильного розв'язку. Одночасне існування кількох альтернативних рішень і можливість вибору формують у студента певну гнучкість підходу до розгляду організаційних проблем. Цей метод активного навчання контекстного типу спрямовано на розвиток поведінкових умінь як професійного, так і соціального характеру і він припускає введення певних елементів театралізування.

Використання ділових та рольових ігор, на відміну від традиційних занять, створює емоційно-комфортну атмосферу, стан захоплення, де учасники гри забувають про все інше, повністю входячи в свої ролі. Впровадження ігрової методики у процес вивчення хімічних дисциплін вважаємо одним із перспективних шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Таким чином, оптимальність процесу професійного становлення майбутніх екологів значною мірою забезпечується за рахунок використання в навчальному процесі квазіпрофесійної діяльності, яка дає змогу студентам виявити творчу активність, привчає до відповідальності та спрямовує їх зусилля на досягнення мети, сприяє вихованню самостійності, наполегливості, самоконтролю, витримки, культури спілкування, що становлять основу успішної діяльності і є складовими професійної компетентності.

Література

1. Вербицкий А.А. Проблема трансформации мотивов в контекстном обучении [Электронный ресурс] / А.А. Вербицкий, Н.А. Бакшаева. – Режим доступу: <http://www.library.by/portalus/modules/psychology>.
2. Зінченко В.О. Тенденції розробки моделі фахівця / В.О. Зінченко // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць / редкол. Л.С. Нечепоренко та ін. – Х., 2011. – Вип. XXVII. – С. 80-89.
3. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб. / П.М. Щербань. – К.: Вища шк., 2004. – 207 с.
4. Трачук Р. М. Квазіпрофесійна діяльність як сучасна технологія професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов / Р. М. Трачук // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – Вип. 46. – С. 333-337. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2014_46_52

Бовдир О. С.

*Херсонський факультет Одеського державного університету
внутрішніх справ (Україна)*

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ ОСОБИСТОСТІ ТА РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СИСТЕМІ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основним в моралі є проблема норм поведінки людини та її відношення до соціальної дійсності, що визначає її моральний вибір та мотивацію в житті та діяльності. Способи засвоєння світу пов'язані один з одним, взаємно доповнюючи та збагачуючи один одного.

Питання не залишилося без уваги у працях вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, Л. Божович, Л. Виготський, М., Л.Коберник, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Тугарінов, П. Таланчук, В. Хмелько, Я. Щепанський, В. Ядов .

Наука включає елементи ціннісного відношення до світу. Мораль, в свою чергу, носить пізнавальний характер. Художній момент міститься і в науці, і в моралі. А саме мистецтво неможливе без образного вираження моральних цінностей. Моралі об'єктивно притаманна багатофункціональність. Вона може укріплювати певний соціальний устрій, а може – руйнувати, підточувати його; об'єднувати людей або роз'єднувати їх; розкривати людині сенс його існування або виводити в царство «несбыточних грез»; викликати в людині радість, задоволеність своїми справами або стратити її судом совісті.

Специфічним об'єктом відображення являються взаємовідносини між суспільством та людиною, взаємовідносини людей в суспільстві, які проявляються в їх безпосередньому спілкуванні. Результати відображення виступають у формі нормативних та оціночних суджень – про добро та зло, благо, справедливість. Відомості про явища суспільного життя та конкретні вчинки людей доповнюються відповідними їх оцінками. Відповідно, моральне відображення можна визначити як поєднання інформаційного, нормативного та оціночного відображення. Саме це й складає основу пізнавальної, регулятивної та виховної функції, які складають визначену єдність. Однією з особливостей морального відображення являється те, що люди дають різну моральну інтерпретацію тим самим об'єктивним фактам. Моральне відображення переломлюється через призму нормативних та оціночних компонентів, а оскільки вони різні у різних людей, то звідси велика кількість моральних інтерпретацій (наприклад, один і той же вчинок може розцінюватись однією людиною – як мужність, а іншою – як боягузливість). В цьому відношенні моральне відображення суттєво відрізняється від наукового. Наукове відображення дає об'єктивну картину дійсності, воно повинно бути позбавлене суб'єктивних моментів. Але навіть в ньому відображення також може здійснюватися по-різному в залежності від об'єкта відображення. Так відображення природи істотно відрізняється від соціального відображення. Відображення суспільних явищ і процесів заломлюється через призму соціальних інтересів людей. А оскільки соціальні інтереси різні (особисті, групові, державні), то і пояснення суспільних явищ буде різним. Дещо подібне трапляється і в моральному відображенні [3].

Воно здійснюється суб'єктом через призму нормативних і оціночних елементів, тобто моральне відображення об'єктивно-суб'єктивне. У ньому важлива роль належить суб'єкту, людині, його якостям та інтересам. Моральне пізнання може виступати на двох рівнях - звичайному та науковому. Для звичайного рівня характерна односторонність, поверховість, безсистемність, що нерідко призводить до суб'єктивного оцінювання дійсності. Науковий рівень дає більш об'єктивну картину: він носить системний, багатоплановий більш глибокий характер.

Людське життя складне та протирічне. Нам доводиться часто приймати те чи інше рішення, від якого в більшості залежить наше майбутнє (вибір професії визначає майбутнє людини). Якщо цей вибір виявився невдалим, людині доведеться пережити багато випробувань, глибоких розчарувань.

Вибором пронизані всі вчинки людини, він складає основу людської діяльності. Ситуація морального вибору вимагає від людини відповідального та самостійного рішення та діяльності. Вона виникає тоді, коли об'єктивні обставини пропонують декілька можливостей вчинків і людина повинна прийняти рішення на користь однієї з них і в протигагу іншим. Суб'єктом морального вибору можуть бути: окремих індивід, колектив, та чи інша соціальна група або суспільство в цілому [2].

При цьому індивідуальний моральний вибір втілює в себе визначені риси вибору тієї чи іншої групи (працівник правоохоронних органів, приймаючи рішення, своїми діями ніби відображає ті структури, до яких він належить). Необхідною умовою свободи морального вибору являється об'єктивна можливість вчинка та здатність особистості його здійснити. Буває так, що інколи особистість не має можливості здійснити вчинок і для цього є суб'єктивні передумови. Або навпаки: об'єктивні можливості є, але бажання людини або його здібностей до цього немає. В цих випадках вибір не може бути реалізованим. Моральний вибір має дві сторони – об'єктивну (можливість вибирати) та суб'єктивну (здатність вибирати), які діалектично взаємопов'язані між

собою. Відмова або недооцінка першої сторони призводить до волонтаризму «що хочу, те і роблю», а другої сторони – до фаталізму (всі вчинки людини попередньо визначені). Обидві точки зору являються крайніми, односторонніми та помилковими. Своєрідною ситуацією морального вибору являється моральний конфлікт. Його особливість полягає в тому, що від особистості вимагається здійснити вибір між протилежними моральними цінностями на користь однієї з них і в збиток іншій. Якщо скоїти вчинок в ім'я однієї моральної норми, то тим самим порушується друга моральна норма, що являє для людини моральну цінність. В цьому випадку людина повинна прийняти рішення на користь однієї з моральних цінностей – тієї, яку він вважає більш важливою для себе (свідок злочину може розповісти правду про те, що трапилось і тим самим допомогти слідству виявити злочинця, але в цьому випадку він стане переслідуваним з боку його спільників та поставить своє життя під загрозу). Вирішення моральних конфліктів залежить від ієрархії моральних цінностей людини. Віддається перевага таким вчинкам, які пов'язані з реалізацією цінностей більш високого порядку. Та якщо людина прийняла рішення і почала певною мірою діяти, то вона приймає на себе відповідальність за цю діяльність та її наслідки. Моральний вибір, відповідно, пов'язаний з мірою відповідальності людини за свої вчинки. Він пов'язаний також і з проблемою співвідношення моральної цілі та засобів. Існує концепція про те, що ціль виправдовує засоби і виникає з того, що всі засоби гарні та виправдані, якщо вони ведуть до досягнення цілі (І.Лойола, Н.Макиавелі). Така концепція служить виправданням будь-яких форм аморалізму. Для досягнення своїх цілей людина повинна обирати відповідні засоби. Моральні цілі і методи їх досягнення діалектично взаємопов'язані. По-перше, ціль визначає засоби, а не виправдовує їх. Від характеру цілі залежить цінність засобів. По –друге, вибір не відповідних цілі засобів, може призвести до небажаного результату, тобто кінцевий результат багато в чому залежить від засобів. По-третє, в моральному виборі ціль визначає, але не виправдовує засоби, а засоби визначають ціль [4].

Таким чином, мораль та наука мають взаємозв'язки. Вони являють собою форми духовної культури, які взаємодіють один з одним. Мораль і знання є необхідні елементи людської свідомості.

Потреби, інтереси, цінності пронизують усі галузі суспільного життя. За їх допомогою можна дати відповіді на такі запитання: що людині потрібно, у чому вона зацікавлена, що людині дорого.

Поняття «цінність» було введено у науку в середині XIX ст. Згодом, на основі всебічної та детальної розробки цього поняття, сформувалася спеціальна галузь філософського знання — теорія цінностей, або аксіологія. Одна з найпоширеніших дефініцій цінності визначає її як значущість певних реалій дійсності з точки зору потреб людини і суспільства. Ця категорія дуже тісно пов'язана з категоріями «потреба», «інтерес». Потреби, інтереси, цінності пронизують усі галузі суспільного життя. За їх допомогою можна дати відповіді на такі запитання: що людині потрібно, у чому вона зацікавлена, що людині дорого. Це дуже близькі, але не тотожні поняття Потреби людини, перетворені на інтереси, у свою чергу, перетворюються» на цінності [2].

Зміст цінностей обумовлений культурними досягненнями. Світ цінностей — це насамперед світ культури у широкому розумінні, це сфера духовної діяльності людей, їх моральної свідомості, уподобань — тих оцінок, якими виражається міра духовного багатства людини.

На перший план тут виступає вже не те, що безумовно необхідне, без чого не можна існувати (це вирішується на рівні потреб), не те, що вигідно з точки зору матеріальних умов життя (це рівень дії інтересів), а те, що відповідає уявленням про призначення людини і її гідність, ті моменти в мотивації поведінки, в яких має прояв самоствердження людини і свобода особистості [1].

Отже, цінності — це рівень значущості одного стосовно іншого в певній системі.

1. У системі цінностей особливою, абсолютною цінністю є людина, з її інтересами як родової та соціальної істоти співвідноситься решта цінностей, як матеріальних, так і духовних.

2. Людина ж, народжуючись, отримує безцінний дар — життя, яке для неї є самоцінністю, для суспільства — найвищою цінністю. Тому вона має дорожити ним, ставитися до нього бережливо, навіть якщо їй здається, що воно не склалося, що у ньому багато негативних моментів, що воно важке.

3. Ціннісною оцінкою життя людини є ставлення суспільства до її праці, винагорода праці матеріальна та моральна. Цілком слушною є думка, що суспільство, яке нездатне належним чином оцінювати людську працю, не може вважатися цивілізованим.

4. Головне багатство людини, яке ми не завжди належним чином оцінюємо, — це її вільний час, наявність якого дає можливість самовдосконалюватися, розвивати свої здібності, нахили тощо.

5. Особливого значення набуває така цінність, як свобода людини. Адже право на життя передбачає свободу, яка фактично буває у двох вимірах: заперечливому — «свобода від...» та стверджуючому — «свобода для...». Перший з них показує, проти чого треба боротися, другий — в ім'я чого (але в реальному житті одне не можливе без іншого). Свободи для свободи, тобто абстрактної свободи, не буває. Визначення її природи та умов реалізації ставить кардинальні питання про сутність людини, сенс її життя, про співвідношення свободи і необхідності, свободи і відповідальності.

6. Ідея (або ідеал) рівності має також для людини не менше значення і цінність, ніж свобода: адже немає свободи без рівності, як без рівності немає дійсної свободи. Але потрібно зазначити, сутність рівності відображається не "в чому", а "перед чим": віруючий усвідомлює себе рівним перед Богом; у правовій державі люди рівні перед законом, мають рівні політичні права тощо. Розуміння ж рівності як абсолютної рівності всіх людей таке ж утопічне, як і абсолютна свобода.

7. Ціннісне значення для життєдіяльності людини має також справедливість, в якій відображається оцінка суспільством людини та її діяльності [5].

Отже, проблема морального вибору визначає сутність норм поведінки людини її відношення до соціальної дійсності та обґрунтовує структуру ціннісних орієнтацій в системі людської діяльності.

Основним в моралі є проблема, що визначає її моральний вибір та мотивацію в житті та діяльності. Способи засвоєння світу пов'язані один з одним, взаємно доповнюючи та збагачуючи один одного.

Література

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник. – Львів: Норма, 2012. – 344 с.
2. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : [навч. посіб.] / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. – 124 с.
3. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта / Л. О. Коберник // Науковопрактичний журнал південного наукового центру АПН України. – 2008. – № 4-5. – С. 28–33.
4. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій: Навчальний посібник.— К.: Либідь, 2010.— 384 с.
5. Цінності та ціннісні орієнтації у системі людської діяльності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.djereho.com/

Бойков О. Ю.

Херсонського державного університету (Україна)

Бойкова Є. Л.

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ (Україна)

ІДЕЯ ПРОТЕКТОРАТУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ У XVII – XX СТ.

Зовнішньополітичні орієнтири України упродовж її існування як держави, що мали б сприяти закріпленню її авторитету повноцінного суб'єкта відносин, не завжди можна назвати чітко визначеними і спрямованими на довготривалу перспективу. У збереженні стабільності і рівноправності союзних відносин важко дорікнути будь-якій державі, однак, при розгляді процесу становлення України на міжнародній арені виникає питання про те, чи здатна була Україна виробити власну політичну концепцію довготривалого рівноправного партнерства, чи то мусила

рухатися у фарватері прагнень інших держав, які фактично нав'язувалися ззовні. Тож, доволі актуальним залишається питання про створення на різних етапах розвитку вітчизняної державності стратегії захисту державних інтересів за допомогою системи протекторатів.

Величезний масив ґрунтовних напрацювань вітчизняних та зарубіжних істориків щодо становлення зовнішньої політики України ранньомодерної доби та у новітній час дає можливість побачити доволі суперечливе тлумачення політики українських гетьманів і лідерів національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Політична історія України ранньомодерної та модерної доби являє собою приклад здійснення спроб державотворення на фронтах кількох мир-систем, які протистояли одна одній у бажанні поширити власний вплив, або ж, принаймні прийти до певного компромісу у питаннях розподілу сфер такого впливу.

Тож зрозуміло, що боротьба, наприклад, мусульманського альянсу Османської імперії та Кримського ханату за збереження впливу в Північному Причорномор'ї у XVII – XVIII ст. різко посилювалася у зв'язку із погіршенням взаємовідносин між Запоріжжям, згодом Гетьманщиною та Річчю Посполитою, чи то Московією, а кримська кіннота ставала важливим фактором у разі виникнення територіальних претензій. Річ Посполита ж у своєму намаганні протистояти Туреччині та Москві сподівалася на підтримку українського козацтва, яке також можна вважати почасти вирішальною силою у європейських політичних конфліктах.

Участь козацтва у тогочасних міждержавних протистояннях лише сприяла формуванню з його середовища нової української політичної еліти. Відома за кордоном, вона отримувала певну легалізацію у всьому тогочасному українському суспільстві.

У таких умовах козацька старшина, що розвивалася традиційно як військово-політичний стрижень суспільства, природно прагнула забезпечити себе комплексом гарантованих станових прав і привілеїв соціального, економічного та політичного порядку. Це давало б не лише безпосередню, матеріальну користь, але й мало велике значення для самого процесу формування її політичної свідомості. Адже знайомство з іноземними правовими і політичними традиціями об'єктивно сприяло підвищенню рівня правової культури козацької старшини та виробленню власних правових норм і політичних домінант, що згодом ляжуть в основу і української державницької концепції загалом, і зовнішньополітичного курсу зокрема.

Козацьке середовище, яке було бездоганим тлом для відтворення національної еліти в умовах відсутності власної держави, водночас формувало й ґрунт для появи нових харизматичних лідерів. Їх зовнішньополітичні уподобання чи вимушені спрямування хоч і були різними, проте мали схожі риси. Практично всі українські гетьмани намагалися проводити політику, спрямовану на створення з України своєї зони безпеки як для своєї влади, так і для реалізації козацтвом своїх прав та інтересів. Саме тому ідея пошуку протектора-союзника стала доволі зручним рішенням у міжнародних відносинах України з іншими державами. Адже політичний суверенітет державного утворення, що збудував Б.Хмельницький у бойових умовах не виявився сталим явищем. Це, мабуть, розумів й сам гетьман, особливо коли зіткнувся з першими проявами самодержавної позиції московського царя у січні 1654 року. Саме тому Хмельницькому довелося маневрувати і поновити переговори з турецьким султаном, які почалися на початку 50-х рр. про протекторат, оскільки Москва грубо порушувала пункти «Березневих статей» [1, с. 155].

Гадяцька угода 1658 р., Слободищенський трактат 1660 р., Корсунська угода П. Дорошенка з Туреччиною 1669 р., україно-московські договори та трагічний договір І. Мазепи з шведами 1708 року були ланками традиційної для козацтва політики знаходження корисного партнера, спробами отримати найкращі умови для закріплення козацьких прав та влади гетьмана. Тим більше, що такі права традиційно не дарувалися зверху монархом, а визнавалися ним, як це було у стосунках з Річчю Посполитою. Угоду 1654 року з Московським царством також слід розглядати саме як союз двох держав, а мова про протекторат була лише питанням форми [2, с. 6]. Тому навіть московські царі, з власним розумінням візантійсько-монгольської традиції монополізації влади, до 1709 року змушені були укладати окремі договори з кожним наступним гетьманом.

Незважаючи на суперечності та тривалі конфлікти, що призводили до втрат та спустошень, ні Річ Посполита, ні Туреччина, ні навіть Москва, а тим більше Швеція не розглядалися козацтвом як традиційні ідеологічні вороги з якими слід було воювати до повного винищення. Навіть

релігійне питання, яке було надважливим з точки зору етнічної та культурної самоідентифікації українців, у відносинах з цими країнами не розглядалися як достатня підстава для подібної війни. Це давало можливість у будь-який момент змінювати протектора, якщо попередній намагався порушити домовленості.

Політика пошуку протектора для України у XVII ст. завершилася врешті практично повною політичною асиміляцією, розчиненням її політичної еліти у російському дворянстві у XVIII – XIX століттях. Склалася ситуація, коли вона, подібно іншим місцевим елітам, стала не лише залежна від тих привілеїв, які самодержавства надавало, але відображала його інтереси на місцях. Це дозволило спочатку імперській системі Росії, а згодом і радянським ідеологам досить успішно створити міф про зрадницьку, стосовно Росії та простого трудового народу, політику козацької старшини та гетьманів, які сприяли роз'єднанню двох братських народів. Таким чином формувалася ідеологічна концепція про неможливість створення в Україні сильної національної політичної еліти, яка б відображала інтереси всіх верств населення, а відповідно обґрунтовувалася і неможливість створення самої української держави.

Нівелювання військово-політичної еліти, відсутність свідомої національної буржуазії мало наслідком те, що, за висловлюванням Е.Карра, лише українське селянство зберегло традицію, а український націоналізм, мав більше антисемітський та антипольський, ніж антиросійський характер [4, с. 237].

Перша чверть XX ст. для України стає новим етапом у розвитку політики пошуку протекторатів у відносинах з іншими країнами. Знову постає питання автономії, яке має вдовольнити майже всі патріотично налаштовані сили, які були представлені у створеній Центральній Раді. Тексти перших трьох універсалів Центральної Ради дають чітко зрозуміти бажання нової політичної верхівки, сформованої переважно з інтелігенції, дотримуватись союзницьких відносин з оновленою революційною і демократичною Росією [3, с. 8]. За суттю це була вимога таких самих гарантій самоврядування у внутрішньому житті, а також визнання і дотримання прав України, як і в XVII ст. прав козацтва. Незважаючи на різні політичні погляди М.Грушевського, С.Єфремова, В.Винниченка, а також П.Скоропадського на майбутній політичний устрій України, спостерігається спільна тенденція нової політичної та інтелектуальної еліти до збереження автономності разом із налагодженням добросусідських відносин з Росією.

Фактична зрада таких сподівань послідовно ворожою політикою і Тимчасового уряду, і Раднаркому, змушують українське керівництво шукати нового союзника-протектора і звертатися до колишнього ворога – Німеччини. Переговори у Брест-Литовську для української сторони, на наш погляд, мали те ж значення, що й для І.Мазепи перемовини з Карлом XII.

Процес відновлення української державності у 90-і роки XX ст. все ж зберігав риси традиційної стратегії щодо формування системи безпеки, яка б гарантувалася кількома формально союзниками, фактично – протекторами. Доволі неоднозначним з сучасної точки зору, а у свій час – важливим кроком до визнання і гарантування українського державного суверенітету провідними країнами світу стало підписання Будапештського меморандуму 1994 року. Появу цього документу не слід розглядати лише як вимушену дію тодішнього українського керівництва під тиском зовнішніх сил. Це можна розцінювати, як традиційну для України, яка знов опинилася на кордоні цивілізаційного, ідеологічного та економічного протистояння провідних держав світу, політику використання суперництва цих держав в ролі своєрідного захисного механізму, а також прагнення забезпечити собі статус суб'єкта міжнародних відносин з гідними умовами для подальшого розвитку.

Література

1. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII – XVIII ст./ В.Брехуненко. – К.: Темпора, 2014. – 504 с.
2. Грушевський М. Переяславська умова України з Московією 1654 року / М.Грушевський/ ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА 1654 РОКУ (Історіографія та дослідження) / Редкол. П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін. – К.: Смолоскип. – 2003. – С.5-54.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Грушевський. – К.: Т-во «Знання» України. – 1991. - 240 с.

МІФОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА І ГАЛИНИ ПАГУТЯК

Хоча вісімдесятиця Г. Пагутяк і шістдесятник Вал. Шевчук належать до різних генерацій, у їхніх творах чи не найбільше типологічної схожості на стилістичному, образному й жанровому рівнях. Спробуємо проаналізувати особливості міфомислення кожного з митців, визначивши спільне і відмінне в їхній рецепції архетипів та творенні авторських міфів.

В антропоцентричній міфології Вал. Шевчука простежується зв'язок зі сквородинською традицією, з якою корелює і міфотворчість Г. Пагутяк. Про вплив на неї Г. Сквороди письменниця неодноразово згадує в есеях та інтерв'ю. Алюзійна присутність образу цього мудреця відчувається у таких творах, як «Гірчичне зерно», «Господар», «Слуга з Доброміля» та ін. Наскрізний образ дороги й мотив мандрів, що притаманні прозі Вал. Шевчука і Г. Пагутяк, суттєво позначені впливами філософії Г. Сквороди.

Аналізуючи наскрізні у прозі Вал. Шевчука символічні образи саду, слова, книги, бібліотеки, Н. Городнюк називає їх «необароковими знаками культури» і проводить паралелі з творчістю Х. Л. Борхеса, М. Павича, У. Еко [2]. Аналогічні образи є наскрізними й у прозі Г. Пагутяк, що визначає потужний інтелектуальний струмінь у її текстах і дає підстави для співвіднесення її доробку з «магічним реалізмом».

А. Соколова зазначає, що Вал. Шевчуку властивий міфологізм «як іманентна ознака світовідчуття», а також наголошує на тому, що образ міста є одним із «домінуючих просторових образів міфосистеми автора» [4, с. 228]. Утім, Н. Городнюк підкреслює у його творах «зміщення семіотичних акцентів з центра на околицю» [2, с. 173]. До цього слід додати, що в романах «Тіні зникомі» та «Темна музика сосон» актуалізовано мотив острова – й аналогом його, як і в творчості Г. Пагутяк та Дж.Фаулза, постає усамітнене житло серед лісу. У прозі письменниці авторський космогонічний міф твориться переважно у сільському просторі, зокрема в Урожі, але авторка не уникає і міської тематики.

У романі «Дім на горі» Вал. Шевчука лейтмотивними є опозиційні образи світла й темряви, символіка яких укорінена в дохристиянських віруваннях і доповнена сакральними значеннями з текстів Біблії. Аналогічний характер мають ці образи у таких творах Г. Пагутяк, як «Зачаровані музиканти», «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками», «Урізька готика» та інших. Загалом бінарні опозиції відіграють важливу роль в архетипних моделях художнього світу обох митців.

В одному з інтерв'ю Вал. Шевчук зазначив, що для нього «фольклорна фантастика – символічна персоніфікація психічного життя людини» [1]. Так, архетипний образ дому, який є втіленням космогонічного міфу, у творчості Вал. Шевчука і Г. Пагутяк зазвичай акумулює і психоаналітичну символіку. Будинок-фортеця у романі «Дім на горі», що перебуває впродовж поколінь під захистом жінок, сугестує ідею фемінної самодостатності й самотності. Полишені, занедбані й зруйновані обійстя у повісті «Захід сонця в Урожі», в оповіданнях і новелах збірки «Потонулі в снігах» та в романі «Зачаровані музиканти» символізують душевну спустошеність їхніх мешканців або порушення родинних зв'язків.

Важливою для порівняльного аналізу творів Г. Пагутяк та Вал. Шевчука є думка Л. Тарнашинської: «Ірраціональна позабуттєвість з її містичними, фантастичними та фантазмагоричними виявами, що прозирають у реальне життя з інших вимірів, <...> цілком закономірно виводить письменника на готичну поетику» [5, с. 300]. Художній світ обох авторів населяють демонологічні образи фольклорного походження (відьми, перелесники, опирі, чорти, перевізники), семантика яких генерує готичну атмосферу їхніх творів.

Л. Тарнашинська акцентує важливу роль оніричного дискурсу в прозі В.Шевчука: «Дуже часто латентні явища й стани – те, що нами лише невиразно відчувається, прояснює свій смисл через сновидіння – через те у Валерія Шевчука особливе тяжіння до сновидної образності не тільки як способу характеротворення чи глибинного занурення у психологічні стани, а і як можливості переходу в інобуття» [5, с. 298]. Оніричні візії як навантажені архетипними образами інтертексти – іманентна ознака творів Г. Пагутяк. Вони репрезентують той межовий світ, через який уможлиблюється перехід у потойбіччя (наприклад, у повістях «Гірчичне зерно» та «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками», у романі «Сни Юлії і Германа»).

У романі «Дім на горі» Вал. Шевчука акцентується, що тварини слухалися Івана Шевчука так, ніби знали спільну з ним мову: «Кози слухняно побігли за ним, як собачата» [6, с. 166]. Цей епізод сугестує образ раю, в якому Адам легко розумівся з тваринами. Подібне – «райське» – співіснування характерне й для Сави та ласків з роману Г. Пагутяк «Господар». Біблійні образи молока й меду як атрибути землі обітваної корелюють із образом Івана й увиразнюють його сакралізацію. Схожі прийоми сакралізації образів притаманні Г. Пагутяк. Зокрема, у її повісті «Гірчичне зерно» спостерігаємо алузійний зв'язок образу фольклориста Зоріана Доленги-Ходаковського з біблійними апостолами.

Вал. Шевчук і Г. Пагутяк активно послуговуються «символіко-міфологічною колористикою» [3, с. 451], що свідчить про подібність у візуалізації їхнього міфомислення. Промовистою є символіка синього (з відтінками блакитного, волошкового, блаватного) як маркеру небесного у Шевчука й зеленого як зв'язку зі світом природи – у Пагутяк (це найбільш яскраво реалізовано в «Зачарованих музикантах»). Цікавим є образ синьої дороги у романі «Дім на горі», що спочатку трансформується в образ ріки, а згодом засвічується синім вогнем, що імплікує поєднання чотирьох стихій. Взаємодія міфологем першостихій у прозі Г. Пагутяк своєрідно репрезентована в художніх світах романів «Зачаровані музиканти» та «Сни Юлії і Германа».

Образ демонічного чоловіка-птаха з роману-балади «Дім на горі» можна потрактовувати як трансформацію народно-міфологічного образу перелесника. Те ж саме можна сказати про здатних до літання Князя і Княгиню з роману Г. Пагутяк «Зачаровані музиканти», які теж виступають у ролі спокусників. Ці образи акумулюють семантику, закорінену в фольклорній демонології.

У романі «Дім на горі» мотив вічного повернення реалізується через архетипний образ блудного сина, що зумовлює циклічну модель сюжету. Образ Хлопця акумулює семантику цього архетипу: «Я син марнотравний – думалося йому – але я все-таки повернувся!» [6, с. 229]. У творчості Г. Пагутяк міф про вічне повернення найвиразніше, на нашу думку, актуалізовано у повісті «Гірчичне зерно», проте тут цей мотив набуває трагічного звучання: і старий Басараб, і його син Григорій повертаються додому, відчувши себе «зайвими людьми», але і на рідних теренах не знаходять свого місця у житті й помирають.

Тенденції міфоцентричності та авторської міфотворчості у текстах Г. Пагутяк і Вал. Шевчука дозволяють констатувати типологічну подібність їхньої художньої прози, водночас аналіз шляхів реалізації цих тенденцій засвідчує унікальність художньої манери обох авторів.

Література

1. Валерій Шевчук: «З чортами я не зустрічався, а з жінками, що називали себе відьмами, так» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavred.info/archive/2009/08/04/174420-0.html>.
2. Городнюк Н. Знаки необарокової культури Валерія Шевчука: компаративні аспекти Н. Городнюк. – К. : Твім інтер, 2006. – 216 с.
3. Лосев А. Знак. Символ. Миф / А. Лосев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 480 с.
4. Соколова А. Образ міста у міфосистемі Валерія Шевчука (на прикладі роману «Стежка в траві. Житомирська сага») А. Соколова // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч. 1. – С. 228–239.

Боліла С. Ю.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ ТА ТУРИЗМУ

Динамічна зміна технологій, боротьба за споживача і якість продукції, зростання конкуренції змушують підприємства по-новому розглянути весь комплекс питань маркетингової діяльності. Перебудова внутрішньофірмового управління останнім часом є основою реорганізації всього господарського механізму підприємств. Орієнтація на споживчий попит, проведення гнучкої науково-технічної інноваційної та ринкової політики, прагнення до нововведень стали головними ідеями нової філософії менеджменту. Стрижень цієї філософії криється у визнанні соціальної відповідальності, що лежить на керуючих. Все це вимагає глибоких економічних знань. В умовах ринкової економіки виживає те підприємство, яке найбільш грамотно і компетентно визначить вимоги ринку, створить і організує виробництво продукції, що користується попитом, забезпечить високим доходом висококваліфікованих працівників.

У країнах з розвинутою економікою маркетингова діяльність розглядається як провідна функція управління, яка визначає ринкову і виробничу стратегії підприємства і заснована на знанні споживчого попиту. У цих умовах маркетингова діяльність являє собою систему організації діяльності підприємства, фірми, корпорації з розробки, виробництва і збуту товарів на основі вивчення запитів споживачів з метою отримання високого прибутку.

Цільова орієнтація і комплексність маркетингу – це злиття в один потік всіх складових маркетингової діяльності для досягнення стійкої рентабельності в заданих часових межах, як правило, від п'яти років та більше. Практика застосування маркетингу показала, що використання лише окремих складових, наприклад вивчення товару, послуг та робіт або прогнозування ринку, не дає належного ефекту. Лише комплексний підхід дозволяє ефективно прорватися на ринок з товарами і послугами, особливо це стосується готельних та туристичних послуг. Маркетинг зачіпає життя кожного з нас. Це процес, в ході якого розробляються і надаються в розпорядження людей товари і послуги, що забезпечують гідний рівень життя. Маркетинг містить у собі безліч найрізноманітніших видів діяльності, у тому числі маркетингові дослідження, розробку товару, організацію його розподілу, встановлення цін, рекламу і особистий продаж. Багато хто плутає маркетинг з комерційними зусиллями по збуту, тоді як насправді він поєднує в собі кілька видів діяльності, спрямованих на виявлення, обслуговування, задоволення споживчих потреб для вирішення цілей, що стоять перед організацією. Маркетинг починається задовго до і триває ще довго після акту купівлі-продажу, пов'язаний з функціональним і психологічним задоволенням. Термін «маркетинг» з'явився в економічній літературі на межі XIX-XX століть, його етимологія пов'язана з англійським терміном – «ринок» і похідним від нього терміном, що буквально означає «торгівля на ринку».

В основу концепції маркетингу покладено ідеї задоволення потреб споживачів. Поява даної концепції викликана труднощами в збутовій діяльності, коли криза перевиробництва товарів вимагала дослідження кон'юнктури ринку.

На початку XX ст. існувало комерційне розуміння маркетингу - як методу збуту, метою якого було - знайти покупця для продукції, яку виробник в змозі випускати. За цей час відбулася трансформація підходу. Використовуючи в управлінні теорію маркетингу, туристичні та готельно-ресторанні фірми будують свою діяльність відповідно до принципу: робити те, що продається, а не продавати те, що виробляється. В країнах з розвинутою ринковою економікою маркетинг розглядається як провідна функція управління, заснована на вивченні споживчого попиту. В даний час маркетинг у сфері готельно- туристичного бізнесу - це система організації всієї діяльності фірми на основі комплексного вивчення ринку і реальних запитів споживачів із метою одержання прибутку.

Маркетинг – поняття складне, у світовій економічній літературі існує безліч його визначень. За оцінкою Американської маркетингової асоціації (АМА), їх налічується понад дві тисячі. Провідні американські маркетингологи трактують поняття «маркетинг» наступним чином. Ф. Котлер: «Маркетинг - це вид діяльності, спрямований на задоволення потреб людини за допомогою обміну». Або якщо перефразувати - то це вміння знайти потребу та задовольнити її краще та раніше за конкурента. Дж.Еванс і Б. Берман також відзначають, що : «маркетинг - це просування, управління і задоволення попиту на товари, послуги, організації, людей, території і ідеї за допомогою обміну» [1].

Відносно функцій маркетингу в готельно-ресторанній сфері та туризмі, то перша з них припускає проведення маркетингових досліджень. Друга охоплює планування і практичне здійснення маркетингової діяльності (комплекс маркетингу). Потреба в управлінській концепції маркетингу особливо відчувається в даний час у зв'язку із загостренням конкурентної боротьби. Маркетинг підвищує обґрунтованість прийнятих рішень щодо питань виробничої, науково-виробничої, фінансової і збутової діяльності, поширюючи планомірність на сферу ринкових зв'язків. Це знаходить відображення в раціоналізації процесу товароруку, вдосконаленні практики обліку і прогнозування ринкової ситуації в процесі внутрішньофірмового планування. Маркетинг дозволяє знайти шляхи пом'якшення та усунення криз надвиробництва, забезпечити відповідність попиту та пропозиції. Завдання і функції маркетингу не залишаються незмінними. Класик американського маркетингу Ф. Котлер зазначав: «маркетинг - це сфера швидкого старіння завдань, політичних установок, стратегій і програм». Кожна фірма повинна періодично переоцінювати свій загальний підхід до ринку, користуючись для цього прийомом, відомим під назвою ревізії маркетингу.

Якщо в індустріальну епоху маркетинг орієнтувався на масовий попит, на ринки масового виробництва, де конкуренція будувалася навколо цін і витрат виробництва, то в епоху цифрової трансформації виробник подекуди повинен випускати те, чого ще немає на ринку. При цьому конкурентоспроможність все більше визначається не тільки можливостями підприємств оновлювати спектр пропонованої продукції і послуг, а й умінням створювати для себе новий ринок. Тому в даний час стратегії маркетингу повинні спиратися на довгостроковий прогноз, а тактика - відображати кон'юнктуру і принципи формування ринку. Маркетинг, як концепція управління декларує свою місію як задоволення людських потреб. Конкретизуючи цю позицію, слід виділити, що справжні цілі системи маркетингу відображають альтернативні варіанти: досягнення максимально високого споживання; досягнення максимальної споживчої задоволеності; надання максимально широкого вибору; максимальне підвищення якості життя. Цілі маркетингу є інструментом для досягнення цілей підприємств індустрії гостинності. Тому вся діяльність підприємства індустрії гостинності та туризму будується на трьох базових принципах: орієнтація на споживача, на цілі, на системний підхід. Метою ринкових досліджень підприємства даної сфери є виявлення цільового ринку, на якому воно може реалізувати з найбільшою ефективністю свої виробничі можливості. У результаті маркетингових досліджень ринку туристичних і готельних послуг потрібно отримати інформацію для прийняття стратегічних рішень - чи варто виходити на ринок; інформацію для прийняття тактичних рішень - спланувати обсяг послуг, що будуть надаватися клієнту, інформацію для забезпечення банку даних, що знаходяться в розпорядженні підприємств. На сьогодні актуальним є побудова взаємовідносин з клієнтами на основі співпраці та партнерства. Підкріплення послуг з гостинності відповідає тактиці не цінової конкуренції, яку використовують підприємства цієї індустрії, працюючи на ринку туристських і готельно-ресторанних послуг. Особливу роль у підкріпленні продукту відіграє інформаційна база і комплекс інформаційних послуг, що представляються підприємством. Використання такого підходу сприяє пошуку і закріпленню клієнтів, які, отримуючи серйозне і продумане підкріплення, зупиняють свій вибір за продуктом того чи іншого підприємства індустрії туризму та гостинності.

Практична діяльність маркетингу дуже впливає на людей, які виступають в якості покупців, продавців і пересічних громадян. Таким чином в сфері гостинності та туризму соціальна роль маркетингу в сучасних умовах полягає в досягненні цілей організації та її здатності забезпечити споживчу задоволеність та довготривале благополуччя як споживача, так і суспільства в цілому.

Література

1. Еванс Д., Берман Б. Маркетинг [текст]. – М., 1990. – 378 с.

Боліла С. Ю.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Соколова М. П.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

Освіта - це одна з найважливіших складових суспільства, з одного боку, вона впливає на всі життєві процеси, оскільки готує фахівців, розвиває особистість, формує певні життєві погляди, з іншого - повинна швидко реагувати та відповідати стану науково-технічного прогресу, тенденціям розвитку економічної сфери країни. Тому особливої уваги заслуговує сучасний стан, проблеми впровадження та перспективи інновацій в освіту нашої країни.

Для цього освіта потребує безперервного розвитку інноваційних процесів, на сучасному етапі це зумовлюється: інтенсивним розвитком інформаційних технологій у всіх сферах людського буття; оновленням змісту філософії сучасної освіти, центром якої став загальнолюдський цілісний аспект; гуманістично зорієнтованою взаємодією учасників навчально-виховного процесу; необхідністю підвищення рівня активності та відповідальності педагога за власну професійну діяльність, спрямовану на формування творчої особистості вихованця, готовності до сприйняття та активної діяльності у нових соціально-економічних умовах. У зв'язку з цим винятково важливого значення набуває інноваційна діяльність.

Інноваційна діяльність - це вид творчої діяльності спрямований на оновлення системи освіти. Вона є результатом активності людини не стільки у пристосуванні до зовнішнього середовища, скільки у зміні його відповідно до особистих і суспільних потреб та інтересів. Будучи складним і багатоплановим феноменом, своїм змістом охоплює процес взаємодії індивідів, спрямований на розвиток, перетворення об'єкта та переведення його в якісно новий стан; системну діяльність щодо створення, освоєння та застосування нових засобів; особливий вид творчої діяльності, що об'єднує різноманітні операції і дії, спрямовані на одержання нових знань, технологій, систем.

Інновацію в освіті розглядають як реалізоване нововведення – у змісті, методах, прийомах і формах навчальної діяльності та виховання особистості, у змісті і формах організації управління освітньою системою, а також в організаційній структурі закладів освіти, у засобах навчання та виховання і в підходах до соціальних послуг в освіті, що суттєво підвищує якість, ефективність та результативність навчально-виховного процесу.

Організація OECD говорить про інновації як про нові продукти, бізнес процеси чи організаційні зміни, що створюють багатство або соціальний добробут. Річард Лайонс, топ-менеджер інвестиційного банку Goldman Sachs, виражається ще коротше: "Інновація – це свіже мислення, яке створює додану вартість" [1]. Так як держава піклується про науково-технічний прогрес країни, тому всі інноваційні процеси регулюються законодавчо.

Згідно Закону України «Про інноваційну діяльність» (стаття 3. «Мета і принципи державної інноваційної політики») головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. Основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання
- вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва,
- фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння
- інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у
- науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів на підтримку міжнародної
- науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту

- вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності [2].

Інноваційні процеси в системі освіти створюють новий етап взаємодії та розвитку науково-педагогічної творчості та процесів застосування її результатів. Для нього характерною є тенденція до створення зв'язку між процесами створення педагогічних новацій і процесами їх сприйняття, адекватного оцінювання, освоєння та застосування, а також до подолання суперечності між стихійністю цих процесів і можливістю та необхідністю свідомого управління ними. Тому будь-яка інновація передбачає наявність певного проекту та плану її реалізації в даних умовах, необхідне розумове уявлення всіх складових процесу змін, а також рефлексію результатів щодо здійсненої діяльності з їх досягнення.

Наука про педагогічні нововведення своїм об'єктом визначає процеси розвитку освітніх систем на основі продукування, розповсюдження й освоєння новацій, дослідження ефективності інноваційних змін.

Педагогічна інновація відповідно до особливостей інноваційних процесів охоплює такі теоретичні блоки понять і принципів:

- створення нового в системі освіти та педагогічної науки;
- сприйняття нового соціально-педагогічним співтовариством;
- застосування педагогічних новацій, а також система рекомендацій для теоретиків і практиків щодо пізнання інноваційних освітніх процесів та управління ними.

В умовах розвитку інноваційної економіки має змінитися ставлення до головної продуктивної сили суспільства - людини та її високоінтелектуальної, високопродуктивної праці. Роль висококваліфікованих спеціалістів в інноваційній економіці зростає. У науково-інформаційних технологіях усе залежить від рівня розвитку особистості, її самодостатності, інтелектуалізації нації, вміння кожної людини на певному історичному етапі працювати по – новому. Розвиток особистості, набуття суспільством інтелектуального потенціалу - це справа освіти й науки. Тому підготовка кадрів, спроможних ефективно управляти інноваційними процесами, розробляти і впроваджувати інноваційні проекти, є пріоритетною державною й регіональною проблемою. У зв'язку з цим об'єктивна потреба інноваційного розвитку, становлення інноваційної економіки вимагають розроблення нової концепції підготовки кадрів. Необхідно залучати талановиту молодь до науки, вищої освіти, інноваційної діяльності та створити умови для підвищення престижності наукової і педагогічної діяльності, наприклад надавати підтримку для наукових досліджень, що виконуються фахівцями освітніх закладів у провідних наукових і технологічних центрах, а також стажування в таких центрах аспірантів і молодих учених.

Зазначене вище надає можливість зробити висновок про те, що інновація є основною формою розвитку сфери освіти, тоді як управління процесом інновації, що включає створення умов для її відтворення, – основним механізмом, який визначає її якість та якість освіти в цілому. У зв'язку з цим, особливого значення набуває визначення суті процесу інновації в освіті. Цей процес є досить складним і проведені дослідження є лише одним з аспектів даної проблеми, що буде розглядатися в наших подальших пошуках.

Література

1. Світові інновації [Електронний ресурс] // The Economist. – Режим доступу: www.innovations.com.ua.

2. Про інвестиційну діяльність Закон України від 18.09.1991 № 1560-ХІІ Редакція від 20.10.2019, підстава - 155-ІХ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/conv>.

СОЦІОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЧЛЕНІВ ЖЕНЕВСЬКОГО ГУРТКА

Дослідження українських вчених 1880-х рр., що входили до женеvського гуртка і друкувались у часописі «Громада», розпочинають етап, який уже можна пов'язати з існуванням соціології як науки на українських теренах. У наукових колах його називають періодом академічної соціології. Розпочинається він за існування соціології і її інституціалізації на Заході. Це породжує певні способи бачення й моделі пізнання соціальної реальності, нові підходи, способи вирішення і засоби реалізації соціальних цілей, інтересів і потреб, оскільки соціологічні принципи, методи та концепції були вже досить відомими серед українських науковців.

У той час у соціології переважно панував позитивізм, під його впливом соціологічна теорія натуралізується, набуваючи форм еволюціонізму, органіцизму, соціал-дарвінізму тощо. Водночас зароджується та поширюється марксистська соціальна теорія. Тому під впливом цих напрямів і течій перебували вчені, які започатковували соціологічні студії в Україні.

Характерною рисою розвитку української соціології у цей період було не продукування нових ідей, а засвоєння уже вироблених. Такий стан речей пояснюється тим, що соціологія була наукою запозиченою, її необхідно було освоювати. Тому, не заперечуючи оригінальності певних ідей, висловлених вченими, які працювали тоді у галузі соціології, слід зазначити, що їх соціологічні пошуки були спрямовані на розробку, поглиблення ідей, наприклад, О. Конта, Г. Спенсера, К. Маркса та ін., а не на вироблення нових власних теорій. Тогочасні українські вчені виявляли обмаль критичного ставлення до надбань своїх попередників, слабо були орієнтовані на вироблення власних соціологічних теорій. Розвиток соціологічної думки в Україні характеризувався сплетінням ідей національно-визвольного руху з аналізом і розвитком передових соціологічних теорій, ідей, методів дослідження. Перші українські соціологи були передусім громадськими діячами, а вже потім науковцями.

Члени женеvського гуртка (М. Драгоманов, С. Подолинський, Ф. Вовк) першими у соціологічних студіях звернулися до потреб соціально-культурного життя українського народу.

Чимало думок соціологічного змісту у працях Михайла Петровича Драгоманова, зокрема «Чудацькі думки про українську національну справу», «Рай і поступ», «Старі хартії вольностей», «Що таке українофільство?» та ін. Важливий аспект у тому, що він заснував гурток у Женеві, який вважається першоджерелом українського соціологічного руху. Дослідники вказують, що він заклав основи української соціології, адже один із перших в Україні вніс до середовища науковців соціологічне бачення, принципи і поняття соціології.

М. Драгоманов розглядав соціологію як універсальну і точну науку про суспільство, вважав необхідним синтез суспільних наук в єдину науку. Він прагнув примирити трактовки соціальної еволюції О. Конта і Г. Спенсера, трактуючи першу як необхідну, закономірну філіацію ідей, а другу – як генезу матеріального світу, розвиток соціальних структур та інститутів.

У своїх дослідженнях використовував історично-порівняльний метод. Він виступав і за багатофакторний підхід до аналізу суспільних явищ, підкреслюючи важливість усіх чинників, що впливають на суспільний розвиток (економічних, культурних, політичних). У поглядах на суспільство дотримувався у цілому еволюційної теорії. Вважав, що ідея прогресу в суспільних відносинах виявлялась у скасуванні неволі, панщини, у здобутті рівних конституційних прав тощо. Коли йдеться про особу, то прогрес постає як поступ людяності самої людини. Сам прогрес розглядає як якісну характеристику розвитку суспільства; першопричина прогресу – в об'єктивному русі історії, а шляхи прогресу можуть набувати мирних і немирних форм.

Важливу роль у розумінні сутності соціальних змін відіграє природнича наука. У питанні про співвідношення різних боків еволюційного прогресу дотримувався погляду, що такі сфери суспільного життя, як економіка та соціальні відносини, підлягають органічній еволюції, а зміни в державній і політичній сферах еволюціонують залежно від двох перших.

Надаючи великого значення соціологічному підходу до історії, М. Драгоманов підкреслював, що в такому випадку історія буде не описовою наукою, а розкриватиме закони минулої діяльності людей, тобто даватиме точні знання, як і природничі науки.

Чимало уваги приділяв перспективності історичного поступу України, можливості її самостійного існування на європейському терені. Національне питання він вважав одним із найважливіших. Основу для його вирішення вбачав передусім у демократизації суспільства, запровадженні політичних свобод, а саме всенародне земське представництво з контролем за виконавчою владою і недоторканими свободами особи, слова, товариств. На його думку, політичні та національні інтереси у найкращий спосіб можуть бути забезпечені тільки за повної децентралізації управління економічним і культурним життям. Він обґрунтував тезу, що справжньої політичної свободи не може бути за наявності централізації. На підтвердження цього М. Драгоманов наводить факт, що в Європі з часів Великої французької революції всі перевороти у тому й не досягали найближчої мети, бо самодержавство королів змінювало самодержавство парламентської більшості, залишаючи недоторканою і навіть удосконалюючи централізовану бюрократичну машину управління країною.

Філософ критикував ідеологію російських народників П. Лаврова, П. Ткачова, Г. Плеханова та ін. за те, що вони у політичних програмах навіть не обіцяли жодних автономій іншим народам у майбутньому. Російські революційні діячі не сприймали ідей М. Драгоманова про федеративний принцип взаємозв'язку народів Росії, проте його концепція набула широкого розголосу поміж української інтелігенції й у Європі.

Дослідник черпав досвід із демократичних надбань європейських держав. Йому була близькою соціальна проблематика у марксизмі, але не відкидав він і національних засад у розвитку людства, через які суспільство має засвоювати найпрогресивніші надбання. Намагався наповнити ідею національності «всесвітньою правдою», яка допомагала б кожній нації рухатися шляхом історичного поступу, бо лише одна думка про національність і про її важливість може бути причиною насилля над людьми і «великої неправди». Тому відстоював рівні права осіб будь-якої національності. Розглядаючи нації, приписує кожній ряд певних ознак (мова, будова тіла, одяг, звичаї).

Він вважав, що соціальне й національне визволення України невіддільні, а марксизм розглядав як неприйнятний для українського народу шлях розвитку. М. Драгоманов обстоював думку, що для України необхідна загальноєвропейська ідеологія (демократія), але з національним змістом. Його теза – «космополітизм в ідеях і цілях, націоналізм у формі та ґрунті». Науковець також розвивав ідеї соціальної революції, був прибічником федералізму, противником диктатури, централізму. Отже, можна зробити висновок, що М. Драгоманов також стояв у витоків української політичної соціології, адже у сфері його інтересів були проблеми влади, державності, прав і свободи особи, етнічність, політика тощо.

Сергій Андрійович Подолинський розглядав соціологію як науку про людське суспільство. Він вивчав такі соціологічні проблеми: виробнича діяльність людей і господарські відносини в її процесі, соціальна стратифікація, соціальна мобільність, взаємозалежність національності й статусу індивіда в суспільстві, закон боротьби за існування й закон зростання солідарності людей.

С. Подолинський поєднував марксистські й соціал-дарвіністські соціологічні погляди з політичною програмою громадівства. Дослідник вважав, що суспільне життя відбувається згідно з законом боротьби за існування. Наприклад, положення К. Маркса про додаткову вартість він розглядав як одну з форм такої боротьби. Однак основний закон суспільного життя науковець трактував досить своєрідно, оскільки поряд із законом боротьби за існування діє і закон зростання солідарності людей, за яким зростання населення ставить проблему гострішої боротьби з природою з метою добування необхідних речовин, що своєю чергою зумовлює необхідність об'єднання людей у товариства. Людські громади, обґрунтовував свою думку дослідник, слідуючи закону Ч. Дарвіна, можуть перестати боротися між собою, оскільки перемаже почуття прихильності, солідарності, бо воно корисніше від боротьби людей між собою. Тоді зміни сприятимуть не боротьбі людей між собою, а полегшенню їхньої боротьби з навколишньою природою. Умови боротьби з природою стануть однаковими для різних груп людей. Зростатиме середній рівень розвитку більшості людей, з'являться можливості для самовираження талантів.

С. Подолинський обґрунтував тезу, що в громаді, збудованій на основі солідарності, закон Ч. Дарвіна виявлятиме себе так, що висуватиме на перші позиції в науці, мистецтві, у сфері морального вдосконалення найбільш розвинутих осіб. Аналізуючи бідність, філософ виступив проти ідей мальтузіанства, стверджуючи, що людство не подвоюється через кожні п'ятдесят років, а існуюча бідність не є наслідком збільшення населення на Землі.

С. Подолинському належить праця «Ремесла і фабрики України», в якій він аналізує соціальне становище (умови праці, життя, заробіток) різних груп робітників України, їх стосунки з працедавцями, причини соціальної диференціації (у привласненні панівним класом додаткової вартості), соціальної мобільності. Одним із вимірів соціальної стратифікації й умов соціальної мобільності вважає приналежність до певної національності.

Федір Кіндратович Вовк, автор праць «Український народ в його минулому і сучасному», «Студії з української етнографії та етнології», розглядав соціологію як науку про суспільне, громадське життя, яка, поряд із спеціальною антропологією, етнологією, етнографією, є складовою науки про людину – антропології; хронологічно виникненню соціології передують геологія, палеонтологія і біологія.

На формування соціологічних поглядів Ф. Вовка мали вплив ідеї О. Конта і Г. Спенсера. Особливу увагу він приділяв проблемі еволюції. Спільні закони еволюції дають підстави зробити висновок, що всі суспільні явища та форми з'явилися не внаслідок втручання зовнішніх сил, а є результатом повільного поступового розвитку зародків фізичної природи людини. Цілковита однаковість фізичної природи людини зумовлює одноманітність соціальних явищ, а різні умови довкілля зумовлюють їхню різноманітність. Досліджував розвиток етнологічних спільнот і таких соціальних інститутів, як наука, релігія та сім'я.

Література

1. Берегова Г.Д. Соціологія: Частина І. Історія соціології: Навчальний посібник / Г. Д. Берегова, А.І. Король. – Херсон: Айлант, 2011. – 330 с.
2. Вовк Ф.І. Вибрані публіцистичні твори / Ф.І. Вовк. – Д.: Пороги, 2003. – 98 с.
3. Драгоманов М.П. Вибране / М.П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – 688 с.
4. Подолинський С.А. Вибрані твори / С.А. Подолинський. – К.: Поліграф-Сервіс, 2008. – 128 с.

Варнавський О. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

У розвинених країнах світової спільноти інформаційні ресурси відносять до складу національного багатства. В Україні їх використання ще не досягло рівня розвинених країн світу, хоча інституційні засади для цього сформовано: створені механізми реалізації права на інформацію, можливості вільного доступу до баз даних, які не належать до закритих. Однак не запроваджено досі в українських соціальних службах, в т. ч. і у службі зайнятості, є електронне обслуговування громадян за допомогою сучасних засобів комунікації, яке є нормою у соціальних службах європейських країн.

При наявності значної кількості теоретичних і практичних досліджень щодо використання інформаційних ресурсів у різних сферах (освітній, науки і культури, бібліотечно-архівній, банківській, митній, туризму, екології, місцевого самоврядування, державного управління тощо) вони є недостатніми у сфері зайнятості населення. Так, вивчення ринку праці і сфери зайнятості знайшло відображення в наукових працях: С.І. Бандури, М.М. Руженського, В.М. Петюха, Ю.М. Маршавіна, В.К. Міга, І.С. Марченко та ін. Однак детально не вивчалися проблеми інформаційного забезпечення як механізму регулювання сфери зайнятості населення, а також як інструменту впливу на ринок праці з асиметричною інформацією. Не достатньо досліджувався досвід європейських країн щодо надання соціальних послуг сфері зайнятості в електронному

форматі, не визначалися напрямки взаємодії і співпраці з посередниками на ринку праці, зокрема щодо електронного обміну інформацією з приватними Інтернет-ресурсами.

Метою статті є дослідження стану використання інформаційних ресурсів у сфері зайнятості населення і визначення основних напрямків розвитку надання соціальних послуг з використанням новітніх інформаційних та комунікаційних технологій.

Сфера зайнятості населення формується під впливом високої інтерактивності суспільства та постійно зростаючих вимог до діяльності державних і приватних установ і їх інформаційних ресурсів.

Для сучасного стану ринку праці характерні процеси збільшення кількості, складності та мінливості інформації, що задіяно під час будь-якої операції на ринку праці та створення так званого «інформаційного шуму».

Величезну роль у правильності і адекватності надання соціальних послуг і державних гарантій має своєчасна і достовірна інформація. В даний час за особистим зверненням громадянина до центру зайнятості і подання ним відповідних документів здійснюється ряд перевірок інформації з іншими державними установами (ПФУ, ДПІ, управліннями соціального захисту та ін.). Але європейський досвід свідчить, що технології надання соціальних послуг можуть переміститися у площину електронного обслуговування, за умови оперативного отримання персональних даних про особу від інших державних установ і їх баз даних. Це в свою чергу підвищить якість надання послуг, сприятиме залученню на ринок праці частини населення і роботодавців, які потребують послуг, спрямованих на збалансування попиту і пропозиції робочої сили.

Досвід обслуговування безробітних громадян з призначенням допомоги по безробіттю за електронним зверненням і подальшого дистанційного супроводу до моменту працевлаштування мають ряд європейських країн.

У Нідерландах безробітний може звернутись електронним способом до соціальної установи і отримати комплекс послуг без особистого відвідування. За заявочним принципом (через сервіс подання заявки на Інтернет-ресурсі установи) безробітному формується персональний акаунт через який спеціаліст і безробітний постійно спілкуються, в т.ч. в режимі on-line. При цьому спеціаліст надає рекомендації щодо працевлаштування, відслідковує їх опрацювання безробітним і визначає результативність його зусиль. Якщо ж з дня реєстрації безробітного пройшло більше трьох місяців і особа не працевлаштувалася, таке спілкування в подальшому відбувається вже з відвідуванням територіальних відділень служби зайнятості, в т.ч. із залученням необхідних спеціалістів з активізації зусиль для успішного працевлаштування.

Аналогічний досвід дистанційного спілкування з надання соціальних послуг щодо працевлаштування безробітних напрацьовано у Австрії, Швеції, Німеччині та ін.

Позитивним прикладом «ламання стереотипів» надання в Україні соціальних послуг за особистими зверненнями громадян (в розумінні особистого приходу до соціальної установи з необхідними паперовими документами) є впровадження програми призначення субсидії для населення за поштовим та електронним заявочним принципом. Громадянам пропонувалось заповнити певну анкету про особисті дані і дохід та відправити її поштою (або способом електронної заявки з конкретного Інтернет-ресурсу) до відповідного територіального управління соціального захисту населення. На підставі зазначеної особою інформації громадянину формувалась особова справа, заявлені особою дані перевірялись, а у разі призначення субсидії особі надсилалось відповідне повідомлення про період, послугу та розмір призначеної субсидії. В подальшому субсидія продовжувалась на наступний період з урахуванням можливих змін у доході громадянина та членів його сім'ї, або припинялась у разі втрати права на її отримання.

У сфері зайнятості сучасні соціальні комунікації мають відігравати провідну роль у процесі пошуку роботи. Вони має надавати особі можливість відчувати себе з одного боку під опікою державної установи, що виражається у рекомендаціях та інформації щодо пошуку роботи, пропонуванні послуг, що сприятимуть прискоренню працевлаштування, з подальшою інформаційною і психологічною підтримкою, відслідковуванні особою нарахування і виплати допомоги по безробіттю, а з другого – особа має постійно відчувати «плече» і «патронат»

соціальних консультантів, а тому має бути постійний комплексний on-line – супровід процесу пошуку роботи.

Нині, згідно з чинним законодавством про зайнятість, обслуговування безробітних громадян в центрах зайнятості здебільшого здійснюється призначенням певної дати відвідування (в середньому 1–2 рази на місяць), між якими клієнт повинен самостійно опрацьовувати джерела інформації, а конкретні спрямування до певних суб'єктів господарювання у вигляді направлень на роботу особа отримує лише раз чи двічі на місяць. При такому підході шукач роботи майже весь свій час зареєстрованого безробіття знаходиться наодинці з «роздумами про роботу» та без певного контролю (on-line-патронату) за процесом працевлаштування.

У зв'язку з цим є потреба у осучасненні технологій і способів спілкування фахівців служби зайнятості з безробітними та роботодавцями в режимі on-line (в т.ч. засобами сучасних месенджерів Viber, Skype, WhatsApp, Telegram), а відвідування безробітними центрів зайнятості доцільно замінити спрямуваннями до конкретних роботодавців, які видавати в процесі електронного обслуговування безробітних.

Для якнайшвидшого працевлаштування необхідно за допомогою дистанційного спілкування:

- пропонувати роботу і направляти до роботодавців (оперативно – день отримання заявки на пошук персоналу);
- проводити індивідуальні і групові on-line-співбесіди з роботодавцем, web-презентації безробітного;
- координувати діалог безробітного з роботодавцем для проходження етапів відбору, виконання тестових завдань сучасного рекрутингу.

Надзвичайно важливим є осучаснення способів обслуговування роботодавців, оскільки роботодавці є основними клієнтами служби зайнятості і в першу чергу потребують надання їм сучасних on-line-сервісів обслуговування за умови дефіциту часу на відвідування установ і подачі паперових звітів і інформацій. До того ж, останніми роками спостерігається постійне зниження активності роботодавців щодо звернення до служби зайнятості з метою пошуку персоналу, кількість заявлених ними пропозицій роботи постійно зменшується: у 2011 році попит становив 1,17 млн. вакантних місць, у 2016 – 0,71 млн. одиниць.

Варто зазначити, що запровадження сервісів електронного обслуговування може використовуватися не тільки для удосконалення процесів обслуговування, а і для поширення і опрацювання ідей, об'єднання односторонніх у спільноту (як віртуальні, так і реальні), організації заходів «на вимогу», координації зусиль із зацікавленими організаціями з метою легалізації і відновлення зайнятості.

Враховуючи вищезазначене, удосконалення усіх складових інформаційного забезпечення і їх ролі у регулюванні сфери зайнятості населення визначається:

– інформаційною глобалізацією, зростаючим впливом на всі сфери життєдіяльності суспільства сучасних інформаційних технологій, в т. ч. на сферу зайнятості населення, а також зростання популярності Інтернет-ресурсів соціального спрямування і тих, що мають вплив на реєстрований і нереєстрований ринок праці;

– необхідністю руйнування у соціальних служб усталених стереотипів обслуговування за стандартами минулого, основою яких є звернення до установи особисто з певним переліком документів і надання послуг за «усталеними шаблонами» у певні проміжки часу без врахування індивідуалізації обслуговування і вимог сучасного рекрутингу;

– необхідністю формування у персоналу навичок бачення і сприйняття інформаційних систем і ресурсів з точки зору сервісності і клієнтоорієнтованості послуг, виконання основної місії соціальної установи щодо супроводу людини у складних життєвих ситуаціях, підняття іміджу і зайняття Державною службою зайнятості позиції основного гравця на ринку праці.

Державною службою зайнятості запроваджено Інтернет-ресурси: www.dcz.gov.ua, де з 2007 року проводиться масштабна інформаційно-роз'яснювальна робота про послуги, які вона надає і норми діючого законодавства про зайнятість та соціальне страхування на випадок безробіття, і www.trud.gov.ua, де сформовано базу даних пропозицій роботи за даними інформації від роботодавців.

Зниження інтересу до цих ресурсів і зменшення їх відвідувань (за статистикою даних ресурсів) пояснюється декількома причинами. По-перше, технології, на базі яких будувалися дані ресурси, і які були найсучаснішими на момент їх запровадження, в цей час є застарілими (пройшло більше 10 років), і наразі вони не відповідають сучасним вимогам користувачів – ключовим критеріям пошуку і групування інформації. По-друге, не реалізовано мобільні версії даних ресурсів, не запроваджено сервіси комунікації з користувачами – відсутня підтримка on-line-діалогу з шукачами роботи і роботодавцями.

Щоб web-ресурси органів соціальної сфери були популярними, необхідно своєчасно їх оновлювати, адже сфера Інтернет-послуг повинна оперативнo адаптуватися для задоволення потреб і позитивного сприйняття користувачами. Необхідно підтримувати презентативність інтерфейсів, логічність структури сайту, легкість сприйняття, запроваджувати інтуїтивно-зрозумілі шляхи і сервіси пошуку інформації, оперативнo оновлювати бази даних, підтримувати актуальну і затребувану інформацію, вести on-line-овий діалог із користувачами сайтів щодо роз'яснень і можливостей отримання послуг, проводити консультації щодо працевлаштування по конкретних вакансіях.

Взаємодія з громадянами і роботодавцями у соціальних мережах відкриє додаткові шляхи до побудови ефективних каналів комунікації між соціальними службами, громадянами і роботодавцями, а створення сервісів електронного обслуговування і тематичних блогів сприятимуть наближенню соціальних послуг до тих категорій громадян і роботодавців, які дійсно їх потребують.

У недержавних Інтернет-сайтів – посередників на ринку праці навпаки існує надмірна відкритість, що виражається у відсутніх стартових перевірок інформації щодо реєстраційних даних підприємства чи організації, офіційного оформлення трудових відносин з працівниками і т.п. Такий стан справ призводить в першу чергу до посилення процесів тінізації ринку праці.

Разом з тим, державні і недержавні Інтернет-сайти функціонують автономно, не існує єдиної загальнодержавної бази даних пропозицій щодо працевлаштування і пошуку персоналу. Нагальною стає розробка моделі удосконалення інформаційного забезпечення сфери зайнятості населення шляхом запровадження обміну окремих баз даних інформаційних систем державного сектору і приватних посередників, які діють в цій сфері.

Отже, у державній службі зайнятості населення функціонують інформаційні засоби і Інтернет-ресурси, які обслуговують шукачів роботи та роботодавців, і водночас нерозвиненим залишається напрям електронного обслуговування і on-line-комунікація з отримувачами послуг.

Необхідно адаптувати досвід європейських країн до умов України і доводити рівень обслуговування громадян і роботодавців у відповідності з міжнародними стандартами, враховуючи що інформаційні засоби ресурси у сфері праці та зайнятості відіграють ключову роль при наданні своєчасних і клієнтоорієнтованих соціальних послуг. Тому, вкрай важливим є вивчення усіх складових системи інформаційного забезпечення сфери зайнятості населення, дослідження ролі і значення інформаційного забезпечення як механізму, що впливає на процеси прискорення працевлаштування і укомплектування вакансій, а також який залучає, зацікавлює, формує і спрямовує до активної позиції на ринку праці не тільки громадян і роботодавців, які є постійними клієнтами служби зайнятості, а і інших неактивних на ринку праці незайнятих і безробітних громадян, роботодавців і суб'єктів тіньового сектору економіки. При цьому особливу увагу в регулюванні сфери зайнятості, слід приділити взаємодії електронному обміну даними з посередниками ринку праці, в т.ч. приватними Інтернет-ресурсами.

Література

1. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Підручник. – К.: Знання, 2009. – 390 с.
2. Марченко І.С. Інфраструктура підтримка розвитку ринку праці України: /І.С. Марченко // Монографія. К.: 2013. – 152 с.
3. Марченко І.С. Інфраструктурна підтримка розвитку ринку праці /І.С. Марченко// Вісник НАН України. – 2012. – № 9. – С. 74–78.
4. Руженський М.М. Соціальний менеджмент: навч. посібник. - К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 255 с.

5. Стащенко Е.П. Новые информационные технологии как фактор повышения качества социальных услуг на рынке труда Украины / Е.П.Стащенко // Уровень жизни населения регионов России. – 2010. – № 12. – С. 31–34.

*Ващенко В. В.
Херсонський державний університет (Україна)
Черкашина Т. О.
Херсонський державний університет (Україна)*

ВПЛИВ КІНО НА ПОВЕДІНКУ І СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ

Кінематограф – це великий винахід, який справив величезний вплив на формування світогляду людини ХХ століття. Кіно – найбільш «передовий» вид мистецтва, де використовують багато наукових відкриттів. За широтою охоплення дійсності і глибиною проникнення в неї, за силою впливу на глядача через зір і через слух воно перевершило інші мистецтва[4].

Вплив кіно на людину важко переоцінити. Кінофільм захоплює емоції людини, їй нав'язуються уявлення, які за глибиною переживання можна зарахувати до її власного досвіду.

Давно встановлено вплив фільмів на поведінку людей. Кіно залишає у підсвідомості глядача особливу інформацію, спираючись на яку, той поводить відповідно до свого улюбленого героя. Найбільше піддаються цьому діти, але й дорослі не позбавлені інстинкту наслідування.

Як точно помітив Герберт Шиллер, соціолог, професор факультету засобів масової інформації університету в Каліфорнії, віце-президент Міжнародної асоціації з наукових досліджень ЗМІ: «Думати, що продукція кінопромисловості служить тільки для розваги і не несе ідеологічного навантаження, значить свідомо ігнорувати одну з найдієвіших форм культурного імперіалізму»[цит. за: 1].

«Кіно це найбільш розвинутий імперіалістичний засіб контролю над масами»- Вальтер Беньямін написав це у 1930-і роки. Через кіно, через інформаційні інститути справді проводиться формування людини в тому напрямі, який потрібний для влади. Тому Ленін називав його «найважливішим з мистецтв», а Сталін особисто давав «добро» на кожен художній фільм, перш ніж той виходив у прокат, розуміючи, що кіно значною мірою формує мислення глядачів[цит. за: 2].

Кіномистецтво та кіно, зокрема українське, досліджували відомий вітчизняний вчений, доктор філософських наук, завідувач відділу кінознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Сергій Безклубенко, а також українська вчена, доктор в галузі культурології Наталія Ігошкіна.

Українська документалістика досліджується у доробках сучасного українського науковця, кандидата мистецтвознавства Романа Росляка.

На сьогодні телебачення є одним з найдоступніших засобів масової інформації. Зараз будь-яка дитина може ввімкнути телевізор і дивитися те, що вона забажає.

Кінофільм повідомляє глядачеві певну інформацію і «заражає» його певними почуттями. Глядач починає обмірковувати його, обговорювати його зі знайомими, отже, фільм продовжує чинити на нього вплив навіть після перегляду. У наші дні кіно є головним постачальником копійованих рольових моделей поведінки для чоловіків і жінок у віці до 30–35 років [3].

Негативним моментом є те, що молоді пропонуються списування «ідеальних» образів з телекрана, а особливо погано, коли підростаюче покоління починає ще з дитячих років копіювати манери деяких героїв, забуваючи при цьому власну індивідуальність.

Кіно спроможне впливати на настрій, емоції, страх. Вчені провели дослідження, як різні жанри кіно впливають на організм людини. Виявилось що перегляд бойовиків і трейлерів зі сценами жорстокості і насильства погіршують стан згущення крові глядача, тобто погано впливає на його здоров'я. Вони «підсилюють» агресію, яка через свідомість проникає на підсвідомий рівень і провокує вияви агресивної поведінки.

Ті ж самі дослідження показали, що перегляд комедій, серіалів, навпаки покращує кровообіг, впливає як прийом вітамінів і заняття спортом. Комедії є хорошими ліками для боротьби зі стре-

сом, особливо, якщо глядач не стримує своїх емоцій і голосно сміється. Адже під час сміху в організмі людини виробляється ендорфін- гормон щастя, який поліпшує настрій, допомагає перемогти депресію. Цей прийом широко використовується в психотерапії і отримав назву — кінотерапія (цей метод впливає на психіку людини за допомогою перегляду фільму, його обговорення та осмислення)[3]. Фільми з позитивною сюжетною лінією викликають відповідні емоції, які роблять людей добрішими та чуйнішими.

Дедалі більшої популярності серед молоді набуває продукція, що містить сцени «жахів», вживання наркотиків, сексу. Ці захоплення сигналять про наростаючу агресивність, а також про нестачу батьківської уваги.

Ряд фільмів пропагує девіантність, зображуючи злочинців чарівними, вольовими, сильними особистостями, що чинять помсти в несправедливому світі. Дослідження соціальних психологів свідчать про прямий зв'язок між девіантністю на телеекрані і девіантною поведінкою підлітка в житті [3].

Кіно сьогодні має не абиякий вплив на поведінку та свідомість молоді. Часто цей вплив недооцінюється не тільки молоддю, але й батьками та оточуючими, дозволяючи багато часу проводити за переглядом телевізора та неконтролюючи фільми та передачі, що переглядає молодь.

Мають важливе значення і обрані молоддю жанри кінофільмів. Наприклад ті, які міститимуть у собі сцени насильства, матимуть зазвичай пагубний вплив на психологічний і навіть психосоматичний стан людини, що може відобразитися і на її поведінці, і на її самопочутті. А зупиняючи вибір на фільмах, що у своїх репліках нестимуть науково-пізнавальний зміст, або щось комічне, молодь скоріше за все матиме гарний настрій та обізнаність у певній галузі.

Література

1. Аль-Хаким М. А. Развитие киноискусства и философия кинематографа // Молодой ученый. – 2015. – №4. – С.741-744. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://moluch.ru/archive/84/15755/>

2. Беньямин Вальтер. Московский дневник. – М. : AdMarginem, 1997. – 224 с.

3. Виктор Сороченко. Энциклопедия методов пропаганды. Кино как средство информационно-психологической войны [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://psyfactor.org/kinoprop/kino.htm>

4. Кінофільм // Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – 5-те вид. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

Ведмеденко О. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Корбич Н. М.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

МЕД – МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Ще з давніх років мед вважали воістину смачним і дуже корисним продуктом, який отримують з нектару квіткових рослин бджоли, додаючи в нього особливу речовину під назвою інгібін.

Завдяки йому мед набуває абсолютну стерильність. У меді міститься велика кількість корисних речовин, необхідних людському організму.

Однак, так чи корисний мед, як нам говорили з самого дитинства? Яка його калорійність і скільки можна споживати його в добу?

Поживність меду: у меді міститься велика кількість корисних елементів: каротин, протеїн, вітаміни групи В, С, РР. Крім того, є ферменти, різні ефірні масла, а також органічні кислоти, цукор і азотисті сполуки.

До складу в загальній кількості входить більше трьохсот найрізноманітніших речовин. Якщо використовуються елітні сорти меду, то буде не менше тридцяти трьох самих корисних мікроелементів.

У 100 г меду міститься 82 г вуглеводів. З них 40% фруктози і близько 35% глюкози. Якщо в меді переважає фруктоза, то він буде мати більш солодкий смак, а якщо навпаки, то такий продукт схильний до посиленої кристалізації. Крім цих основних компонентів, у меді є і вода, яка може досягати 22% від загальної маси. Також є органічні кислоти, наприклад, молочна, яблучна, лимонна та інші [1].

Калорійність меду: в 100 г продукту міститься приблизно 327 ккал. Її можна порівняти з пшеничним хлібом, яловичиною або телячою печінкою, випереджає свинину, молоко і курячі яйця. Наприклад, всі квіткові сорти меду не можуть мати калорійність понад 380 ккал, темні - до 415 ккал.

Саме тому його рекомендують вживати перед тренуваннями або іншими фізичними навантаженнями, а також у відновлювальний період після травм і операцій. Деякі сорти меду мають глікемічний індекс менший, ніж у цукру, що робить його не такими небезпечними для набору зайвої маси.

Калорійність меду - набагато нижча, ніж у цукру. Це дивно, адже бджолиний нектар відрізняється набагато більш солодким смаком. Проте, його натуральному продуктові забезпечує низькокалорійна фруктоза, тоді як цукру – глюкоза. Яка ж калорійність меду саме в одній чайній ложці? Якщо використовувати чайну ложку без гірки, то в ній вміститься 8 г меду, що становитиме близько 26 калорій. Приміром, 200 г меду - це близько 500 г риб'ячого жиру або 8 апельсинів.

При цьому, засвоюваність меду для організму дорівнює 100%. У хліба цей відсоток - 85, у картоплі - 89, а у молока - 90. Це означає, що бджолиний нектар заряджає організм всіма необхідними поживними речовинами. При цьому, він не вимагає натомість енергії на переробку - отже подвоює сили в тілі.

Корисні властивості: відомо, що мед є цінним продуктом і ця цінність, перш за все, полягає в лікувальних властивостях. Так, мед може відновити сили і включає всі захисні функції організму, піднімає імунітет. Навіть Гіппократ рекомендував вживати мед кожен день. Японські медики вважають цей продукт найкориснішим серед усіх натуральних.

Темні сорти меду представляють для організму особливу корисність, оскільки вони містять максимальну кількість мінеральних речовин. Вони підсилюють кровотік лімфи. Також знищують мікроби, наприклад, кишкову і дизентерійну палички.

Найбільш широке поширення мед отримав для лікування застуд і грипу. Для успішного лікування цих захворювань застосовується липовий мед.

При цьому слід пам'ятати, що тільки натуральний мед є дійсно вірним помічником при різних захворюваннях, якщо він ні разу не піддавався різним технологічним обробкам [2].

Харчування в спорті: чи є місце для меду? Аби відшукати істину, давайте спочатку звернемося до витоків історії. Згідно з літописами, у Стародавній Греції незадовго до початку Олімпійських ігор для спортсменів розроблялося спортивне харчування, яке включало велику кількість натурального меду. Вважалося, що це збільшує силу і витривалість людини.

Подібні згадки також можна зустріти в роботах Гіппократа, Демокріта і Арістотеля. До слова, останній був наставником юного Олександра Македонського, якому він також розповів про секретне джерело невичерпної енергії. Вчений Піфагор взагалі називав мед головним продуктом для підтримання життя в тілі.

Що стосується вуглеводів, яких так побоюються в спортивному харчуванні, то в медові міститься їх особливий підвид. Приміром, у цукрі або цукерках містяться складні вуглеводи - це означає, що вони потребують розщепленні на прості. У складі бджолиного нектару присутні тільки швидкі вуглеводи, у яких переважає фруктоза і сахароза. Вони не потребують «трансформації» і швидко всмоктуються в кров. Як результат - такі вуглеводи не відкладаються жировим прошарком, а лише сприяють збільшенню життєвої енергії.

Один з головних феноменів меду - це так званий гормон росту в його складі. Підтвердженням його дії стало масове медичне дослідження в 1955 році. Тоді близько 400 немовлят у віці до 4-х місяців отримували медовий прикорм. У результаті, у малюків спостерігався більш інтенсивний розвиток, а також підвищений рівень гемоглобіну порівняно з іншими їх ровесниками.

Саме тому даний продукт на сьогоднішній день так важливий у дитячому харчуванні для спортсменів. У якості приємного бонусу - ваша дитина буде захищена від всіх «сезонних» захворювань, адже імунозміцнюючі властивості меду всім відомі.

Натуральний мед має ряд протипоказань. Це: індивідуальна непереносимість продуктів бджільництва гостра печінкова, ниркова або шлункова недостатність запальні захворювання шлунково-кишкового тракту (у деяких випадках).

Зверніть увагу, що лікарі не рекомендують давати бджолиний нектар дітям у віці до 3-х років. Ви ще не можете точно встановити, є у малюка алергія чи ні. А, якщо симптоми непереносимості проявляться - дитина буде переживати їх болючіше, ніж доросла людина [3].

Цікаві факти про мед

Мед – унікальний натуральний продукт, а його роль в медицині, косметології, дієтології – неоціненна. Ось декілька цікавих фактів про мед, які здатні вас здивувати:

- Мед може зберігатися, практично, вічно. У давньоєгипетських пірамідах під час археологічних розкопок були знайдені амфори з медом, який не втратив не тільки поживних властивостей, але й смак і колір. Його хімічний склад теж майже не змінився.

-У стародавньому світі (особливо в Єгипті, Греції і Римі) мед використовувався в якості валюти нарівні з золотими монетами. Це свідчить про те, що тоді мед був досить дефіцитним продуктом, і далеко не кожна людина мала змогу його придбати.

- Лідером світового ринку з виробництва меду є Китай – країна, де мед не є традиційним продуктом. Китайський мед дуже дешевий і, зазвичай, невисокої якості, тому що виробляється на фермах без додаткового контролю. Типові недоліки такого меду – висока вологість і окиснення.

- Вираз «медовий місяць» – це не порожній звук. Він прийшов до нас від вікінгів, які традиційно в перший місяць після весілля їли багато меду і пили медові напої. Згодом така традиція довгий час зберігалася в Норвегії.

- Слово «мед» має дуже давнє коріння. У перекладі зі старовірської воно означає «магічні чари».

- За хімічним складом мед нагадує плазму крові людини.

- Незважаючи на те, що в світі налічується більше 20 сортів меду, жоден з них не є продуктом з нектару однієї рослини. Це пояснюється неможливістю зростання в ареалі тільки одного виду медоносних рослин.

- Існують отруйні сорти меду. Їх отримують з нектару отруйних рослин. Такий мед називають п'яним і його ні в якому разі не використовують в їжу.

- Мед – основа для багатьох напоїв: алкогольних (пиво, медовуха і мед) і енергетичних (збитень). Алкогольні мед і пиво варилися переважно ченцями, а іноді і шинкарями, а збитень був тонізуючим напоєм. До нього додавали лікувальні трави і коріння. Мед – це основа безлічі європейських алкогольних тонізуючих коктейлів, таких як грог і глінтвейн.

- Чим темніше мед, тим більша в ньому концентрація поживних елементів.

-У Парижі існує готель для бджіл. Він має вигляд невеликої конструкції з різних видів колод, дощок і цегли, де бджоли можуть будувати собі вулики в умовах міста. Зроблені такі готелі для збереження популяції бджіл і поліпшення життя рослин в міських умовах [4].

- найдорожчий мед ви зможете купити у Туреччині. За кілограм «Ельфійського» меду, добутого у печері Сарикаір на глибині 1800 метрів, гурманам доведеться викласти близько €5000.

- Термічна обробка негативно впливає на цінні властивості меду. Нагріваючи його вище 50 градусів, ви перетворюєте мед на продукт, практично цілком позбавлений користі.

- Оптимальна добова доза меду для дорослих становить 150 грамів, тобто 3 повні столові ложки, а для дітей – усього 30-40 грамів, тобто столова ложка без верху. Але пам'ятайте і про те, що мед – продукт алергенний.

- Щоб зібрати лише 100 грамів меду, бджолі доводиться неабияк попрацювати – пролетіти 46 000 кілометрів і «відвідати» більше 100 000 квіток.

Замінійте медом цукор, цукерки, згущене молоко та шоколад – калорій у ньому не більше, ніж у цих продуктах, а користь незрівнянна! Їжте мед і будьте здорові [5]!

Література

1. Калорійність меду: рахуємо разом!: веб-сайт. URL: <https://sviymed.com/ukr/staty/92-kaloriynost-meda>
2. Калорійність меду, його користь і шкода: веб-сайт. URL: <https://ukr.media/medicine/287981/>
3. Сила меду або як підвищити імунітет у дитини?: веб-сайт. URL <https://sviymed.com/ukr/staty/115-kak-podnyat-imynitet-y-rebenkahttps>
4. Цікаві факти про мед: веб-сайт. URL: <https://dpss-ks.gov.ua/novini/cikavi-fakti-pro-med>
5. Медові секрети – 10 фактів про мед, яких ви не знали: веб-сайт. URL: <https://papigutto.com.ua/ua/idei-i-sovety/medovye-sekrety>

Виноградова Т. І.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАДИЦІЙНОГО ТА ІНТЕРАКТИВНОГО ВИДІВ НАВЧАННЯ

Наразі наша країна потребує висококваліфікованих спеціалістів у сфері менеджменту. Хто ж як не менеджер в організації це людина високоінтелектуальна, творча, ініціативна та працьовита. Кожен менеджер повинен не лише мати відповідний багаж знань, а й необхідні практичні навички та вміння ними скористатись у конкретній ситуації.

Тому виникає потреба у пошуку менеджерів у закладах, де надають спеціальну освіту, зокрема у вищих навчальних закладах. Для того, щоб зацікавити студентів до розвитку їх як спеціалістів в їх сфері використовують різні навчальні методики, найуспішнішими з яких є інтерактивні методи навчання. На думку науковців [1;2] та фахівців-педагогів необхідно розширювати коло впровадження таких методів, оскільки вони вимагають від студентів не лише теоретично-наукових знань, але й практичних та комунікативних навичок, які зможуть використовувати в подальшому кар'єрному розвитку.

Проблемі розробки сучасних інтерактивних методів навчання та інноваційних дидактичних технологій значну увагу приділяють українські та зарубіжні науковці, серед них: А. Гін, О.Пометун, Л.Пироженко, А.Фасоль, Ю.К.Бабанський, М.М.Поташник [1;2;3;4;5;6]. В розробках розглянуто великий спектр аспектів з приводу цього питання, однак у цих працях описано незначну кількість прикладів конкретного впровадження цих методик на заняттях у Вищих навчальних закладах.

У навчально-виховний процес сучасного ВНЗ активно упроваджуються інтерактивні методи навчання. Порівняємо їх із загальновідомими, традиційними підходами до навчального процесу.

Є.Я. Голант ще у 60-і роки минулого століття виділив активну та пасивну моделі навчання залежно від участі учнів і студентів у навчальному процесі. Зрозуміло, що термін «пасивне навчання» є умовним, оскільки будь-який спосіб навчання обов'язково передбачає певний рівень пізнавальної активності суб'єкта, інакше досягнення результату, навіть мінімального, неможливе.

У такій класифікації Є.Я. Голант використовує «пасивність» скоріше як визначення низького рівня активності студентів та учнів, переважаючої репродуктивної діяльності за майже повної відсутності самостійності і творчості. Студент виступає в ролі «об'єкта» навчання, повинен засвоїти й відтворити матеріал, переданий йому викладачем, текстом підручника чи навчального посібника, які визначаються джерелами «правильних» знань. Студенти, як правило, не спілкуються між собою і не виконують творчих завдань. Активний тип навчання передбачає застосування методів, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів, що виступають «суб'єктом» навчання: виконують творчі завдання, вступають в діалог з викладачем та один з одним. Основні методи: самостійна робота, проблемні та творчі завдання, дискусії учасників навчального процесу, що розвивають творче мислення. До цієї класифікації слід додати інтерактивне навчання як різновид активного, яке має свої закономірності та особливості.

Сутність інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів, студентів і викладача. Цей різновид взаємонавчання, де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, які чітко розуміють, чим вони займаються, активно аналізують те, що знають, вміють і здійснюють.

Організація інтерактивного навчання у ВНЗ передбачає моделювання життєвих та виробничих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації тощо. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати авторитетним наставником студентського колективу. Під час інтерактивного навчання студенти навчаються бути демократичними, толерантно спілкуватися між собою та іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Дослідження, проведені Національним тренінговим центром США (штат Меріленд) у 80-х роках, продемонстрували, що інтерактивне навчання дозволяє різко збільшити відсоток засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише на свідомість студента, а й на його почуття та волю. Педагогічні дослідження свідчать, що студенти під час лекції засвоюють 5% навчального матеріалу; під час читання навчальних текстів – 10%, наочні та аудіо матеріали ефективні на 20%, демонстрація – на 30%, робота в дискусійній групі – 50%; практика через дію ефективна на 75%. І тільки під час навчання і застосування отриманих знань відразу дає 90% результат.

З піраміди видно, що найменших результатів можна досягти за умов пасивного навчання (лекція – 5%, читання –10%), а найбільших – інтерактивного (дискусійні групи – 50%, практика через дію – 75%, навчання інших чи негайне застосування – 90%) [2]. Це, звичайно, середньостатистичні дані, і в конкретних випадках результати можуть бути дещо іншими, але в середньому таку закономірність може простежити кожен педагог.

Цікавий приклад наводять українські дослідники інтерактивного навчання О.Пометун та Л.Пироженко, які пояснюючи методу інтерактивних технологій, звертають увагу на те, що наш мозок схожий на комп'ютер, а ми – його користувачі. Щоб комп'ютер працював, його потрібно ввімкнути. Так само потрібно «ввімкнути» і мозок студента. Коли навчання пасивне, мозок не вмикається. Комп'ютер потребує правильного програмного забезпечення, щоб інтерпретувати дані, введені в його пам'ять. Наш мозок повинен пов'язати те, що нам викладають, з тим, що ми вже знаємо і як ми думаємо. Коли навчання пасивне, він не простежує ці зв'язки і не забезпечує повноцінне засвоєння.

Нарешті, комп'ютер не може зберегти інформацію, якщо вона не оброблена і не «закріплена» за допомогою спеціальної команди. Так само наш мозок повинен перевірити інформацію, узагальнити її пояснити її комусь її комусь для того, щоб зберегти її в банку пам'яті. Коли навчання пасивне, мозок не зберігає те, що було представлено[4] .

Як відомо, інтерактивне навчання принципово відрізняється від традиційного.

Для більш ґрунтовної характеристики відмінних рис двох видів навчання було проведено їх порівняльний аналіз, користуючись структурою процесу навчання І.Ф. Харламова, та представлено результати порівняння в таблиці 1.

Таблиця 1

Компоненти	Традиційне навчання	Інтерактивне навчання
1	2	3
Цільовий	Передавання знань через виклад навчальної інформації без залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності	Розвиток студента як суб'єкта навчальної діяльності, створення умов для активного оволодіння знаннями та реалізації творчого потенціалу.
Мотиваційний	Переважає зовнішньої мотивації	Наявність глибокої внутрішньої мотивації та мотивації спільної діяльності
Змістовний	Репродуктивне засвоєння матеріалу	Самостійний пошук та оволодіння знаннями
Операційно-діяльнісний	Переважає методів усного викладання знань: лекції, бесіди, методу ілюстрації і демонстрації, репродуктивних методів	Інтерактивні методи „мікрофон”, „мозковий штурм”, „акваріум”, дискусія, рольова гра та ін.

Контрольно-регулюючий	Викладач контролює обсяг вивчення матеріалу, час і хід навчання. Зворотній зв'язок з учнями відсутній. Викладач є „джерелом” знань	Контроль викладача за обсягом матеріалу, що вивчається, ходом навчання є опосередкованим. Зворотній зв'язок з учнями є постійним. Викладач є організатором, консультантом та фасилітатором
Оцінно-результативний	Є чіткі критерії для контролю знань педагогом. Але оцінка є формальним показником результату навчання, оскільки не враховує реального рівня розвитку. Відсутні можливості для тих, хто навчається, щодо розвитку самоконтролю та самооцінки	Оцінка викладача формується на основі врахування активності кожного студента, докладених ним зусиль, способу спілкування, вміння співпрацювати.

Існуюча система навчання підштовхує викладача на використання в основному пасивних методів навчання. У минулому використання таких методів було виправданим, у сучасному світі ситуація кардинально змінилася. Сучасний випускник вищого навчального закладу повинен мати інші навички: думати, розуміти сутність явищ, осмислювати ідеї та концепції і вже на основі цього вміти відшукувати потрібну інформацію, творчо її інтерпретувати та застосувати в конкретних умовах. Саме цьому і сприяють інтерактивні технології навчання.

Використавши дані таблиці, можна зробити висновок, що інтерактивне навчання сприяє активізації навчально-пізнавального процесу, формуванню глибокої внутрішньої мотивації, надає можливості для інтелектуального та творчого розвитку, вияву ініціативи, розвиває комунікативні вміння. Тому використання даного виду навчання є невід'ємною частиною процесу професійної підготовки майбутніх фахівців аграріїв.

Від методів навчання значною мірою залежить розвиток студентів і якість засвоєння ними знань, і набуття навичок самостійної роботи.

Методи навчання оцінюються в педагогіці як один із найважливіших компонентів загальної структури навчально-виховного процесу. Методи навчання завжди є засобом реалізації певних цілей навчання. Але результат діяльності викладачів і студентів не завжди такий, яким він уявляється у суб'єктивній формі мети. У цій взаємодії мети, засобу і результату найважливішим є аналіз пізнавальної діяльності студентів, а також керівництво нею з боку викладача. Кожен викладач повинен пам'ятати, що методи не є незмінними. Їх внутрішня суть визначається змінами в змісті основ науки, техніки і мистецтв, які вивчаються у вищій школі.

На основі аналізу зв'язків методів навчання з іншими компонентами навчального процесу, а також умовами, у яких він протікає, вибір методів навчання буде визначатися: закономірностями та принципами навчання; цілями завдання; змістом та методами даної науки взагалі та конкретного предмету; темою; засобами навчання; навчальними можливостями студентів; особливостями зовнішніх умов; можливостями самих викладачів.

Методи навчання не є алгоритмізованими одиницями. Оскільки педагогіка є наукою і мистецтвом одночасно, тому і підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога з одного боку і відповідати вимогам принципу системності з другого боку.

Отже, методи навчання не можна сприймати як рецепт для розв'язання навчальних завдань. Тому лише творча мудрість викладача, яка опирається на наукові засади, може забезпечити оптимальний підхід до використання методів навчання з метою підвищення ефективності процесу навчання.

Знаючи зміст традиційних та інноваційних технологій навчання, викладач має здійснити вибір дидактичних методів.

Обираючи дидактичний метод чи їх поєднання, слід урахувати:

- *Особливості навчальної дисципліни.* Так, є методи, які успішно використовуються у процесі вивчення всіх навчальних дисциплін (лекція, бесіда, дидактична гра, самостійна робота з джерелами інформації тощо), є методи, які дають позитивні результати при викладанні природничо-математичних дисциплін (розв'язування задач, практичні роботи, лабораторний

практикум та ін.), лекції типу “ток-шоу”, тренінги, прес-конференції тощо можуть активно використовуватись при вивченні соціально-гуманітарних дисциплін.

- *Особливості теми заняття та його завдань* (навчальних, виховних, розвивальних). Так, на семінарському занятті, орієнтованому на засвоєння нових знань, доцільно використати мікрОВикладання, бесіду, доповіді студентів з аналізом їх змісту. Практичне заняття, спрямоване на перевірку і корекцію знань, умінь та навичок, потребує використання вправ, тестових завдань, проведення “термінологічних” диктантів тощо.

- *Особливості змісту і структури навчального матеріалу*. Наприклад, якщо матеріал об’ємний, новий, складний для засвоєння, то можна використати лекцію, розповідь, опорні конспекти з коментарем викладача. За умови, що матеріал невеликий за обсягом і доступний для самостійного вивчення студентами, бажано обрати підготовку студентами рефератів, метод прес-конференції, обговорення вивченого в групах (“Акваріум”, “Ажурна пилка” тощо). Для творчого осмислення теми, розвитку критичного мислення студентів можна використати “Брейн-стормінг”, дидактичні ігри, метод синектики тощо.

- *Обсяг часу, відведеного на засвоєння матеріалу*. Якщо обсяг часу обмежений, не слід вибирати проблемну лекцію, дискусію, дидактичні ігри, тому що є ризик не встигнути глибоко і різнобічно висвітлити тему.

- *Навчально-матеріальну базу ВНЗ*. Добре обладнані аудиторії, наявність технічних засобів навчання, комп’ютерна підтримка навчального процесу, використання методів ілюстрації, демонстрації, сприяють якісному проведенню лабораторних, практичних робіт, організації плідної навчально-дослідної та науково-дослідної роботи.

- *Вікові та психологічні особливості студентів, рівень загальної підготовленості академічної групи*.

- *Черговість навчального заняття за розкладом*. Недоцільно проводити контрольну роботу чи захист курсових робіт на останніх парах, коли студенти втомлені, а увага неконцентрована. Не можна також в один навчальний день проводити декілька контрольних заходів з різних предметів, що знижує об’єктивність отриманих результатів, спричиняє недоцільне психологічне напруження і стресові стани студентів.

- *Психолого-педагогічні особливості викладача, особливості його особистості та рівень педагогічної майстерності*. Так, викладачі прекрасно володіють методикою проведення проблемної лекції, інші вдало організують дискусії, дидактичні ігри, тренінги і т.п. Однак слід використовувати не лише ті методи, які найкраще вдаються викладачеві, але й постійно розширювати їх спектр, вдосконалювати педагогічну майстерність.

Впровадження інтерактивних форм навчання-один з найважливіших напрямків удосконалювання підготовки студентів у сучасному вищому навчальному закладі. Основні методичні інновації зв’язані сьогодні із застосуванням саме інтерактивних методів навчання. Використання інтерактивної моделі навчання виключає домінування якого-небудь учасника навчального процесу чи якої-небудь ідеї. З об’єкта впливу студент стає суб’єктом взаємодії, він сам активно бере участь у процесі навчання, рухаючись своїм індивідуальним маршрутом.

Активність викладача поступається місцем активності студентів, його задачею стає створення умов для їхньої ініціативи. Викладач відмовляється від ролі своєрідного фільтра, що пропускає через себе навчальну інформацію, і виконує функцію помічника в роботі, одного з джерел інформації. Тому інтерактивне навчання покликане споконвічно використовуватися в інтенсивному навчанні досить дорослих людей.

Для того, щоб зменшити труднощі у застосуванні окремих інтерактивних технологій і перетворити їхні слабкі сторони у сильні викладачеві треба пам’ятати, що: інтерактивна взаємодія потребує певної зміни в організації роботи академічної групи, а також значної кількості часу для підготовки як студентам, так і викладачам; потрібно провести зі студентами організаційне заняття і створити разом з ними «правила роботи в аудиторії», налаштувати їх на підготовку до інтерактивних занять; використання інтерактивного навчання це засіб для досягнення такої психологічної атмосфери в академічній групі, яка найкраще сприяє співробітництву, надає можливості ефективно реалізувати принципи особистісно-орієнтованого навчання; якщо застосування інтерактивної моделі у конкретному випадку веде до незадовільних результатів,

треба переглянути доцільність стратегії і обережно підходити до її використання; для ефективного застосування інтерактивного навчання, щоб охопити весь необхідний матеріал і глибоко його вивчити, а не перетворити технологію в неефективні «ігри заради ігор», викладач повинен старанно планувати свою роботу.

Загалом інтерактивне навчання дає змогу наблизити викладання до нового, особистісно-зорієнтованого рівня, підвищити згуртованість колективу, навчити студентів застосовувати свої теоретичні знання на практиці, що є корисним для закріплення знань. Задля покращення результативності навчання студентів та підвищення їх зацікавленості у розвитку їх як майбутніх спеціалістів необхідно все більше впроваджувати подібні методи навчання.

Для підготовки висококваліфікованих фахівців-аграріїв сьогодні існує потреба оновлення змісту й методики викладання психолого-педагогічних дисциплін.

У ВНЗ необхідно поступово впроваджувати замість відтворювальної системи навчання творчу (креативну), для чого слід активно використовувати сучасні прогресивні («високі») педагогічні технології, здатні забезпечити самореалізацію кожного студента. Це пояснюється тією обставиною, що в сучасних умовах на ринку праці цінується не формальний рівень освіти, тобто інформованість, а здатність спеціаліста опанувати нові знання. Одним із напрямів випереджувального розвитку навчального процесу у ВНЗ України є застосування на заняттях інтерактивних методів навчання.

Література

1. Корнеева Л.И. Современные интерактивные методы обучения в системе повышения квалификации руководящих кадров в Германии: зарубежный опыт // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 4(32). – С.78-83.
2. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Сучасні педагогічні технології. – К., 2000. – 368 с.
3. Пометун О., Пирожниченко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання.-К.: Видавництво А.С.К., 2004. – С.7, 11, 19.
4. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. – К., 2002. – 136 с.
5. Фасоля А.М. Особистісно-зорієнтоване навчання: дидактичний аспект // Українська мова і література. – 2003. – №48.
6. Гін А. Прийоми педагогічної техніки. – Луганськ, 2004. – 84 с.

Волошина В. М.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ФРУСТРАЦІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ

За останні роки особлива увага прикута до вивчення деяких яскраво виражених психічних станів: стресу, неспокою або тривоги, ригідності (схильності до персеверації) і, нарешті, фрустрації. Правда, зарубіжні дослідники по відношенню до цих явищ часто уникають термінів «стану», але фактично мова йде саме про стани, які за певних умов на деякий час відкладають відбиток на все психічне життя або, якщо говорити мовою біології, є цілісними реакціями організму в його активному пристосуванні до середовища.

Загадковий термін «фрустрація» у перекладі з латини означає обман, марне очікування, невдача. Фахівці визначають його, як негативний психологічний стан, що виникає у ситуації нездійснення якоїсь значущої для людини цілі або неможливості задоволення важливої потреби.

Це є своєрідний емоційний стан, характерною ознакою якого є дезорганізація свідомості та діяльності в стані безнадійності, втрати перспективи. М.Д. Левітов називає такі різновиди фрустрації, як агресивність, діяльність за інерцією, депресивні стани, характерними для яких є сум, невпевненість, безсилля, відчай. Фрустрація виникає у результаті конфліктів особистості з іншими, особливо в колективі, в якому людина не дістає підтримки, співчутливого ставлення. Негативна соціальна оцінка людини, яка зачіпає її особистісно — її значущі стосунки, загрожує престижу, людській гідності, — спричиняє стан фрустрації. Рівень її залежить від сили,

інтенсивності фрустратора, функціонального стану людини, що потрапила під фрустраційної ситуацію, а також від сформованих у процесі становлення особистості стійких форм емоційного реагування на життєві труднощі. Але не менше значення мають і психологічні особливості самої людини: рухливість чи пасивність її психіки, здатність переключатися чи «зациклюватися» на чомусь одному, схильність до ілюзій чи реалізму в поглядах на світ [4].

Необхідними проявами фрустраційної ситуації згідно з загальним визначенням є наявність сильної мотивації для досягнення цілі (задоволення потреби), а також певного бар'єру передбачуваного цим досягненням. У відповідності з такими ситуаціями, вони класифікуються за характером фрустраційних мотивів і за характером «бар'єрів». До класифікації першого поняття відноситься, наприклад, дослідження, що проводив А. Маслоу [3], вбачаючи різницю між базовими, «вродженими» психологічними потребами (в безпеці, увазі та любові), фрустрація яких носить патогенний характер, і «набутих потреб», фрустрація яких не визиває психічних порушень.

Бар'єри, що перешкоджають шлях індивіда до цілі, можуть бути фізичними, біологічними (хвороба, старість), психологічними (страх) і соціокультурними (норми, правила, заборони). Т.Демо, для опису своїх експериментів, розділила бар'єри на внутрішні та зовнішні. Внутрішніми бар'єрами вона вважає перешкоди для досягнення цілей, а зовнішні - ті, що не дають можливості людині вийти з тої чи іншої ситуації. К. Левін, аналізуючи зовнішні бар'єри, які застосовуються дорослими для управління дитячої поведінки, розрізняє «фізично-речові», «соціологічні» і «ідеологічні» бар'єри. Поєднання сильної мотивації для досягнення конкретних цілей і перешкоди на шляху у неї є необхідними умовами фрустрації.

Особливий прояв емоційного стану має первинні та вторинні емоції. До первинних належать агресія, злість та гнів. Після первинних – починають проявлятися вторинні. Їх можна розділити на два типи. Перший тип – це погіршення свідомості (страх, сором, тривога, паніка, депресивні стани). Тобто ті емоції, які є більш хворобливими для людини чим агресія. До другого типу відносять поліпшення свідомості (розгубленість, радість, кохання, здивування, задоволення, спокій). Тобто емоції, які більш позитивні для людини аніж агресія.

Одним з важливих понять при вивченні цього стану є фрустраційна толерантність, в основі якої лежить здатність людини до адекватної оцінки фрустраційної ситуації і передбачення виходу з неї. Левітов М.Д. [1] виділяє деякі типові стани, які часто зустрічаються при дії фрустраторів:

1) Толерантність, що проявляється в різних формах:

❖ спокій, розважливність, готовність прийняти те, що трапилося як життєвий урок, але без особливих нарікань на себе;

❖ напругу, зусилля, стримування небажаних імпульсивних реакцій;

❖ байдужість, під якою маскується ретельно приховане озлоблення або зневіра.

2) Агресія – це напад (чи бажання напасти) з власної ініціативи за допомогою захоплення. Цей стан яскраво може бути виражений в грубості або прихованої неприязні й озлобленості. Типовим станом при агресії – гостре, часто афективне переживання гніву, імпульсивна безладна активність, злісності і т.д. втрата самоконтролю. Агресія – одне з яскраво виражених стеничних і активних явищ фрустрації.

3) Фіксація – має два значення:

❖ стереотипність, повторність дій (активний стан, але на протигагу агресії цей стан ригідний, нікому не ворожий, який є продовженням колишньої діяльності за інерцією тоді, коли ця діяльність марна або навіть небезпечна);

❖ увага до фрустратора (потреба тривалий час аналізувати особу). Тут проявляється нерух, а сприйняття і мислення. Особлива форма фіксації – примхлива поведінка. Активна форма фіксації - вихід у відволікаючу діяльність.

4) Регресія – повернення до більш примітивних, а нерідко інфантильних форм поведінки, зниження під впливом фрустратора рівня діяльності.

5) Емоційність.

Вочевидь, зовсім уникнути фрустрації неможливо, адже життя – річ непередбачувана, і багато що «не складається» через незалежні від нас обставини. Цю ситуацію добре виражає народна приказка: не так сталося, як гадалося. І, як це буває з неприємними переживаннями, завжди дуже хочеться від них якомога швидше позбутися. І тут є кілька стратегій або тенденцій :

1) Фрустрація – виклик. Часто неможливість досягти бажаного автоматично сприймається як виклик і призводить до ще більш активних спроб досягти мети. Тоді всі відволікаючі моменти відходять на другий план і людина, незважаючи ні на що, намагається досягти бажаного. Привабливість ще не досягнутої мети в цій ситуації, тільки посилюється. Іноді навіть виникають агресивні спроби піти напролом, що зазвичай тільки погіршує становище, що вимагає більш обдуманого, тонкого і зваженого способу дії. Наприклад, коли людина робить необдумані покупки або різко вкладає кудись гроші. Замість однієї дорогої речі, яку не може собі дозволити, купує з десяток більш дешевих непотрібних речей, що в підсумку виявляється ще дорожче [2].

Це завдає чимало дискомфорту, тому є такі лінії роботи в терапії:

- ❖ шукати більш адаптивні способи - зробити щось, зберігши при цьому самооцінку;
- ❖ вчитися бачити конкуруючі потреби, бажання і інтереси, які часто губляться «в запалі» досягнення високої мети;
- ❖ заміна засобів досягнення мети: пошук нового погляду на ситуацію в цілому, перегляд попередніх дій, пошук альтернативного шляху для досягнення мети;
- ❖ заміна мети: пошук альтернативної мети, що задовольняє потребу або бажання.
- ❖ переоцінка ситуації, важливості ситуації для всього життя. Іноді виявляється, що суперечливі прагнення виявляється можливим об'єднати, знизивши значущість ситуації і подивившись на неї інакше.

2) Фрустрація – уникнення. Це протилежний вектор, але він теж зустрічається досить часто, коли досягається певний індивідуальний поріг терпимості до фрустрації і людина більше не може витримувати пов'язане з нею напруженням. Хоча реакція уникнення може дати полегшення, відхід від ситуації є деструктивним, оскільки не забезпечує досягнення мети.

3) Адаптаційний баланс. Ідеально, коли у людини в запасі є власні адаптаційні способи подолання такого стану і підтримки своєї самооцінки. Так досвід прийняття виклику та успішного виходу присутній і життя не перетворюється в жорстоку боротьбу за мрію всупереч усьому.

Література

1. Іванова Н.Л. Ідентичність та толерантне співвідношення етнічних і професійних стереотипів // Питання по психології. – 2004. – №6. – С. 54-62.

2. Фрустрація і як з нею боротися: стратегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vogazeta.ru/>

3. Фрустрація. Медична психологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medpsy.ru/>

4. Фрустрація це [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nikolai-lu.com/>

Галат Л. М.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ПРЕДМЕТУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Економічна теорія займає важливе місце в сучасній розгалуженій системі економічних наук і відіграє значну пізнавальну роль у підготовці здобувачів вищої освіти як першого так і другого рівнів. Як навчальна дисципліна вона належить до фундаментальних економічних дисциплін і з неї розпочинається теоретична економічна підготовка.

За змістом економічна теорія включає широке коло базових тем практично з усіх сфер економічної діяльності людини. Проте, реальне змістовне наповнення курсу залежить від обсягу годин відведених на її вивчення та від переліку і змісту теоретичних економічних дисциплін, які передбачено навчальним планом підготовки фахівців у подальшому вивченні.

Основна задача курсу – формування у студентів необхідних фундаментальних економічних знань – понять, категорій, законів щодо суті і змісту економічних явищ, процесів та механізмів, що діють у різних економічних системах, а також вміння їх використовувати у подальшому вивченні економічних наук і на практиці.

Вивчення теоретичної економічної науки здобувачами вищої освіти слід розпочати зі з'ясування розуміння студентами економічної діяльності, якою займалося людство в усі часи свого життя. Основною ознакою і результатом такої діяльності виступають – продукт, дохід, вигода, економічний інтерес, прибуток, заробітна плата та ін. Осмислення людьми змісту економічної діяльності і потреба визначити і ідентифікувати її певними термінами виникає в епоху рабовласництва і належить дослідникам «справедливої держави» філософам Стародавньої Греції.

Поняття “економіка” вперше застосоване давніми греками Ксенофонтом і Аристотелем. Цей термін походить від слів “ойкос” – дім, господарство, і “номос” – закон. Суть “економіки”, за Ксенофонтом, полягає у мистецтві ведення домашнього господарства. Довгий час економічні знання не існували окремо як наука, а відносилися до філософії. Економіка як наука склалася наприкінці XVII – на початку XVIII ст. у формі “політичної економії”. Цей термін ввів Антуан Монкрет’єн у праці “Трактат політичної економії” (1615). Він визначає політичну економію економією як науку про організацію та управління суспільним господарством [1, с. 59].

Першою школою політичної економії вважають меркантилізм, що виник в епоху Відродження. В центрі уваги меркантилістів знаходилися гроші, багатство. Золото як втілення багатства, проблеми зовнішньої торгівлі, торговельний баланс. Отже, предметом дослідження була сфера обігу.

Вагомий внесок у розвиток економічної теорії зробили фізіократи (Ф.Кене, Ж.Б. Тюрго) і класична школа політичної економії (В. Петі, А.Сміт, Д.Рікардо, Дж. С. Міль). Представники названих напрямів економічної науки перенесли свою увагу на сферу виробництва. Заслуга класичної школи полягає в тому, що вона пов’язала джерело багатства з працею, поклавши початок трудовій теорії вартості. А.Сміт розглядав економічну науку як учення про багатство та способи його збільшення. Він розвинув вчення про об’єктивні економічні закони і принцип “невидимої руки”, що регулює економічне життя і забезпечує “природну гармонію”. А.Сміт уперше визначив двояке завдання політичної економії: аналіз об’єктивної економічної реальності і вироблення економічної політики [1, с. 61].

В XIX ст. одним з провідних був марксистський напрям економічної науки, що він сформувався на базі класичної школи (зокрема, вчення про трудову вартість), соціалістичної ідеї та філософського вчення про діалектику. Представники цього напрямку – К. Маркс та Ф. Енгельс, розробили концепцію капіталістичної експлуатації, необхідності утвердження соціалістичного ладу, що забезпечить справедливий перерозподіл суспільного продукту. Предметом вивчення теоретичної економічної науки – політичної економії у марксистів стали виробничі відносини між людьми, які виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ, головними з яких вони вважали відносини власності на капітал.

В кінці XIX – початку XX ст. виникають нові напрями.

Представники історичної школи (Г. Шмолер, Л. Бретано, В. Зомбарт) вважали, що економічне життя регулюється особливими соціальними інститутами, що сформувалися у кожній країні. Визначальне значення серед них має держава.

У другій половині XIX ст. формуються передумови для зміни загальної парадигми економічної теорії. Ринкова економіка впевнено стверджується у розвинених країнах. Розроблення загальних принципів політичної економії замінюється дослідженнями різних проблем економічної практики, якісний аналіз заміщується кількісним. Першою школою, яка намагалася віддзеркалити нові явища у господарському житті була Австрійська школа.

Школа граничної корисності виникла в 70-80 рр. XIX ст. (К. Менгер, Ф. Візер, Є. Бем-Баверк). В центрі уваги – чинники цінності товару. Визначальну роль відводили його корисності, суб’єктивним факторам. Економісти даного напрямку пов’язали цінність товару з його граничною корисністю (корисністю останньої, додаткової одиниці продукту, яка залучається до споживання чи виробництва) і вперше використали граничний (маржинальний) аналіз. Нові погляди знаходять відображення і в зміні назви самої науки. Поняття «політична економія» (political economy) витискається поняттям «економікс» (economics), який вперше використовує А.Маршал. Він же закладає засади мікроекономіки, застосувавши функціональний підхід до аналізу економічних явищ (що означає вивчення їх взаємозалежності і взаємовпливу). В центрі уваги А.Маршала знаходиться аналіз економічної рівноваги в умовах вільної конкуренції. Якщо

класики політекономії багатства намагалися з'ясувати, перш за все об'єктивні закономірності, то А. Маршал покладається на суб'єктивні оцінки господарюючих суб'єктів («свободу вибору»). А. Маршал розробив власну теорію цінності і ціни. Він вважав, що ринкова ціна є рівноважна функціональної залежності попиту (суб'єктивної оцінки корисності) і пропозиції (величини витрат виробництва) [2, с. 138].

Звертаємо увагу студентів на час, причини та відмінності у трактуванні предмету економічної теорії. Під «економіксом» розуміється теоретична економічна наука про використання людьми обмежених ресурсів (праці, землі, капіталу, підприємницької здатності) для виробництва товарів і послуг їх розподілу і обміну між членами суспільства з метою задоволення потреб людей [2, с. 139].

Під політичною економією у ХХ ст. на Заході починають розуміти не економічну теорію, а економічну політику, як самостійну галузь знань, науку про прийняття макроекономічних рішень.

Глибокі соціально-економічні зміни на початку ХХ ст. позначилися на розвитку економічної теорії. В пострадянських країнах панували марксистські погляди. У країнах з ринковою економікою, переважно англосовітських, вчені зосередилися на пошуку моделей, що забезпечували б рівновагу динамічних національних економік.

Світова економічна криза 1929-30-х рр. виявила недосконалість ринкового механізму. В цей час виникає одна з провідних сучасних течій – кейнсіанство. Його засновник – Дж. М. Кейнс, та його послідовники визнали хибність уявлень про механізм вільної конкуренції, обґрунтували необхідність державного втручання в економіку. Дж. Кейнс увів в економічну теорію макроекономічний аналіз, з позицій якого досліджував функціональні залежності таких величин, як ВВП і національний дохід, інвестиції і зайнятість населення, сукупна кількість грошей в обігу тощо. Дж. М. Кейнса вважають засновником макроекономіки.

Після світового економічного спаду 1974-1975 рр. кейнсіанство перестало бути провідним напрямом економічної теорії і політики та поступилося місцем неокласичній школі. Основними неоконсервативними напрямками є: монетаризм, економіка пропозиції, теорія раціональних сподівань, неокласичний синтез [3, с. 32].

Звертаємо увагу студентів на те, що сучасна економічна теорія вивчає виробництво, розподіл та споживання в умовах обмежених виробничих ресурсів. Вона використовує надбання інших наук – історії, соціології, політології, філософії, а також слугує методологічною основою для окремих економічних дисциплін – галузевих економік, теорії фінансів, грошей і кредиту, маркетингу тощо.

Економічна теорія аналізує економічне життя на двох рівнях: мікроекономічному та макроекономічному. Мікроекономіка вивчає діяльність окремих економічних суб'єктів, до яких можна віднести домогосподарство, фірму або галузь. Макроекономіка передбачає розгляд економіки у цілому.

Література

1. Тивончук І. Про предмет і класифікацію сучасної економічної науки / І. Тивончук // Економіка України. – 1995. – №10. – С. 58-71.
2. Нуреев Р. Предпосылки новой экономической парадигмы: онтология и гносеология. – 1993. – 4. – С.131 -144.
3. Економічна теорія: Політекономія: Підручник/ За ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.

Герасименко М. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУСПІЛЬНІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ЇЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

Активність особистості є атрибутивною характеристикою суспільного функціонування, динамічною умовою становлення, реалізації і змін кожного виду суспільної діяльності, властивістю її власного руху. Вона виявляється в активній життєвій позиції людини, що

виражається в її принциповості, послідовності обстоювання своїх поглядів, єдності слова і діла, в її спроможності здійснювати суспільно важливі перетворення матеріального і духовного середовища на основі освоєння суспільно-історичного досвіду людства [4]. В активності втілюються властиві людині духовні цінності, які можуть мати як гуманістичний, так і антигуманний характер, а сама діяльність і поведінка – носити суспільно корисну чи асоціальну мету. Така, часом протилежна за своєю мотивацією активність особистості, по різному впливає на суспільний розвиток, його спрямованість.

Зважаючи на надзвичайну важливість активності соціальних суб'єктів у забезпеченні життєдіяльності суспільства, цей феномен не міг залишатися без уваги науковців. Так, поняття «соціальної активності особистості» психологи Л.І. Божович, В.С. Мерлін, Л.С. Славіна, Р.В. Ткач аналізують з точки зору уявлень про природу якості особистості як системи дій, потреб і мотивів поведінки. Вказані дослідники відзначають, що соціальну активність як якість особистості, з одного боку, характеризують суспільно цінні мотиви, з іншого – активна поведінка, уміння не тільки пристосовуватися до обставин, а й змінювати їх відповідно до засвоєних моральних засад. Філософи І.Д. Бех, Л.П. Буєва, А.С. Кирилюк, Л. Н. Мітрохін розглядають соціальну активність як особливу форму взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, як особливий стан будь-якої діяльності, що характеризується позитивно вираженою стороною. Разом з тим, «проблема соціальної активності особистості як і формування цієї найважливішої інтегративної якості не відноситься до розряду минутих, людина в тій мірі соціальна істота, в якій вона самовизначається в соціумі, виявляючи в ньому активність, перетворюючи його і саму себе як суб'єкта соціальних відносин, а якість цього процесу визначається усім різноманіттям факторів, з якими взаємодіє розвивається особистість і які чинять на цей розвиток вплив» [2]. Саме невичерпність теми соціальної активності особистості та її незмінна актуальність зумовили дану наукову розвідку, яка зосереджена на з'ясуванні співвідношення суспільних і особистісних чинників її детермінації.

Як свідчить практика, члени суспільства виконують певні суспільні функції з різною ступеню активності в залежності від суб'єктивних позицій і власних настанов, від їхнього відношення до суспільної діяльності, суспільних цілей, якими вони регулюються. При цьому, суспільна регуляція діяльності не заперечує активності, самодіяльності, самоуправління, а як наслідок, свободи людини в управлінні своєю діяльністю, своїми відносинами і самою собою. Особистість володіє відносною автономністю і свободою в рамках суспільства. Автономність особистості виявляється в різних аспектах, і перш за все в активному і самостійному виборі особистістю форм її діяльності і поведінки, у тому, що особистість розвивається, засвоює суспільні форми, чи протриває ним. Суспільне життя надає людині достатньо багато можливостей, але прийняття рішення і його реалізація належить самій людині. Людина володіє історично конкретною ступеню свободи у виборі професії, роду заняття, а так же форм своєї поведінки, свого оточення, зразків та ідеалів, моделей, за якими вона формує свою особистість, норми і регулятори своєї діяльності. Життєвий шлях і перспективи у певній мірі залежать від активності самої людини, котра вибирає рішення і дію в суперечливих ситуаціях. Своєрідним «об'єктом» вибору є форми відносин. До тієї інформації, яку суспільство надає своїм членам, людина також відноситься вибірково. Постільки у будь-якому суспільстві є специфічні для нього суперечливі тенденції, які проявляються не тільки у загальному, але і в частковому, постільки людина вибирає певні можливості і напрямки у своєму становленні. Наявність різних можливостей, визначаючих необхідність вибору, спонукають і направляють активність людини.

Виконуючи різні соціальні функції, людина стає членом різних груп і організацій, кожна з яких пред'являє до неї певні вимоги. Колективи, в яких людина живе і діє, знаходяться на різних рівнях соціальної зрілості; існує і певне різноманіття у нормах і інших регуляторах людської діяльності і поведінки. Тому кожна людина в суспільстві знаходиться як би центрі перетину різних впливів і стоїть перед необхідністю вибору, що потребує активного і самостійного рішення та поведінки.

Активність особистості не пояснюється тим, що це природна якість людини і загалом усього живого. Можна виділити такі аспекти активності людини: психологічна активність людського організму, її внутрішніх і зовнішніх органів, завдяки яким досягається у процесі обміну речовин рухлива рівновага організму із середовищем; активна, свідомо, цілеспрямована практична

діяльність, у ході якої людина виробляє умови свого існування і творить саму себе; теоретична, пізнавальна активність особистості в усіх її відносинах із суспільством. Хоча всі ці аспекти активності існують в єдності і у відомій мірі обумовлюють один одного та володіють певною самостійністю. Вони детерміновані як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, але характер стимулюючих факторів різний у кожному із цих аспектів [1]. Так, біологічна чи психофізіологічна активність людини детерміновані сукупністю внутрішніх особливостей, наприклад генетично «закладеним» в організмі типом нервової діяльності, визначеною первинною реактивністю, на основі якої будується фундамент умовних рефлексів або динамічний стереотип, особливості темпераменту і т. д. Очевидно, що ця внутрішня активність організму не є спонтанно виникаючим явищем.

Ряд досліджень в області психології показують, що вона в певній мірі детермінована сукупністю зовнішніх впливів, починаючи з внутрішньоутробного розвитку, і особливо в перші періоди життя дитини, коли на формування типу нервової системи безпосередній вплив має виховний та навчальний режим, створюваний батьками. Особливості біопсихічної активності індивіда проявляються в процесі становлення людського організму, в особливостях відчуттів, сприйняття і всіх інших реактивних виявів життєдіяльності дорослої людини і в ряді випадків прямо відбиваються і на її соціальні, пізнавальні або інших специфічно суспільних формах прояву активності. Однак вони не виступають її головними детермінантами.

Усі форми і види соціальної активності людини соціально стимулюються. Детермінація соціальної активності також складна і передбачає взаємодію зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні виступають у вигляді стимулів. Внутрішня система регуляції соціальної діяльності і поведінки представляє собою систему мотивів [3, с. 241]. Вона складається в результаті «інтерналізації», засвоєння зовнішніх факторів регулюючих систем. Цей перехід здійснюється завдяки навчанню і вихованню. Таким шляхом суспільство регулює активність людини і направляє її по визначеним каналам. Уже ігрова діяльність дітей відтворює форми суспільної діяльності і поведінку дорослих і є засобом їхнього засвоєння. Цілеспрямоване суспільне виховання, здійснюване через спеціальні інститути і організації (дитячий садок, школа, скаутські організації т. ін.), організує форми діяльності дітей, створює певний режим, систему впливових зовнішніх факторів, через які вони включаються в певну суспільно зумовлену систему зв'язків і відносин [2]. Так забезпечується переведення на внутрішній рівень суспільних форм життя, регуляторів і норм, утворення системи мотивів поведінки і діяльності особистості і «звичного автоматизму» в певних сферах її поведінки. Якщо на початку цей розклад і режим сприймається як дещо зовнішнє, і навіть чуже дитині, і потребує підтримки зовнішніми засобами, то потім він може стати внутрішньою структурою мотивів, які будуть регулювати діяльність особистості вже в іншій ситуації.

Оскільки людина приймає участь у різних видах суспільної діяльності і являється членом різних груп (сім'я, нація, трудовий колектив, коло друзів і т. д.), постільки вона зіштовхується не тільки зі суспільною регулятивною системою в цілому, але і з її модифікаціями у різних групах. Відповідно до цього кожна із таких груп проектує в особистість особливості групових норм поведінки. Особистість у тій чи іншій мірі засвоює їх і у співставленні з ними виробляє досить складну і навіть суперечливу структуру мотивів. Нерідко буває і так, що мотивація особистості в різних сферах її діяльності має різний соціальний зміст і викликає внутрішні конфлікти. Так, у трудовій діяльності особистість може керуватися інтересами колективу, а в суспільно-політичному житті виступає з обивательських позицій.

Внутрішні мотиви діяльності і поведінки особистості можуть бути сформовані не тільки під безпосереднім впливом факторів мікросередовища, але і під впливом суспільної ідеології, у результаті знайомства з нормами суспільної моралі, суспільними ідеалами. Керуючись мотивами, сформованими на цій основі, особистість регулює свою діяльність, здійснює вибір поведінки, орієнтуючись зачасти не на зразки, що безпосередньо спостерігаються, а на перспективні моделі і ідеали майбутнього. Це спонукає її протидіяти застарілим формам, традиціям, звичаям, і в той же час налаштовує на творчу соціальну активність, боротьбу за переустрій існуючого середовища і соціальних відносин.

Відносна автономність діяльності, поведінки або свідомості особистості по відношенню до суспільних регуляторів має й інші соціальні вияви. Її не можна дати однозначну оцінку. Необхідно постійно мати на увазі змістовий, якісний аналіз і оцінку як суспільних регуляторів її діяльності, так і внутрішніх мотивів, що забезпечують саморегуляцію діяльності і поведінки. Суспільні і особисті регулятори поведінки не завжди знаходяться у стані рівноваги.

Припустимо, що життя людини протікає в робочому колективі в якому відносини та діяльність підпорядковуються суспільній регуляції, основаної на принципах колективізму, взаємодопомозі, гуманізму. А ось її внутрішні системи мотивів, цінностей і орієнтації сформовані на базі ідеології і психології користоловства, індивідуалізму, байдужості і т. п. То в такому випадку конфлікт особистості із соціальним оточенням буде неминучим, така «автономія» наносить шкоду самій особистості. Подібне протиріччя суспільних і внутрішніх, суб'єктивних регуляторів діяльності і поведінки особистості зачасти веде до її ізоляції і навіть деградації. Нерідко це веде до формування людини з «подвійним дном», зовнішні форми поведінки якої, і навіть інколи результати діяльності (наприклад, висока продуктивність праці, активність при виконанні своїх службових обов'язків і т. п.), протікають за суспільними формами, а внутрішнє життя йде в іншому напрямку. Внутрішніми орієнтаціями такої особистості можуть бути, наприклад, досягнення особистої вигоди, кар'єризм і т. д.

Конфлікт внутрішніх систем регуляції і суспільних норм регулювання може залишатися скритим для суспільства і розгортатися у внутрішніх «сферах» особистості, а може вирішуватися і в агресивних виступах проти суспільних регуляторів там і тоді, де виникають для цього сприятливі умови.

Отже, джерелом соціальної активності і мотивації являються не біологічні чи психологічні особливості людини, а соціальні потреби людини, потреби суспільства, соціальної групи.

Активність особистості, рівно як і її свобода – явище конкретно-історичне, що суттєво змінюється у ході історичного розвитку в залежності від характеру пануючих суспільних відносин, особливостей соціальних спільнот і груп до яких вона належить, від її соціального стану і ролі. Ступінь соціальної активності особистості залежить від того співвідношення, яке існує між соціальними функціями особистості і її суб'єктивними позиціями та установками, від того як відноситься людина до своєї соціальної діяльності, яку вона має для неї значимість.

В екзистенціалізмі, де велике місце займає проблема свободи та активності особистості, остання пов'язується в основному з її духовним життям. І дійсно, активність особистості проявляється і в духовній творчості, і у виборі життєвого шляху та форм діяльності, і у певній вибірковості сприйняття соціальних впливів, і т. д. Проте, насправді, людина не залишається на одинці зі своїм вибором. Вона член суспільства і в тій чи іншій мірі узгоджує свій вибір з іншими людьми. Вибір цей у свою чергу не визначається одвічною «спонтанністю» духу. Існують соціальні фактори, що не знаходяться у володінні одиночної особистості і визначають її вибір із відомою долею необхідності. У кожному суспільстві існує своя міра необхідності і свободи, рівно як і особливий їх зміст. До того ж не слід забувати, що духовна активність людини не тільки багато в чому залежить від соціальних умов, стимулюючих чи пригнічуючих її, але і реалізується в певних соціальних діях особистості.

Необхідність цієї реалізації завжди ставить кордони тим філософським концепціям, які схильні проголошувати особистість абсолютно самостійною і унікальною ізольованою сутністю, схильних до забуття простої істини, що, якою б не була самостійна людина в своєму виборі, діяльності, думках, поведінці, вона завжди істота суспільна і тому через це повинна рахуватися із суспільством.

Істинно людську творчу активність можна зрозуміти перш за все як практичну діяльність особи, що перетворює світ. Саме в практичній соціальній діяльності індивід виступає як частина суспільства, соціальної спільноти і являється дійсним, а не уявним суб'єктом історичної дії. А змістові складники соціальної практики можуть сприяти, або, навпаки, стояти на перешкоді самореалізації людини.

Нині українське суспільство, крокуючи до цивілізованого світу, стоїть перед необхідністю створення науково обґрунтованої системи виховання особистості на основі гуманістичних та загальнолюдських цінностей. Це вимагає чіткого розуміння шляхів, методів і засобів формування

особистості. А ще усвідомлення того, що формування особистості здійснюється в різних видах її активної суспільної діяльності. Тому перетворення змісту і структури різних форм соціальної діяльності в ході суспільної трансформації, є необхідною умовою перетворення соціальної структури особистості, змісту її духовного світу.

Література

1. Активність особистості як форма вияву її індивідуальності, творчості та професіоналізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/2097/65/>
2. Безпалько О. В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні / О. В. Безпалько // Вісник психології і педагогіки [Електронний ресурс]: Збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 8. – К., 2012. – Режим доступу до збірника: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._-_Випуск_8.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
4. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43539

Гречишкіна Т. А.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Інновації в освіті пов'язані із загальними процесами у суспільстві.

Сучасний етап розвитку освіти у світі характеризується особливою інтенсивністю реформістських процесів у галузі вищої освіти, що зумовлюються тенденціями світового розвитку. У межах цих тенденцій здійснюється реформування систем вищої освіти, спільними характеристиками яких є: децентралізація й демократизація управління; розширення автономії університетів з одночасним посиленням контролю з боку суспільства; акцентування на ринкових моделях організації, управління та фінансування вищої освіти [1, с. 338].

Головною метою запровадження інновацій в освіті є необхідність відповідати виклику глобалізаційних трансформацій, екологічних проблем, полікультурних тенденцій у світі. Стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні, які мають базуватися на таких засадах:

- національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні й примноженні національних освітніх традицій;
- розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку;
- розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно – правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем.

На шляху реформування вищої освіти європейських країн виникає значна кількість проблем, які можна розділити на чотири групи:

- внутрішні проблеми, пов'язані з реалізацією основних функцій вищих навчальних закладів (проведення наукових досліджень, організація навчального процесу, ефективне методичне забезпечення);
- зростання конкурентоспроможності вищих навчальних закладів;
- рівень та якість управління вищими навчальними закладами;

- зміна умов, у яких функціонують вищі навчальні заклади (фінансові обмеження, потреба суспільства в неперервній освіті, зменшення кількості абітурієнтів в європейських країнах). Вказані проблеми спонукають європейські країни знаходити нові підходи, створювати нову політику і законодавчу базу у сфері вищої освіти. Залучаючись до європейського простору вищої освіти, Україна має враховувати й ту обставину, що розвиток крупними вузами самостійних зв'язків із закордонними науково - освітніми центрами, надання ліцензії їхнім експериментальним базовим навчальним програмам нерідко суперечать діючим в Україні державним стандартам вищої освіти, не сприяє створенню єдиного освітнього простору країни. При цьому стимулюється відтік тих спеціалістів, які задіяні у таких програмах [2, с. 448].

Інтеграція вищої школи України до загальноєвропейського освітнього простору пов'язана з проблемами, розв'язання яких бачиться у реформуванні системи підготовки кадрів згідно з міжнародними вимогами. В умовах зростання обсягів інформації з багатьох галузей науки, техніки та технології, кардинальних змін у соціальній сфері, висування високих професійних вимог до фахівців необхідно інтенсифікувати процес навчання, створити умови для підготовки висококваліфікованих спеціалістів, використовуючи новітні технології і методики навчання.

Високий рівень освіченості нації сприяє більшій сприйнятливості і дієвості економічних і соціальних реформ, формування правової та екологічної культури при здійсненні соціальної та технологічної діяльності, створює умови для прогресивної індивідуальної активності особистості в суспільстві.

У реформуванні освіти в Україні значною мірою враховується вплив загальних для сучасної цивілізації тенденцій розвитку. Основними тенденціями у формуванні системи освіти в Україні є:

- посилення процесу глобалізації економіки, взаємозв'язку і взаємозалежності держав світу. Ця тенденція зумовлена розвитком науки, технологій, виробництва, що призводить до формування загального світового економічного простору і планетарного інформаційного поля та інтенсивному обміну результатами матеріальної та духовної діяльності;
- формування позитивних умов для індивідуального розвитку особистості, її самореалізації усвіті.

Прийнято вважати, що освіта, заснована на інформаційних технологіях, представляє собою третю глобальну революцію в розвитку людства: перша пов'язана з появою писемності, друга - з винаходом книгодрукування. Нові інформаційні технології в освіті мають суттєві переваги. Дані технології сприяють ліквідації відставання периферійних районів держав від столичних та інших університетських центрів в контексті вільного доступу до освіти, інформації та культурних досягнень людської цивілізації. Вони створюють умови для розвитку світового освітнього простору, експорту та імпорту освіти, об'єднання світового інтелектуального, творчого, інформаційного та науково-педагогічного потенціалів.

Освітні інновації успішно впливають на вирішення комплексу соціально-економічних проблем, насамперед, на викорінення безробіття, злочинності і т.д.

Вектор сучасної політики і стратегії держави у розвитку національної системи освіти спрямований на її подальшу адаптацію до умов соціально-орієнтованої економіки, трансформації та інтеграції в європейське [3, с. 443].

Останнім часом Україна стала забезпечувати високорозвинені країни не тільки дефіцитними для них видами сировинних ресурсів і науково-технічними знаннями. Відтік вчених з країни набув просто загрозливих масштабів. Щороку Україну покидає приблизно 6 тисяч наукових працівників, 2,5-6 т исяч фахівців у с фері ІТ-технологій, на заробітки виїжджають понад 90 тисяч фахівців з вищою освітою. Виходом з цієї ситуації є створення в країні сприятливих умов для реалізації творчого потенціалу молоді, що можливо за наявності розвиненої та високотехнологічної економіки, адже за слабкої економіки завжди буде вплив інтелекту і кадрів.

Глобальний характер змін, що відбуваються на початку XXI століття, зумовлює як першочергове завдання інтеграцію системи освіти України в європейський освітній простір. Українська освітня система має адаптуватися до європейської системи і при цьому зробити власний вагомий внесок у її збагачення [4, с. 405].

Основними завданнями для України на шляху входження до європейського простору вищої освіти, які потрібно впровадити в системі вищої освіти є запровадження широкомасштабної

довгострокової стратегії системної модернізації всієї системи освіти; удосконалення системи якості освіти, яка відповідає стандартам ЄС, потребам ринкової економіки, внутрішнього розвитку держави та суспільства; введення державного реєстру напрямів підготовки та спеціальностей, систему вчених ступенів відповідно до міжнародних вимог. Крім того, необхідно законодавчо створити умови для полегшення працевлаштування українських громадян в Європі та для міжнародної конкурентоспроможності системи вищої освіти України [2, с. 450].

Таким чином, одним з напрямів реформування вищої освіти є інтеграція у світовий освітній і науковий простір. Це має забезпечити реальне входження національної системи вищої освіти в світовий освітній і науковий простір шляхом її інтернаціоналізації, досягнення належного рівня відкритості та прозорості. Вища освіта має бути фактором підвищення конкурентоздатності вітчизняної економіки. Основними викликами системи вищої освіти є необхідність забезпечення підготовки кваліфікованих спеціалістів для ринку праці, перетворення економічної моделі на “економіку, що базується на знаннях”, забезпечення інноваційності розвитку системи освіти і економіки, необхідність закладів вищої освіти готувати фахівців до вимог ринку праці. Система української вищої освіти потребує якісної перебудови і адаптації до загальноєвропейських стандартів, що неможливе без відповідного сприяння з боку держави [3, с. 322].

Державне управління вищою освітою має будуватись на основі усвідомлення перспектив розвитку європейського освітнього простору, враховувати їх на рівні держави та регіону в стратегії розбудови вітчизняної освітньої галузі і базуватися на постійному аналізі ситуації та коригуванні дій на основі запитів і потреб населення.

Література

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 338-340.
2. Опрятний С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 447-453.
3. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П.Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
4. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.

Гузар В. М.

Херсонська державна морська академія (Україна)

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Позитивний вплив результатів фізичної підготовки морських фахівців на компоненти їхньої професійної діяльності обумовлюється явищем трансформування (перенесення) навичок і вмінь у процесі занять фізичним вихованням, необхідністю використання автоматизованої інформаційної системи забезпечення фізичної культури та спорту [10,11,12].

Існують різні визначення поняття — перенесення навичок. Це залежить від сфери діяльності. В широкому сенсі під перенесенням розуміється вплив знань, навичок і вмінь, сформованих в одній сфері діяльності, на кінцевий результат оволодіння навичками та вміннями в інших сферах діяльності. Перенесення може відбуватися як у наближених за структурою діях, так й у віддалених. Що стосується фізичного виховання, то перенесення фізичної підготовленості на елементи професійної діяльності морських фахівців слід розглядати не лише стосовно рухових навичок, але й якостей, набутих у процесі занять з фізичного виховання. Це визначається тим, що під час виконання будь-якої фізичної вправи вони є в єдності і результат фізичної підготовленості залежить як від навички, так і від якості. У всіх випадках момент перенесення пов'язаний з єдністю фізіологічних, біохімічних і функціональних змін в організмі під впливом фізичних вправ для розвитку фізичних якостей [2,3,7].

Перенесення навичок і вмінь з фізичної підготовки морських фахівців на професійну діяльність є головний збіг дій відповідних функціональних систем. Щоб рухові навички курсанта,

сформовані під час виконання фізичних вправ (рухова підготовленість), могли впливати на професійну діяльність морського фахівця, потрібно, щоб функціональні системи, які виробилися під час багаторазового повторення різних фізичних вправ, поєднувалися з функціональними системами, які утворилися під час виконання фізичних рухів та дій навчальної діяльності курсанта [1,4].

Фізична підготовка виконує загальний вплив на особистість курсанта. У процесі фізичного виховання виникають зміни й у психологічній підготовці курсанта, тому при розгляді перенесення навичок і умінь курсантів, набутих ними у процесі фізичного виховання, варто відмітити не тільки про перенесення фізичних, але й психічних якостей. Саме цим визначається прояв ефекту фізичного виховання в удосконаленні всіх складових особистої підготовленості морських фахівців [5,6].

Професійно-прикладна фізична підготовка морських фахівців виконується в сукупності з загальною фізичною підготовкою. Поєднання цих двох видів підготовки необхідне для функціонування і вдосконалення організму. Загальна фізична підготовка служить передумовою для спеціалізованого педагогічного процесу, яка повинна здійснюватись разом із спеціалізацією. В такому випадку окремі професійно важливі якості розвиваються ефективно. Ці види фізичної підготовки складають систему заходів щодо фізичного виховання з конкретною професійною направленістю. Головним чинником у визначенні такої системи є правильний підбір її засобів. Засоби як загальної, так і професійно-прикладної фізичної підготовки морських фахівців слід підбирати виходячи з поставлених задач і з урахуванням необхідності перенесення фізичної підготовки. Тільки при врахуванні всіх закономірностей можливий позитивний вплив фізичних вправ на розвиток професійних якостей і навичок, професійну працездатність [8,9].

Професійно-прикладна фізична підготовка морських фахівців є одним із основних напрямків фізичного виховання, яка формує конкретні прикладні знання, розвиває фізичні, психічні та спеціальні якості – уміння та рухові навички, які сприяють досягненню об'єктивної готовності курсанта до успішної професійної діяльності. Поетапні використання загально-педагогічних принципів, а також специфічних принципів фізичного виховання, які є базовою платформою для методів фізичного виховання, конкретно стосуються особливостей її змісту і побудови у реальних умовах одержання професійної освіти і в повсякденному житті.

Таким чином, більшість прийнятних форм занять у системі фізичного виховання можуть використовуватись у позитивних цілях професійно-прикладної фізичної підготовки та зміст яких не повинен відповідати лише вимогам професійної діяльності, і не замикатися на ній. Професійно-прикладна фізична підготовка повинна реалізовуватись разом з іншими складовими частинами системи виховання, що дозволить реалізувати професійно важливі уміння і навички морських фахівців для подальшої трудової діяльності на судах торгового флоту.

Література

1. Свирида В.С. Визначення рівня валеологічних знань курсантів 1-го курсу. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2019. С. 214-215.
2. Топал В.В., Саратовський О.В., Круглик М.І. Оптимальний руховий режим і фізіологічні основи навчання в спорті. Актуальні проблеми громадського здоров'я та рухова активність різних верств населення: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., Херсон, 2019, 195-200.
3. Хоменко В.В., Свирида В.С. Мотиви до занять з фізичного виховання курсантів іноземців. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 вересня 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 269-272.
4. Юськів С.М. Зміст навчально-методичного забезпечення кафедри фізичного виховання. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2019. С. 226-228.
5. Юськів С.М. Формування соціально-духовних цінностей студентської молоді в процесі фізичного виховання. Філософські обрії сьогодення: збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції., 17 листопада 2016 р. – Херсон : ХДАУ, 2016. – С. 165-167.

6. Гузар В.М., Юськів С.М. Психологічні аспекти фізичного виховання спеціалістів торгового флоту. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: 2019 рік: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 вересня 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 248-251.

7. Huzar, V. M. (2000). Information and informational support of physical culture and sports. Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports, 16, 3–7.

8. Huzar, V. N., (2001). Informational requirements of officials in the field of physical culture and sports. Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports, 9, 13–21.

9. Huzar, V. (1999). About the need for the information support automation of physical culture and sport. Pedagogical sciences, 10, 316-322.

10. Huzar, V. M. (1999). Some issues of the development of the basis of the method of creating of the automated information system for the provision of physical culture and sports on the basis of computers Pedagogical sciences, 12, 256-260.

11. Huzar, V. N., (2001). The use of computer technology in the field of physical culture and sport. Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports, 8, 10-17.

12. Huzar, V. N., (2001). The automated data processing of physical culture and sport. Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports, 10, 6-11.

*Данієлян Л. В.
Херсонський державний університет (Україна)
Черкашина Т. О.
Херсонський державний університет (Україна)*

ВПЛИВ ЛАЙКІНГУ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні багато людей не уявляють своє життя без Інтернету - він полегшує обмін інформацією, тут можна знайти заняття на будь-який смак, для будь-якого віку як для чоловіків, жінок так і для дітей та підлітків - існує дуже багато онлайн-магазинів, сайтів для розваг, наукових сайтів. Швидкої популярності набирають соціальні мережі. Вони мають важливе значення для багатьох людей і розвиватимуться у найближчій перспективі.

Однією з найпопулярніших соціальних мереж є Instagram, який з'явився в 2010 р. та досить швидко зайняв лідируючі позиції [7].

Instagram – соціальна мережа, що базується на обміні фотографіями, дозволяє користувачам робити фото, застосовувати до них фільтри, а також поширювати їх через свій сервіс і низку інших соціальних мереж.

Станом на вересень 2017 року сервіс нараховує 800 млн. користувачів, з них 500 млн. відвідують свої аккаунти щодня [5]. У червні 2018 року аудиторія Instagram досягла 1 млрд користувачів [1].

Процеси, пов'язані з розвитком соціальних відносин у суспільстві, в тому числі в мережевому, проаналізовані в роботах І. Акчуріна, О. Балла, Н. Багдасарьяна, О. Войскунського, Є. Лавренчука, І. Мальковської, О. Тарасова, П. Солопова, Е. Гідденса, П. Штомпки.

Розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій призводить до появи цілого ряду досліджень, присвячених мас-медіа, масової комунікації (в тому числі і віртуальної) і пов'язаної з ними віртуалізації сучасного суспільства. Аналізу даної проблеми присвячені роботи А. Белінської, О. Баранова, А. Говорунова, І. Касавина, Г. Почепцова, Д. Іванова, Ю. Лотмана, Б. Маркова, І. Мисик, К. Келлі, Л. Петрова, Дж. Сулера, Т. Тарклата ін.

Лайкінг- це розповсюджене явище в соціальних мережах; простий спосіб погодитися, зробити комплімент, продемонструвати зацікавленість, поставивши лайк під постом в Instagram.

Лайкінг як явище має свої позитивні і негативні сторони. З позитивного- це отримання компліментів, а з негативного – це те, що люди здатні ризикувати власним життям задля лайків, роблячи божевільні речі на прикладі стрибків з одного даху на інший або сидіти на краю прірви, щоб зробити гарну фотографію і зібрати багато лайків, це може зашкодити також і оточуючим, і соціуму в цілому, бо не знаєш на що люди спроможні задля лайків.

«У підлітка соціальні контакти з однолітками виходять на перше місце, відсуваючи в бік стосунки в родині, - каже Наталія Гаєвська. – Бажання самоствердитися серед свого оточення, бути прийнятим або, іншими словами, бути своїм серед своїх для підлітків є гіперважливим» [3].

Сучасна молодь, а особливо підлітки здатні на шалені вчинки тільки для того, щоб інші їх прийняли та схвалили. Отримувати компліменти приємно, але це не повинно стати головним джерелом гордості за себе. В іншому випадку особистість буде засмучуватися щоразу, коли її пост набере лише кілька «лайків». Її самооцінка залежить від того, що думають і говорять інші люди. Значно розумніше мати джерело впевненості в довгострокових аспектах самооцінки.

Сьогодні психологічний дискомфорт може викликати недостатня кількість «лайків»: якби смішно це не було, але написати для когось пост, викласти фотографію чи озвучити свою позицію з якогось приводу і не отримати певної кількості «лайків» може виявитись досить болючим і неприємним. Гонитва за схваленнями, бажання отримати будь-що свою порцію «лайків» з психологічної точки зору може свідчити про залежність від «лайків».

Тому постійне відстежування кількості «лайків» власних фото, їх накопичення можуть бути ознаками проблем психологічного характеру, а саме формування спотвореного почуття впевненості в собі і нав'язливої поведінки. Особистість акцентує своє «Я», презентує його за допомогою фото, але втрачається основне – безпосередній розвиток особистості [2].

Виставляння автопортретів перетворюється у тотальний збір «лайків», через які підліток відчувається впевненіше, формується його позитивна Я-концепція. Проте психолог Д. Серебряков вважає, що внаслідок такого спілкування порушується нормальний процес комунікації, оскільки спосіб контакту з людьми через соціальні мережі є перерваним на ранньому етапі, бо зводиться тільки до обміну «лайками» та інформацією без справжніх емоцій [цит. за: 4].

Тож на допомогу їм приходять соціальні мережі, адже тут значно легше, як у реальному житті, здобути авторитет: достатньо набрати велику кількість лайків під своїм фото або постом: чим більше лайків, тим більшою є популярність. «А це вже самоствердження: мною цікавляться, мене «лайкають», а отже, мене приймають, оцінюють мою значущість, я не є аутсайдером, я – «частина зграї», – каже Гаєвська [3].

На жаль, соціальні мережі часто замінюють реальне спілкування, яке є надзвичайно важливим, створюючи сурогат реального світу. Адже, щоб заробити лайк, тобто схвалення й прийняття в реальному житті, часом треба добряче постаратися, для прикладу, бути ерудованим і хорошим співрозмовником або ж мати цікаве хобі тощо. У віртуальному світі цього не потрібно: достатньо вдалого фото на тлі «чогось крутого» на цей момент у підлітковому середовищі, поста на популярну тему, що збере велику кількість лайків.

Справжнім мінусом Instagram та інших соціальних мереж, аргументує Фрайтас, є постійна радісність. Молоді люди засвоюють, що не можна публікувати жодного натяку на нещастя чи невдачі – це може спричинити неприємності в майбутньому і зашкодити їхньому власному «бренду». Цей імператив створює замкнене коло. «Бо молоді люди відчувають сильний тиск, що повинні публікувати в соцмережах щось щасливе; у результаті вони часто відчуваються неповноцінними, адже насправді не є щасливими завжди», – пише Фрейтас [6].

Отже, лайкінг як соціальне явище має не тільки позитивні, а й негативні наслідки, яких зазвичай більше. Люди заради того, щоб отримати задоволення від великої кількості лайків під постом готові ризикувати власним життям і безпекою тих, хто їх оточує. Також лайки визивають залежність, яку можна порівняти з палінням та алкоголізмом, що вказує на адиктивність та девіантність такого явища як «лайкінг».

Література

1. Аудиторія Instagram досягла 1 млрд осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1737232-auditoriya-instagram-dosyagla-1-mlrd-osib>
2. Гаспарян А. Синдром селфи. Селфи – дурная привычка или психическое заболевание / А. Гаспарян [Електронний ресурс] // Гаспарян А. Синдром селфи. Селфи – дурная привычка или психическое заболевание. – Режим доступу: <http://www.eltuicia.ru/sindrom-selfi-selfi-durnaya-privyчка-ilipsixicheskoe-zabolevanie.html>.

3. Життя заради лайків: як підлітки шліфують реальність у соцмережах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/zhittya_zaradi_laykiv_yak_pidlitki_shlifuyut_realnist_u_sotsmerezhakh
4. Калька Н. М. Феномен селфі як спосіб презентації «Я» у віртуальному просторі / Н. М. Калька // Наук. вісник Львівського держ. університету внутрішніх справ. – 2015. – № 2. – С. 156-164.
5. Кількість унікальних користувачів Instagram зросла до 800 млн в місяць. 500 млн щоденно [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tehnot.com/ua/kolichestvo-unikalnyh-polzovatelej-instagram-vyroslo-do-800-mln-v-mesyats-500-mln-ezhednevno/>
6. Покоління, що живе заради лайків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/62741>
7. Які соціальні мережі популярні у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2018/>

Дашевська Л. М.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА БАЗІ КОМП'ЮТЕРНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ВНЗ

Дистанційне навчання – навчання на відстані. Це не обов'язково маємо на увазі сотні кілометрів між викладачем і студентом. Дистанційне навчання - це перш за все відсутність необхідності ходити в який-небудь учбовий заклад в строго наказаний розкладом час, виконувати програму курсу в установленому порядку. Таке навчання забезпечує можливість вчитися тоді, коли це зручно, в тому темпі і в такі терміни, які людина вибирає сама. При цьому не потрібно витратити час на дорогу. Дистанційне навчання у сучасному світі здійснюється за допомогою таких технологій, як Інтернет в голосовому і текстовому режимах, e-mail, телефонний зв'язок, відеоконференції і, звичайно ж, традиційна пересилка учбових матеріалів звичайною поштою (друкарських, аудіо, відео і електронних учбових матеріалів). Ці технології утворюють сполучну ланку між студентом і викладачем, яких можуть розділяти тисячі кілометрів, і забезпечують можливість щоденного спілкування.

Пошуки шляхів ефективного навчання на відстані, в тому числі й іноземних мов, велися давно в багатьох країнах світу. Для цих цілей широко використовувалися поряд з друкованими засобами можливості телебачення, відеозапису, CD-ROM.

В останні роки університети різних країн світу звернули увагу на можливості використання комп'ютерних телекомунікаційних технологій для навчання на відстані, в тому числі й іноземних мов. В даний час в мережі Інтернет можна побачити у вільному доступі досить велику кількість таких курсів, однак переважна більшість з них все-таки призначені для самоосвіти.

Ефективність будь-якого виду навчання на відстані залежить від чотирьох складових:

- ефективної взаємодії викладача та студента;
- використовуваних при цьому педагогічних технологій;
- ефективності розроблених методичних матеріалів і способів їх використання;
- ефективності зворотного зв'язку.

Іншими словами, успішність і якість дистанційного навчання в великій мірі залежать від ефективності організації та методичної якості використовуваних матеріалів, а також керівництва, майстерності педагогів, що беруть участь в цьому процесі.

Технічно вирішити проблему дистанційного навчання в даний час можна по-різному. Сучасні інформаційні технології надають практично необмежені можливості в розміщенні, зберіганні, обробці та доставці інформації будь-якого обсягу і змісту на будь-якій відстані.

У цих умовах на перший план в системі дистанційного навчання виходить педагогічна, змістовна його організація. Маються на увазі не тільки відбір змісту для засвоєння, а й структурна організація навчального матеріалу, а також методи навчання.

Будь-яка модель дистанційного навчання повинна передбачати гнучке поєднання самостійної пізнавальної діяльності студентів з різними джерелами інформації, навчальними матеріалами, спеціально розробленими з даного курсу (довідкові, додаткові матеріали), і оперативною, систематичною взаємодією з провідним викладачем курсу, консультантами-координаторами, а також групову роботу з учасниками даного курсу, використовуючи все різноманіття проблемних, дослідницьких, пошукових методів в ході роботи над відповідними модулями курсу. Крім того, вона повинна передбачати спільні телекомунікаційні проекти учасників курсу із зарубіжними партнерами (міжнародні проекти), організовуючи обговорення, презентації груп та індивідуальні презентації проміжних і підсумкових результатів в ході електронних телеконференцій, обміну думками, інформацією з учасниками курсу, а також при необхідності з будь-якими іншими партнерами, в тому числі і закордонними через мережу Інтернет.

Контроль успішності такого навчання повинен бути оперативним при розробці відповідних навчальних матеріалів і підсумковим з боку провідного викладача і консультантів-координаторів у вигляді тестів, презентацій, творчих робіт. Останнім часом для таких цілей все більше використовуються спеціальні Web-сторінки, які може організувати для себе кожен, хто навчається. Робота з такими сторінками значно полегшує весь процес взаємодії.

Треба пам'ятати, що мова в даному випадку йде фактично про електронні підручники модульного характеру, що мають дуже велику специфіку, і тому розробляти їх повинні кваліфіковані вчені-методисти, навіть не просто викладачі, а саме методисти, які володіють до того ж комп'ютерними телекомунікаційними технологіями.

Як вже говорилося раніше, специфіка предмета "іноземна мова" полягає в його діяльнісній основі, що передбачає необхідність надання кожному, кого навчають достатньої практики у відповідному виді мовленнєвої діяльності, у вправі з формування відповідних навичок. Як показує багаторічна історія розвитку методики, вивчення іноземних мов є найбільш ефективним, якщо воно спирається на три основні закономірності, виявлені вітчизняними вченими:

1. При оволодінні будь-яким видом мовленнєвої діяльності необхідно спиратися на слухомоторні навички, тобто в основі навчання будь-яким видам мовленнєвої діяльності повинні бути усні вправи (звідси значимість в таких курсах звуковий основи або в мережевому варіанті, або на основі CD-ROM);

2. Оволодіння іноземною мовою передбачає необхідність опори на рідну мову студентів, що забезпечує свідоме, а отже, і більш міцне засвоєння;

3. Незалежно від обраної методики вивчення іноземної мови навчання необхідно будувати таким чином, щоб у свідомості студента формувалася система мови.

Ось чому, вибираючи часто зарубіжні курси, що будуються на інших методичних принципах, особливо якщо вони не враховують опору на рідну мову студентів і необхідність свідомого засвоєння мовленнєвого матеріалу, користувач не досягає очікуваних результатів.

Таким чином, розробляючи концепцію дистанційного навчання іноземним мовам, необхідно брати до уваги, з одного боку, дидактичні властивості і функції телекомунікацій, мультимедійних засобів як технологічної основи навчання, а з іншого - концептуальні напрями дидактичної організації такого навчання як елемента загальної системи освіти на сучасному рівні. Крім того, слід враховувати специфіку навчання іноземним мовам загального плану (наприклад, зазначені вище закономірності, однаково рекомендовані для будь-якої системи навчання) і обираються при розробці певного курсу концептуальні положення конкретної методичної системи.

З огляду на викладене, основні концептуальні положення навчання іноземної мови можуть бути сформульовані наступним чином:

- В основі дистанційного навчання іноземним мовам повинна лежати самостійна практика кожного студента в тому вигляді мовленнєвої діяльності, який він опановує в даний час.

- Діяльність кожного студента необхідно організувати під керівництвом досвідченого викладача, тобто на основі інтерактивності. Навчальний процес повинен бути побудований таким чином, щоб викладач мав можливість систематично протягом усього курсу відстежувати, коригувати, контролювати і оцінювати діяльність студентів.

- Самостійна діяльність студента потребує ефективного зворотного зв'язку як використуваного навчального матеріалу - внутрішній зворотний зв'язок, що забезпечує можливість самоконтролю, так і зовнішнього зворотного зв'язку при роботі в групах, при контактах з викладачем.

- Студент повинен мати різноманітні контакти в процесі навчання, крім навчального курсу: з партнерами по курсу (парні, групові, колективні), з куратором сервера, з викладачем, із зарубіжними партнерами.

- Види самостійної діяльності студентів також повинні бути різноманітними - індивідуальними, парними, груповими (навчання в малих групах), з усією групою курсу (конференції, колективні обговорення).

Дереш В. С.

Херсонський державний університет (Україна)

Буганова А. С.

Херсонський державний університет (Україна)

ДУША І СВІДОМІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

З давніх часів люди спостерігали за зовнішнім світом, тремтіли перед силами природи та ставили перед собою питання про те, хто вони, для чого створені і що відбувається після смерті. Зазирнувши вглиб себе, люди виявили, що вони є не просто фізичним тілом, а мають духовне наповнення – душу. Первісні люди ототожнювали душу з матеріальним: кров'ю, диханням та ін.

Душа – центральна категорія релігійної антропології. Релігія розглядає душу як безтілесну, безсмертну нематеріальну силу, що може самостійно існувати в потойбічному світі. Тіло людини живе доти, доки в ньому існує душа. Відділення безсмертної душі людини від її тіла означає кінець земного життя. Питання про подальше існування душі вирішується по-різному: душа може блукати по світу в безтілесному стані; може переселятися в інші тіла (теорія реінкарнації); може зливатися зі світовою душею; може переходити в інший світ – рай, пекло, чистилище.

У давньосхідній філософії душу людини розуміли як «життєвий дух», який, подібно до рідини, циркулює по протоках усередині органів тіла. Центром його перебування вважали серце. Античні філософи-матеріалісти, розвиваючи атомістичне вчення, вважали, що душа являє собою особливий орган людського тіла, який складається з «атомів вогню» – шароподібних, дуже дрібних і рухомих. Медик Алкмеон, який відкрив нерви, що ведуть з ока в мозок, висунув думку про мозок, як місцезнаходження душі. А відомий давньогрецький лікар Гіппократ вважав, що душа утворюється з тонкої ефірної речовини, котра міститься в повітрі («пневми»), і яка при диханні потрапляє до мозку [2]. Грецьке слово «псюхе», що означає «душа», від античної традиції увійшло в європейську філософію і науку. Від нього утворилося слово «психіка», яким стали користуватися для позначення явищ і процесів, що мають відношення до душі. Сучасне суспільство акцентує увагу на матеріальній вигоді та безпеці, ігноруючи, таким чином, духовність. Для одних людей духовне життя асоціюється із церквою, храмом. Інші пов'язують душу із природою або мистецтвом. Однак, особисте розуміння душі та духовності може змінюватися упродовж усього життя, пристосовуючись до навиків та світосприйняття людини.

Свідомість – одна з форм прояву нашої душі, при цьому дуже істотна форма, сповнена глибокого змісту. У житті ми часто вживаємо ці поняття як синоніми. Однак поняття «душа» ширше від терміну «свідомість». Наприклад, почуття – це стан душі, їх не можна ототожнювати з свідомістю. Отже, свідомість – це вища, властива тільки людині і пов'язана з мовою функція мозку, що полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, в попередній уявній побудові дій і передбаченні їх результатів, в розумному регулюванні і самоконтролі поведінки людини. У «Філософському словнику» дається таке визначення цій дефініції:

«свідомість – вища, властива лише людині форма відображення об'єктивної дійсності, спосіб її ставлення до світу і самої себе, опосередкований загальними формами суспільно-історичної діяльності людей» [4, с. 436]. Отже, свідомість є формою відображення зовнішнього світу; продуктом суспільного розвитку людини і її мозку; вона є властивістю людського мозку, яка

проявляється в активному відображенні, прогнозуванні, творчості, організації людиною своєї діяльності з перетворення світу.

Свідомість має надзвичайно складну структуру. Фахівці не мають відносно неї одностайної думки. Свідомість вирізняється складністю, важкодоступністю наукового вивчення. У філософії проблема свідомості розглядається щонайменше у чотирьох аспектах: 1) це проблема відношення свідомості до відображуваної дійсності. Свідомість розглядається тут як вторинна щодо матерії. Розглядаються питання про сутність свідомості, про суб'єктивне та ідеальне, про соціальну природу свідомості людини та її творчої діяльності; 2) проблема виникнення, генези свідомості. Тут свідомість розглядається як результат прогресивного розвитку (еволюції) живих організмів. З'ясовуються закономірності становлення соціальної форми психіки, тобто свідомості, під впливом визначальних чинників суспільного буття; 3) проблема відношення свідомості й діяльності мозку, тобто це психофізіологічна проблема, найменш розроблена природничими науками. Вона привертає до себе чимдалі більшу увагу нейрофізіологів, психологів та філософів, адже свідомість є властивістю високоорганізованої матерії, людського мозку; 4) вирішення питання про активність, про роль свідомості у перетворенні світу. Свідомість розглядається тут як суб'єктивна реальність, якій притаманні активність і відносна самостійність [1, с. 125-126].

Більшу частину ХХ століття панувала ідея про те, що не може бути жодного наукового дослідження свідомості: психологи вивчали об'єктивні факти про поведінку, нейрологи вивчали матеріал мозку. Близько 20 років тому це почало змінюватися. Видатні вчені, такі як Френсіс Крик та Роджер Пенроуз, почали говорити, що зараз саме час досліджувати цю проблему, адже «робота до цього часу була пошуком взаємозв'язку між областями мозку та свідомими станами» [3]. Усі наші погляди, вірування і є свідомістю. Її можна порівняти з фільмом, який постійно іде у голові. Це дивовижна 3D стрічка із певним запахом, смаком, відчуттями тіла, болем, голодом, емоціями, спогадами та постійним голосом ззовні. Цей фільм – потік свідомості, досвіду розуму та світу. Це одне з найзагадковіших явищ у Всесвіті, яке має пряме відношення до людини. Особистість, наділена свідомістю, розуміє, про що вона думає, і може перестати думати про певні речі і почати думати про інше – не важливо, на якому етапі розумового процесу це відбувається. Але комп'ютер не може цього зробити. Вчені сумніваються, що людську свідомість можна запрограмувати, як техніку. Штучний інтелект навряд чи зможе бути усвідомленим. Як зазначає професор електронної й комп'ютерної інженерії Державного університету Оклахоми Субхаш Как у статті для Newsweek, «людська свідомість об'єднує численні когнітивні функції, що неможливо «запрограмувати» за допомогою логічних виразів» [3]. Більшість компаній, які займаються розвитком штучного інтелекту, прагнуть створити машину із свідомістю, спираючись на ідею про те, що мозок просто кодує і обробляє мультисенсорну інформацію. Тобто, якщо вдасться повністю зрозуміти функції мозку, їх можна запрограмувати. Європейський проект, який був запущений у 2013 році і в який вклали мільярди доларів, провалився. Живі організми зберігають досвід у своєму мозку, адаптуючи нейронні зв'язки в активному процесі між суб'єктом і навколишнім середовищем. Комп'ютер же зберігає інформацію в короткостроковій і довгостроковій пам'яті. Це розходження означає, що спосіб утримання інформації мозку відрізняється від того, як працює комп'ютер. Він ніколи не отримає «людську» свідомість. У деяких розвинених країнах це уже зрозуміли. Так, у США розробляються проекти, які націлені створювати нові програмні інструменти для вивчення мозку, а не програмування його в машині.

Людина відноситься до різних об'єктів з розумінням, знаннями, тому і спосіб її ставлення до світу називається свідомим. Свідомість є призмою, через яку проходить сприйняття дійсності. Духовність формує свідомість людини, так як наділяє здатністю відчувати та осмислювати реальність і її образи. Духовне життя окремої людини містить у собі як елементи свідомості того суспільства і тих соціальних груп, членом яких вона є, так і неповторні індивідуальні риси. Тобто, суспільна свідомість є чимось спільним для індивідів і окремих соціальних груп; водночас вона є унікальною для індивіда, соціальної групи стосовно людства. Свідомість є основним елементом особистості, який і визначає її роль у житті. Саме самосвідомість дає людині розуміння своєї індивідуальності, унікальності, неповторності.

Отже, поняття «душа» і «свідомість» взаємопов'язані, проте їх не можна ототожнювати. Адже ряд психічних переживань можуть знаходитися ніби поза свідомістю людини. Тож «свідомість» є вужчим поняттям, ніж «душа».

Література

1. Губерський Л.Б. Людина і світ: Підручник / Л.Б. Губерський, В.Г. Кремень, А.О. Приятельчук; ред. Л.Б. Губерський. – К. : Т-во «Знання», 2001. – 349 с.
2. Людина в сучасному соціумі [Електронний ресурс] // Навчально-методичні матеріали. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/559/1/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%83%20%D1%81%D1%86%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D1%83%D0%BC%D1%96.pdf> (14.11.2019). – Назва з екрану.
3. «Термінатора» не буде, у машин ніколи не буде самосвідомості [Електронний ресурс] // УНІАН. Інформаційне агенство – Режим доступу: <https://www.unian.ua/science/10724310-newsweek-terminatora-ne-bude-u-mashin-nikoli-ne-bude-samosvidomosti.html> (18.11.2019). – Назва з екрану.
4. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.

Дереш В. С.

Херсонський державний університет (Україна)

Гаценко К. В.

Херсонський державний університет (Україна)

МОРАЛЬНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку суспільства актуальною є проблема морально-гуманістичного виховання особистості майбутнього соціального працівника. Тому викладачі вищої школи повинні застосовувати ефективні форми, методи і засоби морального виховання студентської молоді. Адже професійним обов'язком майбутнього соціального працівника є безпосередня робота із вразливими категоріями населення.

Соціальна робота, як особливий вид професійної діяльності, характеризується наявністю складних і різних за змістом ситуацій, які викликають суперечності і неоднозначні оцінки. Працюючи з людьми, соціальний працівник покликаний виконувати складні задачі, при цьому дотримуючись моральних принципів і норм. Загальний, основний напрямок діяльності соціального працівника визначають моральні орієнтири і правила, без дотримання яких неможливо реалізувати моральні норми і принципи.

В основі етики соціальної роботи лежать моральні норми. Філософський словник трактує поняття «мораль» (від лат. *mores* – вдача, звичаї) як «одну з форм суспільної свідомості, соціальний інститут, що виконує функцію регулювання поведінки людей у всіх без винятків сферах суспільного життя» [6, с. 292]. Водночас термін «моральна норма» це ж джерело розглядає як «форму моральних вимог, що регулюють поведінку людей через загальні приписи і заборони, які поширюються на типові вчинки» [6, с. 324].

У роботі соціального працівника із клієнтами дуже часто виникають особливі обставини, у яких не можна керуватися моральними нормами, адже вони не передбачають можливих винятків. Тому застосовуються моральні (етичні) принципи, які є більш конкретними.

Етичні принципи соціальної роботи тісно взаємопов'язані з етичними аспектами даної професії і передбачають наявність у соціальних працівників відповідних особистісно-моральних якостей, таких як милосердя, любов до людей, доброзичливість, безкорисливість, чесність і відкритість. У своїй роботі соціальний працівник має враховувати раціональність надання допомоги потребуючим; з розумінням ставитися до клієнта, залучати його до співпраці на основі добровільності та свободи вибору, прийняття особистої гідності і честі клієнта, прийняття його таким, яким він є; дотримання конфіденційності, відсутність будь-якої упередженості щодо клієнта і т. д. Для цього необхідно дотримуватися найбільш відомої декларації про норми і принципи, якою керуються всі сучасні соціальні працівники. Це «Кодекс етики Національної

Асоціації соціальних працівників», прийнятий у США в 1997 році. У Кодексі містяться принципи, якими у своїй діяльності повинен керуватися соціальний працівник.

До основ етики соціальної роботи можна віднести наступні ключові принципи і норми моралі, без яких вона стає безглуздою:

- гуманізм і безумовна повага до людини;
- загострене почуття професійного обов'язку;
- загострене почуття добра і справедливості;
- сумлінність і ввічливість;
- толерантність;
- чесність і порядність.

Соціальна робота є спеціалізованою діяльністю, яка містить в собі непередбачувані ситуації, протиріччя і проблеми клієнта, які необхідно вирішувати в процесі співпраці. Тому соціальний працівник повинен «дотримуватися в діяльності особливих, більш жорсткіших моральних принципів, норм і стандартів, що набувають статусу аксіом і сформульовані в чотирьох основних концептах: соціальний концепт, який включає співробітництво, взаємодію, комунікацію, толерантність, повагу та патерналізм; утилітаризм, де будь-яка діяльність повинна бути корисною і ґрунтуватись на гуманістичних принципах по відношенню до клієнтів, колег та професії; християнський концепт, у який вкладені багаторічні традиції поведінки як служіння благу; біоетичний концепт, орієнтований на збереження життя, підвищення його якості» [2, с. 96]. Гуманістичні орієнтири спонукають суб'єктів соціальної роботи до взаємодії з клієнтами, заохочуючи їх до співпраці.

Моральні потреби є результатом діяльності розуму і серця. Слід зазначити: чим вищий рівень моральних потреб соціального працівника, тим вищий рівень його моральних якостей.

Моральні переконання фахівця – це кінцевий результат морального виховання особистості, головний показник, який характеризує духовне обличчя людини, єдність думки і вчинку, слова і діла в її поведінці. Дослідник М. Боришевський зазначав, що одним із найважливіших критеріїв оцінювання рівня соціальної зрілості особистості є ступінь сформованості моральних переконань. «Переконання – це певні знання, в правильності і життєвій важливості яких людина глибоко впевнена і які слугують їй керівництвом до дії...моральні переконання...є розумінням про взаємини людей, їх вчинки і якості, про норми і правила поведінки, в істинності і важливості яких особистість глибоко переконалася, які вона прийняла, пережила, з якими вона жила» [1, с. 229]. Отже, в основі співпраці соціального працівника і клієнта завжди лежить переконання, яке виражає суб'єктивне ставлення до вчинків і дій об'єкта соціальної роботи.

Моральні знання є початковою ланкою у процесі опанування людиною моральних цінностей [3, с. 132]. Моральні знання, на думку науковця І. Марьєнка, є не що інше, як «відомості про моральні вимоги, оцінки, ідеали та про наслідки порушень норм моралі» [4, с. 68]. Моральні знання отримуються у процесі навчання через ознайомлення із суттю моральності, її змістом, функціонуванням у суспільстві, системою її вимог та санкцій за відхилення від встановлених норм. Моральні знання дозволяють соціальному працівнику порівнювати власні моральні нормативи з професійними, соціально значущими та відповідно коректувати свою моральну позицію. Таким чином, моральні знання є основою моральних цінностей і впливають на вибір певної лінії поведінки.

Моральні цінності включають в себе «моральні норми, оцінки, уявлення, поняття, принципи, ідеали, що тісно пов'язані з мотивами і потребами», забезпечують «спрямованість свідомості особистості на досягнення вищих моральних цілей, які регулюють поведінку на основі добра і зла» [5, с. 503]. Якщо поведінка соціального працівника підпорядкована системі власних моральних цінностей, то це свідчить про звільнення фахівця від ситуативних впливів, про його вміння свідомо керувати своєю діяльністю.

Можна зробити висновок, що професійно-етичні принципи і норми, на яких будується соціальна робота, повинні бути основними в діяльності соціального працівника. Соціальна робота покликана допомагати нужденним людям вирішувати життєво важливі проблеми, з якими вони не в змозі впоратися самотійно. Діяльність соціального працівника повинна бути цілеспрямованою, орієнтована на досягнення нового, кращого стану клієнта і якості його життя. Для того, щоб

допомогти нужденним, соціальний працівник повинен сам бути високоморальною особистістю, орієнтованою на загальнолюдські цінності.

Література

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
2. Кулініченко В.Л. Етичний кодекс у просторі кодексової культури соціальної роботи / В.Л. Кулініченко, А.М. Боярський // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. – 2009. – № 4. – С. 95–98.
3. Лебедіна О.В. Моральна свідомість особистості / О.В. Лебедіна // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2010. – 3 (38). – С. 128-135.
4. Марьенко И.С. Основы процесса нравственного воспитания школьников / И.С. Марьенко. – М. : Просвещение, 1980. – 183 с.
5. Табачук Ю.В. Моральна свідомість особистості: психологічні виміри аналізу / Ю.В. Табачук // Проблеми сучасної психології. – 2011. – Випуск 13. – С. 497-506.
6. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.

Дробітько А. І.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СТРУКТУРА, ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Нині в умовах реформування вищої освіти в Україні зростає інтерес до підготовки фахівців не тільки професійно-технічної освіти, а й вищої професійної освіти. Зважаючи на це, виникає необхідність розмежувати терміни «професійно-технічна освіта», «професійна освіта» та «вища професійна освіта», оскільки не завжди є чітке розуміння сутності цих дефініцій та контексту їх використання.

Професійно-технічна освіта передбачає підготовку громадян відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку, підвищення їх кваліфікації [1].

Система професійно-технічної освіти складається з професійно-технічних навчальних закладів незалежно від форм власності та підпорядкування, що проводять діяльність у галузі професійно-технічної освіти, навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних і інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників.

Професійно-технічна освіта здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах за денною, вечірньою (змінною), очно-заочною, дистанційною, екстернатною формами навчання, з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальними навчальними планами.

Випускнику професійно-технічного навчального закладу, який успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії). Випускнику, який закінчив відповідний курс навчання в акредитованому вищому професійному училищі, центрі професійно-технічної освіти певного рівня акредитації, може присвоюватись освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» [1].

Професійна освіта є невід'ємною складовою системи освіти України. Це комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками певної професії, розвиток їхньої компетентності та професіоналізму, виховання загальної і фахової культури. Мета професійної освіти полягає у реалізації права громадян на здобуття професії, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації, задоволенні потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках, сприяння реалізації державної політики

зайнятості населення, забезпечення умов функціонування і розвитку закладів професійної освіти-різних форм власності та підпорядкування [3, с. 132].

Професійна освіта ділиться на чотири рівні підготовки. Допрофесійна підготовка - здобуття початкових професійних знань, умінь особами, які раніше не мали робітничої професії. Первинна професійна підготовка - здобуття профосвіти особами, які раніше не мали робітничої професії, або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності. Перепідготовка - професійне навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією робітниками, які здобули первинну професійну підготовку. Підвищення кваліфікації - професійне навчання робітників, що дає можливість розширювати і поглиблювати раніше здобуті професійні знання, уміння і навички на рівні вимог виробництва чи сфери послуг [1].

Професійно-технічна освіта має три ступені. Відповідно до ступенів професійно-технічної освіти встановлюється три атестаційні рівні професійно-технічних навчальних закладів. На першому ступені професійно-технічної освіти забезпечується формування відповідного рівня кваліфікації з технологічно нескладних, простих за своїми виробничими діями і операціями професій, що дає змогу робітнику вільно працювати з раніше вивченими предметами, об'єктами, виконувати конкретні дії, виробничі операції та роботи під контролем робітника з більшим досвідом і вищим рівнем кваліфікації. Навчання здійснюється шляхом прискореного формування необхідних умінь і навичок у учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів першого атестаційного рівня та шляхом індивідуального чи групового навчання на виробництві, у сфері послуг. До професійно-технічних навчальних закладів першого атестаційного рівня належать: навчальні курси певного професійного спрямування, професійні школи, навчально-курсів комбінати, автомобільні навчальні комбінати, інші прирівняні до них навчальні заклади. Навчання на першому ступені не вимагає від учнів, слухачів базової чи повної загальної середньої освіти. Нормативний термін навчання не повинен перевищувати 1 року [4].

На другому ступені професійно-технічної освіти забезпечується формування відповідного рівня кваліфікації з масових робітничих професій середньої технологічної складності у різних галузях економіки, що дає змогу робітнику самостійно виконувати по пам'яті чи з допомогою технологічних карт, інструкцій, креслень або іншої документації типові дії, виробничі операції, роботи за встановленими нормами часу і забезпечувати необхідну якість. Навчання здійснюється у професійно-технічних навчальних закладах другого атестаційного рівня і вимагає, як правило, від учнів, слухачів базової загальної середньої освіти. До професійно-технічних навчальних закладів другого атестаційного рівня належать: професійно-технічні училища відповідного профілю, професійно-художні училища, художні професійно-технічні училища, училища-агрофірми, училища-заводи, навчально-виробничі центри, навчальні центри та інші прирівняні до них навчальні заклади. Учні, слухачі можуть одночасно з отриманням професії здобувати у професійно-технічному або в іншому навчальному закладі повну загальну середню освіту.

До професійно-технічних навчальних закладів третього атестаційного рівня належать: вищі професійні училища, вищі художні професійно-технічні училища, вищі училища-агрофірми, центри професійно-технічної освіти, центри підготовки і перепідготовки робітничих кадрів та інші прирівняні до них навчальні заклади. Нормативний термін навчання повинен перевищувати 2 років. Навчання завершується кваліфікаційною атестацією. Особам, які успішно пройшли кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії) та, за умови закінчення відповідного курсу навчання в акредитованому професійно-технічному навчальному закладі, — кваліфікація молодшого спеціаліста і видаються дипломи [2].

Вища професійна освіта являє собою процес оволодіння певним рівнем знань, умінь і навичок з конкретних професій з отриманням результату. Це процес підготовки викладачів для закладів вищої освіти. Педагог професійного навчання організовує і проводить теоретичне навчання по загальнопрофесійним і спеціальним навчальним предметам, організує і проводить навчально-виховну роботу, здійснює організаційно-методичну діяльність у навчальних закладах. Навчаючись за даною спеціальністю, студенти проходять навчання за двома напрямками: психолого-педагогічний та галузевий (спеціалізований). Вони вивчатимуть наступні

необхідні предмети: Введення в професійно-педагогічну спеціальність, Вікова фізіологія і психофізіологія, Інформатика, Методика виховної роботи, Методика професійного навчання, Загальна та професійна педагогіка, Педагогічні технології, Психологія професійної освіти, Філософія та історія освіти, Екологія. Також в залежно від обраної спеціальності – спец предмети [5, с. 40].

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що професійна освіта є невід'ємною та важливою складовою системи освіти України. Це комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками певної професії, розвиток їхньої компетентності та професіоналізму, виховання загальної і фахової культури. Система професійної освіти має свою чітку структуру. Мета професійної освіти полягає у реалізації права громадян на здобуття професії, а також допрофесійну підготовку, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації.

Література

1. Закон України «Про професійно-технічну освіту».
2. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Освіта України. – 7-14 липня. – 2004
3. Професійна освіта: словник. Навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
4. Торба Н. Г. Організація та управління виховним процесом професійно-технічного навчального закладу. Навчально-методичний посібник. – Донецьк: ДПО ІПП, 2003. – 44 с.
5. Торба Ю. І. Педагогічна підготовка викладачів спеціальних та загальнотехнічних дисциплін і майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти. Навчально-методичний посібник. – Донецьк: ДПО ІПП, 2005. – 40 с.

Дубовик Л. П.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА-ДОСЛІДНИКА

Основна ідея реформування системи освіти в Україні – поетапне трансформування національної системи освіти до європейського геокультурного простору. Ці ідеї конкретизуються в таких завданнях: готувати фахівців із вищою освітою до подальшої самостійної безперервної самоосвіти; навчити орієнтуватися в потоці інформації, яка нарощує темпи розвитку; виховувати потребу в подальшій самоосвіті та професійному самовдосконаленні. Освіченість – це насамперед уміння вчитися самостійно.

Навчальний курс соціальної психології є одним із обов'язкових курсів освітньо-кваліфікаційної програми підготовки магістрів психології та педагогіки. Тут розглядаються питання, які є базовими для низки дисциплін соціально-психологічного напрямку: «Психологія управління», «Психологія сім'ї», «Етнопсихологія», «Історична психологія», «Політична психологія», «Психологія конфлікту», «Психологія спілкування», «Гендерна психологія», «Психологія релігії», «Психологія спорту» тощо.

Метою роботи є окреслення сучасних підходів до викладання дисципліни психолого-педагогічного циклу підготовки.

Завдання дослідження: висвітлити соціальну психологію як екзогенну науку, що вивчає закономірності спілкування та взаємодії людей, діяльність великих (нації, класи) і малих соціальних груп, соціалізація особистості та розвиток соціальних установок; визначити предмет і завдання соціальної психології як навчальної дисципліни; окреслити структуру соціальної психології як галузі психології та соціології; зазначити дослідницькі методи соціальної психології.

Об'єкт дослідження: теорія та методика викладання у вищій школі.

Предмет дослідження: викладання професійної освіти у вищій школі.

Методологічною основою роботи є теорія та методика викладання у вищій школі, теоретичні та практичні напрацювання вітчизняної освітянської думки, фундаментальні концепції і закони сучасної навчально-дослідницької системи України.

Соціальна психологія – галузь психології, яка займається вивченням закономірностей діяльності людини в умовах взаємодії в соціальних групах. Основні проблеми соціальної психології: закономірності спілкування та взаємодії людей, діяльність великих (нації, класи) і малих соціальних груп, соціалізація особистості та розвиток соціальних установок.

Соціальна психологія – це наукове дослідження того, що люди думають, як вони впливають один на одного і як відносяться один до іншого. Соціальна психологія – дочірня гілка соціології і психології, яка є більш індивідуальною за своїм змістом і більш експериментальною у своїх методах, ніж інші галузі соціології. Порівняно з психологією особистості, соціальна психологія менше «звертає увагу» на відмінності між індивідами і більше – на те, як люди загалом оцінюють одне одного і впливають одне на одного.

Соціальна психологія — екзогенна наука; вона виявляє як соціальні умови впливають на поведінку. Поглянемо, як інтерпретується визначення соціальної психології в підручнику Г. Андрєєвої. «Соціальна психологія» — галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності поведінки і діяльності людей, обумовлені включеністю їх в соціальні групи, а також психологічні особливості самих цих груп. Гортаючи підручник Г. Андрєєвої «Соціальна психологія», ми мимоволі стикаємося з дуже конкретними назвами абзаців, такими як: «дискусія про предмет соціальної психології», «завдання соціальної психології і проблеми суспільства», знаходимо такі гучні фрази типа «сфера власних інтересів соціальної психології» є видимою досить чітко, що і дозволяє відмежувати її як від проблем соціології, так і від проблем загальної психології.

Соціальна психологія стикається з двома суперечливими критичними зауваженнями. По-перше, вона тривіальна, оскільки засвідчує очевидне, по-друге, вона небезпечна, оскільки її відкриття можуть бути використані для маніпулювання людьми. Наводячи досить переконливі приклади з різноманітних джерел, навіть з політики, Д. Майєрс не лише зацікавлює цією проблемою, але і змушує задуматися. Способи викладу матеріалу дуже сприйнятливі для запам'ятовування, оскільки підкріплюються, як вже було сказано вище «переконливою кількістю переконливих прикладів».

Більшість соціально-психологічних досліджень відносяться або до кореляційних, або до експериментальних. Кореляційні дослідження, для проведення яких інколи використовують метод систематичного опитування, виявляють взаємозв'язок між змінними, такими, наприклад, як рівень освіти і дохід. Ставлячи експерименти, соціальні психологи інколи створюють ситуації які зачіпають емоції людей. У цьому випадку вони зобов'язані слідувати професійним етичним правилам: отримувати згоду від обізнаних випробовуваних, слідувати принципу «не нашкодь», після завершення експерименту повністю розкривати їм будь-який тимчасовий обман. Соціальні психологи інтегрують свої ідеї і дані експериментів в теорії. Лабораторні експерименти дозволяють перевірити ідеї, зібрані з життєвого досвіду, і потім застосувати принципи і результати в реаліях.

Провідним вітчизняним періодичним науковим виданням, у якому висвітлюються результати соціально-психологічних досліджень, є журнал «Соціальна психологія».

До структури соціальної психології входять такі три групи проблем:

- Соціально-психологічні явища у великих групах (у макросередовищі). Сюди відносяться проблеми масової комунікації, механізми і ефективність впливу засобів масової комунікації на різні спільності людей, закономірності поширення суспільних настроїв, обрядів, звичаїв тощо.
- Соціально-психологічні явища в малих групах (у мікросередовищі), що включають проблеми психологічної сумісності в замкнутих групах, міжособистісних відносин, лідерства і інші.
- Соціально-психологічні вияви особистості людини (соціальна психологія особистості). Тут розглядають, наскільки особистість відповідає соціальним очікуванням у великих і малих групах, як вона сприймає вплив малих груп, яка залежність самооцінки особистості від оцінки її групою, в яку входить особистість тощо.

Важливе значення у вирішенні завдань соціальної роботи має теорія соціального конфлікту, як індивідуально-особистісного, так і індивідуально-групового і міжгрупового. Відповідний

соціально-психологічний аналіз конфлікту забезпечує дієвість соціальної роботи, підвищує ефективність трудової (навчальної) діяльності.

Можна назвати ще багато проблем професійної соціальної роботи, які вимагають відповідного психологічного підґрунтя. Це, зокрема, стосується і психології соціальної діяльності. Соціальна діяльність становить вивчення і перетворення соціуму і особистості.

У структурі соціальної діяльності присутні психологічно чітко забарвлені елементи — мотивація, психологічний аналіз, управління.

Основні методи наукових досліджень у соціальній психології – спостереження, опитування, тести, експериментальні та математичні методи.

І. Алтуніна, Р.Немов у посібнику «Соціальна психологія» (2014) зазначають, що ці методи стали застосовуватися в теоретичній та експериментальній соціальній психології з урахуванням специфіки досліджуваних в ній явищ.

Крім того, на сукупність методів дослідження, застосовуваних в соціальній психології, вплинуло і специфічне положення цієї науки між психологією і соціологією. Тут стали набагато ширше, ніж в інших психологічних науках, використовуватися методи, запозичені з соціології – інтерв'ювання, анкетування і контент-аналіз.

У соціальній психології існують також методи, які не використовуються ні в соціології, ні в інших психологічних науках, – апаратні методи, призначені для вивчення взаємодій і взаємин у малих групах, стандартизовані методи спостереження за груповою діяльністю.

Нині методи дослідження в сучасній соціальній психології є такі: теоретичні, дослідні та експериментальні.

Соціальна психологія є екзогенною наукою, що виявляє як соціальні умови впливають на поведінку, так і «дискусія про предмет соціальної психології», «завдання соціальної психології і проблеми суспільства».

Висновки. До структури соціальної психології входять такі три групи проблем: соціально-психологічні явища у великих групах (у макросередовищі) – проблеми масової комунікації, механізми і ефективність впливу засобів масової комунікації на різні спільності людей, закономірності поширення суспільних настроїв, обрядів, звичаїв тощо; соціально-психологічні явища в малих групах (у мікросередовищі) – проблеми психологічної сумісності в замкнутих групах, міжособистісних відносин, лідерства й інші; соціально-психологічні вияви особистості людини (соціальна психологія особистості) – наскільки особистість відповідає соціальним очікуванням у великих і малих групах, як вона сприймає вплив малих груп, яка залежність самооцінки особистості від оцінки її групою тощо.

Література

1. Андреева Г. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс. 2004. – 365 с.
2. Москаленко В. В. Соціальна психологія. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 624 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.:Академвидав, 2005. – 448 с.
4. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л. Г.Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – С. 195–209.
5. Трухін І.О. Соціальна психологія спілкування.– К.: Центр навч. літератури, 2005. – 335 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К.: Видавничий центр Академія, 2000. – 542 с.
7. Методика викладання психології у вищій школі: курс лекцій для студентів спеціальності 053 «Психологія» ОС «Магістр» / укладачі Щербан Т.Д., Алмаші С.І. – Мукачево: МДУ, 2017. – 53с.
8. Алтунина, И.Р. Социальная психология: учебник для академического бакалавриата / И.Р. Алтунина, Р.С. Немов ; под редакцией Р.С. Немова. – 2-е изд. – Москва : Издательство Юрайт, 2014. – 427 с.
9. Myers, David G. Social Psychology; (9th Edition) / David G. Myers. – McGraw-Hill College, 2007. – 864 p.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ДУХОВНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ С. К'ЄРКЕГОРА

Екзистенціалісти спробували кардинально переосмислити найважливіші філософські проблеми і сам спосіб філософського мислення. Повернення екзистенціалізму до реальних проблем особистості, інтерпретація проблем через екзистенціалістське вчення щодо екзистенції мало принципову теоретико-методологічну особливість, яка суттєво сприяла на перетворення цієї філософії в методологічне підґрунтя для розвитку психологічної науки. В екзистенціалізмі реальність життєвого світу людини, незважаючи ані на феноменологічну складову методологічних підстав екзистенціалізму, ані на тенденцію, або прагнення його створювачів до

«антипсихологізму», постала, насамперед, в категоріях емоційно-психологічного кшталту. Не тільки тому, що цю філософію пов'язували з аналізом суб'єктивних переживань відчуження особистості від зовнішнього світу: почуттів апатії, самотності, байдужості, страху тощо.

Саме екзистенціалістське бачення існування людини характеризувалося цілою низкою особливостей, що дозволяють говорити про нетрадиційний для західної філософії підхід осмислення внутрішньої природи і рушійних сил життєдіяльності людської істоти. Отже, С. К'єркегор намагався визначати сутність людини за притаманними їй відчуттями, за жахом й зневірою, які вона пережила і які пододала, за тими відчуттями, що відображають духовну значущість людини, її неможливість задовольнитися лише повсякденним буттям, залишатися поза Богом, в гріховності, у стані «падіння з височини духу». «Духовність С. К'єркегора – це, насамперед, духовність конкретної людини, площина суто суб'єктивна і повсякчас конкретна. Діалектика духовного за С. К'єркегором - це діалектика духовно-екзистенціальних перетворень і водночас підґрунтя для самоусвідомлення людської істоти» [2, с. 80].

Суттєво вдосконалив традицію своїх попередників Ж.-П. Сартр, розглянувши психоемоційний комплекс людської істоти як феномен, що «відкриває для індивіда буття». Вбачаючи джерело протиріч існування не в конкретному змісті соціальних відносин, а в загальних формах їхньої організації, сприймаючи індивіда як носія «неспокійної суб'єктивності», Ж.-П. Сартр інтерпретував людину як відчужену істоту, й проголосив всезагальне значення «космічного жаху існування», у якому індивідуальність, стандартизована і відокремлена від історичної самостійності, підкорена масовим, колективним формам побуту, організацій, державі, стихійним економічним силам, прив'язана до них своєю рабською свідомістю.

Велика кількість психологів ХХ ст. зверталася у своїх розробках до екзистенціалізму, зокрема, до його засновника С. К'єркегора. Який почне розбудовувати у своїх працях «конкретну філософію духа», що разом з багатьма іншими позитивами стане суттєвим підґрунтям і для розуміння усієї сфери психічного життя людської істоти. Первинна структура людської істоти, на думку С. К'єркегора, завжди організована як деяке Я, потребує «становлення самого себе». На відміну від абстрактно фіхтеанської індивідуалізації філософського мислення, у С. К'єркегора сам рух духовності починає відтворювати безпосередньо процес психоемоційного розвитку людської істоти. Необхідність створення і усвідомлення власного «Я», як запоруки надбання індивідом власної сутності, пропагована І. Фіхте, була своєрідним чином запозичена і перенесена С.К'єркегором у свою філософію, де людина почала розумітися як «дух», як певний синтез нескінченного й кінцевого, тимчасового й вічного, свободи й необхідності [1, с. 272].

Отже, С.К'єкегор вводить феномен чуттєвості, психоемоційний світ індивіда в межі руху його духовності, визначає значущість, сенс і сутність цих психоемоційних чинників по відношенню до процесів самореалізації людської істоти. Категорії «зневіри», «гріха», «жаху» та інші подібні поняття почали виступати скрижальями «філософської антропології» С. К'єркегора, тому через ці категорії, через усвідомлення їхнього змісту стає можливим і розуміння логіки мислення, і логіки дій людини, яка саме в такий незвичний спосіб намагається ствердити своє існування в світі.

Таким чином датський мислитель і створює відповідне поле інтерпретації психічного життя індивіда, яке згодом починає формувати розуміння психічних процесів у багатьох концепціях психології, психоаналізу та психотерапії, дає змогу докладніше зрозуміти численні трансформації внутрішнього світу людини.

Окрім площин загальної значущості ідей С. К'єркегора для розвитку психологічної науки, сучасні дослідники дуже часто вдаються і до конкретних, деталізованих спостережень над тим, як саме його ідеї сприяють розвитку методологічних та методичних прийомів у психотерапевтичній практиці. Іноді стверджують, що дуже важливою для психотерапії виявилася специфічна інтерпретація С. К'єркегором багатьох феноменів безпосередньої реальності психоемоційного життя людської істоти, наприклад, феномену правди як ставлення. Тільки в ситуації ширшої мотивації, найчастіше пов'язаної з граничними стражданнями й розпачем, у людини, на думку С.К'єркегора виникає бажання дійти в дослідженні самої себе до глибинної сутності своїх відчуттів. І саме у відчай, стверджує він, як найбільш гранично можливому стані, людина набуває шанс «здобути себе саму».

Взагалі інтерпретація С. К'єркегором феноменів психіки індивіда як страх, відчай, зневіра вважаються надзвичайно вагомими для сучасної психології й психотерапії. Страх у його розумінні – це «симпатична антипатія» та «антипатична симпатія». З одного боку, людина неначе лякається можливості, що закладена в страхіві, але, з іншого боку, прагне реалізувати цю можливість, оскільки подеколи вона є забороненою, недосяжною, хоча і можливо омріяною. Страх як власне породження духу, як феномен духовного життя, є, за С.К'єркегором, відразливим і водночас бажаним, привабливим. «Страх - це визначення духу в стані його марень...»[1, с. 143].

Аналізуючи діалектику руху духовності індивіда, С. К'єркегор здійснює у своїх працях унікальний аналіз взаємозалежності минушого й вічного, минулого й майбутнього, викреслює «буття-ось» такої взаємозалежності у функціонуванні свідомості людської істоти, переживання нею і вічного, і минулого, теперішнього й майбутнього. Суттєвішою ознакою духу є вічність, стверджує С. К'єркегор, а вічність досягається як майбутнє. Проте останнє не є тим, що перебуває поза теперішнім, адже кожна мить перетворює теперішнє в майбутнє й вічне. Майбутнє в певному розумінні вище від минулого та теперішнього і не лише тому, що воно переходить у вічне стає всеосяжним, але й тому, що в ньому реалізуються певні можливості. Можливе є те, що цілком відповідає майбутньому. Для свободи можливе є майбутнє, а для часу майбутнє є можливим.

Можна стверджувати, що ідеї С. К'єркегора мають багатofункціональне значення й вплив на подальший розвиток усієї сфери гуманітарних наук, зокрема, філософії, психології, педагогіки, релігієзнавства та інших дисциплін. Важливим його досягненням було визначення значущості психоемоційного комплексу людської істоти в процесах її мислення та духовного світу.

Література

1. К'єркегор С. Страх и трепет. – М., 1993.
2. Райда К. Ю. Поняття свободи в екзистенціалізмі // Свобода: сучасні виміри та альтернативи. – К.: Український Центр духовної культури, 2004.

Жарких В. Ю.

Одеський національний політехнічний університет (Україна)

ИСТИНА И ЛОЖНОСТЬ В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

1. Дихотомия «истина/ложность», рассматривается в философии как логическая ценность. Ценность, подобно вкусу, не имеет точного квалификационного значения, хотя философы уже давно пытаются найти безошибочный критерий их определения. Поскольку мышление и поиск истины являются индивидуальным процессом, ценность/оценка также представляет собой человеческое личностное отношение к тем или иным сущностям.

2. Истина/ложность соотносительны с жизненным опытом, в контексте которого они коррелируют с характером достижения цели. В этом процессе истина означает успех, ложность – неудачу в когнитивном понимании. Согласно постулатам философии прагматизма проблема

истины имеет прежде всего, практическую значимость, что ярко проявляется в практике интерактивного общения в виртуальном пространстве.

3. Компьютер сегодня больше не воспринимается как инструмент. Он стал частью социальной и психологической жизни. Создавая виртуальную реальность, компьютер мотивирует не только человеческие поступки, но и человеческие мысли, отношения и поведение. В сознании постепенно стирается грань между реальным и виртуальным пространством и вместе с этим и различие в значении понятий «истина/ложность».

4. Участники онлайн события, оставаясь анонимными и не опасаясь разоблачения, нередко становятся авторами не только текстового сообщения/обмена. Они создают себе новую идентичность, основываясь на истинном и онлайн представлении о себе, с тем, чтобы установить наиболее оптимальный для данной интернет-ситуации виртуальный контакт. Этот образ меняется и обрastaет новыми характеристиками в зависимости от цели и обстоятельств контекста интеракции.

5. В Интернете люди используют слова, чтобы играть роли выдуманных персонажей в таких же выдуманных мирах. Граница между реальной личностью и игрой, действительностью и фантазией, ложностью и истиной затуманивается и человек забывает о том, что он представляет собой на самом деле. Его виртуальные коммуникаторы воспринимают его в том образе, который он себе придумал. Из-за этого в случае, если происходит личный коммуникативный контакт в реальной обстановке, возникают трудности узнавания, непонимание и разочарование. Установление прямых, лицом-к-лицу интеракций не всегда бывает возможным.

6. Надуманные привлекательные образы, созвучные данной конкретной ситуации, в реальной жизни оказываются пустой фантазией. Создавая новые идентичности через виртуальную интеракцию, люди преследуют вполне конкретные практические цели. Они стремятся, с одной стороны, расширить свои коммуникативные связи в виртуальном пространстве, а, с другой изменить образ, существующий в реальных социальных и культурных контекстах.

7. Использование коммуникационной технологии несомненно, является полезным во многих отношениях. Но, с другой стороны, его влияние может проявиться в различных негативных последствиях. В процессе онлайн коммуникации создается чувство безответственности, которое стимулирует эффект привыкания к мифотворчеству. Вследствие этого в значительной степени деформируются представления о значении и последствиях противопоставления понятий «истина/ложность». Принципы коммуникативных контактов теряют свою искренность, а способность положительной социализации ухудшается. Реальные человеческие отношения становятся ненужными/нежелательными, уступая место виртуальным. Из-за этого возникают расстройства в социальном, эмоциональном и психическом здоровье человека, а также различные патологии в интеллектуальном развитии.

Zagorulko R. V.

Educational Establishment "Vitebsk State P.M. Masherov University" (Білорусь)

Teterina V. V.

Educational Establishment "Vitebsk State P.M. Masherov University" (Білорусь)

OBJECTIVES OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF CULTURE

Being a phenomenon of a social life, and a mechanism for the transfer and assimilation of social and professional experience from generation to generation, the education has accompanied the development of mankind throughout history.

As a concept, the term "education" was first mentioned in the 18th century in the pedagogical articles by N.I. Novikov. For a long time, it has been used as a synonym for upbringing, later it has been detached and has acquired its specific meaning, including the process of mastering the material being studied (training) and its educational and formative influence on the personality, emphasizing their interconnection and unity.

Around the middle of the XIX up to the end of the XX century the education was interpreted as a narrower concept in relation to education. At the same time, various aspects of its content were highlighted:

- a single process of physical and spiritual development of a personality, the process of socialization, consciously focused on some ideal patterns, on historically determined, more or less clearly fixed in the public consciousness social standards (education as a process);

- the totality of systematized knowledge, skills, attitudes and beliefs, as well as a certain level of the development of cognitive forces and practical training, achieved as the result of educational work (broadly practical possession by a person of a certain stock of socially useful knowledge) (education as necessary and the most important component of personality)

- a relatively independent system focused on the education and the upbringing of the members of the society, on mastering certain knowledge (primarily scientific), ideological and moral values, abilities, skills, and norms of behavior (education as a social phenomenon);

In the second half of the 90s of the XX century, the opinion began to spread that education is a generic concept in relation to education and training. Education is a process of mastering the content of training under the guidance of teachers, upbringing is an educational work that ensures the targeted formation of positive personal qualities. Both training and education are aimed at the formation of the image of a person, citizen, person in accordance with the social ideal.

The education carrying on the function of transference and appropriation of its cultural and historical experience at the same time reveals such a tendency as the change of the aim from the scientific knowledge to culture. Science is considered as a part of culture, but not the only the universal way of knowing and transforming the world. Alongside with the scientific methods of cognition, other ways of mastering the reality are also considered: everyday consciousness and common sense, myth, religion, art, etc.

Having a social nature and its historical character, the education is considered to be a social value, because the moral, intellectual, scientific and technical potential of any society depends on the level of the educational sphere development. On the other hand, it itself reflects the tasks of the social development, the level of ideological, cultural, economic development.

Clarification, comprehension of the essence of the concept of "education", identification, identification of its aspects that are more significant at a given historical and temporal stage prompts rethinking and concretization of the corresponding goals and objectives, to the achievement of which it is aimed at.

Traditionally, the goal of personality formation has been associated with the social ideal of its time. Exploring the ideal image of a person, N.A. Berdyaev singled out in the ancient Greco-Roman world the intellectual ideal of the sage, in which "intellectualism meant the enlightenment of human nature, and knowledge had vital significance." The Christian world of the Middle Ages put forward the ideal of the saint (today we are only trying to comprehend the deep essence of this model), and, in addition, the ideal of a knight with the virtues of nobility, fidelity, serving the faith and the idea. Later, a number of professional images of a person have appeared, requiring their ideal perfection. But the ideal image of a person, according to N.A. Berdyaev - is the image of God, a holistic image of a person who works, fulfilling his calling in the world [1, p. 211].

The ideal of a comprehensively and harmoniously developed personality has been and remains sufficiently stable. In ancient Greece, it was revealed through the concept of kalokagathy (kalos - beautiful, agathos - good), that meant the harmony of physical and spiritual perfection. In modern conditions, the comprehensive and harmonious development of an individual is considered as the development of his abilities in intellectual, physical, moral, aesthetic, economic and environmental relations.

Modern philosophy is of the opinion that any ideal (scientific, religious or social) does not go from the sphere of due to the sphere of being, as it is a generalized image of due in ultimate development. Not fully realized in life (but ... the canonization of saints), the ideal acts as a value reference point to the improvement, setting the direction of a personal development.

If the goal is an ideal idea of the result of the activity, then the art of practical goal-setting consists in the ability to define the tasks that exhaust the content of the goal, taking into account the current sociocultural situation.

History shows the priority of the education orientation to the needs of the state, the society and the secondary role of the student interests. But as the practice confirms, the best results have been achieved by the educational institutions aimed at developing the abilities of students. Probably, such an educational task in the conditions of the interpenetration of cultures, the possibilities of choosing the place of realization of one's forces and abilities is most relevant.

At the same time, the orientation of an individual only for the self-realization of his own strengths and abilities, for the success without assessing the circumstances of society with its laws and trends, needs and realities can lead to an unclaimed personality. The task of developing a person's individuality should be supplemented by the aim of integrating the person into the society, and his self-realization in harmony with himself and society.

The ideal of a comprehensively and harmoniously developed personality, according to V.A. Slastenin is a static characteristic of a personality [2, 229]. The dynamic characteristic is associated with the concepts of self-development, self-realization in constantly changing and culturally unnormalized conditions, that involves a kind of an educational task correction.

The dichotomous approach in pedagogy, developed by E.V. Bondarevskaya and others, focuses on the interconnection and interaction of opposites in pedagogical processes and phenomena (traditions - innovations, collectivity - individuality, etc.). Moreover, as experience confirms, the extreme emphasis of one of them, underestimation of the second lead to negative results in pedagogical practice. A similar situation can be seen in the interaction "personality - society."

The sociocentric nature of the goals of education, concerning the preparation of the young generation for life in a certain social environment, satisfaction mainly the needs of the state "programs" the process of socialization of the individual, helps to shape the specialist and citizen of a certain state, but puts the student's interests in the background.

On the other hand, the priority of developing an individual for educational purposes, focused on the needs of the individual aimed at the development of his abilities in a wide variety of areas: intellectual, motivational, emotional, strong-willed, subject-practical, existential, self-regulation contributes to a more complete realization of the personality. In the conditions of the interpenetration of cultures, the variety of manifestations of the personality expands the "geography" of the use of one's forces and abilities, but also places a great responsibility on the choice made. The development of individuality presupposes a free orientation in the world of professions, the ability to self-change. Thus, the prestige and popularity among applicants of such specialties as economics, law, satisfaction of their desires, requests of school graduates and their parents when choosing a future profession have led to an excess of these specialists, lack of demand for them in the society.

A person realizes himself in a society. Therefore, the coordination of the interests of an individual and the society should be more constructive and can be achieved when the corresponding goal is realized in an educational practice.

Literature

1. Berdyaev M.A. About the appointment of a person. – М., 2006
2. Pedagogy / V.A. Slastenin, I.F. Isaev et al. – М., 1997
3. Gershunsky B.S. The philosophy of education for the XXI century. – М., 1998

Зик О. І.

Херсонський державний університет (Україна)

Костючков С. К.

Херсонський державний університет (Україна)

**ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА СТУДЕНТА
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВИШУ**

Філософія – це завжди нове знання про вічне, це – інтеграція різних, іноді протилежних уявлень про світ і місце людини в цьому світі, це – створення цілісного світогляду та формування ціннісної сфери людини. Саме система цінностей є для неї *start point*’ом мотивації власної суспільної активності, підґрунтям життєвої стратегії та, загалом, філософії життя. Адекватна система ціннісних преференцій людини визначає домінуючі тренди самореалізації, базові пункти бажаної життєвої траєкторії, а також сприяє формуванню адекватної ідентичності. Крім того, філософія формує засади загальної методології пізнання, ставлячи під сумнів очевидні речі та піддаючи докорінній ревізії існуючі алгоритми мислення. За допомогою філософії людство осягає причини кризових явищ у світі та окремих його регіонах, формує нові парадигми суспільного розвитку в контексті. Відтак, вивчення філософії відкриває студентам неосяжні простори знань і мудрості, настільки величезні, що в них із легкістю і надовго можна загубитися. У той же час філософія є тією чарівною ниткою Аріадни, яка веде допитливий розум по лабіринтах пізнання до сяючих висот науки, до цивілізаційних багатств культури, до – у широкому розумінні – пізнання самого себе і Бога в собі. «Онтологічною реальністю нового часу є зафіксована в суспільній свідомості, цілісна, така, що закономірно розвивається в просторі та часі, глобальна трикомпонентна система «людина – суспільство – природа». В ній духовні, історичні, соціальні й природні компоненти закономірно розвиваються, будучи пов’язаними між собою процесами взаємодії, взаємовпливу та взаємообумовленості. Систему «людина – суспільство – природа» необхідно розглядати як цілісну, динамічну, структуровану, хвильову, відкриту, стійко нерівноважну систему, для якої характерні не тільки внутрішні зв’язки, але й зовнішні – із Космосом» [3, с. 8].

У процесі опанування філософським знанням студент вишу не тільки стає носієм певного світогляду та володарем арсеналу ціннісних преференцій, він інтегрується у простір філософської культури, яка є теоретичним підґрунтям формування і функціонування всієї системи культури суспільства, вона суттєво впливає на зміст, повноту та дієвість її соціальних функцій. Ця сфера культури пов’язана з взаємодією людини і світу, людини та інших людей, ставлення до себе як до об’єкта дослідження. Філософська культура відіграє орієнтуючу роль у складній динамічній, поліаспектній системі сучасного світогляду; за умов рестрикції від ригідних догм і рутинних шаблонів, ревізії реальних і уявних ціннісних орієнтирів; філософська культура формує у людини вміння творчо і нестандартно мислити, потенціює креативність, активізує розвиток критичного і самокритичного мислення, збагачує духовний світ людини, гармонізує її зв’язок із природою та соціумом. Вироблення науковою спільнотою єдиної, інтегральної дефініції та сенсу філософської культури, актуальної для даної сучасності вбачається неможливим: причина полягає у плюралістичному характері культури – якщо вона множинна, відповідно, й моделі та механізми засвоєння такої культури мають бути в такій же мірі множинними та різноманітними. Філософська культура відіграє важливу роль у самосвідомості суспільства, його єдності і національної самобутності, при цьому поняття «філософська культура» в сучасному науковому дискурсі вживається для експлікації відмінності сучасного стану філософії з її усталеними положеннями, детермінаційними кліше та ідеологічними стереотипами. В сучасному світі відбуваються потужні інтеграційні процеси, які охоплюють і сферу виробництва духовних цінностей – культура різних регіонів планети стає загальнолюдським надбанням; при цьому закономірним видається і підсилення суспільного інтересу до світової культурної спадщини, в тому числі – до філософської. Філософська культура людини є складним і багатогранним проявом духовного світу особистості, є вагомою складовою загальної культури людини. В результаті об’єднання світоглядного, ціннісного та гносеологічного підходів пропонуємо визначати філософську культуру як складне, поліаспектне, динамічне, варіабельне, багатовимірне утворення, інтегративну характеристику особистості, яка включає сукупність філософсько-світоглядних компетенцій, гармонійного поєднання ціннісно-орієнтованих норм та індивідуально-креативного стилю професійної діяльності й індивідуальної самореалізації. Філософська культура проникає в усі сфери суспільного життя і життєдіяльності людини, вона сприяє самостійній особистісній орієнтації в навколишньому світі, допомагає виробити оптимальні моделі спілкування з людьми, усвідомлення превалюючих цінностей, уміння толерантно співвіднести їх з відмінними, адвентивними. Становлення нового типу особистості засобами освітньої системи слід розглядати як імперативну

мету для суспільства, що трансформується, в якому реальним і необхідним є гармонійне співвідношення всіх сфер його життєдіяльності на основі взаємовпливу та взаєморозвитку внутрішнього життя людини й соціо-природних умов, створених її зовнішньою діяльністю. Формування вказаного типу особистості передбачає, серед іншого, створення умов для засвоєння нею максимально широкого діапазону культурних уособлень з урахуванням того, що культура «...більш ніж будь-яке інше структурне утворення внутрішнього світу людини визначає соціальну стійкість системи її взаємин із суспільством, з іншими людьми, ефективно впливає на формування свідомості, самосвідомості та професійних якостей. Моральна культура особистості пронизує всі сфери діяльності людини, в тому числі й економічну. Тому формування цього якісного утворення в студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ) є важливим і необхідним процесом у сучасній соціально-педагогічній ситуації» [1, с. 3].

Відтак, роль системи освіти в процесі оформлення філософської культури, як атрибута внутрішнього світу людини, бачиться більш ніж очевидною, хоча не можна не зважати і на роль державних структур, інститутів громадянського суспільства, соціальних груп різного масштабу і характеру. У сучасному світі – інформатизованому, динамічному, непередбачуваному, де чітко визначеними є процеси інтеграції та дезінтеграції, надзвичайно важко відслідковувати всі перипетії. Готуючи людину до будь-якого виду суспільної діяльності, освіта виступає потужним чинником гармонійних інтеракцій між індивідом, навколишнім середовищем та суспільством, сприяє всебічному розвитку людини, виступає в комплексі з іншими суспільними факторами як детермінанта конструктивних цивілізаційно-культурних змін. Викладачі вищих навчальних закладів в умовах сьогодення активно впроваджують (принаймні, намагаються це робити) нові педагогічні технології для підготовки майбутніх фахівців, спрямовані на формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості, зростання рівня життєвого і професійного досвіду, креативності, творчої активності й самостійності. Йдеться про розробку нових концепцій навчання, спрямованих на інтелектуальний та високоморальний розвиток майбутнього спеціаліста, формування громадянських якостей, гідного рівня професійної культури і компетентності, здатності до самореалізації на ринку праці – не тільки національному, але й на міжнародному.

Освіта тісно переплітається з культурою; вони забезпечують всебічний розвиток вільних і рівноправних громадян, їхніх об'єднань, збереження історично-культурної цілісності та етнонаціональної ідентичності суспільства та індивіда, підготовку культурних, освічених, висококваліфікованих, на рівні міжнародних стандартів, спеціалістів для будь-яких сфер людської діяльності. «Освіта і культура – це два ціннісно взаємодетерміновані феномени людського існування, які насичують, збагачують і доповнюють одне одного. Тому виникнення поняття освітньої культура, а подекуди зустрічається і науковоосвітня культура, або ж освітньо-інформаційна культура, не є випадковим. Освітня культура – це відносно самостійна сфера людського буття, яка відображає своєрідність, історизм та специфічність культурних традицій та інновацій, що обумовлені визначеною системою цінностей, рівнем соціальної активності людей та місцем інституту освіти у суспільстві. Освіта як складний діалектичний процес досліджується з різних позицій: культурологічних, соціологічних, історичних, філософських тощо. В соціологічному аспекті освіта розглядається як соціальний інститут, який займається підготовкою, пристосуванням та долученням особистості до життєдіяльності в конкретному соціумі» [2, с. 226]. Вимоги сучасного світу актуалізують розуміння сутності самого феномену філософської культури й відповідного «перезавантаження» мислення педагогів і студентів, спрямування на модернізовану організацію навчально-пізнавальної діяльності, при цьому викладачеві слід враховувати, що сьогodнішньому студенту – завтрашньому фахівцю в конкретній сфері професійної діяльності, необхідні не тільки глибоке знання своєї спеціальності, але й розвинена філософська культура. Володіючи нею, майбутній фахівець набуває можливості усвідомити власний буттєвий статус, власної професійної діяльності як надзвичайно важливої та відповідальної суспільної практики, призначення якої полягає в розвитку суспільства, а також конкретної людини. В умовах соціокультурної еволюції культура (філософська) виступає як принципово нова характеристика систем, які самоорганізуються, реалізуючи гуманістичну сутність еволюційних процесів. Філософська культура покликана сприяти збереженню, підтримці

й розвитку людської індивідуальності; перетворенню потреб людини з матеріально-прагматичних на духовно-гуманістичні; формуванню в суспільстві потреби в кожній особистості та створенні умов реалізації людиною морального, інтелектуального й духовного потенціалу. Підвищення значущості філософської культури значно підсилюється не тільки вітчизняними контекстами, але й світовими інтеграційними процесами, які обумовлюють більш високі вимоги до професійної комунікації, нові запити на теоретичні знання та практичні навички, майстерність толерантної взаємодії з колегами, вмінь ефективно використовувати телекомунікації, інформаційний простір, ділове листування у реалізації професійних завдань, що слугуватиме запорукою досягнення успіху в подальшій професійній діяльності.

Очевидною є смислова й змістовна демаркація двох основних підходів до використання поняття «філософська культура» в освітніх стратегіях сучасної системи освіти: ціннісно-емоціонального, що виражається формуванням гуманістичного начала людини та прагматично-раціонального, згідно з яким зміст філософської «озброєності» людини, її світоглядна орієнтованість визначається суто прагматичними цілями. В умовах комплементарності до філософської культури студент вишу продуктивно засвоює норми поведінки, форми та моделі взаємовідносин з іншими людьми, в більш загальному розумінні – історично мінливі норми культури. Відповідно, майбутній фахівець долучається до того самого попперівського «Світу-3», тобто, до світу ідей, об'єктів культури, творів мистецтва, історичних артефактів тощо. Інтеграція людини в культуру відбувається як процес набуття знань в освітній практиці, внаслідок чого трансформується сфера її чуттєвого пізнання, змінюється світосприйняття людини й загалом – переформатується розуміння оточуючого світу й себе в цьому світі. Цінність філософської культури як філософсько-культурологічного феномену полягає в тому, що вона здатна активізувати в суб'єкті такий комплекс людських якостей, завдяки яким він перетворюється на високодуховну особистість та яскраво виражену індивідуальність. Філософська культура потребує певного філософського досвіду осягнення світу з його першовитоків; без такого досвіду формування філософської культури стає нонсенсом, перетворюється на нісенітницю, її призначення стає незрозумілим, а відтак – безглуздим.

Філософська культура як інтегративна характеристика особистості, робить людину вічним шукачем нового, який ніколи не задовольняється наявним знанням про оточуючу дійсність, який прагне звільнитися із жорсткого кола власного буття «тут, зараз і так», подолати власну обмеженість; філософська культура відкриває шляхи для культивування невичерпності особистості, її безперервного духовного вдосконалення. Філософська культура виявляє індивідуальність людини, унікальні риси її особистості, рівень потреб та джерела їх задоволення, формує та сприяє розвитку здатності переживати глибокі почуття, що викликають дивовижні явища природи, а також безсмертні творіння людського Розуму різних часів та різних цивілізацій – тобто, все те, що ми називаємо шляхетним словом «Культура».

Література

1. Бурдейна Л. І. Формування моральної культури студентів вищих навчальних закладів торговельно-економічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук: «Теорія і методика виховання» / Л. І. Бурдейна. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
2. Кивлюк О. П. Освітня культура інформаційного суспільства в контексті глобалізаційної реальності / О. П. Кивлюк // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2016. – № 67. – С. 225-232.
3. Костючков С. К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: монографія / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2015. – 320 с.

Камінська М. О.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Під індивідуальним підходом до навчання мається на увазі навчання студентів іноземного мовлення за єдиною програмою, але з урахуванням їх індивідуально-психологічних особливостей.

При цьому на перший план ставиться завдання допомоги студентам оволодіти базовим рівнем іншомовного мовлення, вихід за межі якого завжди бажаний. Необхідність індивідуального підходу в організації самостійної діяльності студентів щодо вивчення іноземної мови обумовлюється тим, що: – індивідуальні самостійні роботи орієнтують студентів на самостійність у діях і вивченнях, а, отже, на самовизначення в освіті і сприяють особистісному розвитку; – індивідуалізація сприяє особистісному визначенню цілей навчальної діяльності, прогнозуванню самими студентами своїх успіхів і прогресу в навчанні; – знання, розуміння і врахування викладачами індивідуальних стилів студентів та базового рівня знань допомагає встановити ефективні відносини між суб'єктами навчального процесу; – вибір індивідуальної стратегії у навчанні підсилює відчуття задоволення і сприяє позитивній морально-психологічній атмосфері навчання, яка є одним з важливих умов успішного навчання іноземної мови.

До основних цілей індивідуалізації самостійного навчання студентів іноземної мови відносять такі: заповнення прогалів у вихідному рівні володіння іншомовним мовленням і своєчасне усунення нового відставання, що з'являється; розвиток інтелектуального кругозору, психічних процесів і якостей особистості студентів, які відіграють провідну роль в оволодінні іншомовним мовленням; формування індивідуального стилю оволодіння іншомовним мовленням; а також активізацію навчально-виховного процесу з іноземної мови; створення позитивного емоційного фону навчального процесу; стимулювання самостійної навчальної діяльності тощо.

У вищих навчальних закладах вплив індивідуальних відмінностей значно сильніший ніж в школі (відмінності у віці, шкільній підготовці тощо). Від рівня базових знань залежить рівень підготовленості студентів до самостійного оволодіння іноземною мовою, тому для ефективного управління самостійною роботою до структури її організації слід ввести етап попереднього контролю, який би встановлював ступінь повноти базових знань у кожного студента перед початком вивчення дисципліни. Отримані дані дають інформацію про потенційну невідповідність тих знань, що були отримані раніше, і тих, що плануються.

Як показує практика, в якості знань студентів існують суттєві недоліки: безсистемність, недостатнє знання теоретичного матеріалу, недостатня сформованість навчальних та інтелектуальних умінь. Тому при організації викладачем самостійної роботи, особливо на початковому етапі у ВНЗ має бути ще один етап – коректування і підвищення (при необхідності) базових знань до необхідного рівня. Відновлення опорних знань та навичок проводиться шляхом повторення необхідного навчального матеріалу перед початком вивчення курсу або ведеться паралельно із вивченням нового навчального матеріалу. Таким чином систему самостійної роботи у вищому навчальному закладі доцільно доповнити попереднім етапом з двох елементів: визначення рівня базових знань та їх коректування, що відповідає принципу індивідуального підходу до навчання.

Коливання у загальному рівні знань, навичок і умінь в іноземній мові студентів обумовлюють необхідність вводити самостійні роботи різної складності, тобто здійснювати диференціацію самостійної діяльності студентів. Дослідження теорії і практики навчання іноземної мови студентів показують, що доцільно впровадження в навчальний процес трьох основних типів різнорівневих самостійних робіт, що забезпечують достатню диференціацію навчання і ґрунтуються на рівнях сформованості самостійності студентів: копіюючої, відтворюючої і творчої самостійності.

Перший тип самостійної роботи – репродуктивний, або копіюючий, його реалізація можлива лише на базі завдань з поопераційним самоконтролем, найбільш ефективними такі завдання є для студентів з низьким рівнем підготовки, а також для всіх студентів на стадії первісного засвоєння матеріалу. На цьому рівні студент спостерігає дії викладача і копіює їх, він працює у співробітництві з викладачем. Прикладом вправ такого рівня можуть бути: імітація мовленнєвих зразків, вправи на розвиток фонематичного слуху, вправи з ключами на засвоєння лексико-граматичного матеріалу тощо.

Самостійні роботи другого типу носять пізнавально-пошуковий характер, студент здатний самостійно відтворювати прийом, засвоєний у роботі разом з викладачем, використовує його в аналогічних умовах діяльності. Цей тип роботи рекомендується для студентів з середнім рівнем підготовки. Згідно вимогам до цього типу самостійних робіт тільки частина вправ (найбільш

складних) підкріплюються ключами. Як приклад таких вправ можуть бути: завершення незакінчених речень, бесіда зі співрозмовником, переказ прочитаного матеріалу, відтворення висловлення-зразка без змін його форми і змісту, трансформація форми висловлювання читання фабульного сюжету з подальшою репродукцією основного змісту.

При третьому типі самостійних робіт, творчому, евристичному, студент здатний самостійно обирати матеріал, визначати ціль засвоєння, і необхідний інструментарій. Під час виконання завдань цього типу студент не забезпечується повною системою орієнтирів, що вимагає від нього самостійного пошуку шляхів вирішення навчального завдання. На цьому етапі студент може застосовувати освоєний прийом у нових неаналогічних умовах діяльності, що являє собою остаточну і повну готовність студента до самостійної діяльності. До виконання завдання цього рівня складності першими приступають сильні студенти, а потім поступово переходять всі. Завершальним етапом роботи з кожної навчальної теми має бути виконання саме таких завдань, оскільки тільки вони наближають студентів до умов реального спілкування. Прийоми власне самостійного виду діяльності такі: складання самостійного висловлення (розповідь, опис, судження); самостійне розширення або скорочення висловлення; складання висловлення-огляду з використанням кількох джерел інформації.

Незалежно від того, що визначається як основна мета вивчення іноземної мови в немовному ВНЗ: читання або усне мовлення, – ця мета завжди комунікативна. Відповідно до цього зміст індивідуального самостійного навчання має бути також орієнтований на вироблення комунікативних навичок. На жаль, часто самостійну роботу розуміють як виключно репродуктивну діяльність, в процесі якої студенти мають виконувати величезну кількість тренувальних вправ, позбавлених комунікативної спрямованості, які не носять творчого характеру. В той час як індивідуальна самостійна робота повинна орієнтуватися на розвиток творчих здібностей студентів, ставити перед ними розумові, пізнавальні завдання, організовувати пошукову діяльність, створювати проблемні ситуації, містити мовленнєві вправи, які наближають і готують студентів до використання мови як засобу спілкування.

Проте індивідуалізацію навчання не слід зводити лише до послідовної мінімізації і спрощення матеріалу для найменш підготовлених студентів. Індивідуальний підхід до самостійної роботи передбачає диференціацію не тільки обсягу, змісту, складності і термінів виконання намічених завдань, а і міри та характеру допомоги, що надається, у навчанні. Індивідуальний характер самостійної роботи виявляється в тому, що її організація, планування та контроль за нею здійснюються на рівні конкретної особи і викладач надає індивідуальну методичну допомогу. Задаючи завдання, викладач має показати засоби самостійної діяльності, що ведуть до міцного і осмисленого засвоєння матеріалу. Завдання викладача полягає в тому, щоб знайомити студентів з раціональними прийомами і навчати їх як спеціальним навчальним діям (при роботі з лексичним, граматичним, фонетичним матеріалом, при удосконаленні вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності), так і загальним навчальним вмінням. Тобто, слід не тільки приділяти увагу контролю результату, а й самому процесу самостійної роботи з метою підвищення її якості.

Для менш підготовлених студентів необхідні більш детальні пояснення і рекомендації щодо виконання завдань, їх необхідно частіше контролювати, надавати їм допомогу, частіше заохочувати, створюючи і підтримуючи доброзичливу атмосферу при опитуванні і контролі, дозволяти їм користуватися будь-якими самостійно підготовленими допоміжними матеріалами у вигляді планів відповідей, коротких конспектів, ключових слів, змістовних опор до тексту тощо. Незалежно від вибору конкретних форм надання допомоги таким студентам слід пам'ятати, що саме диференціація допомоги у навчанні є провідним напрямком у розробці проблем індивідуалізації самостійного навчання іноземної мови.

Необхідність диференціації самостійних робіт під час аудиторних занять викликана різною підготовкою кожного окремого студента до конкретного заняття. Під час фронтальної роботи з групою викладач встановлює рівень підготовки до заняття і на цій основі підбирає те чи інше завдання для самостійного виконання аудиторії. Визначення оптимального розподілу часу на фронтальну і самостійну роботу студентів на занятті показало що найбільш раціональним є співвідношення 2:1.

Здійснення індивідуального підходу у навчанні студентів іноземної мови можливо при посиленні ролі самого студента в управлінні своєю самостійною роботою через самоконтроль. Студент, порівнюючи індивідуальні результати навчальної діяльності з оптимальними, може сам робити висновок про успішність своєї роботи, а викладач, аналізуючи динаміку показників навчання кожного учня, може визначити, чи викликані їх відхилення від запланованих результатів через недоліки у навчальній роботі або особисті якості студента. Іноземна мова як навчальний предмет користується своїми специфічними прийомами навчання самоконтролю як універсальної інтелектуальної здібності.

Індивідуальна самостійна робота в системі навчального процесу вищої школи є таким засобом навчання, що дозволяє сформувати індивідуальний стиль самостійної роботи кожного студента. Під індивідуальним стилем навчання розуміється система індивідуальних своєрідних і прийомів навчальної діяльності, обумовлена певними факторами (рівнем знань, умінь та навичок, віковими і соціологічними особливостями, становленням до навчання, мотивами навчання тощо), яка складається у студента для найкращого здійснення навчальної діяльності.

Отже, в організації і здійсненні самостійної роботи з вивчення іноземної мови важливу роль має індивідуальний підхід, а саме: визначення і врахування, а при необхідності – коректування базового рівня мовної підготовки студентів, врахування їх індивідуально-психологічних особливостей, використання різнорівневих вправ, оцінювання результатів самостійної роботи в залежності від докладених зусиль, навчання самоконтролю, надання необхідної допомоги в процесі виконання самостійної роботи тощо.

Література

1. Парсяк О. Н. Організація самостійної роботи у процесі формування навичок усного мовлення // Сучасні проблеми вищої освіти. Зб. Доп. До наук.-практ. Конф. / Національний ун-т «Києво-Могилянська Академія». Миколаївська філія. – Миколаїв: Видавничий відділ НаУКМА, 1998. – С. 98-100.

2. Полот Е. С. Разноразное обучение // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 6. – С. 6-11.

3. Смальяк Л. Є. Індивідуалізоване навчання в системі підготовки майбутнього педагога у США. Автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Київський пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2012. – 20 с.

Камінська М. О.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Фостик П. П.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ПОНЯТТЯ ГЕРМЕНЕВТИКИ ЯК НАУКИ

Людське існування спочатку знаходилося в становищі розуміння. Завдання герменевтики полягало в тлумаченні цієї ситуації. Ці положення є головною теорією філософської герменевтики, що за влучним висловом Поля Рокера, є наслідок «щеплення» екзистенціальної феноменології до традиції герменевтики як теорії і практики тлумачення текстів.

Філософська герменевтика – це напрям у філософії, що опрацьовує теорію і практику тлумачення, інтерпретації, розуміння. Свою назву герменевтика отримала від імені грецького бога Гермеса, який був посередником між богом і людиною – витлумачував волю богів людям і повідомляв бажання людей богам.

Головна ідея герменевтики: існувати - значить бути зрозумілим. Предметом дослідження, як правило, є текст.

Отже, герменевтика пов'язана з:

- 1) навичками розуміння будь-якого тексту,
- 2) з навичками тлумачення значення цього тексту,
- 3) з навичками формулювання практичного застосування значення тексту до життя сучасного читача.

Всі ці групи навичок свідчать про те, що герменевтика є мистецтвом тлумачення текстів. Першими герменевтами були середньовічні теологи – схоласти, які займалися «розшифровкою» сенсу божественних ідей, закладених в тексті Біблії. До рахунку філософів герменевтики можна віднести: Ф. Шлейєрмахера, Г. Гадамера, П. Рікера, К.-О. Апеля та ін.

Герменевтика – це:

- 1) теорія і методологія тлумачення текстів («мистецтво розуміння»);
- 2) напрямок у філософії ХХ століття, яке вирросло на підґрунті теорії інтерпретації літературних текстів.

З точки зору герменевтики завдання філософії полягає в тлумаченні граничних значень культури, оскільки реальність ми беремо крізь призму культури, яка становить собою сукупність основоположних текстів.

Теоретик і(або) практик в галузі біблійної (богословської), філософської або філологічної герменевтики іменується герменевтом.

Предмет дослідження герменевтики - метод (засіб) тлумачення тексту та Святого Письма

«Понятійним апаратом» прийнято називати набір чітко визначених переконань, термінів, за допомогою яких наука і виробляє власні формули, правила, принципи, висновки. До місця буде зазначити, щоби багатосуперечок і розбіжностей можна вирішити на рівні розгляду понять, визначення основних термінів. Часто люди думають, якщо вони використовують однакові слова, то мають на увазі одне і теж, але це не завжди так.

Саме тому необхідно не просто з'ясувати значення важливих для герменевтики слів, але і сказати про те, яким чином вони будуть вживатися.

Говорячи про значення тексту, необхідно чітко уявляти собі, що останнім часом у філології з'явилося багато цікавих теорій щодо поняття «значення», як правило ці теорії намагаються або дослідити традиційне поняття, або показати неспроможність вживання поняття «значення» взагалі. Ми ж стурбовані тим, що б чітко уявляти собі значення фрази «значення тексту» - ця фраза може мати два провідних значення, які не виключають, але доповнюють один одного – значення як зміст тексту, і значення як цінності тексту. Під змістом тексту ми погодимося розуміти той сенс, який вкладав у текст початковий автор, під значенням тексту, ми будемо розуміти значення тексту і для першого, і для сучасного читача тексту.

Хоча це слово є зрозумілим, в герменевтичному дослідженні, воно має своєрідне значення. «Розуміння» у нашому випадку синонімічно «впізнаванню». Що має на увазі людина, коли говорить: «Я зрозумів це»? Не вдаючись в подробиці, можна сказати, що людина, перш за все, має на увазі щось таке: «я довідався про це, я побачив зв'язок між тим, що я знав і цією новою інформацією, я зміг сприйняти цю інформацію як частину певної системи знань, які я маю ». Таким чином, необхідно вживати слово «розуміння» саме в такому ракурсі і відносити розуміння значення тексту до того, що ми назвали «екзегетикою», тобто «зрозуміти текст» означає «визначити початковий намір автора тексту, побачити, що він мав на увазі».

Термін «тлумачення» у розмовній мові дуже близький за значенням до слова «розуміння», досить часто можна почути: «Чи не могли б ви розтлумачити мені це, щось я не зовсім розумію?», Необхідно провести різницю між цими поняттями.

Різниця, можливо, здасться досить штучною, але воно важливе для того, щоб чітко методологічно описати «розуміння» і «тлумачення» як різні шаблі герменевтичного процесу

Якщо розуміння ми позначили як сприйняття, впізнавання, то під тлумаченням маємо на увазі мислення ідеями, поняттями, то є можливість формулювати поняття на основі сприйнятого через розуміння.

Поняття застосування також має бути чітко визначено, як правило, вона має на увазі, що ідеї, принципи, просто нова інформація, отримані при розумінні й тлумаченні тексту.

Отже, метою герменевтики є з'ясування значення тексту для сучасного читача, тобто для нас.

Література

1. Дротянко Л.Г. Філософські проблеми мовознавства. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.

2. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс // Першоджерела з комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С. 84-91.

Каранфілова О. В.

Одеської державної академії будівництва та архітектури (Україна)

Засухіна М. О.

Одеської державної академії будівництва та архітектури (Україна)

ФІЛОСОФІЯ АРХІТЕКТУРИ В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ ОСВІТИ

Філософія архітектури є не настільки розвинений напрям думки як філософія фотографії та кіно, але може претендувати на увагу сучасних мислителів, дозволяючи зрозуміти не тільки характер впливу сучасних ідей на розвиток архітектури, а й, навпаки, роль архітектури в формуванні ментальності сучасної людини.

Існує безліч концепцій архітектури як візуальної форми.

У. Еко розглядає архітектуру як знакову і комунікаційну систему, в якій будівля передає певне повідомлення, яке повинен розшифрувати глядач. Описуючи специфічні якості архітектури як засоби масової інформації, він робить припущення, що сприйняття архітектури не потребує концентрації і відбувається в колективних формах.

Ч. Джекенс, в свою чергу, розглядає постмодерністську архітектуру і вважає, що будівлі посилають цілий ряд подібних повідомлень без скочування до компромісу. Звертаючись і до еліти, і до маси, будівлі реалізують національні, міжнародні та різностильові «коди».

І. Добріцина акцентує момент одночасності, паралельності змін до філософії, науки, літературі і мистецтві. У той час як Е. Панофський говорить про вплив філософських ідей на становлення архітектурної текстури, робить спробу розвинути поетику постмодерністської, деконструктивістської і нелінійної архітектури. А в 90-х рр. ХХ ст. народилася нова версія нелінійної архітектури «електронне бароко» або віртуальна архітектура, проєктована в кіберпросторі.

М. Фуко ж розвинув проблематику архітектури, яка створюється не тільки для радості погляду і забезпечення огляду зовнішнього простору, а й покликана впливати на індивідів, здійснювати внутрішній упорядкований контроль, робити баченим те, що знадиться всередині [1].

Де б ми не знаходилися: удома, на роботі, в різних установах, навчальних закладах або місцях відпочинку, ми щодня взаємодіємо з забудованим середовищем, і воно так чи інакше впливає на наші думки і дії.

Урбанізація, перенаселення, зміна клімату - все це спонукає нас переглядати і організовувати середовище проживання так, щоб воно допомагало не тільки вижити, а й зберегти своє психічне здоров'я.

Звичай створювати середовище, покликану впливати на почуття і поведінку людей, зародилося ще до того, як сформувалися письмова комунікація, будівництво міст і землеробство - фактори, що запустили процеси формування людства в його сучасному вигляді.

В якомусь сенсі, ми з давніх часів усвідомлювали ту владу, яку будівельна конструкція, особливо релігійна архітектура, має над нашими почуттями. Пов'язано це, ймовірно, з тим, що люди починали замислюватися про кінцівку власного буття. Так, наприклад, високі стіни залу суду створюють відчуття нашої незначності перед авторитетом влади; оформлення і простір магазинів гіпнотизує нашу свідомість на витрату коштів; широкі вулиці з довгими рядами спальних будинків навивають нудьгу [2, с. 11-13].

Теорія архітектури на сучасному етапі знаходиться в зародковому стані і вимагає створення цілісної системи самої теорії архітектури, її понятійного і термінологічного апарату. Її прихильність до реальних форм будівель і споруд багато в чому визначає її описовість. Об'єктно розмиває різницю між теорією і історією архітектури. Історія архітектури встановлює закономірності реального розвитку архітектури в часі і просторі, в той час як предмет теорії архітектури - структура і сутність явища.

Людина пізнає світ, реалізуючи свою вроджену потребу, інстинкт пізнання. Отримані знання про світ він формулює у вигляді теорій, які розкривають суть пізнаваного об'єкта і закономірності його розвитку безвідносно до характеру і форми використання об'єкта в практичній діяльності.

Трагічне, і комічне в архітектурі - естетичні категорії, що відображають суперечності тих чи інших явищ життя. Комічне відображає протиріччя між сутністю і видимістю людей, речей, дій (ситуацій). Трагічне відображає протиріччя між самими людьми, речами, діями (ситуаціями), - такі протиріччя, які загрожують катастрофічними наслідками для людини, людських спільнот, людства в цілому. Якщо архітектурна форма є цілеспрямована організація соціальних процесів, то вона, природно, програмується на забезпечення комфортності життя, а не дискомфорту, з яким неминуче пов'язані не тільки трагічні, але й комічні ситуації [3].

Організація людських процесів вимагає певної обстановки. Для більшості своїх процесів людство навчилося змінювати природні умови і споруджувати штучну. Архітектурна споруда як обстановка процесу має відповідати цьому процесу. У цьому полягає основний принцип проектування, з якого випливають два наслідки.

Перший наслідок – не можна правильно проектувати архітектурну споруду, не знаючи детально організацію процесу, для котрого воно призначене.

Другий наслідок – організатору процесу доводиться встановлювати відносну важливість тих чи інших вимог.

Що стосується економічного принципу, то проектування споруди повинно супроводжуватися постійним прагненням до його найбільш досконалого прояву, тобто, щоб проект споруди забезпечував би процесу найбільшу економічність його ходу.

Під принципом просторової компактності ми розуміємо прагнення до такого розташування окремих одиниць складу споруди, при якому сума відстаней окремих одиниць від загального центру ваги обсягу їх розташування буде найменшою.

У теорії організації ми вказуємо на ті явища, які супроводжують розвиток організації процесів, - це явища збільшення, розрізнення і розділення.

Архітектурна споруда є не тільки предметом культури, але й предметом мистецтва. Будівля має бути «естетично», задовольняти «нашому естетичному почуттю», відповідати «законам естетики», - такі звичайні вираження тих вимог, сукупність яких нами названа категорією естетичності.

Краса архітектурної споруди є виявлення двох доцільностей: доцільності загальної її побудови і доцільності розподілу матеріалів, що визначає стійкість і міцність споруд відповідно з силами, які на них діють [4, с. 12-24].

Статус архітектурного простору як соціокультурного феномену ніким не заперечується, але ніким і не вивчається спеціально. В даний час архітектурний простір залишається предметом розгляду теорії архітектури і використовується для вирішення конкретних архітектурних завдань.

Література

1. Батаєва Є. В. Філософія архітектури: до філософії візуальних форм / Є. В. Батаєва // Гуманітарний часопис. – 2011. – № 3. – С. 52-56.
2. Колін Еллард. Навколишнє середовище: як архітектура впливає на нашу поведінку і самопочуття. – Паблішер, 2016 – 288 с.
3. Мардер А.П. Естетика архітектури: Теоретичні проблеми архітектури та творчості / А. П. Мардер. – М.: Стройиздат, 1988. – 213 с.
4. Розенберг А.В. Філософія архітектури: Загальні підстави проектування архітектурних споруд. – КПКТ «Початки знань», Петроград, 1923. – 33 с.

Каранфілова О. В.

Одеська державна академія будівництва та архітектури (Україна)

Боднарюк Д. В.

Одеська державна академія будівництва та архітектури (Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У БЛАГОУСТРОЇ ВІДКРИТИХ ПРОСТОРІВ УРБАНІСТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасному світі неможливо бути прогресивним і ерудованим в тієї чи іншої області, не володіючи знаннями про інноваційні технології та новітніми тенденціями. Якісна освіта дозволяє отримати можливість створювати нове, просунуте, ексклюзивне, незвичайне, слідуючи новітньому словом науки і техніки.

Реабілітація міського простору – це процес якісного відтворення території, що передбачає забезпечення жителів міст не тільки комфортним і зручним житлом, а й високим рівнем соціалізації просторового середовища міста [3, с. 192], його безпекою, доступністю, мультифункціональністю. Елементами поліпшення є: поліпшення технічних характеристик, заснованих на сучасних будівельних технологіях і композиційно-планувальних рішеннях, і суспільне перевлаштування, насичення міських просторів елементами благоустрою, озеленення, обслуговування та дизайну.

Під міським відкритим простором маються на увазі: парки, сквери, площі, місця для гуляння, вулиці, алеї, криті переходи, аркади, пасажі, простір між будинками, дворовий простір і т. п. [3, с. 192].

До основних якостей просторів відносяться: доступність, безпека, оснащеність, можливість спостереження дій, можливість саморепрезентації, мультифункціональність, концепція соціальної адаптації.

Процес урбанізації призводить до техногенного перетворенню природних ландшафтів. В естетичному вигляді сучасних міст залишається все менше місця для садів, скверів і парків. Недолік рослинності всерйоз позначається на міському мікрокліматі. З метою стримування таких негативних аспектів необхідне застосування інноваційних підходів, спрямоване на позитивний розвиток міст, формування комфортного середовища проживання [1, с. 221].

1. Зелена покрівля.

Одним із способів раціональної організації міського простору і життя рослин можна розглядати озеленення даху і фасадів будівель. Регулюється екосистема, очищається повітря від вуглецю, збільшується площа зелених масивів за умов щільної забудови. Перевагою зеленої покрівлі також є терморегуляція будівлі, підвищення його термо- і енерго- ефективності (знижуються витрати на кондиціонування і опалення будівель на 20-30%). Поліпшуються показники звукоізоляції і шумопоглинання. Тривалість експлуатації покрівельного полотна збільшується, так як рослини захищають його від впливів навколишнього середовища. З'являється сприятливий психологічний ефект контакту людей з природою, збільшується корисна експлуатована площа будинку. Посилюється естетичність будівлі і міського середовища в цілому.

2. Вертикальні парки.

Основний принцип створення «вертикальних парків» - включення в проект будинку нерегулярних терас, лоджій на різних рівнях, що дозволяє світлу максимально проникати туди протягом всього дня і забезпечує комфортні для рослин умови.

Дані технології активно застосовуються у країнах Азії, а також в Мілані, Італії – на дахах житлових будинків влаштовуються спеціальні крани, призначені для підрізування зелених рослин по всьому фасаді. Здійснюється збір дощової води і автоматичний розподіл ресурсу для поливу.

3. Саморегульовані парки.

Принцип благоустрою полягає в наступному: рельєф території планується таким чином, щоб вся поверхня її була водозбірним механізмом, а надлишки дощової води акумулювалися в спеціальних водоймах з системами очищення [2, с. 34].

Повторне використання води застосовується для поливу рослин в посушливий час за допомогою систем, що живляться від сонячних батарей і вирішує багатогранні завдання:

- Самостійне підтримки парку і економія коштів на його обслуговуванні;
- Раціональне використання водних ресурсів в місцях з недостатнім водопостачанням;
- Запобігання перевантажень на каналізаційну систему під час сильних опадів;
- Зменшення водних стоків в місцях їх збору, сприяння тим самим підвищенню рівня екологічної безпеки цих місць.

Прикладом цьому можна побачити в парку «Гуель», Барселона, Іспанія – збір дощової води відбувається на головній площі, покритій гравієм, далі вода проходить природну фільтрацію і по порожнистим колонам, які підтримують площу, перерозподіляється для поливу.

4. Екопарковки.

На сьогоднішній день з'явилися нові технології, які допоможуть уникнути «закочування в асфальт» пішохідних зон, парковок для автотранспорту і використовувати для цих цілей екопарковки - експлуатований газон. Для його створення застосовують газонні решітки - високоміцні модулі, які захищають кореневу систему від пошкоджень, що наносяться шинами машин і пішоходами, захищають гумусовий шар і зберігають його життєво важливі біологічні функції для людини і навколишнього середовища [1, с. 222].

5. Благоустрій пішохідних доріжок.

Замість звичного цементування або бетонування пішохідних, велосипедних, доріжок, що призначені для спорту, використовують покриття з перероблених залишків будівельних матеріалів. Це забезпечує поліпшення екологічного стану, а також економії матеріалів і коштів. Наприклад, спресована стружка, що залишилась після виробництва з-під деревної промисловості, забезпечує додаткову амортизацію при бігу або ходьбі, дає приємний ефект «осідання» під ногами.

6. Дитячі майданчики.

При будівництві дитячих майданчиків все частіше відмовляються від типових яскраво пофарбованих пластмасових не екологічних елементів. Застосовують більш природні матеріали. Такі як дерево, камінь, мішковину, роблять різні розважально-навчальні атракціони з водою. Використовують цільні завалені дерева. Їх так і залишають недоторканими, влаштовуючи усередині дитячі майданчики або різні малі архітектурні форми, кіоски.

7. Промислові території.

Непрацюючим промисловим територіям також дають нове життя. У занедбаних коморах влаштовують цілі сади, створюють свій мікроклімат.

Прикладом цього може послужити занедбаний завод Citroen, у Франції. З будівлі повністю зняли фасади і деякі перекриття, залишивши тільки несучий кістяк і пішохідні шляхи. Живими рослинами озеленили всі конструктивні елементи, створивши відвідувачам умови камерності, приємного забуття і відчуження від зовнішнього світу.

У світовій практиці все більше переваги зарубіжні автори віддають більш природним матеріалам. Через гостру нестачу озеленення в сучасних містах, екологічної обстановки, здорового психологічного стану населення стоїть різка необхідність берегти і створювати сади і парки в найнезвичайніших місцях. Урбаністи, міські планувальники, архітектори, ландшафтні дизайнери старанно зберігають автентичність місць і додають свої особливості, завдяки сформованим ландшафтним ситуаціям. Окрему увагу звертають на зручність у використанні та комфорт людини, яка знаходиться в урбаністичному середовищі.

Література

1. Бауер Н.В. Інноваційні підходи в культурі формування ландшафтів міського середовища. – К.: Теорія і практика суспільного розвитку, 2015. – № 11. – С. 221-223.
2. Владиміров В.В., Давидянц Г.Н., Расторгуев О.С., Шафран В.Л. Інженерна підготовка та благоустрій міських територій. – К.: Архітектура, 2004. – 240 с.
3. Вяткіна Б.М., Сосніна К.В. Концепція реабілітації й інтеграції відкритих міських середовищ. – К.: Звістки вузів. Інвестиції. Будівництво, 2015. – № 4. – С. 192-202.

Карнаушенко А. С.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

Сучасне глобалізоване суспільство – це складна соціальна система, яка характеризується динамічністю змін. Зокрема, ускладнюється структура та функції одних соціальних підсистем і, в

свою чергу, редукуються та нівелюються функції інших підсистем. Соціальна структура сучасного суспільства, поміж іншого, формується під впливом бурхливого розвитку інформаційнокомунікаційних технологій, які не останнім чином впливають і на спрямованість суспільного поступу. Очевидно, що мета і характер управління на всіх рівнях соціальних систем не залишаються незмінними, вони визначаються рівнем розвитку суспільства, тобто рівнем розвитку продуктивних сил та виробничих відносин [1]. Економічні та політичні події в Україні останніх двох років, які враз отримали світовий резонанс, засвідчили актуальність проблеми забезпечення адекватного управління суспільними процесами та системами. Крім того, навіть так звані розвинуті суспільства на початку нинішнього століття стали свідками безпрецедентних проблем, вирішення яких потребує більшого потенціалу, ніж той, яким володіють традиційні інститути управління [2].

Управління є внутрішньо іманентним суспільству на будь-якому етапі його розвитку, що зумовлено суспільним характером праці людей та її розподілом. Проблеми управління вивчаються в межах різних наукових напрямків: кібернетики, соціології управління, теорії управління, економічної науки, правої науки, психології тощо. Але саме філософська наука, маючи серед інших на озброєнні діалектичний метод, може найбільш адекватно досягнути проблеми управління як на глобальному, так і на локальному рівнях: на рівні суспільства, держави, галузі, колективу тощо. Адже саме діалектичний метод при дослідженні систем управління базується на принципах об'єктивності, системності, цілісності, розвитку, суперечливості, тобто на тих принципах, які дозволяють охопити усе різноманіття проявів управлінських взаємодій у їх взаємозв'язку та мінливості. Тому формування нової філософії управління як метатеорії управління є вкрай важливим завданням сучасної наукової думки, адже «методологічна роль філософії управління надважлива для «примирення» інтересів, з одного боку – теоретичного прогресу менеджменту і, з іншого – вимог практики управління» [3].

Філософія державного управління – це відносно самостійна сфера державно-управлінських знань, що досліджує світоглядні, загальнотеоретичні, методологічні та аксіологічні проблеми, принципи та засади науки і практики державного управління, а також закономірності й тенденції державотворення як виду суспільної практики та соціального управління. Залежно від джерел формування проблемного поля досліджень слід розрізняти три складові філософії державного управління: практичну управлінську філософію, частину чи підрозділ теорії державного управління, прикладну галузь теоретичної філософії.

Серед сучасних актуальних питань практичної управлінської філософії можна назвати такі: державне управління як вид публічного управління; суспільне призначення державного управління; культура державного управління; співвідношення професіоналізму і моралі в державному управлінні; адміністративна культура державного управління; державна служба як професія і покликання; етика державної служби; співвідношення традицій та інновацій у державному управлінні; гендерні проблеми державного управління та державної служби; технократія, бюрократія і демократія як державно-управлінські явища; людина як суб'єкт і об'єкт управління; державно-управлінська еліта; лідерство на державній службі; європейські стандарти державного управління; добре (належне) врядування тощо. Особливу групу проблем практичної державно-управлінської філософії утворюють ті, які пов'язані з визначенням філософсько-методологічних засад професійної підготовки державних службовців та стратегії державної кадрової політики, що потребує окремого розгляду [4].

У принципі, скільки існує «філософій» у сучасному світі – шкіль, напрямів, парадигм мислення, світоглядних орієнтацій тощо – стільки й може бути різних варіантів філософських засад теорії та практики державного управління. На прикладі «філософії серця» Г.Сковороди та П.Юркевича автор цієї статті зробив таку спробу [1]. До того ж визначити такі засади неможливо без чітких уявлень про сучасну наукову картину світу, сутність людини і людського мислення, інформаційноенергетичну природу взаємодії людини та світу, співвідношення управління та самоорганізації як атрибутів універсуму, а не тільки суспільної практики чи державного управління. Крім того, слід з'ясувати, за якими принципами має будуватися взаємодія людини, суспільства та держави: «за принципом панування – підкорення», що неминуче призводить до боротьби, конфронтації та людських трагедій, як це багаторазово продемонструвала вся історія

людства, чи за принципом «співробітництва та взаємодопомоги» (інші назви: «партнерства», «солідарності», «довіри», «симетрії», «гармонії» тощо) [3]. Зрештою, від якісного філософського аналізу цих принципів і їх співвідношення у сучасній суспільній практиці та управлінні нею залежатиме не тільки прояснення смислу багатьох кризових процесів глобалізованого світу, а і його майбутня доля. І це без перебільшення, оскільки ноосферний етап розвитку людської цивілізації та космогенезу в цілому залежить саме від людського розуму – його якості, адекватності, відповідальності, масштабів і глибини мислення, «схоплення в понятті» (Гегель) сучасних перепетій у відношенні «людина – світ». Насамкінець слід визначити, яку парадигму теорії державного управління слід обрати за «робочу»: «провладну», в тому числі політологічну, юридичну, менеджерську, які переважно орієнтовані на відповідні гілки влади – законодавчу, судову, виконавчу, чи, може, саму владу слід розглядати як «окремий випадок», «елемент», особливу форму прояву загальної системи управління, притаманної «неживій та живій природі, технічним системам і людському суспільству» як цілому [4]. За такого підходу слід обрати загальну теорію організації та управління, основи якої заклав ще на початку ХХ ст. О.О. Богданов у своїй праці «Тектологія» і яка ще остаточно не сформувалася, незважаючи на очевидні успіхи кібернетики, теорії систем, інформатики тощо/

Отже, філософія державного управління – це самоусвідомлена форма державно-управлінської діяльності, яка спирається як на теоретичну філософію, так і на власну теорію і практику. Фактично це різновид сучасної практичної філософії, що синтезує потоки інформації з різних, переважно трьох основних зазначених джерел і генерує для них креативні ідеї, а, врешті-решт, сприяє підвищенню ефективності та соціальної якості управління суспільним розвитком.

Література

1. Князев В.М. Філософія державного управління, її сутність, особливості та проблемне поле досліджень // Вісник НАДУ, 2014. – №1. – С. 5-9.
2. Гончарук-Чолач Т. Сучасні парадигми державного управління: теоретико-філософське осмислення // Психологія і суспільство, 2010. – №4. – С. 72-81.
3. Філософські проблеми державного управління : навч. посіб. / В.М. Князев та ін. – Київ, 2012. – 220 с.
4. Бондаренко О.С. Розвиток парадигми управління фінансами підприємств в умовах логістизації економіки // Інвестиції: практика та досвід, 2016. – №12. – С. 38-41.

Кириченко Н. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Боліла С. Ю.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ДІЛОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПРАВОВИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ

Сучасна система поглядів на управління сформувалася під впливом змін у світовому суспільному та економічному розвитку. З'явилися нові можливості для зростання бізнесу, особливо в галузях, що орієнтувалися на задоволення безпосередніх потреб людей. Істотного значення в цих умовах набули такі характеристики бізнесу, як гнучкість, динамічність, адаптивність, що є актуальним і в управлінні територіальними громадами. Виникла потреба в нових методах управління, які б враховували сучасні реалії й ґрунтувалися на системному і ситуаційному підходах до управління організаціями, та була б спрямована на результат.

На сьогодні серйозні виклики стоять перед очільниками територіальних громад на селі. Очільник територіальної громади на селі повинен демонструвати вміння професійного менеджера громади, а саме: визначати пріоритети напрямків розвитку територіальної громади; досягати дієвості та результативності виконання управлінських рішень; оперативно та дієво опрацьовувати інформацію та на належному рівні готувати проекти ухвал рішень та забезпечувати дієвий

контроль за їх виконанням; систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію; розв'язувати конфліктні ситуації та управляти комунікаційними технологіями; бути лідером [1,2].

Досить часто персональні цінності перебувають у протиріччі з тими, що існують в організації. Для вирішення цих проблем керівники сільських, селищних, громад повинні докласти максимум зусиль для того, щоб об'єднати членів громади, дати можливість усвідомити їм, наскільки важливе питання єдності. Об'єднуючи активних та свідомих членів громади її очільник повинен щоденно дбати про просвітницьку, культурно-виховну та патріотичну роботу серед населення. За високої духовності членів громади легко долати будь-які труднощі, що виникають у процесі їх життєдіяльності. В умовах єдності і злагоди територіальна громада зможе вирішувати складні господарські питання. У нашій країні є поодинокі приклади територіальних громад, які вміють підтримувати розвиток селянських спілок, фермерських господарств, підприємців, інноваційних технологій тощо.

В нагоді для очільників територіальної громади може стати знання новітніх управлінських концепцій в менеджменті: технократичного менеджменту; сучасного біхевіоризму, продуктом якого стала теорія людського капіталу; управління за цілями (стратегічне управління); менеджменту якості за системою TQM; системи «канбан»; інтрапренерства, реінжинірингу, концепції внутрішніх ринків корпорацій, теорії альянсів, сучасного інституціоналізму та ін.

Крім того, для сучасного керівника достатньо важливо на сьогодні для підвищення конкурентоспроможності та розвитку територіальних громад виходити з позицій маркетингу. Ринкова ефективність враховує те, що будь-яка організаційна діяльність націлена на задоволення потреб ринку. Невміння пристосувати організацію, її працівників, технологію до змін у структурі попиту спричиняє її низьку загальну ефективність. Тому сільські голови, як менеджери, мають спрямувати свої зусилля на розроблення іншої концепції розвитку територіальної громади; вибір нової стратегії, переосмислення відносин між керівниками та персоналом тощо.

Як свідчить практика менеджменту, в бізнесі та діловому адмініструванні досить часто зорієнтованість на задоволення існуючих потреб призводить до втрати динаміки розвитку, до накопичення ресурсів, які можуть стати непотрібними внаслідок несподіваної зміни у вподобаннях. Щоб забезпечити стабільно високу ефективність, слід брати до уваги не стільки існуюче коло потреб, скільки потенційні запити споживачів. Для того щоб своєчасно виявити небезпеку, спричинену нестабільністю споживацьких переваг, організація мусить бути постійно готовою до змін. Цього досягти складно, оскільки ефективна робота протягом певного часу породжує інерцію, яка, в свою чергу, зумовлює опір будь-яким змінам. Тривале перебування у такому стані спричиняє кризову ситуацію, для виходу з якої організація мусить докласти значно більше зусиль, ніж для підтримання активної рівноваги. Активна рівновага полягає в тому, що організація, випускаючи певну продукцію, якої потребує ринок, здійснює зондування його на предмет виявлення нових потреб, для чого заохочуються дослідницькі проекти. Причому дослідницькі роботи зазвичай не ініціюються керівництвом фірми, а є результатом бажання її працівників реалізувати свої здібності. Організації такого типу називають високоефективними.

У високоефективній організації завдання управління полягає, з одного боку, у вивільненні енергії людей, створенні сприятливих умов для їх розвитку і творчого зростання, а з іншого - у спрямуванні їхньої діяльності на досягнення загально організаційних цілей, коли бажання працівника реалізувати власний проект не має перешкоджати фірмі виготовити заплановану кількість продукції у передбачені угодою терміни.

Орієнтація організації на споживача, а не на боротьбу з конкурентами сприятиме тому, що вона завжди перебуватиме попереду. Отже, ринкова ефективність організації залежить від її здатності своєчасно реагувати на зміни у запитах і вподобаннях споживачів, а це можливо лише за систематичної та цілеспрямованої інноваційної діяльності щодо формування нових способів задоволення потреб споживачів [3].

Таким чином аналіз досвіду менеджменту у сфері ділового адміністрування українського бізнесу дозволяє зробити певні висновки і для інших сфер, в тому числі і в галузі територіального управління.

На нашу думку, значну роль для розвитку територіальної громади відіграє стратегічне планування, як важливий інструмент підвищення конкурентоспроможності.

Методологія роботи з розробки стратегічного плану підвищення конкурентоспроможності територіальної громади повинна включати наступні етапи:

- організаційні роботи (визначення географічних меж населеного пункту; створення комітету стратегічного розвитку, склад якого повинен адекватно відображувати структуру регіону і усіх зацікавлених суб'єктів: органи влади - місцеві та районні, приватні компанії, науково-дослідні установи тощо; узгодження графіку розробки стратегії, що є інструментом управління і розробляється з метою забезпечення вчасної реалізації проекту);

- аналітичні роботи (проведення ретельного аналізу розвитку основних галузей і секторів економіки населеного пункту; складання економічного профілю регіону; проведення опитування думки підприємців та представників влади і громадськості; визначення головних секторів економіки і напрямків розвитку та їх аналіз; визначення пріоритетів розвитку населеного пункту (головні сектори (галузі) та напрямки розвитку економіки; SWOT - аналіз в розрізі напрямків розвитку та відібраних секторів; визначення стратегічного бачення населеного пункту та його місія);

- роботи з планування (складання плану дій у розрізі напрямків розвитку та головних секторів економіки населеного пункту; визначення переліку проектів);

- роботи з реалізації плану (визначення органів, відповідальних за реалізацію стратегічного плану; розроблення бюджету реалізації кожного проекту; ухвалення плану територіальною громадою; створення органів з управління впровадженням і моніторингу стратегічного плану розвитку територіальної громади).

Таким чином, головним у забезпеченні ефективного управління територіальною громадою є вивчення конкретних умов її діяльності в специфічному правовому полі та застосування її очільниками, як професійними менеджерами, сучасних прийомів та методів управлінської діяльності й дієвих інструментів маркетингового менеджменту, що буде сприяти розвитку сільських територій та підвищення їх конкурентного потенціалу.

Література

1. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогільний М. В. Місцеве самоврядування в Україні / П. Д. Біленчук, В. В. Кравченко, М. В. Підмогільний. Муніципальне право: навч. посіб. для вищ. навч. закл. – К. : Атіка, 2000. – 304с.

2. Чемерис А. О., Шевчук П. І., Гураль П. Ф. Місцеве самоврядування: Монографія. – Кн. 1. Організація роботи сільського, селищного голови / А. О. Чемерис, П. І. Шевчук, П. Ф. Гураль. – Львів : Ліга-Прес, 2002. – 390 с.

3. Цуруль О. А. Менеджмент у державних організаціях / О. А. Цуруль. – К. : КНЕУ, 2002. – 142 с.

Коваленко А. Г.

Херсонська загальноосвітня школа I-III ступенів ім. О.С. Пушкіна (Україна)

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ РЕАЛЬНОСТІ В ЛІРИЦІ МИКОЛИ ЗЕРОВА

Цікавим феноменом в ліриці Миколи Зерова є астральні образи, навіяні поетові зоряним небом. Це образи ліричного циклу "Зодіак", який включає в себе чотири сонети. М. Зеров не планував написати усі дванадцять віршів для знаків зодіака. З цього приводу він писав так: "Не треба думати, що цей цикл матиме коли-небудь 12 поезій: назва умовна, аби тільки об'єднати якось ліричні переживання, навіяні зоряним небом (автор його картиною захоплюється майже так, як Вороний або Кант)" [1, с. 808]. Сонети називаються "Діва", "Скорпіон", "Близнята", "Водник" і включають в себе 12 астральних образів: Діва Астрея, Сатурнові дні, Колос, Скорпіон, Антарес, Чаша, Близнята, Стрілець, Водник (Водолій), Фаетон, Стожари, Оріон.

Астральні образи в поетичному світі Миколи Зерова виконують різні функції, включаючись в загальну систему образів, стаючи її невід'ємною, органічною часткою, що функціонально

підпорядковується загальним поетичним принципам творця та обумовлена оригінальністю його світобачення та світорозуміння.

Одразу кидається у вічі звиклому читачеві орнаментальна функція астральних образів, яка увібрала у себе і неокласицистичний колорит, тісно пов'язаний з поетичною традицією класицизму, що звертався до образів античності саме з цією метою, і модерністський пошук екзотичного матеріалу, який так притаманний акмеїзмові російської поезії срібного віку, зокрема Миколі Гумільову, що справив вплив не тільки на М. Зерова, але й на інших неокласиків.

Виконуючи орнаментальну функцію, астральні образи сповнюють лірико-пейзажні малюнки поета, породжені переживаннями, тісно пов'язаними з конкретною реальністю і конкретним життєвим часом, екзотикою зоряного неба і викликають із пам'яті читача, що має хоч нормальну шкільну освіту, античні легенди та міфи, за допомогою яких стародавні елліни так поетично і красиво пояснювали оточуючий їх світ, походження зірок та сузір'їв. Читач пригадує собі міф про Сатурновий вік, себто золотий вік всезагального щастя і райського життя, коли не було підневільної праці, воєн, чвар і ненависті, коли панував в Італії бог Сатурн, бог хліборобства і посівів, охоронець добробуту римлян.

Сузір'я Діви пов'язане з двома міфами. Перший – це міф про доньку Ікарія Еригону, котра за допомогою пса розшукала могилу батька, якого вбили пастухи, яких Ікарій вперше почастивав вином, бо подумали, що той отруїв їх і тому в них крутиться голова. Міх вина Ікарію подарував сам Діоніс за те, що той навчив афінян виноградарства. Діоніс розгнівався на афінян і наслав на них чуму, але ті вмолили його вшануванням культу Ікарія та Еригони і щорічними святами на їх честь. Боги перенесли Ікарія, пса та Еригону, що повісилась з розпачу, побачивши батька вбитим, на небо. Так з'явилося серед інших сузір'я Волопаса, Діви і Пса. Другий міф пов'язаний з Астреєю, дочкою Зевса і Феміди, яка стала богинею справедливості і звалася ще Дікс. Вона правила на землі у золотому віці. Коли настав бронзовий вік і зіпсувалися украй людські звичаї, Астрея покинула землю і відтоді сяє на небі сузір'ям Діви [1, с. 131].

Сонет "Скорпіон" викликає в пам'яті міф про мисливця Оріона, чоловіка небувалої краси і такого велетенського зросту, що міг перейти море, не замочивши волосся, бо голова завжди була над поверхнею моря. Побачивши його, цнотлива Артеміда була готова вийти заміж, та скорпіон, що заховався у вінку богині, убив Оріона. В цьому ж сонеті поет називає ще один астральний образ – сузір'я Стрільця. Воно викликає в нашій уяві асоціації, пов'язані з найзнаменитішим кентавром Хіроном, що був учителем Асклепія, Ахіла, Кастора і Полідевка, Ясона, Нестора та другом Геракла. Випадково поранений отруйною стрілою Геракла, полював на еріманського вепра, Хірон так невимовно страждав, що відмовився від свого безсмерття на користь Прометея. Тоді Зевс переніс Хірона на небо, і той став сузір'ям стрільця (Кентавра). На небосхилі стрілець іде услід за скорпіоном [1, с. 157].

Сонет "Близнята" нагадує про двох братів-близнят – Кастора і Полідевка, що стали символом братерської любові. Сини спартанського царя Тіндарея та красуні Леди, в яку закохався сам Зевс, так любили один одного, що ніколи не розлучалися. Коли в битві з братами Ідом та Лінкеєм загинув Кастор, то Полідевк хотів бути з братом і після його смерті. Тоді Зевс переніс близнят на зоряне небо і вони стали сузір'ям [1, с. 132].

Названі один раз в сонеті "Водник" Водолій, Фаетон, Стожар, Оріон викликають у пам'яті цілий комплекс міфів про зорі: Водолій – два міфи: про чашника – красеня Генімеда, якого Зевс переніс на Олімп, та про всесвітній потоп і Девкаліона; Фаетон - міф про сина бога сонця Геліоса та його трагічну загибель; Стожар – скупчення зірок у сузір'ї Тільця, - міф про сім дочок Атланта і океаніди Плейони, яких переслідував мисливець Оріон і які просили богів врятувати їх від нього. Тоді боги перетворили їх в сузір'я Плеяд. Нарешті Оріон ще раз нагадує міф про який уже була мова [1, с. 132].

Астральні образи в циклі "Зодіак" – це не лише орнаментальна екзотика, розрахована на поціновувача античних міфів про зоряне небо, і не данина неокласицизмові. Ці образи виконують ще й інші важливі функції. Перша з них – це надання поетичному світові тієї "уречевленості", про яку йшлося, і прив'язування до конкретних життєвих ситуацій, подій та настроїв до поетичного хронопису: астральні образи в цьому циклі сонетів і авторські примітки до них є вказівками читачеві, своєрідними хронотопними знаками, маркерами, що фіксують час і місце певних подій

та сильних ліричних переживань, викликаних ними, та закарбовану у пам'яті пейзажну картину, що вразила поета, залягла в його душі та пам'яті [1, с. 132].

Знавець астрономії та міфів не потребує заглядати до коментарів, він сам, наприклад, знає, що сузір'я Діви з'являється на київському небі в період з травня до серпня, а для непосвячених поет так говорить у примітці до сонета "Діва": "Колосом (спіка) зветься головна зоря у сузір'ї Діви. На нашому небі Діва з'являється на заході сонця в травні, держиться до серпня" [1, с. 132].

Хронотоп сонета "Скорпіон" – це ніч 28.06.1917 року в селі Татаринівці під Житомиром, яка залишила поетові неповторні враження:

Блаженні дні і ночі на селі,
Землі Волинської родючі лона,
І дух полів, і гомін од болкона,
І крекіт жаб на вітровім крилі.
А в плесі тихім, мов на синім склі,
Вже позначились клешні Скорпіона,
І Антарес, як іскорка червона,
Уже світлів в надобрієвій млі... [1, с. 47].

Сонет написано 7.06.1922 року, і він є немов би провісником підлої зради, підступного укусу, загрозливих клешень життя, про що попереджає тривожним світлом Антарес – головна зоря сузір'я Скорпіона.

Хронотоп "Водоля" – це перша ніч майбутнього поета під голим небом, ніч з 11 на 12 серпня 1900 року. Про це поет так пише в примітці: "Водолій" – враження ночі 11/12.08.1900 року, коли мати везла мене з Охтирки в Зеньків, щоб я перебув дома кілька днів перед заняттями в гімназії, куди я поступив допіру – "и я, как первый житель рая, лицом к лицу увидел ночь" [13, с. 808].

"Близнята" пов'язані з одним із квітневих вечорів, коли поет в саду маєтка С.М.Фещенка брав меридіан. Про це сам Зеров написав у примітці до циклу "Зодіак": "...фоном поезії є пейзаж, садиба С.М.Фещенка в Баришівці. Точкою зору взято одне місце, з якого я брав меридіан, щоб точно визначити час по зорях. О.Ф. Бургардт, який знає садибу, – коли я прочитав сонет, – сказав одразу: "Та це ж Ваш сад у Баришівці, взятий з астрономічного пункту" [13, с. 808].

Ось отак улюблені та пам'ятні поетові місця і хвилині часу реального стають частками всесвіту, зв'язують з ним та космічним часом міцними ниточками всесвітнього астрального зв'язку і входять на віки вічні в історичний час і простір, ставши поетичним хронописом М. Зерова.

Ще одну важливу функцію астральних образів Миколи Зерова можна назвати алегорично-символічною. Поет об'єднує в астральних образах класицистичну алегоризацію міфологічних та астральних образів та модерністичне звертання до символів, яке впровадили в поезію символісти. Так, "сатурнові дні" М. Зерова є, з одного боку, алегорією золотого віку – "Спогадують ті золоті літа, Як люд не знав ні списа, ні щита, І Війни спали, дикі та безславні", а з другого боку – яскравим символом утраченого раю, який не раз бачимо у сонетах М. Зерова. Про цей самий рай нагадує "розбитий Фаетон" з "Водника", поринаючи жалібно у вогкість яру, який є алегоричним нагадуванням про життєву розбитість [1, с. 47].

Діва Астрея у М. Зерова є водночас алегоричним втіленням Правди і символом миру, спокою та злагоди. І поет сповнюється душевним щемом, коли "повесні, в далеких небесах Сріблиться зорями її кирея і згоди Колос світиться в руках" [1, с. 133], і надією та мрією про повернення утраченого раю, золотого віку.

"Клешні Скорпіона, "Скорпій... в красі своїй недобрій" – це символ зради, підступного укусу, що призводить до смерті, і водночас алегорія злих, недобрих часів, що нависли над поетом і, як йому здавалося 7.06.1922 року, незабаром мали минутися, бо "друг Стрілець виносив понад обрій Свій срібний лук і приязні огні" [1, с. 48], благовістячи про зміни на ліпше. Близнята – символ братерської нерозлучної любові – теж вселяють в поета оптимістичні почуття і настрої.

Чи не найголовніша функція астральних образів полягає в філософському осмисленні та узагальненні тих чи інших сторін реальності, тих чи інших етичних, виразно гуманістичних вартостей життя, про що поет не може сказати відверто, тому заховає свої сокровенні думи та мрії в алегоричні та символічні шати. Його Астрея викликає в страшні та грішні часи сумний щем за мирним і щасливим життям без війни, за втраченим раєм та правдою і справедливістю, яких так

бракувало тоді поетові. Стрілець вселяє в ліричного героя, а через нього і в читача, як і Колос в руках Астреї, надію на ліпші часи, що колись мають настати, інші образи увиразнюють, підкреслюють красу рідної української землі і мрійливу настроєність ліричного героя, яку він зберігає від раннього дитинства і до зрілих літ, як і здатність відчувати себе частинкою астрального світу, і розчиняється в ньому:

І я, малий, з-під будки оглядаю
Небесну ману, зоряну, безкраю,
І в золотих розсипинах тону [1, с. 48].

Астральні образи функціонально підпорядковуються поетичним принципам творця. Вони обумовлюють оригінальність його світобачення та світорозуміння. Астральні образи виконують орнаментальну функцію, яка пов'язує зоряне небо з античними легендами та міфами; надають поетичному світові "уречевленості", прив'язаності до конкретних життєвих ситуацій. Ще одна важлива функція астральних образів – алегорично-символічна. Автор об'єднує алегоризацію астральних образів та звертається до символів. Чи не найголовніша функція астральних образів полягає у філософському осмисленні реальності.

Література

1. Зеров М. Твори: У 2 т. / М.Зеров. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 843 с.
2. Костюк Г. М. М.Зеров, П.Филипович, М.Драй-Хмара / Г.Костюк // Київські неокласики – К.: Факт, 2003. – С.195-236.
3. Синьоок Г. Античні мотиви в оригінальній поезії М. Зерова / Г. Синьоок // Вісн. Черкаського ун-ту. Сер. Філологічні науки. – Черкаси, 2003. – Вип. 47. – С.119-125.

*Ковальов Ю. В.
Глухівський агротехнічний інститут Сумського НАУ (Україна)*

СВІДОМІСТЬ В КОНТЕКСТІ ВІДНОШЕНЬ ЛЮДИНИ ДО СВІТУ

Здатність творити і відтворювати ідеї. Передусім свідомість виробляє осмислений план поведінки людини як у світі природи, так і в суспільстві. Орієнтація тварини у певному середовищі детермінована інстинктами. За таких обставин свідомість не допомагала б, а заважала поведінці тварин. Ідейні стосунки між індивідами виникають у співтоваристві, але за певної індивідуалізації суб'єкта від нього. З одного боку, людина є істотою соціальною, а з іншого — вона неповторна, незалежна у певних параметрах від соціуму. Тільки за таких умов і з'являється можливість продукувати ідеї. Тварина не має творчого змісту в своєму мозку [1, с. 48-150].

Справді, філософія є позірним відходом від дійсності, адже завдяки цьому вдається краще зрозуміти дійсність. Соціальна практика демократичного суспільства підносить авторитет розуму. До нього апелюють виробництво, торгівля, судочинство. Вона створює необхідні умови для реалізації свободи особистості і толерантності до інакомислення. Таке суспільство не тільки створює необхідні умови для виникнення філософії, а й закономірно породжує її [2, с. 22-24].

Концепція Гоббса вплинула на формування механістичного світогляду французьких матеріалістів. Він відомий і як один із творців договірної концепції походження держави, яку виклав у знаменитій праці «Левіафан». На його думку, людина за природою є егоїстичною істотою, і в природному стані відбувалась війна всіх проти всіх. Держава постала як відчуження людьми частини своїх прав на користь правителя. Вона є чудовиськом, але краще з нею, ніж без неї [2, с. 134-136].

Рівнева структура свідомості. Охоплює складові, які засвідчують, що не все, що є змістом свідомості, реально усвідомлюється. Людина, за З. Фрейдом, не є господарем сама собі, її інтелект безсилий перед людськими пристрастями. У рівневій структурі він виокремлює такі елементи: а) несвідоме або «Воно» — інстинкти, домінуючу роль серед яких відіграє лібідо (пристрасті, бажання, енергія сексу); б) свідоме або «Я» — своєрідний посередник між «Воно» і зовнішнім світом; в) несвідоме або «Над-Я» — сфера соціальних фільтрів, крізь які «Воно» має діяти на «Я»

(своєрідні автоматизми — догми, традиції, ідеали, совість та інші цінності й заборони морального, соціокультурного, сімейно-історичного походження, що домінують у культурі) [3, с. 85-86].

Філософське світобачення, на відміну від художнього, засноване на розумі, в ньому особа філософа все-таки перебуває на задньому плані порівняно з мистецтвом. Даючи різне тлумачення світу, філософи логікою розуму змушені прийти або до взаємозаперечення, або до різних форм консенсусу, що характерно і для науки. Їхні побудови не можуть байдуже співіснувати, як це буває в мистецтві. Цим зумовлена боротьба шкіл і напрямів у філософії. Отже, специфіка філософського знання полягає в тому, що, будучи надзагальним, воно, на відміну від наукового, не має чіткого укорінення у факти. А на відміну від мистецтва, з яким його споріднює оцінювальне відношення до дійсності, філософія все-таки ґрунтується на засадах розуму, передбачає певну, хоч і не чітку, відповідність дійсності [4, с. 14-15].

Відродження — це епоха розквіту художньої культури, зародження гуманізму як світської культури, епоха реформації та контрреформації, заміни геоцентричної системи геліоцентричною, епоха великих географічних відкриттів. Усі ці фактори визначали духовний зміст її [5, с. 86-88].

Воля як річ сама в собі, на думку Шопенгауера, повністю відрізняється від свого проявлення і повністю вільна від усіх його форм, в які вона входить тільки при виникненні і котрі стосуються тільки її об'єктивації, а їй самій не властиві, навіть сама загальна форма всякого виявлення об'єкта для суб'єкта її не стосуються; але існують форми підпорядковані цій загальній формі, що знаходять загальне вираження у законі існування, до яких, як відомо, належить час і простір. А отже, і єдино через них існуючу численність [6, с. 84-86].

Здавалося б з такого дуже невизначеного положення, - точніше з положення заперечуючого яке б то не було визначення сутності світу, не можна одержати для філософії ніяких більш чи менш фіксованих стверджень, встановити яку-небудь послідовну лінію розміркування, зробити конкретні висновки. Шопенгауер так не вважає. Більш того, він впевнений, що тип філософії, який він пропонує, повинен буде не тільки змінити обличчя і задачі самої філософії, але і провести переусвідомлення людиною самої себе, своєї життєвої позиції та призначення [7, с. 136-138].

На думку Шопенгауера, що повністю співпадає з кантівською, світ є іншим як власним уявленням людини. Але звідси не випливає, що іншої реальності ніж духовна не існує. Потрібно розрізняти світ у собі, незалежний від власних почуттів і світ, яким людина його бачить і пізнає, тобто світ феноменальний. Наші фактичні пізнання відносяться не до самого світу, яким він є насправді, а лише до світу явищ [8, с. 95-97].

Отже, на думку Шопенгауера, сутність всіх речей, таємниця світу і його рушійна сила зумовлюється волею до життя, так як воля постійно створює тільки саму себе і ця робота ніколи не може бути закінченою, бо незадоволеність, недосконалість - її природний стан. Воля до життя - вже за визначенням нещаслива воля. Отже, так як світ є ніщо інше як маніфестація (об'єктивне самовиявлення) волі до життя, то він є також сукупністю мук і страждань [9, с. 105-107]

Критика «привидів» була першою, але далеко не останньою спробою філософії Нового часу виявити суто гносеологічний суб'єкт (пізнавальний аспект людської діяльності) і відокремити його від оцінювального та практичного суб'єкта (від інших видів діяльності людини). У певних межах таке прагнення необхідне і корисне, але згодом було з'ясовано, що деякі оцінки і практичні настанови внутрішньо притаманні самому науковому пізнанню [9, с. 105-107]

Очевидно, цим зумовлена така жорсткість моральних норм у протестантів. Німецький мислитель Макс Вебер вважав, що протестантизм відіграв вирішальну роль у становленні капіталізму, оскільки творець німецької реформації Мартін Лютер (1483-1546) проголосив працю богоугодною справою та осудив неробство, наголошуючи, що в праці людина подібна до творця всього сущого. Протестантизм засудив пияцтво і розпусту, через які розтринькувались здобутки праці, добробут людини визнав свідченням її богоугодної поведінки. Бідність стала вадою (якщо ти бідний, то ведеш небогоудне життя), багатство вважалося чеснотою. Цим, на думку Вебера, пояснюється те, що капіталізм зародився в країнах, де переміг протестантизм. Сучасні дослідники погоджуються з тим, що протестантська етика найбільше відповідає духу капіталізму. Натомість православна свідомість за духом ще далека від виправдання багатства, вважаючи бідність виявом вищої моральності [9, с. 114-116].

Крайню позицію в розвитку емпіризму зайняв також англійський мислитель, продовжувач ідей Локка і Берклі Д. Юм. Як і Берклі, він заперечував об'єктивне існування речей. У свідомості, на його думку, наявні сприймання двох типів — чуттєві враження та ідеї, якими оперує мислення. Ідеї похідні від вражень, образів, вони слабші за інтенсивність. Мислення постає в Юма як послаблений, ступінь чуттєвості, тоді як деякі раціоналісти розглядали чуттєві образи як нерозвинуті поняття. Отже, емпіризм стирає якісну відмінність мислення (розсудку, розуму) від чуттєвості, зводячи мислення до чуттів, а раціоналізм робив те ж саме, тільки іншим способом [10, с. 174-176].

Найсуттєвішою особливістю епохи Відродження стало те, що саме в цей час філософія і наука виходять з-під патронату релігії, стають світськими знаннями, урізноманітнюються течії, розширюється коло проблем філософії [11, с. 211-212].

Література

1. Андрущенко В. Філософія: Підруч. / Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 2.вид., перероб. та доп. – Х. : Консум, 2000. – 672 с.
2. Афанасенко В. Філософія: Підруч. для вищої школи / Василь Григорович Кремень (заг.ред.), Микола Іванович Горлач (заг.ред.). – 3.вид., перероб. та доп. – Х. : Прапор, 2004. – 735 с.
3. Білодід Ю. Філософія : Український світоглядний акцент: Нав-чальний посібник / Юрій Білодід. – К.: Кондор, 2006. – 355 с.
4. Бичко І. Філософія: Підручник для студ. вищих закладів освіти. – 2. вид., стер. – К. : Либідь, 2002. – 408 с.
5. Бойченко І. Філософія історії: Підручник для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Знання, 2000. – 724 с.
6. Буслинський В. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищ. навч. закладів / Київський славістичний ун-т / Володимир Андрійович Буслинський (ред.). — К., 2002. – 315 с.
7. Губерський Л. Філософія: Навч. посібник для студ. і аспірантів вищих навч. закл. / І.Ф. Надольний (ред.). – 5. вид., стер. – К. : Вікар, 2005. – 516 с.
8. Ільїн В. Філософія : Підручник. В 2-х ч./ Володимир Васильович Ільїн. -К. : Альтерпрес, 2002. – Ч.1 : Історія розвитку філософської думки/ Авт.передм. А.А. Мазаракі. – 2002. – 463 с.
9. Кирильчук В.Т. Філософія : Навчально-метод. посібник/ В.Т.Кирильчук, О.О.Решетов, З.В.Стежко; М-во освіти і науки України; КДТУ. – Кіровоград: КДТУ, 2000. – 110 с.
10. Кремень В. Філософія: Мислителі. Ідеї. Концепції: Підручник. – К. : Книга, 2005. – 525 с.
11. Петрушенко В. Філософія : Навчальний посібник для вузів/ Віктор Петрушенко. – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 503 с.

Ковтун В.А.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Організація та розвиток інноваційного-інвестиційного процесу має визначальний вплив на забезпечення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому продовольчих ринках. Це особливо актуально в сучасних умовах господарювання. Науково обґрунтована державна інноваційна політика може сприяти науково-технічному прогресу, переходу на інноваційну модель розвитку аграрних підприємств. Інноваційний розвиток є процесом інтенсивного відтворення людських, виробничих, фінансових та земельних ресурсів через впровадження нової техніки та технологій, продукції, послуг, організаційно-економічних рішень виробничого, адміністративного і комерційного характеру.

Інновацією в сільському господарстві є зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері задля одержання економічного ефекту, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб. Інноваційна модель розвитку сільського господарства – це сукупність взаємозв'язаних організаційних структур, що здійснюють апробацію та комерційну

реалізацію наукових знань і технологій та займаються виробничою діяльністю. Формування стійких конкурентних переваг аграрного виробництва в умовах зовнішнього та внутрішнього середовища, потребує для аграрних підприємств розробки інвестиційно-інвестиційної стратегії з метою ефективного їх розвитку [3].

Поняття «інноваційно-інвестиційної стратегії», що залежить від теоретико-методологічної концепції, передбачає розробку стратегічних планів, які забезпечать економічну ефективність розвитку аграрних підприємств. Інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку аграрних підприємств є сукупністю заходів для досягнення мети інноваційного розвитку аграрного виробництва в складних умовах зовнішнього середовища на основі впровадження нових технологій, способів організації виробництва та управління.

Відсутність концептуально цілісної методологічної та методичної бази формування конкурентоспроможного інноваційно-інвестиційного середовища аграрного виробництва потребує фахового доопрацювання, метою якого є поглиблення науково-методичних основ, розробки інструментарію та практичних рекомендацій щодо створення ефективної стратегії адаптації аграрного виробництва до умов глобального інноваційно-інвестиційного середовища. Предметом такої стратегії є сукупність теоретичних, методичних та практичних підходів щодо формування стратегій підвищення адаптивності аграрного сектору до глобальних інноваційно-інвестиційних процесів.

Базовою основою теоретико-методологічних підходів щодо стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств є положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем ефективності аграрного виробництва, законодавчі і нормативно-правові акти з питань регулювання ринку інновацій. При розробці стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств використовують такі методи: діалектичний, критичний, порівняльний, абстрактно-логічний, економіко-статистичний, SWOT, PEST аналізи [4].

Інформаційною базою є нормативно-правові акти Верховної ради України і Кабінету Міністрів України, загальнодержавні програми України, статистично-аналітична інформація Державного комітету статистики України, наукові публікації, наукова інформація у мережі Інтернет, дані аграрних підприємств тощо. У сфері інвестиційної діяльності такими інституціями є, по-перше, законодавчі і нормативно-правові акти держави, які закладають юридичну основу під прийняття інвестиційних рішень, а також формують інвестиційні стимули чи накладають обмеження на здійснення інвестиційної діяльності. Це впливає на інвестиційні пріоритети і відображається у інвестиційній стратегії аграрних підприємств. По-друге, це галузеві нормативні акти, які формують конкурентне середовище і потребують врахування у інвестиційній стратегії для вибору напрямів формування конкурентних переваг. По-третє, це політика банківських структур та інвестиційних фондів, які визначають умови залучення довгострокових інвестицій, впливаючи на вартість капіталу і можливість диверсифікації джерел інвестування. По-четверте, це наявність дієвих регулятивних структур, які забезпечують дотримання чинного законодавства у сфері охорони прав власності.

Для вдосконалення аграрної політики необхідним є врахування інноваційної компоненти, що дасть можливість посилити внутрішні індикатори господарської діяльності аграрних підприємств на основі формування технологічних, агротехнічних та організаційно-економічними можливостей у інноваційному напрямі. Однією із головних причин низької інноваційної активності вітчизняних аграрних підприємств є відсутність механізмів та інструментів зацікавленості у впровадженні інновацій у аграрне виробництво [1].

Планування інвестиційної стратегії слід розглядати як функціональну складову єдиного процесу стратегічного планування. Водночас тут має місце дуалістична залежність — загальна стратегія обирається, серед іншого, і з урахуванням фінансових можливостей підприємства, в т.ч. його здатності залучити кошти інвесторів. Це потребує аналізу фінансового стану підприємства, його ліквідності й платоспроможності. Необхідно здійснити поглиблений фінансовий аналіз діяльності підприємства за такими пріоритетними сферами: оборотність активів, рівень прибутковості капіталу, ступінь фінансової стійкості підприємства, ліквідність його активів. Це

дасть змогу визначити можливу прибутковість і терміни повернення інвестованих коштів, а також виявити найбільш значимі за фінансовими наслідками інвестиційні ризики.

Рівень фінансової стійкості підприємства окреслює межі інвестиційного ризику, пов'язаного зі структурою формування інвестиційних ресурсів. Оцінка ліквідності активів дає змогу визначити здатність підприємства платити за своїми короткостроковими зобов'язаннями, значить уникнути банкрутства у разі затримки реалізації інвестиційних проектів.

Значне місце у підготовці інвестиційних стратегічних рішень повинен займати аналіз здатності підприємства до освоєння нових технологій, закладених у інвестиційних проектах. Водночас необхідно враховувати й те, які наслідки матиме реалізація підприємством інвестиційної програми для середовища господарювання загалом, щоб оцінити можливі ризики внаслідок протидії з боку зацікавлених осіб. Неодмінною умовою вибору інвестиційної стратегії підприємства має бути адекватна оцінка його інноваційно-інвестиційного потенціалу, причому саме у такому поєднанні.

Прискорений економічний розвиток, структурні, техніко-технологічні та організаційно-економічні зміни, які відбуваються у виробничій діяльності аграрних підприємств є наслідком не стільки глобалізаційних процесів, скільки результатом реалізації науково-технічних та інноваційних розробок, що узагальнюють у собі новітні знання в усіх галузях науки.

Вагому роль у обґрунтуванні інноваційної стратегії відіграє інвестиційний аналіз, який розглядається як процес вивчення та оцінки альтернативних інвестицій та реальних проектів з метою встановлення інвестиційних потреб, вибору та пошуку джерел фінансування, прогнозу фінансової віддачі від нього у вигляді грошових потоків та оцінки його ефективності шляхом зіставлення майбутніх грошових потоків з обсягом інвестицій, що відносяться до певного часу. Інвестиційний аналіз дає змогу не тільки виокремити перспективні, з позицій завдань розвитку інвестиційні проекти, а й визначитися з типом інвестиційного портфеля і вимогами до його формування [2].

Інноваційна діяльність у сільському господарстві – це комплексний процес створення нових або більш продуктивних високоврожайних сортів, поголів'я худоби, елітного насіння, високопродуктивних сільськогосподарських машин і агрегатів, впровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних й управлінських рішень, комерціалізація сучасних споживчих норм. Щоб створити сприятливі умови для інноваційного розвитку аграрного бізнесу в Україні, потрібно ліквідувати фінансову нестабільність сільського господарства, що стримує фінансових інвесторів. Заходи щодо фінансового оздоровлення підприємств АПК повинні стати пріоритетними в державній аграрній політиці.

Можна виділити три стратегічні напрями ресурсно-технологічного оновлення аграрного сектору: створення і застосування технологій і біоресурсів, що сприяють здешевленню вироблюваної продукції; розробка та впровадження технологій і біоресурсів, які дають можливість істотно підвищити якість продуктів харчування та аграрної сировини; створення та використання технологій і основних біологічних засобів виробництва, що забезпечують випуск екологічно чистого продовольства й екологічну аграрну діяльність, переробку її продукції. Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку та використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції [5].

Формування інвестиційної стратегії є невід'ємною частиною економічного розвитку аграрного підприємства, у ході якого його довгострокові цілі узгоджуються з їх ресурсним забезпеченням. Методологічний інструментарій формування інвестиційної стратегії економічного розвитку аграрних підприємств зумовлює необхідність пошуку засобів стимулювання інвестиційної діяльності, спрямованої на зміцнення економіки аграрного сектора, забезпечення стрімкого економічного розвитку його підприємств. Інвестиційні рішення за своєю сутністю завжди є стратегічними, важливо, щоб вони забезпечували розвиток підприємства, збільшували його стійкість до зовнішніх загроз, посилювали ринкові позиції. Проведення аналізу альтернативних інвестиційних проектів для оцінки їх здатності повинно відповідати певним

вимогам. При формуванні інвестиційної стратегії необхідно дотримуватись певних принципів, правил, які окреслюють можливе коло рішень, виходячи насамперед із сутності стратегії як економічної категорії.

Завдання формування інвестиційної стратегії економічного розвитку аграрних підприємств невіддільне від завдань управління його розвитком, оскільки передбачає реалізацію проектів, необхідних для набуття нових якостей, які б зменшували вразливість підприємства до зовнішніх загроз, підвищували конкурентний потенціал, забезпечували його стійкість і здатність посилювати свій вплив на ринкові процеси.

Порівняльний аналіз сучасних поглядів на сутність та можливості управління розвитком підприємства встановлює, що вирішення цього завдання потребує залучення методологічного апарату теорії систем (дослідження підприємства як бізнес-системи), еволюційної теорії та синергетики (дослідження механізму розвитку соціально-економічних систем), неінституціональної економічної теорії (дослідження умов, що впливають на розвиток системи і її здатність до самоорганізації), теорії обмеженої раціональності (для вибору варіантів і напрямів інвестування розвитку) [2].

Здійснення ефективної інноваційної діяльності аграрних підприємств можливо лише за допомогою державної підтримки, яка має здійснюватися через систему економічних механізмів та важелів. Концептуальну модель формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств аграрної сфери, де ключовою складовою є чітке формулювання та визначення цілей діяльності аграрного підприємства, що забезпечить формулювання вірних інноваційних орієнтирів на різних стадіях діяльності. Формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку дасть можливість підвищити конкурентоспроможність продукції агропідприємств, забезпечити стійкі позиції на ринку та підвищити ефективність їх функціонування [6].

Література

1. Афендікова Н.О. Інноваційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах // Економіка та держава. – № 6. – 2016. – С. 32-34.
2. Волчанська Л.В. Формування інвестиційної стратегії економічного розвитку аграрних підприємств // Економіка та держава. – № 6. – 2014. – С. 120-124.
3. Гребеннікова А.А. Розвиток сільського господарства на інноваційній основі <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5338> (дата звернення 14.10.19р.)
4. Кравченко Л.О. Стратегія адаптації аграрного виробництва до умов глобального інноваційно-інвестиційного середовища. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Херсон, МУБІП. – 2013. – 20 с.
5. Писаренко Т.В. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка. – К. : УкрІНТЕІ, 2018. – 98 с.
6. Шаманська О. І. Формування системи інноваційно-орієнтованого розвитку аграрних підприємств // Ефективна економіка. – № 12. – 2016. – С. 123-128.

Колотило М. О.

Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського (Україна)

СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ: РУХ ПО ЕКСПОНЕНТІ

У сучасному вітчизняному філософсько-освітньому дискурсі одним з найбільш актуальних питань є визначення ідеї університету у контексті сучасних глобальних соціокультурних трансформацій. Критичний аналіз світових тенденцій розвитку галузі вищої освіти протягом останніх кількох десятиліть дає достатні підстави для ствердження необхідності переходу від моделі національного університету до такої, що спроможна дати відповідь на низку цивілізаційних викликів, породжених багатомірними процесами глобалізації, інформатизації, масовізації, а також становленням «суспільства ризику» (У. Бек).

Означена теза має відразу кілька аргументів на підтвердження своєї правдивості. По-перше, не слід забувати про трансактуальну соціальну місію вищої освіти, зміст якої полягає у ґрунтовній підготовці чергових генерацій до професійного життя в суспільстві. Імплементация цієї ідеї до реалій сьогодення

засідчує необхідність формування у випускників вітчизняних університетів міжкультурної компетентності як спроможності реалізувати себе як фахівця в сучасному глобальному мультикультурному інформаційному просторі, де проведення чіткої демаркаційної лінії між «нашим» і «не нашим» стало практично неможливим. Уміння людини здійснювати свою професійну діяльність в оптиці загальносвітових процесів є критично важливим як для особистісно-професійного зростання особистості, так і запобігання наростання кризових соціальних станів на рівні окремих країн та світу в цілому.

Інший аргумент натомість апелює до сутності самого університету з точки зору його освітньо-виховної місії. У цьому аспекті цікавою є думка вітчизняного дослідника М. Винницького, який зазначає наступне: «Хороший університет не може бути відображенням держави. Якщо він стає таким, то це означає, що він втрачає свою фундаментальну функцію генератора критичного мислення. Держава за визначенням є ієрархічною структурою і, можливо, мусить такою бути. А середовище університету повинне бути антитезою ієрархії» [2]. Зазначена теза вказує на принципову відмінність онтологій держави та університету, що дозволяла обом інституціям виконувати їх історично-визначені суспільні завдання по відношенню до людини та суспільства. Університет традиційно покликаний виконувати функцію «форпосту» інтелектуальної свободи і підтримання вищезазначеного «гомеостазу» є критично важливим, на наш погляд, оскільки втрата інтелектуальної автономії університетом мала свої негативні наслідки, зокрема, в існуванні волюнтаристичних політичних режимів, де модус критичного мислення громадян опинявся на маргінесі їх громадянського життя.

Констатація необхідності перебудови вітчизняних університетів потребує розгортання рефлексії щодо перспективної моделі їх розвитку, де мають бути враховані цивілізаційні виклики сучасності. Філософсько-освітній дискурс пропонує такі моделі як «глобальні онлайн-університети», «глобальні дослідницькі університети», «університети-консорціуми», «підприємливі університети» тощо. Безумовно, кожна зі згаданих моделей, перелік яких не претендує на вичерпність, потребує більш глибокого різнобічного дослідження, що не є можливим в рамках цієї роботи. Натомість Вашій увазі пропонується модель університетів, що є універсальною за своїм характером в тій частині, що може бути високоефективною в умовах прискореного технологічного розвитку суспільства. Мова йде про модель університету як експоненційної організації, провідними характеристиками якої, на думку авторів концепту експоненційної організації [1], стають високий рівень застосування технологічної компоненти, адаптивність (гнучкість) та залученість в життя суспільства.

Філософія такого університету, опосередкована професійною діяльністю викладачів та інших членів академічної спільноти, має ґрунтуватися на наступному питанні: «Чи здійснюєте Ви у своїй діяльності щось, що змінить світ на краще?». Сформульована відповідь є смислоутворюючим фактором функціонування освітнього закладу, визначає його ціннісне поле та концептуалізує ідею університету, відповідну до тих викликів, перед якими постають заклади вищої школи у всьому світі. У разі якщо відповідь є негативною, то такому університетові слід переосмислити, насамперед, аксіологічні засади свого функціонування на користь дієвої участі у вирішенні актуальних національних/глобальних проблем, адже саме через механізм перманентного запитування сучасним університетам буде під силу не лише не зникнути з освітньої мапи світу, але й продовжувати власний поступальний розвиток як освітньо-наукова інституція з ясним баченням своєї суспільної ролі.

В який спосіб можлива реалізація університетом своєї ролі актора суспільних змін? Відповідно до моделі експоненційної організації, основний акцент має бути поставлений на застосування технологій у всіх аспектах комплексної діяльності закладу освіти: від філософії через зміст освіти до застосовуваних навчально-виховних методик. Наголос на всепроникній ролі технології не є даниною моди, а вказує на необхідність суголосся між засадами функціонування університетів та факторами, що знаходяться в основі сучасного цивілізаційного розвитку, і визначатимуть його тривалий історичний час. Мова йде про технології, що перебуваючи у постійному саморозвитку, трансформують спершу промисловість, а за тим решту галузей економіки, політичне, соціальне та культурне життя суспільства. Відповідно, той університет, що не враховує основоположні чинники цивілізаційного поступу, а обирає шлях «вежі зі слонової кістки», приречений на зникнення в своїй теперішній формі.

Експоненційна організація, ріст та розвиток якої детермінований рівнем та масштабом використання технологій, при визначенні запобіжників від саморуйнування, не спирається на такі показники як вік, розмір, репутація, обсяги виробництва, адже у сучасному світі вони не можуть більше виступати гарантом її збереження. Такі організації зі світовим ім'ям як Motorola, Kodak, Polaroid, Nokia, Symbian, у минулому

не змігши дати відповідь на виклик технологічного прогресу, не витримали конкуренції зі сторони маловідомих на той час Facebook, Apple, Android, Instagram і фактично зникли зі світового ринку мобільної телефонії та фотозйомки. Сучасні університети відчувають на собі наступальний тиск зі сторони таких освітніх агентів як масові онлайн-курси на кшталт edX чи Coursera, що є яскравими представниками експоненційних організацій, а тому лише інкорпорувавши технологічний фактор в організаційну та змістовну складові діяльності, ці класичні заклади освіти продовжать свій рух.

В основі діяльності класичної експоненційної організації є орієнтація на динамічність, інтелект, мінімізацію людських ресурсів, інформаційні технології, що дають можливість запропонувати товар, послугу якомога більшій аудиторії. Організації цього типу усвідомлюють той факт, що зміни є єдиною константою у сучасному світі, а тому здатність адаптуватися до них, з однієї сторони, і працювати з перманентно оновлюваною інформацією, з іншої, є надійним інструментом їх розвитку. У випадку з університетами, на наш погляд, доцільно звертати увагу на зростання ефективності навчального процесу в умовах перманентних змін в змісті навчального та наукового матеріалу, а також на розробку гнучкої організаційної структури закладу освіти та системи його комунікації із зовнішнім середовищем. Доцільним є максимально можливе представлення результатів наукової та освітньої діяльності у віртуальному просторі; відмова від формування та підтримання нераціонально громіздких штатів кафедр та факультетів на користь формування таких педагогічних колективів, що через фактор масовості не будуть втрачати власну інноваційність і гнучкість, властиві для кожного педагога поодиночі.

Експоненційний розвиток стосовно організацій передбачає занурення у життя суспільства, що одразу вказує на кілька аспектів їх діяльності: максимально можливу участь у вирішенні наявних суспільних проблем на національному та світовому рівнях (залучення до соціальних, екологічних проєктів, зокрема), а також присутність організації у віртуальному просторі з метою розвитку і підтримання комунікаційного каналу зі світом. Стосовно університетів, мова йде про імплементацію цих положень до змісту їх діяльності, що для лівової частки вітчизняних університетів лишається нагальною проблемою.

Пошуки прийнятних моделей сучасних університетів є актуальним питанням порядку денного університетської освіти у світі, та в Україні зокрема. Представлені у даному тексті аспекти експоненційної моделі організації у її стосунку до університету не вичерпують собою весь їх наявний перелік, а тому дослідження можливості імплементації цієї моделі в тій чи іншій мірі до закладів вищої освіти триватиме.

Література

1. Исмаил С. Взрывной рост. Почему экспоненциальные организации в десятки раз продуктивнее вашей (и что с этим делать) / С. Исмаил, М. Мэлоун, Ю. ван Геест. – Москва: Альпина Паблицер, 2017. – 394 с.
2. Україні потрібно відійти від концепту національного університету [Електронний ресурс]: [інтерв'ю з радником Міністра освіти і науки України М. Винницьким / підгот. О. Левантович]. – Назва з екрану. – Режим доступу: <https://theukrainians.org/mykhailo-vynnytskyi/>. – Дата звернення: 16.11.19.

*Костючков С. К.
Херсонський державний університет (Україна)*

КОСМОГОНІЧНИЙ ДАРВІНІЗМ: ФІЛОСОФІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ВСЕСВІТУ

В усі періоди розвитку земної цивілізації питання створення Всесвіту, його масштабів, хронопросторової континуальності, фінальності або інфінітивності – шукали відповіді з боку найвидатніших мислителів кожної історичної епохи. Одвічними є питання: звідки та яким чином з'явилося все те, що існує навколо? Якими законами керується той механізм (якщо він є), завдяки якому, за словами Шекспіра, «весь світ обертається»? Чи є Всесвіт явищем перфектним, утвореним кимось «раз і назавжди», або він еволюціонує під впливом непізнаних людиною закономірностей, обставин і чинників? Як виникло життя на Землі, чи є воно феноменом граничним або афілійованим із вічним Універсумом; чи можливе життя на інших небесних тілах Всесвіту та як буде (якщо буде) земна людина комунікувати з представниками інопланетного розуму? Звідки на нашій планеті з'явився *Homo sapiens*, чи є в нього майбутнє та яким буде його роль у процесі подальшого світорозвитку? Актуальність зазначених питань у XXI столітті

зумовлено потребою пошуку нових підходів до аналізу, зокрема, ключових сюжетів картини творення світу з урахуванням новітніх філософських і наукових дискурсів. Перед філософами і дослідниками в галузях природничих наук – фізиками, біологами, астрономами, постало завдання ґрунтовного переосмислення світоглядних позицій, що фундуються на століттями акумульованих природничо-наукових постулатах. Подібне переосмислення, як бачиться, є результатом рефлексії на новітні знання людини щодо світу і Всесвіту, які в умовах сучасності потребують широкої, докорінної ревізії. Роздуми філософів призвели до генерування принципово нових світоглядно-моральних, гуманітарно-духовних та аксіологічно-культурних ідей щодо бачення нової архітектури сучасного наукового знання щодо обмеженого безпосереднім спостереженням світу і нічим не обмеженого Всесвіту. Традиційно філософія має на меті спроби пояснення вічного з позицій сьогодення, створення раціональними засобами максимально узагальненої картини світу та встановлення місця і ролі людини у Всесвіті. Сучасна філософія має, серед інших завдань, завдання більш тісної імплікації з науковою проблематикою, в епіцентрі якої – інтенція до створення цілісної картини світу, покликаної слугувати людині для орієнтації в цьому світові у відповідності до моральних імперативів, духовних запитів та ціннісних преференцій. Втім, філософія не прагне узурпувати «прерогативні» позиції науки, не намагається корегувати її умовиводи; вона діє в речисі генералізованої конгеніальності – прагне зайняти світоглядну та ціннісно-орієнтуючу позиції розгляду процесів і явищ, у сутність яких прагне заглибитися людина-дослідник. Завдання філософії постає в тому, щоб своїм «віщим оком» постійно бачити й, відповідно, орієнтувати науку на систему об'єктивних зв'язків, утворюючих простір людського буття і людського знання; іншими словами, філософія виконує прогностичну, орієнтувальну й конвергуючу роль відносно корпусу природничих наук. Втім, ані філософія, ані релігія, ані наука, ані мистецтво протягом століть не створили універсального пізнавального інструментарію, застосування якого дозволило б розглядати Всесвіт у всій його багатовимірності, поліформатності й невичерпності.

Чим більше людина пізнає Всесвіт, тим більше вона схиляється перед його безмежною величчю, красою та досконалістю; варто тільки уявити – якщо б елементарні частки ініціально були б мінімально відмінними від наявних – зовсім іншими були б фундаментальні закони природи, життя могло б і не виникнути, а відтак – під великим питанням і факт появи на планеті Земля мислячих істот, діяльність яких так змінило за тисячоліття обличчя самої планети! Звернення до теми Всесвіту як естетичного символу обумовлено протиріччями, що закономірно виникають у доволі широких межах самого трактування Всесвіту в контекстах природничих і богословських наук, філософії та культури, формуючи розгорнуту галерею «вічних образів» Прекрасного, Безмежного й Непізнаного. Вже в епоху Античності мислителі об'єднували Всесвіт (Космос) і Красу, при цьому естетичні мотиви античної філософії були тісно пов'язаними з міфологічним світоглядом; формування наукового знання в Стародавній Греції було активізовано натурфілософським осмисленням світу, а синкретизм (цілісність) філософського знання обумовлював розуміння природи як єдиного цілого, побудованого із взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів. У світоглядній традиції античного світу Космос не тільки був населений живими істотами різного рівня організації, але й сам набував змісту живого створіння. Адже наш космос, писав Платон в «Тімеї», прийнявши в себе смертні й безсмертні живі істоти та наповнивши себе ними, став видимою живою істотою. Однак навіть серед класичних авторів, підкреслюють сучасні дослідники [2], існували ґрунтовні протиріччя: онтологія та космогонія давньогрецьких атомістів були протилежними платонівським. У подальші століття онтологічні та космологічні контексти щодо походження видів ніколи не існували в консенсусному просторі; й сьогодні продовжуються дискусії відносно «вічних» питань – про випадковість, порядок, необхідність та цілі в земній природі й ширше – в усьому Всесвіті.

Концепція цілісної картини світу природно трансформувалася в абстрактну – філософську – модель, яка дає допитливому розуму можливість зрозуміти внутрішні закономірності саморозвитку Всесвіту; при чому поняття картини світу, знаходячись поза сферою природничих наук, містить у собі положення щодо дискретності, системності й структурності Всесвіту та є, по суті, поняттям природничим. Аналогізуючи об'єкти Всесвіту з живими істотами, мислителі, спираючись на потужний пул наукового знання XIX – XX століть, прийшли до висновку щодо

еволюції структурних елементів Всесвіту: зірок, туманностей, квазарів, планет, одна з яких – Земля, стала колыскою розумного життя. Видатний український дослідник В. Вернадський [1] вважав діяльність усієї сукупності живих організмів та людської спільноти потужною геологічною силою; в своїх творах мислитель наголошував на тому, що біосфера неодмінно переходить у новий якісний стан – ноосферу або сферу розуму. Модель, запропонована Вернадським, принципово по новому демонструє стан Всесвіту, обґрунтовує положення щодо того, що концепт «простір – час» має власний об'єктивний початок та, відповідно, свій закономірний кінець: Всесвіт або загине в гравітаційному колапсі або «речовина – випромінювання» буде піддано дисипації в «просторі – часі», який буде постійно й нескінченно розтягатися.

Теоретичні розвідки В. Вернадського набули подальшого розвитку у наукових пошуках сучасних дослідників проблем Всесвіту, зокрема – його еволюції. Космогонічний дарвінізм – саме таку назву отримало вчення сучасного американського фізика-теоретика Лі Смоліна, автора фундаментальних творів «Життя Космосу», «Три шляхи до квантової гравітації», «Проблеми з фізикою», «Що таке час?» та інших. Космогонія вивчає, як відомо, Всесвіт у контексті джерел його генези, але до чого тут дарвінізм, як вчення про походження та розвиток видів рослин і тварин шляхом штучного добору? Залишимо поза увагою даного контексту сучасний стан дарвінізму, який активізував появу цілої плеяди альтернативних теорій, як традиційних – ламаркізму, номогенезу, ортогенезу, сальтаціонізму, так і відносно нових – нейтралістської теорії еволюції, теорії переривчастої рівноваги, інформаційної теорії біосфери тощо. Пристосованість рослин і тварин до умов навколишнього середовища не були логічно пояснюваними до появи теорії Дарвіна (як би ми не ставилися до неї сьогодні); еволюція Всесвіту також потребує своєї теорії – заявив Лі Смолін. За Дарвіном, живі організми піддаються невизначеній спадковій мінливості, в межах виду з'являються особини, «оснащені» ознаками, які роблять їх непристосованими до умов середовища; відтак – природний добір безжально елімінує такі особини, а в інших випадках, відповідно до зовнішніх умов – призводить до розквіту «оптимізованих» популяцій. Лі Смолін є автором ідеї «розмноження всесвітів» або теорії космологічного (все ж таки, на нашу думку, космогонічного) природного добору. Його ідея полягає в тому, що всесвіти є множинними, вони розмножуються подібно до живих істот, піддаються мінливості, відтак – філіальний всесвіт може відрізнятись від патріального за рядом ознак. Учений наполягає на існуванні такого собі космогонічного відбору, який діє на кшталт дарвінівського в живій природі: «непридатні» всесвіти зникають, а «озброєні» комплексом оптимізуємих ознак – залишаються та еволюціонують. Для того, щоб матеріальний всесвіт «породив» інший, необхідною є наявність особливого органу, відповідального за «розмноження». Роль таких органів американський учений відводить чорним дірам – особливим просторово-часовим областям із надзвичайно потужним гравітаційним тяжінням, подолати яке не можуть навіть об'єкти, що рухаються зі швидкістю світла. Саме чорна діра є свого роду ембріоном всесвіту, хоча й залишається невирішеним цілком питання щодо подальшої долі патріальних, ініціальних всесвітів. Лі Смолін зауважує, що у підсумку космогонічного природного добору всі народжені всесвіти не відрізняються один від одного, отже – наш Всесвіт такий самий, як інші? Де ж різноманіття форм, яким характеризується світ живих організмів планети Земля? В подібному контексті «космогонічний дарвінізм» певним чином йде врозріз відносно теорії еволюції в класичному її вигляді: біологи стверджують, що еволюція має результатом багатоманітність форм, причому таких, які безумовно систематизуються – адже їх поєднує генетична спільність. На захист своєї теорії Лі Смолін висуває положення про невизначену мінливість елементарних часток, яка саме і є джерелом розмаїття новоутворених всесвітів. Опоненти Лі Смоліна, погоджуючись із ним у сенсі прямої залежності між кількістю чорних дір та ступенем активності творення світу, підкреслюють необґрунтованість перенесення законів розвитку живої природи на об'єкти Всесвіту. Для живих організмів характерною є боротьба за існування, цілком пояснювана обмеженістю ресурсів, життєвого простору тощо, але боротьба за існування серед новонароджених всесвітів вбачається очевидним нонсенсом. Всесвіти не реагують на зовнішні подразники, між ними немає (принаймні, за даними сучасної науки) обміну речовинами, енергією, інформацією, відсутній дефіцит харчових ресурсів, територій та інших обмежуючих факторів. Дійсно, прямолінійні аналогії біологічних об'єктів і космічних тіл навряд чи є коректними, але

варіабельність теорії еволюції робить можливим процес вироблення єдиного когнітивного патерну, алгоритму пізнання реальності. Подібний універсальний алгоритм цілком припустимо використовувати для будь-яких небіологічних об'єктів.

Теорія космогонічного дарвінізму намагається пояснити, чи є незмінними закони фізики та наскільки вони є істинними, чи можна зрозуміти Всесвіт як єдину систему, як дещо більше, ніж суму його частин? Актуальною вбачається нова космологічна картина, яка б містила нові композиційні рішення, новий колорит і нові сюжети. У книзі «Життя Космосу» Лі Смолін підкреслює: «Докази цієї нової картини космології виходять із декількох відмінних напрямів і джерел. Перш за все, це нова інформація щодо організації всесвіту, яку астрономи і космологи отримують в останні часи. Крім простого факту, що всесвіт розвивається та змінюється, ми з'ясуємо, що живемо у світі, який є набагато динамічним, набагато більш складним структурно, ніж ми раніше уявляли. Більш того, ми зараз стикаємося зі спостереженнями, які, за умови, що нинішні теорії є достовірними, розширять наш погляд на всесвіт до значних частин його, які можна бачити, а також початку його від самого початку. Астрономія починає робити те, про що тільки могли мріяти попередні покоління вчених, про те, щоб дати нам уяву про весь всесвіт» [3, с. 12].

Сучасна людина все уважніше і допитливіше вдивляється в майбутнє, вона вже не може не замислюватися над проблемою свого місця на планеті та місця планети у Всесвіті, але без ґрунтового знання людина нездатна керувати навіть самою собою в сучасному світі. Філософські роздуми про себе, про оточуючий світ в найвеличніших його проявах, дають можливість *Людині розумній* теоретично пояснити нелогічну логіку матерії, із якої побудовано живу і неживу природу, космічні тіла, планетні системи, нарешті сам Всесвіт, який або є явищем, утвореним «раз і навічно», або таким, що еволюціонує під впливом непізнаних людиною закономірностей та механізмів. Чи є майбутнє у теорії космогонічного дарвінізму – питання відкрите, відповіді на нього почнуть з'являтися вже в недалекому майбутньому.

Література

1. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1988. – 520 с.
2. Hodge M. J. S. Before and After Darwin: Origins, Species, Cosmogonies, and Ontologies / M. J. S. Hodge. – Abingdon: Routledge, 2019. – 362 p.
3. Smolin L. The life of the cosmos / L. Smolin. – N. Y. Oxford University Press, 1997. – 358 p.

Кривицька Є. О.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Філософія соціальної роботи – ідеологія соціальної діяльності, основою якої є цінності та ідеали, що еволюційно сформувалися у процесі діяльності; колективне уявлення об'єднаних певними знаннями, єдиними вимогами до своєї професії людей стосовно суспільних і професійних принципів, норм, цінностей.

Соціальна робота як наука і навчальна дисципліна сформувалась на межі філософії, соціології, психології, педагогіки, що визначає її інтегративний, міждисциплінарний характер. Вона характеризується розмаїттям форм знання: емпіричні факти, події та їх опис, систематизація, закономірності й тенденції; принципи і методи досягнення поставлених цілей; гіпотези, системи поглядів, що різняться типом і ступенем спільності тощо. Вони організуються у єдину науку завдяки фундаментальним основам філософським ідеям і принципам.

Філософія є формою суспільної свідомості, спрямованою на формування світогляду, системи ідей, поглядів на світ і місце людини в ньому. Загальнотеоретичні положення філософії відіграють роль методологічної основи при вирішенні окремих питань соціальної роботи на науковому рівні. Предметом вивчення при цьому є соціальні відносини, що функціонують у соціальній сфері суспільства і розглядаються у контексті всієї сукупності суспільних відносин, у тому числі

економічних, політичних, моральнодуховних

Взагалі соціальна робота послуговується такими універсальними філософськими категоріями, як людина, соціум, свобода, гуманізм, конфлікт, соціальний час і простір, суспільна діяльність та ін. Вона також пов'язана з постійним аналізом, систематизацією емпіричних фактів, для узагальнення яких спирається на філософські ідеї щодо різних аспектів людського буття (сене, спосіб життя, права людини, правова свідомість тощо), пізнання навколишньої дійсності, взаємозв'язку різноманітних процесів і явищ. У своїй діяльності соціальні працівники спираються на філософське розуміння людини як унікальної, відкритої, інтернаціональної (цілеспрямовано залученої до певної діяльності, до довкілля), амбівалентної (яка може одночасно мати сильні протилежні почуття), здатної до самопізнання та саморозвитку. Рушієм соціального розвитку людини є протиріччя між зростаючими потребами та реальними можливостями їх задоволення. Важливим для соціальної роботи є розуміння того, що стабільні періоди розвитку чергуються з нестабільними, які наступають як перехідні етапи і несуть у собі можливості якісних перетворень особистості.

Соціальна робота також застосовує філософські принципи до аналізу соціальних груп, спільнот, соціальних інститутів, особистості тощо. До таких принципів належать:

1) принцип детермінізму (висвітлює причинну зумовленість соціальних явищ економічними й політичними чинниками, що визначають стан суспільних відносин, специфіку їх формування і прояву);

2) принцип гносеологічного підходу (орієнтує на ретельне вивчення і порівняння соціально-історичних особливостей процесів у суспільстві, допомагає з'ясувати їх специфіку, тенденції розвитку і закономірності);

3) принцип особистісного підходу (при вивченні соціальних процесів вимагає врахування ціннісних орієнтацій, думок, почуттів та потреб конкретної людини);

4) принцип єдності свідомості і діяльності (озброєє соціальну роботу правильним розумінням сутності різновидів діяльності, до якої залучений клієнт, впливу рівня свідомості на неї, її форми та наслідки).

Основні теоретичні концепти філософії соціальної роботи – гуманізм, позитивізм, утопізм, професіоналізм. Фундаментальною основою і духовноморальним виміром соціальної роботи є гуманізм як одне із надбань людства у процесі його розвитку.

Гуманізм (лат. *humanus* – людський, людський) – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність; людяність, почуття любові до людини, повага до її гідності.

Реалізується гуманізм у процесі спілкування і діяльності через сприяння, допомогу, співучасть, підтримку, повагу до особистості. Поставивши людину в центр соціального буття, гуманізм осмислює явища, процеси, факти від і для людини.

Вплив соціального працівника на долю клієнта та значимість соціального результату діяльності вимагають від нього постійної готовності до певної (встановленої професійними нормами) поведінки, конкретних дій, відносин. Усвідомлення свого професійного обов'язку вимагає від соціального працівника самовіддачі в досягненні цілей і вирішенні завдань, що поставлені перед ним суспільством, державою. Професійні вимоги до особистості соціального працівника жорстко детермінують спеціаліста в усіх його діях. Проте соціальний працівник може та повинен залишатися активним суб'єктом своєї діяльності, а отже, мати своє власне «Я», бути різносторонньою особистістю, яка живе повним життям. Соціальний працівник, як і його клієнт, як будь-яка людина, має право на щастя, розвиток, планування свого життя за власним розсудом.

Суттєво збагатила розуміння фахової соціальної роботи філософія професіоналізму, основою якої є гуманістичні й ідеалістичні ідеали та принципи, орієнтація на задоволення потреб людини, розвиток її потенційних здібностей, підвищення добробуту, досягнення соціальної справедливості. Філософія професіоналізму – система ідей, згідно з якими соціальна діяльність, пов'язана з людиною, завжди спрямована на створення і забезпечення ефективної взаємодії індивіда і суспільства, їх взаємну самореалізацію.

Ця філософська система налаштовує соціальну роботу на подолання об'єктивних для людини суспільних перешкод, створення для неї умов, які б сприяли менш болісному освоєнню життєвих ситуацій. У зв'язку з цим діяльність соціальних працівників слід спрямовувати на підвищення

здатності людей приймати рішення, долати проблеми, підтримувати зв'язок з життєвим світом суспільства (послуги, ресурси, допомога), бути залученими до соціальної політики суспільства.

Отже, можна дійти висновку, що роль філософії в загальнокультурній і професійній підготовці соціальних працівників багатогранна. Крім продукування знань про різноманітні аспекти поведінки людини і функціонування суспільства, вона виховує здатність до рефлексії та саморефлексії, тобто вміння піддавати мисленнєвому аналізу різні аспекти дійсності, насамперед власну поведінку, почуття й емоційні прояви. Аналіз літератури засвідчує, що філософія надає правильний вимір роздумам і судженням соціальних працівників, допомагає оволодіти логічним інструментарієм для адекватної оцінки світу і місця людини в ньому.

Історія професійної соціальної роботи доводить, що діяльність соціальних працівників спирається не тільки на особисті і професійні принципи, моральні норми, які є основою сучасної філософії соціальної роботи. Для цього фаху важливе оперття на загальнолюдські цінності та ідеали побудови суспільства, більш справедливого до громадян, які перебувають у невідповідному, вразливому становищі порівняно з іншими, де кожна людина має всі необхідні права і може їх реалізувати, в тому числі і за допомогою соціальних працівників.

У своїй практичній діяльності соціальні працівники мають справу з людиною, відносинами між особистістю і колективом, соціальними групами. Ключовим призначенням їхньої діяльності є вдосконалення людських відносин, втілення в життя високих гуманістичних ідеалів. Саме у розвитку й утвердженні ідеї гуманізму реалізується тісний зв'язок соціальної роботи з філософською проблематикою.

Література

1. Смаранчук Я. І. Філософія у сфері соціальної роботи [Електронний ресурс] / Яна Іванівна Смаранчук // Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України Тернопільський національний економічний університет. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1302/1/.pdf>

2. Поліщук В. А. Професійно-етичні цінності соціальної роботи в сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / Віра Аркадіївна Поліщук // Серія “Педагогіка, соціальна робота“. Випуск 23 – Режим доступу до ресурсу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6335/1/.pdf>.

3. Лекційний матеріал тема 7. Соціальна філософія [Електронний ресурс]// Національна академія Внутрішніх Справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. Мультимедійний навчальний посібник. Філософія. – Режим доступу до ресурсу: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/filosofia-30012017/lection/.html>.

Кругляк М. Е.

Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

ПОГЛЯД НА РЕЛІГІЮ У ТВОРЧОСТІ ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА

Ерік-Емманюель Шмітт (нар. 1960 р.) – сучасний французький і бельгійський письменник, драматург і філософ, дослідник творчості Дідро, що проживає в Бельгії. Як письменник, він став відомим у 1991 році після публікації п'єси «Ніч у Валоні». Світову славу Шмітту приніс сценарій «Відвідувач» (1993). Твори письменника перекладено 46 мовами світу та інсценовано у 50 країнах [8]

У художньому світі Еріка-Емманюеля Шмітта читач має знайти відповідь на питання: бути чи не бути з Богом. Так, у повісті «Діти Ноя» семирічний Жозеф вирішує стати католиком, а в книжці «Пан Ібрагім та квіти Корану» підліток Мойсей (Момо) пізнає основи мусульманської віри. Обоє – євреї, але якщо для Жозефа юдаїзм є ще не усвідомленою стихією, з якої його жорстоко вихоплює воєнне лихоліття, то для Момо це вже повсякденність без жодної сакральності. «Діти Ноя» (2004) і «Пан Ібрагім...» (2001) становлять так звані «Цикл про Невидиме». Це гексалогія, розпочата 1997 року повістю «Міларепа», продовжена шедеврами «Оскар і пані в рожевому» (2002) і «Борець сумо, що ніяк не міг погладшати» (2009) та завершена 2012 року книгою «Десять дітей, яких пані Мінг не мала» [7].

Утім, Шмітт – насамперед драматург. Його твори є в репертуарі Театру імені Івана Франка. П'єса «Пан Ібрагім...» мала шалений успіх у Франції та Німеччині. А у 2003 році її було екранізовано. Головного героя Ібрагіма зіграв неперевершений Омар Шаріф, за що й отримав невдовзі «Сезар» за найкращу чоловічу роль. Перероблена у повість, 2004 року вона розійшлася нечуванним накладом: 250 тис. у Франції і 300 тис. в Німеччині [3].

Поштовхом до написання «Циклу про Невидиме» стала релігійна ситуація в сучасній Західній Європі, зокрема, у Франції. Е.-Е. Шмітт зазначає: «Я сам народився в монолітній – з духовного погляду – Франції. Ти або християнин, або не християнин... Третього варіанту не було. А тепер у Франції живе близько п'яти мільйонів мусульман. Євреї ж (а їх завжди в нас було багато) відчувають дискомфорт через таку кількість сповідників ісламу. А ще насувається хвиля буддизму. Не слід забувати й про атеїзм, що останнім часом стає войовничим... Природно, в такій багатолікій країні не можна вимагати, щоб усі стали іудеями чи мусульманами. Єдине рішення – навчитися жити разом». Отож, «Цикл про Невидиме» охоплює основні релігії світу: тибетський буддизм – у «Міларепі», суфійський іслам – в «Пані Ібрагімі...», християнство – в «Оскарі і пані в рожевому», іудаїзм – у «Дітях Ноя», дзен-буддизм – у «Борці сумо, що ніяк не міг погладшати», конфуціанство – в «Десятьох дітях, яких пані Мінг не мала» [1].

Історія повісті «Діти Ноя» зіткана з безлічі ниток. Це ніби історія-пазл. Тут ви знайдете і час воєнного лихоліття, й почуття утисків нації, й становлення релігійного світогляду, й прості людські вчинки. Дія повісті відбувається в роки Другої світової війни. Католицький священник у пансіоні рятує від нацистів єврейських дітей. Один з них, маленький єврейський хлопчик Жозеф, власне, і розповідає цю історію. Йому довелося розлучитися із батьками для власної безпеки. Одним із людей, яких випало зустріти на непростому шляху життя, виявився отець Понс – священник, який організував невеликий дитячий пансіон, де він переховує єврейських дітей. Для них він став батьком і наставником. Шмітт порівнює отця Понса та його вихованців із героями біблійних переказів. Воно й не дивно, адже герої Жовтої Вілли так само рятувалися від нацистів, сидючи в покинутій каплиці, як і Ной зі своїм сімейством та іншими «пасажирами» рятувалися від потопу в ковчегу [6]. Мета Понса – підтримувати єврейську культуру і передавати її цим врятованим дітям, щоб вони ніколи не втратили свою ідентичність. У склепі під церквою отець Понс реконструював таємну синагогу, де вивчає тексти Тори, Каббали та рабинів під нічними годинниками. Тут також знаходиться його колекція релігійних предметів. Він самотужки опановує іврит й основи релігії й культури єврейського народу. Тому коли маленький Жозеф, зачувши чарівні звуки органу в соборі й побачивши пишноту християнського храму, щиро бажає прийняти католицизм, Понс із жахом його відмовляє. Зберегти хоч найменшу частку земної цивілізації – юдейську, німецьку чи палестинську – ось гідна людини мета. Зауважимо, що сам автор належить трьом країнам: Німеччині, бо за походженням є німцем, Франції, де виріс і зробив блискучу літературну кар'єру, нарешті, – Бельгії, до якої перебрався жити й громадянином якої є дотепер. Бельгія – країна багатонаціональна, тож справжня вартість кожної етнічної частинки єдиного народу тут відчувається як ніде [2].

Отець Понс зібрав не тільки «єврейську» колекцію. У нього знаходилися купи предметів американських індіанців, в'єтнамців, тибетців. Жозеф стає гідним учнем свого навчителя: він цінує предмети не за їхні назви, а за зміст. Людей також. Тому багато років потому, коли його джип проїздить повз палестинський будинок, він наказує зупинити автівку й підбирає із землі хустку палестинців. «Що ти робиш?» – здивовано спитав Руді. – «Починаю збирати колекцію» [4, с. 208].

У квітні 2013 року Е.-Е. Шмітт відвідав Україну. В інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» він поділився думками про сутність релігії в сучасному суспільстві: «Толерантність корениться не в християнстві, а в іудаїзмі. Адже саме в юдейській релігії поняття «повага до Іншого» є основним. Іудеї зобов'язані поважати інших, християни – любити. Для мене християни – це своєрідні сентиментальні євреї... Гадаю, толерантність – новітня форма гуманізму. Я сам – войовничий гуманіст. Коли пишу про релігії, то пишу не як клерикал чи віруючий, а як гуманіст, і релігіями цікавлюся лише остільки, оскільки цікавлюся людьми, а не тому, що намагаюся пізнати Бога... Усім нам потрібен смисл, усе має набувати смислу – любов, смерть, хвороба. А смислом усі події і явища наділяє людина. Основні ж «постачальники» смислу – релігії та духовні вчення.

Звідси й мій інтерес до релігій... А мета гуманізму – активна толерантність. Що ж таке толерантність? Це прагнення уникнути можливих неприємних відчуттів при зіткненні з Іншими» [1].

В інтерв'ю 2010 року Ерік-Емманюель зазначає: «...Мій погляд на релігії аж ніяк не релігійний. Це здоровий інтерес, погляд людини, яку цікавить, що думають інші люди. Я намагаюся показати, що, незважаючи на видимі відмінності, всі релігії мають спільне серце – щось на кшталт корпусу всім зрозумілих послань. Адже не лише всі люди на всіх континентах ставлять собі однакові запитання, а й відповіді часом бувають схожі, взаємозамінні. Тому крамаря-мусульманина з повісті «Пан Ібрагім і квіти Корану» цілком можна вважати мудрим – байдуже, юдей ви, католик чи атеїст» [3].

У пізніших виступах письменник наголошував на тому, що «мати якусь одну релігійну переконаність – це не володіти всією істиною: нею не є жодна релігія...», «релігія - це цінності, до яких ми примикаємо, які приймаємо», «всі ми брати в невіданні. І від імені цього невідання повинні приймати ті висновки, які роблять ті чи інші релігії» [5].

Що ж хвилює мес'є Шмітта зараз? Як і його персонаж отець Понс, він збирає колекцію. Письменник зазначає: «Сьогодні захищати треба сам гуманізм. Усьому світу загрожує байдужість. Повсюдно панують песимізм, цинізм і нігілізм. Особистість уже нічого не важить, її притлумили важливіші структури: економіка зростання, дикий капіталізм, фінансова ненажерність, дріб'язковість. Так, я збираю колекцію. На жаль, це колекція якостей, які мені хотілося б уберегти від небуття: мужність, оптимізм, шляхетність, співчуття, толерантність. Збираю також твори, які містять ці якості: літературні, музичні, філософські. Треба рятувати уявлення про довершену людину (гуманізм) і його носій (культуру).

Сьогодні як ніколи потрібна толерантність, адже світ різнобарвніший, менш сірий, менш одноманітний, ніж раніше; він став схожим на строкате вбрання Арлекіна. Одне суспільство містить різні кольори шкіри, географічно різних за походженням людей, абсолютно протилежні релігії. Щоби жити разом, треба не гнати, а розуміти, пізнавати одне одного, розвивати в собі цікавість. Це можна робити через романи, п'єси і фільми» [3].

Література

1. Рябчий І. Ерік-Еммануель Шмітт: «Я – войовничий гуманіст». URL: https://dt.ua/CULTURE/erik-emmanuel-shmitt-ya-voynovnichiy-gumanist_.html (дата звернення: 18.11.2019).

2. Рябчий І. Де пахне щастям? URL: <http://litakcent.com/2010/02/01/de-pahne-schastjam/> (дата звернення: 18.11.2019).

3. Рябчий І. Світ очима дитини. URL: <https://m.tyzhden.ua/publication/4277> (дата звернення: 18.11.2019).

4. Шмітт Э.-Э. Оскар и Розовая Дама: повести. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2018. 320 с.

5. Эрик-Эмманюэль Шмитт: «Все мы братья в неведении». URL: <http://ptj.spb.ru/archive/78/parallels-and-meridians/erik-emmanuuel-shmitt-vse-mybratya-vnevedenii/> (дата звернення: 18.11.2019).

6. Эрик-Эмманюэль Шмитт «Дети Ноя»: повесть о христианстве, иудаизме, холокосте и спасении. URL: <https://www.invictory.org/articles/reviews/books/4026-erik-emmanuuel-shmitt-deti-noya-povest-o-hristianstve-iudaizme-holokoste-i-spasenii> (дата звернення: 18.11.2019).

7. Literature. URL: <https://www.eric-emmanuel-schmitt.com/literature.cfm?nomenclatureId=1816&catalogid=794#> (дата звернення: 18.11.2019).

8. Short Biography. URL: <https://www.eric-emmanuel-schmitt.com/portrait-short-biography.html> (дата звернення: 18.11.2019).

Кузнецов В. І.

Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України (Україна)

БАГАТОВАРІАНТНІСТЬ РОЗВИТКУ СИСТЕМ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Подвійна відносність новизни наукового знання

Головною метою будь-якої науки (від фізики до біології, від геології до географії, від хімії до космології, від соціології до економіки, від філософії до історії, від філології до етнографії) є отримання нового знання про досліджувані реалії [1, с.103-112]. Тому доцільно аналізувати науки та їхній розвиток з точки зору виробництва нового знання про їхні предметні галузі. Такий ракурс бачення, можна сподіватися, буде сприяти більш ефективній освіті майбутніх науковців-дослідників.

Спробуємо перейти від загальних та абстрактних розмов про постійний прогрес науки як соціально-культурної інституції та від розлогих міркувань про вигадану постнекласичну науку до постановки питання про те, як і завдяки чому відбувається приріст знання. Одна з можливих відповідей на нього може бути висунута у наступному контексті. По-перше, сучасними формами існування та розвитку наукового знання є його системи, найбільш сформованими з яких є наукові теорії. Будь-яка оригінальна та несподівана інформація про досліджувані реалії стає знанням про них лише коли вона органічно включена у відповідну систему наукового знання (скорочено систему). По-друге, наявні системи є такими інструментами отримання нового знання, які удосконалюються внаслідок його включення до них. По-третє, незалежно від ступеню сформованості кожна система містить певний набір складників, необхідних для її існування, функціонування та удосконалення.

У конкретній «живій» науці прогресує динамічна мережа перманентно змінюваних систем. Заради спрощення припустимо, що ця мережа містить лише одну систему. Тоді можливо розглядати послідовність часових змін цієї системи як метамодель, що тлумачить історію відповідної науки як ланцюг актів породження нового знання. У термінах такої метамоделі, новизна знання є ознакою, відносною як до системи, так й до часу його створення. Наприклад, новові щодо математики теорії (ріманова геометрія, теорія груп, матричне числення, топологія) можуть бути у певний час новими щодо певної системи фізичного знання (відповідно, загальної теорії відносності, квантової механіки, теорії елементарних частинок, квантової теорії поля) засобами породження знання. У свою чергу, нове на певний момент t знання відносно відповідної системи(t) з плином часу $t + \Delta t$ втрачає свою новизну.

Таким чином, з одного боку, виробництво нового знання у часі t відбувається завдяки змінам системи(t). З іншого, після його отримання та визнання науковцями воно входить у систему(t), спричиняючи її трансформацію у систему($t+\Delta t$) [ii]. Оновлена система($t+\Delta t$) слугує підґрунтям для породження у часі ($t+\Delta t$) новітнього знання. Як наслідок, розвиток певної науки можна розглядати як послідовність пізнавальних циклів:

{... [система(t) $\rightarrow$ нове знання $\rightarrow$ система($t+\Delta t$)] $\rightarrow$ [система($t+\Delta t$) $\rightarrow$ новітнє знання $\rightarrow$ система($t+\Delta t+\Delta t$)] $\rightarrow$ ...}.

Кожна система з ланцюга {... система(t), система($t+\Delta t$), система($t+\Delta t+\Delta t$), ... } утворюється внаслідок змін у попередній системі. Дуже часто, але не завжди, ці зміни є наслідком несподіваного емпіричного відкриття реалій або пов'язаних з ними явищ і процесів, які система має пояснювати, але не пояснює (відкриття в сучасній космології темної матерії та темної енергії). Проте, такі зміни також можуть бути стимульовані неузгодженістю її складників (нестабільність атомів згідно з описом класичною електродинамікою їхньої планетарної моделі).

Виокремлення у будь-якій ізольованій системі багатьох складників [iii; iv; v] санкціонує розглядання нового знання як інтегрального результату їхніх взаємопов'язаних змін. При збереженні ідентичності в історичному часі системи (сучасна квантова механіка залишається квантовою механікою з часів її створення у першій третині ХХ століття [vi]), її розвиток може відбуватися лише за рахунок змін її складників. Слушною аналогією тут може бути історія створення більш досконалих літаків шляхом побудови більш довершених крил, двигунів та керуючих пристроїв. Явне виокремлення цих складників у системі дає більш багатомірну картину розвитку будь-якої науки. Дослідження реальних систем наукового знання (з фізики, математики, хімії, економіки, правознавства тощо), а не переповідання того, що казали та кажуть про них видатні вчені та філософи, дозволяє виокремити у першому наближенні наступні *складники* будь-якої системи та виділити відповідні *складникові* варіанти розвитку науки. Справа у тім, що тригером її розвитку можуть слугувати зміни будь-якого складника у відповідній системі. Наприклад, розвиток системи може бути пов'язаний не лише з висунанням оригінальної гіпотези

та спробами її верифікації, але з конструюванням нової моделі або з знаходженням засобів розв'язання «старої» проблеми.

Універсальні складники системи наукового знання

Розглянемо стисло склад системи згідно з її модифікованою структурно-номінативною реконструкцією. Її специфікою є розгляд системи знання не лише як упорядкованого сховища отриманого раніше наукового знання, але й як інструменту породження нового знання. Творче засвоєння студентами системи повинно мати результатом її використання для приросту знання та перетворення деяких з них у науковців/дослідників.

У будь-якій системі має сенс виділити її узгоджені підсистеми, центровані відносно специфічних для кожної з них складників. Це:

1) Онтична підсистема (вихідні уявлення про реалії з предметної галузі системи та їхні незаперечні атрибути);

2) Називна підсистема (її зовнішня підсистема включає назви досліджуваних реалій та їхніх атрибутів, а внутрішня – об'єднує назви складників самої системи, у тому числі й їхніх зв'язків);

3) Мовна підсистема (система мов, яку використовує система знання);

4) Логістична підсистема (різні засоби упорядкування підсистем системи);

5) Номічна підсистема (закони, аксіоми, постулати, які представляють у системі закономірності та регулярності її предметної галузі, а також принципи самої системи);

6) Модельна підсистема (абстрактні, тобто математичні, імітаційні, програмні тощо моделі предметної галузі);

7) Репрезентативна підсистема (моделі, прообразами яких є досліджувані реалії та їхні атрибути);

8) Проблемна/інтеррогативна/еротетична підсистема (проблеми, питання, завдання, які формулюються та розв'язуються/вирішуються/виконуються системою);

9) Операційна підсистема (дії зі складниками та структурами системи);

10) Процедурна підсистема (правила виконання дій в системі);

11) Оцінна/аксіологічна підсистема (оцінки складників, структур, підсистем та системи в цілому);

12) Гіпотетична підсистема (припущення системи);

13) Евристична підсистема (корисні, але не строгі міркування у межах системи);

14) Апроксимаційна підсистема (система наближень системи);

15) Сполучна підсистема (система зв'язків підсистем і їхніх складників).

Вищеперераховані підсистеми мають типову універсальну ієрархічну багаторівневу побудову та об'єднують, уточнюють і розвивають розроблювані іншими напрямками сучасної філософії науки часткові уявлення про системи наукового знання.

Підсистеми та їхні складники є взаємозалежними. Реальні системи відрізняються ступенями розвитку їхніх підсистем та усвідомлення цих підсистем науковцями.

Деякі реконструкції наукового знання та неповнота їхніх уявлень про розвиток науки

Складники системи знання не є автономними, самодостатніми сутностями, які самозароджуються та змінюються самі по собі. Вони є штучними утвореннями і можуть змінюватися лише внаслідок дій з ними науковців, які їх сконструювали, удосконалюють та застосовують. Проте, зафіксувавши склад системи наукового знання, приходимо до висновку, що спектр її припустимих змін визначається її складниками.

У літературі запропоновано багато реконструкцій наукового знання, в яких явно та однозначно фіксують складники його систем. Мається на увазі концептуальна [vii], попперівська [viii], лакатосівська [ix], стандартна [x], структуралістська [xi; xii; xiii], семантична [xiv], еротетична [xv], інструменталістська [xvi] та інші реконструкції. Їхніми спільними рисами є виокремлення лише деяких обраних складників, найчастіше одного чи двох. Типове відволікання від інших складників обмежує можливості бачення багатоваріантності та багатомірності розвитку науки. Дійсно, як правило, нетривіальна зміна будь-якого складника системи знання спричиняє закономірні зміни інших складників. Прикладами результатів таких змін є модельно-проблемні, проблемо-проблемні та мовно-операційні ланцюжки. Перші породжуються переформулюванням

наявних проблем у термінах нових моделей, другі – розв'язанням існуючої проблеми, яке зазвичай призводить до формулювання нових проблем, треті – введенням нових мов, які розширюють спектр операцій з іншими складниками.

Зауважимо, що найбільш популярний серед істориків та філософів науки погляд на науку та її історію, що належить Т. Куну [^{xvii}], не пропонує виокремлення якихось раніше невідомих складників систем знання. Введені ним *парадигми* та *міждисциплінарні матриці* характеризують ставлення науковців до наявних та виникаючих систем знання та їхніх складників, але не є якимось особливими складниками цих систем.

Література

1. Габович О., Кузнєцов В., Семенова Н., Українська фундаментальна наука і європейські цінності (Вид. дім «Києво-Могилянська академія», Київ, – Видання 2-ге, доповнене. 2016).
2. Gabovich A., Kuznetsov V., Towards periodizations of science in the history of Science. In F. Seroglou and V. Koulountzos (eds), The Proceedings of 15th International Conference “History, Philosophy, and Science Teaching”, Re-Introducing Science: Sculpting the Image of Science for Education and Media in Its Historical and Philosophical Background (Thessaloniki, Greece, 15-19 July. 2019. Pp. 585-594).
3. Burgin M., Kuznetsov V., Scientific problems and questions from a logical point of view // *Synthese*, 1994, 100. 1: 1-28.
4. Gabovich A., Kuznetsov V., What do we mean when using the acronym 'BCS'? The Bardeen–Cooper–Schrieffer theory of superconductivity // *European Journal of Physics*, 2012, 34, 2: 371-382.
5. Кузнєцов В., Від вивчення теоретичної фізики до філософського моделювання наукових понять і теорій: під впливом Павла Копніна та його школи. В зб. наук. праць “Історія та сучасність у наукових роздумах Інституту філософії” // *Філософські діалоги* 2016, 2017: 62-92.
6. Jammer M., *The Conceptual Development of Quantum Mechanics* (McGraw-Hill, New York, St. Louis, San Francisco, Toronto, London, Sydney, 1966).
7. Kerner S., *Conceptual Thinking. A Logical Inquiry* (Dover Publications, New York, 1959); Toulmin S., *Human Understanding. Volume 1. General Introduction and Part 1. The Collective Use and Evolution of Concepts* (Clarendon Press, Oxford, 1972).
8. Popper K., *Logik der Forschung. Zur Erkenntnistheorie der Modernen Naturwissenschaft* (Springer-Verlag, Wien GmbH, 1935).
9. Лакатос И., *Избранные произведения по философии и методологии науки* (Академический проект, Москва, 2008).
10. Suppe F., The search for philosophic understanding of scientific theories. In F. Suppe (ed.). *The Structure of Scientific Theories* (University of Illinois Press, Chicago, 1974).
11. Sneed J. D., *The Logical Structure of Mathematical Physics* (Reidel, Dordrecht, 1971).
12. Balzer W., Moulines C.U., Sneed J. D., *The Architectonic for Science. The Structuralist Program* (Reidel, Dordrecht, 1987).
13. Бургін М., Кузнєцов В., Історична довідка до статті В.Бальцера и Дж.Сніда “Новий структуралізм” // *Філософська і соціологічна думка*. 1989, 10: 93–95.
14. Suppe F., *The Semantic Conception of Theories and Scientific Realism* (University of Illinois Press, Urbana, 1998).
15. Hintikka J., *Inquiry as Inquiry. A Logic of Scientific Discovery*. (Dordrecht: Springer, 1999; Başkent C. (ed.), *Perspectives on Interrogative Models of Inquiry. Developments in Inquiry and Questions* (Cham, Springer, 2016).
16. Bridgman P. W., *The Nature of Physical Theory* (Princeton University Press, Princeton, NJ, 1936. P.5); Hooker C.A. (ed.). *Physical Theory as Logico-Operational Structure*. (Dordrecht: Reidel, 1979).
17. Kuhn T., *The Structure of Scientific Revolutions* (University of Chicago Press, Chicago, 1962).

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ

Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. За роки незалежності на основі Конституції України (254к/96-ВР) визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою "Освіта" ("Україна ХХІ століття") (896-93-п).

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства і держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем [3; 1].

У Національній доктрині розвитку освіти, цілісна виховна система розглядається як один із основних шляхів реформування виховання. Зміни й оновлення освітньої парадигми підводять педагогів до сучасного розуміння виховання як діяльності, що базується на саморозвитку, самовдосконаленні та їх педагогічній підтримці. Основним завданням сучасної школи є виховання свідомих громадян України, забезпечення умов для творчої самореалізації, самовизначення особистості. Це повинно бути, на нашу думку, осередком виховної системи.

Як свідчать соціологічні, культурологічні та психолого-педагогічні дослідження, в значній частини молоді, зокрема підлітків спостерігається світоглядна індиферентність, анархічні настрої, пасивність, втрата ідеалів, відчуженість від дорослих, песимістичне сприйняття життя. Відбувається девальвація духовних цінностей.

Існують тенденції до негативного ставлення підлітків до суспільного обов'язку, відповідальності, нехтування освітою, значний спад інтересу учнів до культури, мистецтва, духовних цінностей.

Перехід до нових економічних, політичних, соціальних відносин вимагає високого рівня культури і духовності людини. Недооцінка цих важливих факторів повноцінного життя призвела до того, що наше суспільство гостро відчуває «дефіцит» вихованості, ціннісного ставлення до життя [4, с. 245].

Саме тому, на сьогоднішній день, на сучасному етапі розвитку України, її державності, економіки, освіти, науки та культури суспільство вимагає зміни поглядів на освіту, виховний ідеал, виховання особистості.

Проблему виховання досліджували як цілеспрямований процес формування особистості (Баранов С., Гончаренко С., Ільїна Т., Кобзар Б., Курлянд З., Лозова В., Мойсеюк Н., Троцько Г. та ін.), виховання як чинник соціалізації особистості (Галагузова М., Закатова І., Клейберг Ю., Матвієнко О., Підкасистий П., Приходько М., Смирнов В., Фельдштейн Д., Шевченко С., Шульгин В. та ін.); культурологічний аспект виховання як системи формування творчої особистості (Бондар В., Бурлака І., Зязюн І., Коваль Л., Фіцула М., Фоменко В., Шапошнікова І., Ярмаченко М. та ін.).

У Концепції національного виховання, Національній програмі виховання дітей та молоді визначаються основні принципи організації виховного процесу, серед яких основними є акмеологічний принцип, національна цілеспрямованість, культуровідповідність, цілісність, психологічний супровід, технологізація, діалог тощо.

На основі цього виховання процес розглядається педагогічним колективом, по-перше, як організація середовища та створення оптимальних умов для самовиховання, по-друге, як допомога дитині в усуненні перешкод, що заважають успішній життєвій траєкторії [2].

За останні роки в законодавстві держави відбулось оновлення багатьох правових норм освіти. Визначилися тенденції створення сучасного нормативно-правового концептуально-методологічного простору виховання:

- Конституція України;
- Конвенція ООН про права дитини;
- Національна доктрина розвитку освіти в Україні;
- Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту»;
- Національна програма «Діти України»;
- Укази Президента України «Про затвердження комплексних заходів профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їхньої соціальної реабілітації в суспільстві» (№ 200/98 від 18.03.98), «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності» (№ 113/2000 від 24.04.2000);
- Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» (№ 258 від 15.03.2002);
- Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти;
- Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект);
- Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти;
- Обласні комплексні програми:
- «Громадянське виховання особистості в умовах розвитку української державності» (2000-2012 рр.);
- «Обласна програма розвитку дитячих і молодіжних громадських організацій в навчально-виховних закладах» (2000-2012 рр.);
- «Творча обдарованість»;
- «Діти Дніпропетровщини».

У цих документах названі загальні цілі державної освітньої політики. Вони визначають головну мету виховання: становлення свідомого громадянина, патріота, духовно й фізично досконалої, моральної, соціально активної, творчої особистості [5].

Разом з тим, у Національній доктрині розвитку освіти говориться про те, що «освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності» [3; 4].

Спілкування вчителя з учнями за допомогою гуманістичного навчально-виховного середовища дозволяє сформувати позитивну мотивацію в останніх на отримання нових знань. При цьому забезпечують сприятливий психологічний та емоційний клімат, знижують рівень втоми й унеможливають авторитаризм і формалізм з боку вчителя та вихователя. Крім того, знижують імовірність виникнення конфліктів в учнівському середовищі.

Саме тут гуманізація навчально-виховного процесу безпосередньо перетинається зі становленням гармонійної особистості. Гармонія у формуванні людини передбачає не лише її всебічну розвиненість (у значенні опанування нею знань як гуманітарного, так і природничого чи математичного циклів), але й високий рівень особистісного комфорту під час взаємодії з соціумом.

Звісно, формування такої людини можливе лише у ході особистісно-орієнтованого навчання та виховання, а також заходів, спрямованих на підвищення рівня ціннісних орієнтирів і духовності особистості. Також під час визначення траєкторії особистої гуманної педагогіки кожного педагога останній повинен «навчати, виховуючи» (за Ш. Амонашвілі). Це можливо у разі, коли в ході викладання певного навчального матеріалу відбувається орієнтування на життєві приклади — саме тоді формуються ситуації, розв'язати які можна виключно із опертям на особистісні якості учня.

Не можна не згадати й про те, що гуманізація освіти є невід'ємною складовою демократизації суспільного життя в країні. При цьому безсумнівно, що формування справді

гармонійно-розвиненої особистості можливе насамперед за демократичного ладу, вінцем якого є громадянське суспільство «рівних можливостей для кожного».

Таким чином, гуманізація навчально-виховного процесу, наближення його до інтересів учня сприяють важливим якісним позитивним змінам під час формування гармонійної особистості. Зазначене пов'язано з тим, що гармонійна особистість неможлива без зацікавленості об'єкта навчання та виховання у власному комплексному розвитку. Як бачимо, це може бути здійснено, насамперед, через гуманізацію навчально-виховного процесу, тобто наближення його до інтересів особистості. В підґрунті гуманізації, так само як і гармонійного розвитку, мають перебувати такі чинники, як неухильне збереження фізичного та психічного здоров'я особистості, повага до її свобод та інших невід'ємних прав, а також захист гідності та визнання права на щастя [1].

Література

1. Куран І.М. Гуманізація навчально-виховного процесу як засіб становлення гармонійної особистості. URL: <http://journal.osnova.com.ua/article/56381/> (дата звернення 06.06.2019).
2. Мартиненко С. Пріоритети виховної роботи в сучасній школі. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/775/> (дата звернення: 05.06.2019).
3. Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347. Освіта. 2002. 24 квіт. (№ 14). С. 4.
4. Сележан Й. Основи національного виховання / Й. Сележан. – Чернівці, 2005. – 304 с.
5. Хомич О., Рига Т. Пріоритети виховної діяльності. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/1251/> (дата звернення 06.06.2019).

Лень Т. В.

*Херсонський факультет Одеського державного університету
внутрішніх справ (Україна)*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ: РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ У ФОРМУВАННІ БАЗОВОЇ ЦІННОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

На початку XXI століття проблема толерантності набула особливої актуальності у зв'язку із процесом глобалізації, що зіштовхує релігійні, національні і етнічні ідентичності різних культур і народів.

Формування громадянського суспільства неможливе без відповідного усвідомлення фундаментальних цінностей демократії. Однією з основних таких цінностей є цінність толерантності. Проблема толерантності сьогодні - одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку.

Багато наукових досліджень присвячено дослідженню проблеми толерантності. Серед них дослідження психологічного напрямку І. Фурманова, А. Маклакова, Ю. Мазура. Феномен милосердя і альтруїзму розкрито у дослідженнях В. Джеймса, В. Зандера, Т. Гаврилової, В. Куніциної, Н. Кухтової, В. Стауба, І. Юсупова та інших.

Етимологія слова “толерантність” походить від латинського *tolerantia* – терпимість, тобто здатність утворювати і підтримувати спільність з людьми, які відрізняються у певному відношенні від переважаючого типу.

Толерантність – це протилежність ворожості, антипатії, ненависті. Толерантність — це терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки. Це повага або визнання рівності інших, відмова від домінування чи насильства. Інакше кажучи, постійні, цілеспрямовані зусилля для створення такого інформаційного поля, яке б культивувало в людині і суспільстві настанову на співробітництво, на емоційну мобілізацію, злагоду культур. Це також визнання легітимності законних інтересів іншого, що не розходяться з мораллю, і відвертість по відношенню до його досвіду, готовність до діалогу і до розширення власного досвіду у цьому випадку [3].

Таким чином, толерантність є базовою цінністю відкритого суспільства. Відкритість суспільства своїм власним змінам та інноваціям означає одночасно і відкритість його назовні, іншим культурним нормам і принципам. Тому толерантність, критичне мислення, свобода і

відповідальність особистості у відкритому суспільстві пов'язані один з одним, становлять фундамент демократії і створюють умови розвитку, руху суспільства вперед.

Пошук оптимальних шляхів вирішення багатогранної проблеми толерантності повинен вестися одночасно на двох рівнях: індивідуальному і суспільному з урахуванням тісної взаємодії двох показників:

- зовнішнього (формальний показник толерантності), що стосується процедури і характеру спілкування: напрацювання технології толерантної поведінки, розробки правової бази, етикету тощо;

- внутрішнього, індивідуального, пов'язаного з ідеєю інтерсуб'єктивності (матеріально-психологічний показник толерантності), готовністю до діалогу, відвертістю тощо [4].

Досягнення результату можливе через розвиток внутрішньої готовності до сприйняття іншого, як такого, що має право на існування

Розвиток толерантності залежить від соціального досвіду, який має особистість, на який спирається у процесі життєдіяльності. Залежність від міри готовності особистості змінюватись, відповідно до запиту суспільства та реалій часу, свідомого ставлення до проблеми, її визнання та робота на досягнення результату.

Варто розуміти, - для того, аби бути толерантним, слід переглянути власні життєві принципи. Тільки та людина є толерантною, яка може уявляти себе на місці інших людей, відчувати те, що відчувають вони.

Толерантне ставлення до дійсності, як інтегративний критерій, — певний доказ засвоєння норм і цінностей, залучення принципів толерантності у повсякденну практику життя

Оцінка особистістю своєї соціальної повноцінності здійснюється завдяки цінностям, які виступають як один з притаманних особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого чи неусвідомленого вимірювання припустимих в конкретних обставинах зразків соціальної поведінки. Можна визначити цінності як орієнтири, дотримуючись яких людина зберігає свою визначеність, внутрішню послідовність своєї поведінки [2]. Цінності виступають критеріями оцінки, як усього життя особистості, так і окремих її вчинків і дій. Вони дають підстави для вибору альтернативних способів дії, для відбору та оцінки цих альтернатив. Ця діяльність оцінювання здійснюється особистістю не з точки зору корисності або потрібності, а з точки зору уявлень про добре і погане, з точки зору належного. Цінності є критеріями оцінки та навколишньої дійсності: через систему цінностей проходить вся сприйнята і особистістю інформація [1]. Система цінностей підсилює одну інформацію і, навпаки, послаблює або ігнорує іншу. Всі явища і події, що відбуваються у світі, представляються особистості у різному світлі, згідно тієї позиції, з якою вона дивиться на них. Тому цінності можна визначити як основи моральної свідомості особистості, головною функцією яких є створення впорядкованої, стабільної, картини світу, яка має значення для людини.

У цінностях узагальнюється весь життєвий досвід особистості, а наявність усталених ціннісних орієнтацій характеризує зрілість людини і забезпечує її стійкість та стабільність. Так, наприклад, стійка структура ціннісних орієнтацій визначає такі якості особистості, як активність життєвої позиції, наполегливість у досягненні мети, вірність певним принципам та ідеалам, цілісність, надійність, і, навпаки, суперечливість в ціннісних орієнтаціях тягне за собою непослідовність, непередбачуваність поведінки людини. Нерозвиненість ціннісних орієнтацій особистості визначає її інфантизм, панування зовнішніх стимулів у поведінці особистості, а отже, конформізм людини.

Як підкреслює Е. Фромм [5], більшість людей коливаються між різними системами цінностей і тому ніколи не розвиваються повністю в тому чи іншому напрямку; у них немає ні особливих чеснот, ні особливих вад; вони схожі на стерту монету, тому що в них немає тотожності собі.

Таким чином, цінності – це ядро структури особистості, її спрямованість, вищий рівень регуляції соціальною поведінкою особистості.

Однак часто через те, що цінності толерантності лише декларуються, не входячи у сферу соціальних стосунків, толерантне ставлення до дійсності залишається несформованим і не стає складником просоціальної поведінки людини. Відтак, його необхідно виховувати.

Подальші перспективи досліджень проблеми толерантності як базової цінності демократичного суспільства, як складової просоціальної поведінки особистості, на нашу думку, пов'язані з детальним вивченням означеного питання у практичному аспекті.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: [навч.-метод.видання] / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Кон І.С. Социализация и воспитание молодежи / И.С. Кон // Новое педагогическое мышление. – М., 1989. С. 191-205.
3. Табачковський В. Проблема «Я – інший» як осереддя антропологічної рефлексії // Філософія. Світ людини / [В. Табачковський, М. Булатов, Н. Хамітов та ін.]. – К.: Либідь, 2003.
4. Мазан Р. С. Толерантність без кордонів і меж / Р. С. Мазан // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. – Том 44, Вип. 31. Політичні науки. – С. 96-103.
5. Erich Fromm. Man for Himself. An Inquiry into the Psychology of Ethics Holt, Rinehart and Winston/ E. Fromm. – New York, 1964.

Литвинчук О. В.

Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

ГУМАНІТАРНЕ МИСЛЕННЯ В ПОШУКАХ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ідентичність – ключовий принцип життєдіяльності будь-якого людського індивіда, що виступає базовим орієнтиром всього індивідуального буття особистості. Ідентичність – та складова, що утримує всі вчинки індивіда в певних світоглядних, соціокультурних межах. У таких умовах людина діє свідомо, оскільки чітко формулює свої завдання і цілі, виходячи з того потенціалу фізичних і духовних сил, якими вона володіє та які культивує. Ідентичність – це така якісна властивість, яка цілковито узгоджується з духовно-світоглядним еством, і тому практична реалізація найрізноманітніших фізичних і духовних сил індивіда розгортається як пряме та логічне продовження вказаного ества.

Варто звернутися до дуже важливого аспекта ідентичності, йдеться про тлумачення джерел формування самої ідентичності, про розуміння її природи. Показовою буде позиція одного із засновників так званого символічного інтеракціонізму американського філософа Джорджа Міда, який розглядав об'єктивну реальність як сукупність різноманітних ситуацій, а свідомість людини вбачав у інструментальній якості, тобто як засіб пристосування до вказаних ситуацій для найоптимальнішого розгортання власних людських сил. Звідси випливало, що людина за своєю природою – суто соціальна істота, її життєдіяльність здійснюється з урахуванням різноманітних соціальних чинників, а головне завдання полягає в тому, щоб сформувані в структурі власного «Я» таку кількість реакцій, способів та стандартів діяльності, скільки це потрібно для повноцінного функціонування в розмаїтті соціальних взаємодій, у яких бере участь людина.

Приблизно так само уявляв Д. Мід і явище ідентичності, яке він називав самістю. Самість, на думку американського дослідника, не є «а ргіогі» людської поведінки, а складається із властивостей, що продукуються в ході соціальної взаємодії, так званої «соціальної інтеракції». Ідентичність – соціальне утворення: індивід бачить (а значить і формує) себе таким, яким його бачать інші. Коментуючи думки Д. Міда, В. Малахов справедливо зазначає, що вони лежать в основі концепції символічного інтеракціонізму, у якому Я-ідентичність розглядається і як результат соціальної інтеракції, і як фактор, що зумовлює соціальну інтеракцію. Таким чином вони дали поштовх до розробки «теорії ролей», а сама «теорія ролей» демонструє, на думку дослідника, дуже пікантну з точки зору спекулятивно-філософської традиції обставину: якщо те, що називають «індивідом», або «Я», являє собою, по суті, сукупність певних ролей, то про яку «ідентичність» можна взагалі говорити? Іншими словами, в індивіда не одна, а кілька ідентичностей. Тому перед соціально-філософською теорією постає проблема: як довести «ідентичність» до тотожності із самим собою? Як ідентифікувати «її саму» з множинністю ідентичностей [1, с.44-45].

Отже, методологічний підхід, за яким ідентичність визначається із соціальних факторів життєдіяльності людини, фактично знімає саму проблему, бо показує неможливість явища ідентичності. Адже цей підхід зображує людину істотою, для якої ідентичність не є глибинною та визначальною основою. Людина у світлі показаної вище концепції – це вічний пристосованець, ідентичність якого – реакція на особливості тих чи інших соціальних обставин.

Концепція людини як сукупності соціальних ролей і, таким чином, як сукупності багатьох ідентичностей має ще один дуже важливий методологічний наслідок, що полягає у відсутності в людського індивіда стабільної структурної організації. Людина з багатьма ідентичностями, на нашу думку, – це людина без певних сталих структурних одиниць людської сутності, без сталих потреб, інтересів, цілей, ідеалів, здібностей, художніх смаків, вольових якостей. Людський індивід із багатьма ідентичностями вступає в конфлікт із самим собою, а якщо цього не відбувається, то цей людський індивід не має духовно-світоглядних цінностей, які укорінювали б його в бутті й «утримували» як особливу людську сутність. За технологією теорії «соціальних ролей» неможливо сконструювати людську індивідуальність, своєрідність, неповторність, адже, включаючи величезні маси людей в однакові соціальні взаємодії (інтерації), можна сформулювати однакових індивідів, з однаковим набором соціальних властивостей.

Насправді, людина – це не лише соціальна істота. Людина – істота біосоціальна. Окремий людський індивід – це неповторний і своєрідний внутрішній світ, який зумовлений, з одного боку, його природними (фізіологічними) особливостями, а з іншого – тим соціальним, що персоніфікувалося на рівні цього індивіда внаслідок його життєдіяльності або, за висловом Д. Міда, інтерації. На нашу думку, саме природні основи людини задають їй певний сенс, напрям, цілісність її людської структури. Вони ж формують індивіда як певну окремішність саме завдяки тому, що не піддаються кардинальним змінам, а тим більше поділу й розломам. Жодне суспільне середовище не в змозі якісним чином трансформувати фізіологію людського індивіда. Ці зміни можливі лише на рівні кількісного перетворення.

Взаємодія природного і соціального в індивіді створює особливу, своєрідну мозаїку його людських сил, що й фіксується в явищі, яке науковці називають ідентичністю, що надає індивіду характеру цілісності його духовного та тілесного, внутрішньої єдності всіх компонентів людського в індивіді. «Поняття ідентичності, – зазначає відомий український дослідник М. Шульга, – стосується самовизначення особистості як цілісності, а не окремих сфер її особистісної свідомості, приміром таких, як фахова, етнічна, громадянська, соціальна, правова, територіальна самовизначеність тощо [3, с. 167].

У контексті ідентичності людського індивіда ідея цілісності має неабияку актуальність, бо характеризує її як щось неподільне, внутрішньо неантагоністичне, хоча і суперечливе та досить динамічне. Як вказує В. Муляр, один із дослідників людської індивідуальності, у філософській літературі поняття «цілісність» уживається для охоплення особистості як неподільної, нерозчленованої. Вона означає певну стійкість, органічний взаємозв'язок частин і цілого, їхню внутрішню єдність. І хоча існує кілька поглядів на сутність цілісності особистості, проте більшість учених, що досліджують цю проблему, розуміють її як єдність елементів особистості. Різниця спостерігається тільки в змісті самих елементів особистості, в цілому їх визначення не суперечить одне одному: цілісність – це внутрішня єдність, органічний взаємозв'язок усіх особистісних характеристик... Цілісність особистості полягає, насамперед, у її соціально-біологічній, тілесно-духовній єдності [2, с. 122-123].

Ми подали лише схематичний опис життєдіяльності людини, яка володіє власною ідентичністю та перебуває в комфортних для себе зовнішніх економічних, політично-правових, етнокультурних, духовно-світоглядних та інших умовах. Проте нічого в житті як людини, так і суспільства не залишається сталим назавжди. Змінюються зовнішні для людини умови, наприклад клімат, в цілому природне середовище, удосконалюються технології, трансформуються людські відносини в глобальному й локальному масштабах. Зазнають змін економічні системи та політичні режими, які практично завжди зумовлюють відповідну зміну правового поля суспільства і людини. Міняється мода, приходять одні цінності і відходять у минуле інші. Однак усе перераховане вище не буде загрозливим для індивіда доки він як особлива субстанція, що наділена ідентичністю, буде зберігати адекватність власного єства та зовнішнього середовища.

Отже, наша методологічна позиція полягає в тому, що ми розуміємо ідентичність людського індивіда як складну, багаторівневу структуру людини, в основі якої знаходяться її природні складові, які й формують сутність її ідентичності. Така якісна роль зумовлена принциповою сталістю природної системи індивіда. Її ж змінна частина – соціальна система елементів внутрішньої структури, яка формується в процесі соціалізації індивіда і відображає її особливості. Соціальна складова людської ідентичності, на відміну від природної, не є сталою, так само як не є сталими соціальний простір і час, у якому людина перебуває і здійснює свою життєдіяльність. Звідси виявляється, що ідентичність індивіда і стала, і змінна. Саме це дає можливість людині одночасно і змінюватися, адаптовуватись до зовнішнього середовища, і оберігати власне «Я» як неповторність, власну ідентичність.

Література

1. Малахов В. С. Неудобства с идентичностью / Владимир Сергеевич Малахов // Вопросы философии. – 1998. – № 2. – С. 43-53.
2. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз) / Володимир Ілліч Муляр. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 320 с.
3. Шульга М. Маргінальність як криза ідентичності / Микола Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3. – С. 166-170.

Лишевська В. М.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Шаповал С. І.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ІНОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАНІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. В умовах розбудови національної системи загальної середньої освіти важливого значення набуває інноваційна діяльність загальноосвітніх навчальних закладів, яка характеризується системним експериментуванням, апробацією та застосуванням інновацій (нововведень) в освітньому процесі.

Сучасні вітчизняні вчені розглядають інновацію в освіті як процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувалися по-іншому; результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних питань; актуальні, значущі й системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти й позитивно впливають на її розвиток [1].

Аналіз дослідження цієї проблеми. Аналіз розвитку сучасної системи шкільної освіти в Україні засвідчує, що, незважаючи на лавину новацій у системі навчання та виховання, галузі фізичного виховання вони мало стосуються. Навчально-виховний процес загальноосвітньої школи все більше переважantlyється предметами, які розвивають тільки розумову діяльність, і при цьому зовсім не враховуються ні зниження рівня фізичного розвитку сучасних дітей, ні постійне погіршення стану їхнього здоров'я. Водночас відхилення в шкільній практиці від мети фізичного виховання й зведення його до суто нормативного підходу, що спостерігається в останні роки, не тільки суперечать ідеї формування гармонійно розвиненої особистості, але й підсилюють без того критичний стан здоров'я школярів.

Великий потенціал фізичного виховання полягає в тому, що він впливає не лише на рухову сферу людини, а й на духовну, особистісну та соціальні [6].

Розв'язання проблеми збереження здоров'я й забезпечення гармонійного розвитку особистості в навчальних закладах – досить актуальне питання, що викликає великий практичний інтерес. У зв'язку з цим перед фізичною культурою як основою забезпечення зміцнення здоров'я дітей постають нові завдання, які потребують розробки сучасних інноваційних технологій щодо організації системи фізичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах [5].

Нині велика кількість наукових досліджень стосується питань апробації сучасних інноваційних технологій у фізичному вихованні, які спрямовані на оновлення форм, змісту й методів фізичного виховання для різних груп населення [3; 4; 7; 8; 9].

Завдання роботи – визначити особливості інноваційної діяльності у фізичному вихованні для підвищення ефективності впровадження інноваційних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах.

Методи дослідження – аналіз науково-методичної літератури, системний аналіз.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інноваційна діяльність – це складний процес, який передбачає створення гнучкої обґрунтованої системи наукового забезпечення нововведень, урахує логіку й специфіку не тільки нововведення, а й особливостей сприйняття, оцінки, взаємоадаптації елементів системи. Це сприяє більш оптимальному процесу реалізації. В основі технології забезпечення нововведень повинен бути такий підхід до їх вивчення, у межах якого можливий одночасний розгляд різних сторін взаємодії, які більше впливають на успішність інноваційних процесів. У Положенні про порядок виконання інноваційної освітньої діяльності, затвердженому наказом Міністра освіти і науки України № 522 від 7 листопада 2000 р., даються такі визначення: «Інноваційною освітньою діяльністю є розробка, розповсюдження та застосування освітніх інновацій. Освітніми інноваціями є вперше створенні, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності» [2].

Інноваційний розвиток фізкультурно-оздоровчої роботи відбувається, якщо є такі ознаки реальних змін:

- нова освітня діяльність та новий зміст освіти;
- новизна укладу життя, організація освітнього процесу; – нові завдання й засоби педагогічної діяльності; – тенденція до збереження здоров'я та розвиток індивідуальності унікальності зростаючої особистості; – толерантне ставлення до носіїв потенціально критичної інформації, здатних генерувати нові ідеї, ламати стереотипи тощо. Інноваційний процес визначає зміни, які мають: – новизну; – потенціал підвищення ефективності цих процесів у цілому або в якихось інших частинах; – здатність дати довгостроковий корисний ефект, що виправдовує витрати зусиль і засобів на впровадження нововведення; – узгодження з іншими здійснюваними нововведеннями.

Інноваційний розвиток не може відбуватися за принципом «все і відразу». Потрібно пройти принаймні п'ять сходинок (рівнів):

1) інновації на рівні окремих учителів (за допомогою підвищення рівнів їхньої кваліфікації, стимулювання пошукової діяльності й т. ін.);

2) інновації на рівні наявних процедур (нові форми проведення фізкультурно-оздоровчих занять та контролю за якістю викладання), які зумовлюють зміни в груповій поведінці; 3) зміни в структурі організації, які спричиняють перерозподіл повноважень, відповідальності, зміни функцій тощо. Тобто змінюються і стосунки всередині організації, і поведінка окремих співробітників чи груп; 4) зміна стратегії розвитку організації, яка теж впливає на ціннісні орієнтації педагогів; 5) зміна організаційної культури.

Інноваційний розвиток фізкультурно-оздоровчої роботи сьогодні переважно здійснюється за такими напрямками:

- створення нової організаційної структури;
- удосконалення системи управління; – вибір стратегічних альтернативних систем навчання, які спрямовані на підвищення якості освіти.

Інноваційна діяльність передбачає проведення глибокого аналізу стану фізкультурно-оздоровчої роботи, починаючи від аналізу результатів роботи школи, недоліків навчально-виховного процесу, які впливають на результати, а потім потрібно встановити умови, які визначають проблеми навчально-виховного процесу.

Стосовно такого напрямку, як створення системи навчання, яка спрямована на збереження здоров'я дитини, то, на жаль, інноваційних технологій щодо вдосконалення фізкультурно-оздоровчої роботи розробляється недостатньо. Практично повністю відсутній системний підхід до вирішення цього питання.

При системному підході до керування фізкультурно-оздоровчою роботою в центрі уваги перебуває процес прийняття рішень. Рішення приймаються на всіх рівнях організації – від директора школи до рядових учителів, – щоб на кожному рівні керування приймалися рішення, що відповідають її інтересам й узгоджуваням між собою.

Центральним компонентом й інтегруючим фактором системи звичайно визначають цілі, які формуються на підставі визначення проблем фізичного виховання та особливостей фізичного стану дітей. Від їх характеру залежать і технологія, і структура, й інші компоненти.

При визначенні мети моделі фізкультурно-оздоровчої роботи треба виходити з мети та завдань загальної середньої освіти, де вказано, що школа повинна виховувати свідоме ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян, соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження, зміцнення здоров'я учнів.

Мета інноваційної програми фізкультурно-оздоровчої роботи полягає у формуванні фізично розвиненої особистості, здатної реалізувати творчий потенціал, активно використовуючи фізичну культуру для зміцнення й збереження здоров'я, усвідомленого ставлення до формування власного Технології навчання фізичної культури 37 здоров'я, захисту від несприятливих природних і соціальних факторів. Загальна послідовність стратегії втілення інноваційної програми може бути такою:

- оцінка пріоритетності основних напрямів змін педагогічної системи школи; – оцінка терміну реалізації кожного напрямку змін; – планування графіка реалізації змін за напрямами; – визначення терміну реалізації етапів програми і їх змісту.

Здійснення змін у педагогічній системі школи з метою покращення її результатів – це основне завдання програми. У реалізації проекту інноваційної фізкультурно-оздоровчої програми розв'язуються такі завдання:

- формування культури здоров'я в школярів, батьків, учителів; – створення в закладах освіти структурних підрозділів з орієнтацією на здоровий спосіб життя центрів, служб, рад, клубів та ін.);
- підвищення кваліфікації медпрацівників із питань здорового способу життя; – здійснення комплексного психолого-педагогічного, фізичного й медичного контролю та супроводу школярів; оволодіння знаннями й уміннями щодо збереження та зміцнення здоров'я;
- розвиток особистісних якостей і творчих здібностей школярів.

Основу розробки інноваційної програми складають покращення здоров'я учнів та створення умов для формування особистості дитини. Програма забезпечує покращення всіх компонентів здоров'я – психічного, фізичного й соціального, які забезпечені системою сучасних форм фізкультурно-оздоровчої роботи.

Психічне здоров'я пов'язане з психічною сферою людини, яка забезпечує адекватну поведінку особистості, формування свідомості та розвитку мислення.

Покращення психічного здоров'я здійснює «Психологічна служба школи», до складу якої входять психологи, лікарі, спеціалісти з лікувальної фізичної культури, педагоги.

Першочергову увагу потрібно приділяти питанням психопрофілактики, тобто попередженню нервово-психічного перевантаження та перевтоми, пов'язаної з навчанням, попередженню гострого й хронічного негативного стресового стану, підвищенню адаптаційних можливостей здорових школярів.

Фізичне здоров'я пов'язане з біологічною структурою людини та функціями, що забезпечують певну фізичну роботу здатність.

Фізичне здоров'я забезпечується цілісною системою, яка передбачає втілення щоденних фізкультурно-оздоровчих занять за основною програмою, а також додаткових занять «на вибір» (на яких діти, згідно з інтересами й віковими особливостями, займаються різними видами спорту), фізкультурних хвилинок різної спрямованості, рухливих перерв, спортивного часу в групах подовженого дня, самостійних занять фізичними вправами, прогулянок на свіжому повітрі з використанням рухливих ігор, фізкультурно-спортивних свят, спортивних змагань, занять у спортивних секціях. Система побудована таким чином, щоб усі діти мали можливість займатися фізичними вправами. Особливу увагу приділяють тим із них, які мають відхилення в стані здоров'я й відвідують заняття в спеціальних медичних групах. Слід відзначити, що втілення різних форм фізкультурно-оздоровчих занять передбачає нові підходи до їх проведення.

Система фізкультурно-оздоровчих занять повинна забезпечувати оптимальний руховий режим дітей різних вікових груп.

Соціальне здоров'я визначається умовами соціального середовища, тому потрібно передбачити заходи, участь усіх структур у реалізації інноваційної програми фізкультурно-оздоровчої роботи, акцентуючи увагу на проблемі покращення здоров'я й формування здорового способу життя. Формування соціального здоров'я пов'язане з розв'язанням завдань із підвищення рівня знань батьків, керівників, учителів з основ покращення здоров'я засобами ФК.

Провідну роль у формуванні соціального здоров'я відіграє сім'я, оскільки соціальний статус сім'ї забезпечує формування мотивації до здорового способу життя й можливість занять фізичною культурою та спортом.

Висновки. Інноваційна діяльність у фізичному вихованні загальноосвітніх навчальних закладів спрямована на вдосконалення системи фізичного виховання для збереження здоров'я молодого покоління.

Модернізація системи освіти сьогодні пов'язується, насамперед, з уведенням в освітнє середовище інноваційних концепцій, в основу яких будуть покладені цілісні моделі навчально-виховного процесу. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їх здійснення, тобто такі, які відбуваються не лише на рівні ідей, а й на рівні інтерактивних технологій утілюють ідею гуманізації як щодо системи освіти в цілому, так і стосовно конкретних аспектів навчально-виховного процесу.

Перспективи подальших досліджень полягають у науковому обґрунтуванні сучасних інноваційних технологій, спрямованих на покращення здоров'я шкільного віку.

Література

1. Ващенко Л. Зміст інноваційного педагогічного процесу / Л. Ващенко // Управління освітою : зб. наук. праць. – 2005. – № 2. – С. 4-6.
2. Даниленко Л. І. Основні проблеми освітньої інноватики в сучасній теорії і практиці / Л. І. Даниленко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. праць. – К. : Логос, 2005. – С. 6-12.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 218 с.
4. Кашуба В. Проектування системи моніторингу фізичного стану школярів на основі використання інформаційних технологій / О. Андреєва, К. Сергієнко, Н. Гончарова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 3. – 30 с.
5. Москаленко Н. В. Інноваційні технології у фізичному вихованні школярів / Н. В. Москаленко, О. О. Власюк, І. В. Степанова, О. В. Шиян, А. В. Самошкіна, Т. Г. Кожедуб ; під ред. Н. В. Москаленко. – 2-ге вид. – Дніпро-петровськ : Інновація, 2014. – 332 с.
6. Москаленко Н. В. Інноваційні технології фізичного виховання, спрямовані на зміцнення здоров'я студенток 17–18 років / Н. Москаленко, Т. Сичова, З. Анастасєва // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2012. – № 2. – С. 10-13.
7. Москаленко Н. В. Ефективність інноваційної технології теоретичної підготовки у фізичному вихованні учнів середньої школи / Н. Москаленко, Т. Кожедуб // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2015. – №1. – С. 32-37.
8. Москаленко Н. Ефективність застосування комплексу «Bodyflex» у самостійних заняттях з фізичного виховання студентів після ГРЗ / Н. Москаленко, А. Самошкіна // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2015. – №1. – С. 38-42.
9. Савченко В. А. Нові підходи в системі підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури в початковій школі / В. А. Савченко // Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Перший крок у науку». – Луганськ : Поліграфресурс, 2011. – Т. 5. – С. 109-113.

Любенко О.І.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Кривий В.В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку вітчизняної економіки в умовах ринкових трансформацій є підвищення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощування виробництва продуктів харчування, підвищення їх якості та збалансованості за поживними елементами, а також забезпечення захисту вітчизняного виробника.

Сільське господарство є найважливішою галуззю виробничої сфери, яка займається вирощуванням сільськогосподарських культур і розведенням тварин для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості - сировиною.

Птахівництво належить до тих галузей сільського господарства, розвиток яких дозволяє прискореними темпами поліпшити забезпечення зростаючого попиту населення на високоякісні продовольчі товари тваринного походження.

Галузь постачає населенню енергетично цінні продукти харчування, є дуже привабливою для залучення інвестицій, має значний економічний потенціал для розвитку, але фактично використовується не на повну силу і потребує державної підтримки разом з іншими галузями тваринництва.

Одним із факторів, що впливає на економічний стан країни є покращення якості життя громадян, у тому числі й за рахунок вирішення питань забезпечення продовольством. У цьому контексті птахівництво в Україні відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, як основний виробник високоякісного тваринного білка, частка якого в раціонах українців сягає майже 40% за рахунок споживання яєць і м'яса птиці.

Тому ми вважаємо, що є всі підстави говорити, про те, що виробництво продукції галузі птахівництва безпосередньо впливає на продовольчу безпеку країни, а тому дослідження даної проблематики є актуальним.

Для успішного маркетингу та планування виробництва велике значення має моніторинг стану галузі та прогнозування розвитку виробництва на певний період.

Аналіз статистичних даних за минулий період дозволяє отримати загальні тенденції щодо подальшого розвитку виробництва продукції птахівництва та підвищення ефективності даної галузі. Більшість науковців у своїх працях досліджували тенденції розвитку і функціонування птахівництва в Україні.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій та враховуючи швидкий розвиток птахівництва в мінливому ринковому середовищі, необхідно продовжувати дослідження специфіки й особливостей функціонування підприємств даної галузі для виявлення резервів і пошуку шляхів підвищення її ефективності.

Ринок продукції птахівництва динамічно розвивається на сучасному етапі розвитку країни. В 90-х рр. у структурі споживання м'яса найбільшу питому вагу мали свинина та м'ясо великої рогатої худоби, але поступово м'ясо птиці склало основну частку ринку м'яса та м'ясопродуктів України, оскільки відбулося суттєве скорочення пропозиції яловичини та свинини та, водночас, зросла пропозиція м'яса птиці. Внаслідок цього розпочалося стрімке зростання ціни на свинину та м'ясо великої рогатої худоби, в той час коли ціна на м'ясо птиці залишалася майже незмінною.

Це стало важливим чинником зміни споживчих вподобань на користь дієтичного м'яса птиці та фактором зростання ринку птахівництва. Вже у середині 2000-их років частка м'яса курчат-бройлерів була на рівні раціональних норм споживання і у загальних обсягах споживання м'яса усіх видів становила 38%, на яловичину припадало 26%, а на свинину - 34% [2].

Ринок продукції птахівництва є мобільним для застосування інновацій та залучення інвестицій з різних джерел, у тому числі державних та відрізняється від інших ринків тваринництва прискореним оборотом капіталу, а підвищення споживчого попиту на м'ясо птиці стимулює нарощування його обсягів.

Найбільшими виробниками м'яса птиці в Україні є зони степу і лісостепу, де зосереджено найбільша частка птахофабрик. Лідерами з вирощування сільськогосподарської птиці є Київська, Вінницька та Черкаська області. Саме в цих регіонах зосереджена найбільша кількість птахівничих підприємств. Структура розподілу поголів'я птиці по регіонах України досить

стабільна. Птахівництво переважно сконцентровано навколо великих міських мегаполісів. Дана система розподілу враховує специфіку виробництва продукції птахівництва та орієнтованість на великі ринки збуту [4].

Таблиця 1

Поголів'я тварин та птиці по категоріям підприємств

	Господарства усіх категорій			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2018	2017	2018 у % до 2017	2018	2017	2018 у % до 2017	2018	2017	2018 у % до 2017
ВРХ	3775,7	3930,3	96,1	1150,3	1188,8	96,8	2625,4	2741,5	95,8
Корови	2008	2079,7	96,6	468,3	474,1	98,8	1539,7	1605,6	95,9
Свині	6426	6655,5	96,6	3434,8	3392,7	101,2	2991,2	3262,8	91,7
Вівці та кози	1456,7	1514,1	96,2	187,2	191,3	97,9	1269,5	1322,8	96
Птиця свійська	235773,5	224374,5	105,1	122948,6	112642,5	109,1	112824,9	111732	101

Станом на 01 листопада 2018 року чисельність птиці всіх видів в Україні склала 235 773,5 тис. голів. Лідируючі області: Вінницька - 34 740,6 тис. голів, Київська - 29 791,5 тис. голів, Черкаська - 26 249,1 тис. голів, Дніпропетровська - 20 312,6 тис. голів.

У сільськогосподарських підприємствах чисельність склала 122 948,6 тис. голів. Провідними областями є: Вінницька - 25 012,3 тис. голів, Черкаська - 20 633,2 тис. голів, Київська - 20 459,1 тис. голів, Дніпропетровська - 15 255,3 тис. голів.

У господарствах населення поголів'я птиці всіх видів склало 112824,9 тис. голів. Лідери серед областей: Вінницька 9 728,3 тис. голів, Київська - 9 332,4 тис. голів, Львівська - 7 734,5 тис. голів, Житомирська - 7416,4 тис. голів.

Птахівництво в Україні та у світі є економічно вигідною галуззю тваринництва, про що свідчить динаміка кількості птиці на сільськогосподарських підприємствах України. Галузь також має значний експортний потенціал та перспективи його нарощування, що є однією зі стратегічних цілей підвищення ефективності розвитку агропромислового комплексу України в майбутньому [5].

Отже, створити сприятливі умови для підвищення ефективності птахівництва в цілому, забезпечити населення високоякісними продуктами харчування, витримати значну конкуренцію на внутрішньому ринку і знайти шляхи виходу на зовнішній ринок – ось перелік далеко не всіх питань, які стоять перед галуззю на сучасному етапі розвитку [6, 7].

Експорт української аграрної продукції до європейських країн за січень-червень 2018 року становив \$2,6 млрд. проти \$2,774 млрд. за аналогічний період 2017 року.

За шість місяців поточного року агроекспорт в країни ЄС склав \$2,6 млрд. Таким чином, ЄС і сьогодні стабільно займає другу позицію серед регіонів-експортерів нашої агрохарчової продукції (на першому місці - країни Азії, на третьому - Африки - ІФ). Загальний товарообіг в галузі АПК за цей період склав \$3,9 млрд. тобто торгове сальдо залишається позитивним для України.

Аналізуючи експорт продукції птахівництва, слід зазначити, обсяги експорту в останні роки суттєво зростають. У 2017 році вони перевищили показники попереднього року на 13% і становили понад 272 тис. т.

У вартісному вимірі обсяги експорту продукції птахівництва збільшилися з 292,5 млн. дол. США у 2016 році до 390 млн. дол. США – у 2017 році. Якщо у 2015 році частка експорту від обсягів виробництва м'яса птиці становила 14,2%, у 2016 році – 20,7%, то у 2017 року вона збільшилася майже до 23%.

Аналізуючи державну підтримку ринку продукції птахівництва в Україні, можна сказати, що внаслідок проведення нераціональної політики державної фінансової підтримки у 2017 році представники птахівничої галузі отримали за бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» понад 2,07 млрд. грн державної підтримки, що становить майже 5% від загального рівня їх доходів від реалізації продукції птахівництва.

Птахівництво в Україні є традиційною галуззю сільського господарства чому сприяють кліматичні умови та розвинуте зернове господарство. Так як птахівництво є скороспілою галуззю,

то воно менш капіталомістке та більш мобільне в нестійких умовах трансформаційної економіки. Птахівництво належить до тих галузей сільського господарства, розвиток яких дозволяє прискореними темпами поліпшити забезпечення зростаючого попиту населення на високоякісні продовольчі товари тваринного походження.

Впродовж останніх років в результаті реалізації заходів щодо стабілізації та нарощування обсягів виробництва продукції птахівництва галузь стабільно та динамічно розвивається. Серед основних факторів, які забезпечили зростання обсягів виробництва, необхідно відмітити державну підтримку галузі, приватні інвестиції нових власників в технічне переоснащення та розширення виробничих потужностей підприємств птахівництва, якісне поліпшення племінних ресурсів, сучасний менеджмент та маркетинг.

На сьогодні в Україні спостерігається стабільний розвиток ринку продукції птахівництва, однак, окремі важливі аспекти ефективного розвитку птахівництва ще й досі перебувають на стадії розробки та вдосконалення.

Література

1. Вініченко І. І. Стан та перспективи розвитку птахівничих підприємств в Україні / І. І. Вініченко, Д.В. Маховський // *Агросвіт* № 24, 2015. С. 4-6.
2. Березін О.В. Продовольчий ринок України : теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія / О.В. Березін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики Електроний ресурс. Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Щетініна І. О. Значення інноваційного розвитку для птахівництва. Сучасний стан виробництва м'яса птиці в Україні та перспективи розвитку / І.О. Щетініна, В.І. Дяченко // *Інститут птахівництва УААН*. 2009. С. 32-38.
5. Стан та напрямки розвитку підприємств галузі птахівництва. Електроний ресурс. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/309219917_stan_ta_napramki_rozvitku_pidpriemstv_galuzi_ptahivnictva
6. Карпенко С.М. Основні тенденції розвитку птахівництва // С.М. Карпенко / *Економіка и менеджмент*. 2016. №7. С. 2-9.

Маєвська К. А.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ПІДБІР РОСЛИН ДЛЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ДАХУ ФАКУЛЬТЕТУ

У створенні оригінального дизайну саду, рослинне і квіткове оформлення, займає одну з провідних ролей.

Грамотний підбір рослин для озеленення дозволить сформувати зелену масу, яка не тільки послужить декорацією фасаду, але і створить ілюзію зеленого оточення.

Основним визначальним чинником оптимального вибору рослини для декорування фасаду конструкції є сторона світла, на яку звертається об'єкт озеленення.

Необхідно зазначити, що особливості мікроклімату на даху більше впливають на деревні рослини, ніж на квіткові і декоративно-листяні однолітні рослини, так як чагарники знаходяться на даху протягом багатьох років, а не по сезонах [1].

Пристаєваність деревних рослин до змінених умов зростання, їх зимостійкість характеризуються початком і закінченням росту пагонів. У квітниках на дахах ріст пагонів у всіх видів починається на 6-12 днів раніше, ніж у наземних умовах, що свідчить про нестійкий ритм і пов'язане з приживання кореневої системи і відновленням балансу між нею і надземною частиною [1].

Необхідно відзначити, що підбір рослин при озелененні дахів повинен відповідати низці критеріїв. На дахах висотних будівель рослини опиняються в своєрідних мікрокліматичних умовах, наближених до гірських – висока сонячна радіація, вітер, різкі коливання температур. У цих умовах рослини мають значно нижчу здатність протистояти змінам клімату, ніж на землі.

Однак, є і позитивні зміни – це зменшення концентрації шкідливих речовин для рослин в повітрі на значній висоті від землі.

Рослини для саду на даху повинні мати невелику мичкувату кореневу систему, бути непримхливими у догляді, мати високу морозостійкість і посухостійкість, вітростійкість, бути світлолюбними, і досить декоративними. При виборі асортименту перевага віддається невибагливим і витривалим рослинам – сланким або карликовим формам дерев і чагарників, невимогливим ліанам, низькорослим посухостійким і морозостійким травам, частіше сукулентам і ґрунтопокровним рослинам [2].

Для цього проекту, зважаючи на низку необхідних факторів та критеріїв, були використані такі декоративні рослини:

На сьогодні, широке застосування в ландшафтному озелененні отримали декоративні сорти, а саме, туї західної (*Thuja occidentalis*), які умовно можна розділити на три групи:

- високорослі (до 10 – 15 м), що підкорюють своєю величчю і монументальною красою, з пірамідальною або конічною ажурною кроною [3]. Вони чудово виглядають як солітери і як горді «варти» в живоплотах;

- середньорослі сорти туї західної фантастично різноманітні: кулі, конуси, зелені садові скульптури, арки і навіть альтанки, створені з їх допомогою, здатні буквально перетворити будь-який сад. Вони відмінно вписуються в хвойно-листяні композиції, складаючи їх основу, гармонічно виглядають з складі міксбортерів [3]. Шикарно виглядають кулясті туї, висаджені вздовж доріжок або симетричними парами біля входу в сад або будинок;

- карликові, ряболисті і плакучі сорти, які користуються величезним попитом на ринку хвойних в садових центрах, прикрашають альпінарії, зони відпочинку та водойми [3].

Забарвлення хвої декоративної туї західної вражає різноманітністю відтінків: смарагдово-зелена, золотиста, сизувато-срібляста, які змінюють в залежності від сезону свою колірну гамму. До переваг туї західної варто додати посухостійкість і пристосованість до міських умов, що дозволяє назвати її воістину універсальним видом для ландшафтного озеленення наших садів [3].

Ялина колюча – Білобок (*Picea pungens – Bialobok*), всі сорти колючої ялини найчастіше використовуються ландшафтними дизайнерами для озеленення [5].

Ці дерева мають наступні загальні характеристики:

- пірамідальну форму;
- крона дерева низько опущена, добре піддається стрижці;
- у колючих ялин хвоя гостра, може мати відтінок зелений, блакитний, сизий і навіть практичний білий.

Ця рослина любить світло, але навіть в тіні буде непогано рости, проте інтенсивність забарвлення буде не настільки виражена. Колючий ялина добре переносить зиму і інші погодні умови, їй потрібно помірне зволоження і пухкий ґрунт [4].

Ялівець звичайний (*Juniperus communis* L.) – це вічнозелений чагарник, відноситься до сімейства кипарисових. Набирає популярності у ландшафтних дизайнерів. Морозостійкий, невеликі вимоги до ґрунту і вологості, світлолюбний, але добре росте і в легкому затіненні, декоративність не втрачається [6].

Ялівець звичайний найчастіше росте на досить сухих піщаних ґрунтах. Виростає на вапняках, верещатниках, на гірських схилах [5].

Самшит вічнозелений (*Buxus sempervirens*) – один з найдавніших декоративних чагарників, який використовується в ландшафтному дизайні для озеленення територій і створення живоплотів [7]. Це дерево відноситься до розряду вічнозелених рослин, тому навіть взимку тішить свого володаря бездоганним виглядом.

Повільно зростаючі кустики з щільною порослю давно відомі ландшафтним дизайнерам. Навіть взимку вони покриті яскравими зеленими листочками. Рослина відмінно витримує стрижку, що робить його лідером по садовим скульптурам [7]. Але самшит можна використовувати не тільки в саду, він прекрасно росте в вазонах і навіть використовується для створення бонсай.

Штамбові троянди, або як їх інакше називаю «троянди на штамбі». Прищеплені на високій підщепі (штамбі) троянди – прекрасно підходять для створення ландшафтних композицій.

Включаючи плакучі, каскадні і кущові троянди на штамбі в міксбордери, висаджуючи як солітери (у поодиноких акцентах) ви можете задавати потрібні висоти вашому саду [8]. А низькорослі штамби – дозволять вирощувати ці дивовижні троянди навіть в вазонах, прикрашаючи ними ваш будинок і сад, тераси та веранди [8].

Культурну сортову троянду прищеплюють на підщепу спеціальної шипшини, що дає штамбовій троянді особливу стійкість до умов вирощування; шипшина для підщепи вирощують близько 3-х років, вибирають найкращі рослини; поєднання потужності шипшини й краси породистої троянди – дає приголомшливий декоративний ефект; штамбові троянди зацвітають трохи раніше, ніж інші види; такі рослини більш стійкі до морозів; завдяки тому, що штамб піднімає троянду над землею, вона менше схильна до хвороб; відмінно підходять як для вирощування в саду, так і в контейнерах [8].

Рослина агератум (*Ageratum*) відноситься до роду сімейства Айстрові. Назва рослини походить від латинського *ageratos*, що означає «нестаріючий», і справді – агератум дуже довго зберігає свіжість в зрізку [9].

Вирощують його в садах заради пухнастих квіток, зібраних в щільні суцвіття найчастіше блакитної палітри, крім того, він зовсім не вибагливий в догляді [9]. Агератум являє собою невеликий кущик з трикутними, овальними або ромбовидними листям соковито-зеленого кольору з зубчастим краєм. У наших кліматичних умовах агератум вирощують як однорічна рослина, оскільки він дуже теплолюбний. До рослин партнерам агератума відносяться інші однорічники – левикий зів, чорнобривці, календула.

Література

1. Голлвитцер Г., Вирсинг В. Сады на крышах. – М., 1972 – 118 с.
2. Залеская Л. С. Курс ландшафтной архитектуры. – М.: Стройиздат, 2008. – 190 с.
3. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць. – Львів: Світ, 2005. –456 с.
4. Клуб рослин – 2016 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://plants-club.ua/populyarna-tuya-chomu-same-vona-i-yak-pravylno-pidibraty-sort68841>
5. Чопик В.И., Дудченко Л.Г., Краснова А.Н. Дикорастущие полезные растения Украины. Справочник. –Київ: Наукова думка, 1983. – 400 с.
6. Декоративні рослини. Ялівець звичайний колоновидний. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://proxima.net.ua/ua/mozhzhevelnik-obiknovennij-kolonovidnij-juniperus-communis-columnar.html>
7. HappyModern. Самшит: посадка, размножение, секреты ухода. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://happymodern.ru/samshit-46-foto-posadka-razmnozhenie-sekrety-uxoda>
8. Твоя яскрава клумба. Штамбові троянди – розкішна окраса саду. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://yaskravaklumba.com.ua/ua/stati-i-video/sazhentsy/shtambovye-rozy-roskoshnoe-ukrashenie-sada>
9. Флорист-х база знаній садовогода. Агератум: посадка и уход, выращивание из семян. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://floristics.info/ru/stati/sadovodstvo/2127-ageratum-posadka-i-ukhod-vyrashchivanie-iz-semyan.html>

Мамренко М. А.

Херсонська академія неперервної освіти (Україна)

ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА ЗНЗ

Розвиток сфери освіти на сучасному етапі висвітлив низку проблем, які мають етичний характер. У першу чергу це відсутність певного етичного кодексу для працівників освіти і розмитість їх моральної відповідальності перед суспільством, батьками, місцевою громадою і педагогічним колективом. Не чітко визначено моральні орієнтири для керівників і викладачів системи вищої і середньої освіти, що впливає на формування моральних принципів у покоління, що стає до керма держави в перехідний період в умовах економічної і політичної кризи.

Внаслідок постійного розвитку виробничих відносин міжособистісні стосунки також зазнають певних змін під впливом різних обставин.

Особливо актуальним питання професійних якостей сучасного керівника ЗНЗ постало в часи реформаторської діяльності уряду України та нововведень покликаних зміною Закону «Про освіту» внаслідок політичної кризи та революції Гідності. Цікавим фактом нових змін у системі освіти є заміщення керівних посад на основі конкурсного відбору, що став вимагати нових якостей для кандидатів у керівники ЗНЗ.

Сучасний керівник навчального закладу – це активна особистість, яка є суб'єктом професійних відносин, а тому має знати та вміти використовувати у практиці загальновизнані норми етичного спілкування. Організаційні, фінансові завдання, виробничі відносини потребують від керівника навчального закладу комплексу умінь та навичок роботи з колективом, партнерами, керівництвом. Адже як показав досвід розвинутих країн світу існує певна закономірність та взаємозв'язок між досягненнями матеріальних результатів праці і умінням формувати ділові відносини на етичних засадах.

Для того аби стати успішним керівником сучасного навчального закладу треба мати знання не тільки з фахового предмету чи отримати управлінську освіту, а й мати знання з історії культури, соціології, психології, філософії, етики та естетики, культури усного та писемного мовлення, законів сучасного менеджменту тощо.

Світлана Ізбаш зазначає: «Діяльність керівника закладу освіти опосередкована і визначена знаннями і уміннями, тому в професіограмі – документі, що містить вимоги, які визначають його діяльність, – власне управлінські дії розміщені по об'єктах управління. В логічній послідовності протікання самої діяльності знаходяться необхідні знання і уміння» [1].

В одному із розділів професіограми визначається рівень особистісно-вольової сфери керівника навчального закладу за низкою критеріїв, серед яких:

- любов і повага до дітей; почуття обов'язку і відповідальності;
- володіння сильною волею, здатність переборювати внутрішні та зовнішні перешкоди на шляху до досягнення мети; наполегливість в справах, здатність до розумного ризику;
- ініціативність, здатність без чийогось спонукання висувати і на практиці втілювати конструктивні рішення; швидка організація, передбачення можливих реакцій учнів і педагогів, прогнозування поведінки членів педагогічного колективу;
- психологічна стійкість - не дає захопити себе нереальними пропозиціями; адаптивність, тобто здатність пристосовуватися до змінюваних умов і вимог;
- самокритичність, реальна оцінка не тільки своїх досягнень, але і вад, прорахунків; динамічність, тобто уміння змінювати стиль керівництва залежно від зміни певних факторів;
- вимогливість до себе та інших, уміння спитати за виконану роботу; критичність, здатність бачити в пропорціях підлеглих як позитивні, так і негативні моменти;
- врівноваженість, вміння керувати своїми емоціями, дотримання педагогічного такту; надійність, дотримання взятих на себе зобов'язань; витривалість, задовільна робота в умовах перевантаження;
- оптимізм, здатність переборювати труднощі; рішучість, вміння самостійно приймати своєчасні рішення, в критичних ситуаціях брати на себе відповідальність за результат діяльності;
- творчий підхід до вирішення проблем, інноваційність.

Дієвість цих індивідуальних рис залежить від уміння керувати собою (психологічної здатності особистості у стресових ситуаціях контролювати свої дії та вчинки), внутрішнім емоційним та інтелектуальним потенціалом особистості.

Керівник повинен вміти реалізовувати намічені завдання навіть у несприятливих умовах, вміти бути активним і вести колектив і заклад за собою.

Якості і риси керівника умовно можна класифікувати на психологічні, інтелектуальні, професійні, соціальні, етичні [3]. Усі ці якості мають інтегральний характер, адже містять у своєму складі простіші компоненти. Якості, властиві керівникам, більшість фахівців розділяють на три групи: професійні, особисті і ділові.

Етичні норми виконують роль регулятора відносин у колективі. Вони можуть сприяти успішній діяльності навчального закладу та досягненню поставлених цілей, або створювати

перешкоди. Саме керівник повинен регулювати етичні відносини в закладі, інакше цей процес може відбуватися стихійно, а якість етичних норм в ЗНЗ залежить від його авторитету.

Насамперед авторитет керівника – це індивідуально-психологічний вплив людини на колектив, який він справляє завдяки професійним знанням, організаторським здібностям, інноваціям, комунікабельності, своїй праці. Звичайно на авторитет керівника ЗНЗ впливає наявність високої культури спілкування, яка проявляється у нормах професійної етики, а саме: демократизм у спілкуванні керівника з підлеглими, його доступність, уважність, уміння створити товариську атмосферу довіри, ввічливість і коректність, точність і відповідальне ставлення до обіцянки. Зовнішня сторона вчинків керівника ЗНЗ повинна відповідати його внутрішнім моральним переконанням. І саме завдяки цій умові норми службової етики стануть у допомогу керівникові спілкуватися з людьми більш ефективно.

Особливу роль серед правил комунікації з людьми відіграє культура мовлення. Аби навчитися гарно говорити, необхідно навчитися чітко мислити. А для цього необхідно бути ерудованою людиною, яка уміє переконувати, думати, аналізувати, володіти риторикою, поповнювати лексичний запас.

Одна із найважливіших якостей сильного керівника – це уміння розбиратися в людях. Керівник ЗНЗ повинен знати тих людей, з якими він комунікує, якими він управляє, знати все, що може вплинути на процес роботи та її результати. Уміння переконувати, тобто домагатися бажаних змін у поглядах і переконаннях інших людей, займає важливе місце у діяльності керівника освітнього закладу.

Норми етичної поведінки керівника – це правила, що регулюють відносини у колективі з точки зору етики, визначають ставлення керівника до своїх підлеглих і зовнішнього оточення. Відзначаючи особистий приклад керівника для співробітників, насамперед він повинен бути організатором трудового процесу, компетентним фахівцем, людиною високої культури поведінки, яка має знання та навички у сфері етики ділових відносин.

Керівник ЗНЗ не повинен обмежувати почуття гідності, самоповаги та особистого статусу підлеглих, адже такі дії ведуть до конфліктів і стресових ситуацій. Культура професійної поведінки керівника освітнього закладу визначається загальним рівнем його інтелектуального розвитку, ерудованістю, широким спектром інтересів, рівнем освіти і виховання [4].

Таким чином, керівник бере участь у керівництві соціально-психологічним кліматом не лише завдяки своїм професійним діям, але й словом, виглядом, авторитетом, культурою поведінки, своїм іміджем. Норми і принципи поведінки ґрунтуються на основних правилах етики ділового спілкування.

Одним із важливих аспектів загального сприйняття й оцінювання будь-якого явища, предмета, організації, суб'єкта, зазначає С.А. Болсун, є враження, яке воно справляє, тобто імідж. Імідж – це об'єктивний чинник, який відіграє суттєву роль в оцінюванні соціального явища, процесу чи особистості людини [2].

Професійний імідж керівника навчального закладу залежить від того що робить особистість, як вона говорить, яким є вияв її внутрішнього світу, особисті та професійні якості, риси характеру, манери, стиль спілкування, рівень вихованості та зовнішність. Саме завдяки здатності людини до самовдосконалення з'являється можливість формувати, уточнювати або переробляти її імідж. Керівник навчального закладу зокрема, має бути взірцем не лише для учнів, але й для вчителів. Звичайно, що імідж керівника навчального закладу нерідко створює і відповідний імідж школи, яку він очолює. Цей імідж може бути позитивним, негативним або нейтральним.

Очевидним є той факт, що професійно-етичні якості керівника навчального закладу мають неабиякий вплив на формування як його власного іміджу, так й іміджу закладу який він очолює. Імідж керівника дуже часто асоціюють із його особистістю, тому йому важливо бути привабливим, аби громада сприйняла його як наставника, друга, порадника, кваліфікованого професіонала, людину із багатим духовним світом, ерудовану, етичну та цікаву особистість.

Керівник сучасного навчального закладу тільки тоді стане успішним менеджером, коли буде працювати над створенням свого привабливого образу, а це в свою чергу потребує постійного та безперервного удосконалення себе і своєї поведінки. Життєвий досвід показує, що імідж – це шлях до успіху.

Для того аби стати успішним керівником сучасного навчального закладу необхідно відповідати загальноприйнятим вимогам, які суспільство висуває до особи, що прагне зайняти цю посаду [5].

Сьогодні існує велика кількість так званих «моделей» керівника, розроблених спеціалістами, що містять відповідні професійні та морально-особистісні вимоги. Кожна така модель створювалась на основі практики. Їх суть полягає в тому, що виділяються основні риси, вимоги, якими повинен володіти сучасний керівник: організаторсько-ділові риси, професійні, особистісні якості, риси характеру.

Модель керівника запропонована В.М. Шепелем, включає такі якості керівника: загальні якості, до яких можна віднести - високий рівень інтелекту, фундаментальні знання, достатній досвід; конкретні якості, до яких належать - ідейно-моральні (світогляд, культура, мотивація), науково-професійні (знання, досвід, компетенція), організаційні якості (уміння добирати і розставляти кадри, планувати роботу, забезпечувати контроль), психофізичні якості (добре здоров'я, схильність до системного мислення, тренувана пам'ять); специфічні особистісно-ділові якості, до яких відносять – комунікабельність, емпатичність, стресостійкість, красномовство тощо.

На відміну від В.М. Шепеля, Р.Л. Кричевський виділяє такі якості сучасного керівника:

- високий професіоналізм, що є основою формування і підтримання авторитету керівника;
- відповідальність і надійність, які є дефіцитом у нашому повсякденному житті;
- упевненість в собі, уміння впливати на своїх підлеглих;
- самостійність, що проявляється у власній позиції, особистій точці зору на ті чи інші

проблеми;

- творче вирішення завдань, прагнення до успіху, що залежить від інтелекту керівника та його мотивації.

Таким чином, щоб максимально проявити себе обізнаним зі справою керівником, завоювати довіру підлеглих, необхідно володіти неабиякою кількістю професійних якостей особистості, в тому числі етичних.

Література

1. Етичні норми поведінки керівника закладу освіти / С.С. Ізбаш // Управління освітою. – 2015. - № 2. – С. 22-24.
2. Професійний імідж керівника навчального закладу / С.А. Болсун // Управління школою. – 2013. - № 7-9. – С. 51-55.
3. Карамушка Л.М. Психологія управління / Л.М. Карамушка. – К.: Міленіум, 2003. – 344 с.
4. Професійно-етичні якості менеджера освітнього закладу як моральні орієнтири його успішної управлінської діяльності / Н.В. Беляєва // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 10. – С. 72-78.
5. Педагогічна культура керівника / О.М. Онаць // Директор школи. – 2012. – № 2. – С. 4-9.

Макухіна С. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Левченко І. С.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Інноваційні зміни в освітній галузі України, зростання рівня розвитку психолого-педагогічної науки та сучасна освітня політика спрямовані на європейську інтеграцію, стимулюють появу творчих новаторських ідей, пошук більш досконалих методів, прийомів і форм навчання. Слід відмітити, що професійна діяльність викладача вищої школи багатоаспектна, вона охоплює наукові пошуки, суто викладацьку діяльність, методичну роботу, виховний та організаційний вплив на студентство, самовдосконалення. Викладач є публічною людиною, все, що він робить, є відкритим для спостереження студентів і їх оцінки. Педагогічна майстерність ґрунтується на досконалості знанні педагогіки, її законів, закономірностей і принципів. «Без передбачення й

наукового розрахунку педагогіка схожа на знахарство, а вчитель (викладач), котрий не хоче або не вміє розраховувати, – на неграмотну няньку», – вказував В. О. Сухомлинський.

Бездоганне глибоке знання предмету, навчання завжди притаманне справжнім майстрам наукової школи. Відданість викладача обраному фаху, його професійний інтерес є значними чинниками його виховного впливу на студентство. Отже, критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності, як гуманність, науковість, педагогічна доцільність, результативність, демократичність, творчість, оригінальність тощо. Вона ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значущі особистісні риси і якості. Прояв майстерності полягає в успішному вирішенні професійно-педагогічних завдань та високому рівні організації навчально-виховного процесу. Сутність майстерності – в тих якостях особистості педагога, які породжують цю діяльність та сприяють її успішності. Ці якості полягають не лише в професійних знаннях та вміннях, а й в сукупності певних властивостей особистості, її позиції, які й дозволяють педагогу творчо та продуктивно діяти.

Поняття «професійна компетентність» педагога розглядається як володіння педагогом необхідною сумою знань, умінь та навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування та особистості викладача як носія певних цінностей, ідеалів та педагогічної свідомості. Професійна компетентність викладача вищої школи виражає єдність його теоретичної і практичної готовності в цілісній структурі особистості та характеризує його професіоналізм. Зміст професійної компетентності педагога тієї чи іншої спеціальності визначається освітньо-кваліфікаційною характеристикою, що являє собою нормативну модель компетентності педагога, відображаючи науково обґрунтовану систему професійних знань, умінь та навичок. Освітньо-кваліфікаційна характеристика викладача – це, по суті, перелік узагальнених вимог на рівні його теоретичного і практичного досвіду.

Психолого-педагогічні та фахові (з предмету) знання – необхідна, але в жодному разі не достатня умова професійної компетентності. Багато з них, зокрема теоретико-практичні та методичні знання, є передумовою інтелектуальних та практичних умінь і навичок педагога.

Розвиток та вдосконалення системи освіти в Україні значною мірою залежить від наявності висококваліфікованих кадрів. Належна підготовка майбутнього педагога та подальше його кар'єрне зростання є необхідною умовою підвищення якості освіти. Особливий інтерес становить розвиток педагогічної майстерності викладача іноземної мови вищого навчального закладу. Технологічний розвиток сучасного світу вимагає від викладача іноземної мови пошуку нових методів викладу матеріалу та інноваційних підходів до викладання, що закономірно актуалізує потребу професійного самовдосконалення.

Професійна компетентність як складова професійної культури педагога, основа його професіоналізму й майстерності забезпечує успішність професійного розвитку фахівця та проявляється в різних видах педагогічної діяльності. Базовим компонентом професійної компетентності викладача вищого навчального закладу є психолого-педагогічна компетентність як цілісний, динамічний особистісно-професійний феномен, що забезпечує його професійну самоорганізацію відповідно до вимог науково-педагогічної діяльності.

Здатність розуміти психічний стан студента, проникати у їх внутрішній світ можливо при наявності перцептивних здібностей. Сугестивні здібності становлять безпосередній емоційно-вольовий вплив педагога на вихованців з метою створення в них певного психічного стану, спонукання їх до конкретних дій. Креативність викладача передбачає знання ним законів творчої педагогічної діяльності, вміння конструювати інноваційні форми навчання й виховання, вимірювати їх результативність, вносити необхідні корективи, здійснювати педагогічну інтерпретацію результатів, яких досягли, знаходити вірні рішення в непередбачуваних умовах, творчо проектувати і брати навчально-виховний процес, виступати з доповідями, повідомленнями, приймати участь в обміні досвідом та ін.

Ще один елемент професійно-педагогічної майстерності – педагогічна техніка. Педагогічна техніка – є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки викладача, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи

зі студентами, студентським колективом відповідно до мети виховання, об'єктивних та суб'єктивних їх передумов.

Особливості викладацької діяльності в межах кожної навчальної дисципліни у ЗВО передбачають специфічні характеристики, які належить розвивати в педагогічному процесі в особистості викладача. Однак, очевидно, що досконалість володіння матеріалом навчального предмету, який викладається, є беззастережною вимогою до педагога. Визначення ролі досягнення адекватного рівня професійно важливих якостей викладача вищої школи у професійно-педагогічній діяльності сприяє їх удосконаленню та позитивним змінам у навчально-виховній роботі.

Майстерність викладача вищої школи – це синтез індивідуально-ділових якостей і властивостей особистості, що визначає високу ефективність педагогічного процесу. Вдосконалення педагогічної майстерності викладача повинно відбуватися шляхом системного підходу. Реалізація усіх компонентів забезпечить здійснення навчального процесу на високому науковому, методичному та організаційному рівні з врахуванням відповідних психолого-педагогічних аспектів. Творча співпраця та співробітництво педагога (викладача вищої школи) і його вихованців (студентів) сприятимуть креативному саморозвитку та самореалізації усіх учасників навчально-виховного процесу, в тому числі й удосконаленню фахової майстерності викладача в процесі професійної діяльності. Стажування, навчання та дослідницька робота викладачів вищих навчальних закладів, зокрема у закордонних вишах, збагачують індивідуальний досвід людини, надають можливість ознайомитися і практикувати різні моделі створення і поширення знань, дозволяють розширити мережу контактів і спілкування. Це є один з концептуальних шляхів підвищення якісного рівня педагогічної діяльності в умовах реформування вищої школи України.

Література

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики. – К. : “К.І.С.”, 2004. – С. 47-52.
2. Введенський В.Н. Моделювання професійної компетентності педагога // Педагогіка. – 2003. – № 10. – С. 51-55.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: підручник для студ. вищих пед. навч. закладів / І.А. Зязюн. – К. : Вища школа, 2004. – 168 с
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 187 с.
5. Орлов В.Ф. Теоретичні та методичні основи розвитку педагогічної майстерності викладача мистецьких дисциплін / В.Ф. Орлов // Педагогічна майстерність викладача мистецьких дисциплін: навч.-метод. посіб. / [В.Ф. Орлов, О.О. Фурса, О.В. Баніт]. – К.: Едельвейс, 2012. – С. 7-71.

Мельниченко С. Г.

Херсонський державний університет (Україна)

Морозов О. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ МЕТОДОЛОГІЇ В НАУКАХ ПРО ЗЕМЛЮ

У науках про Землю широко застосовується безліч філософських та загальнонаукових методів, підходів та парадигм. Поняття парадигми в науці зазвичай пов'язують із способом сприйняття, аналізу і узагальнення певних явищ дійсності. Це спосіб мислення, зумовлений накопиченими досвідом і знаннями, який генерує нові методологічні підходи до науково-пізнавальної діяльності.

Метод являє собою систему правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворюючої діяльності людини. Близькою до методу за своїм значенням є категорія "методика". Методика - це

сукупність, послідовність, порядок використання різних прийомів та методів у дослідженні. Це своєрідний тактичний план, що визначає спосіб і послідовність вирішення конкретного наукового чи практичного завдання [1].

Серед наукових підходів слід виділити хорологічний, історичний та системний. Як стверджував І. Кант «географія – дисципліна, яка синтезує інші науки крізь концепцію площі і простору». Це свідчило і свідчить про те, що для географічних дисциплін застосування хорологічної парадигми є досить важливим. Саме дана парадигма своєю суттю націлена на аналіз взаємного розміщення географічних об'єктів на земній поверхні у певному географічному просторі. Саме за хорологічною парадигмою прерогативою географічних досліджень є просторова систематика компонентів географічної оболонки. Наприклад, досліджуючи певну країну, ми акцентуємо увагу на її розміщенні та на розміщенні всіх її складових елементів – саме це дає нам повне уявлення про місцезположення, структуру та географічні умови держави.

Системний підхід у науках про Землю дає змогу вивчати досить складні об'єкти та явища, які мають багаторівневу будову. Використовуючи системний принцип можна розібратися в логічних зв'язках між окремими фактами, і лише цей принцип дозволить більш успішно, і якісно проектувати нові дослідження. Філософи через поняття «система» прагнуть відобразити форму уявлення предмету наукового пізнання. У реальному процесі наукового пізнання конкретно-наукового й філософського напрямків системні знання взаємодоповнюють один одного, перетворюючи систему знань у системність. Наприклад, розглядаючи сільське господарство з географічної точки зору, треба розглянути спочатку його галузеву структуру, потім підгалузеву та міжгалузеві зв'язки. І при цьому всі ці компоненти є складовими однієї системи.

Серед загальнонаукових філософських методів слід виділити історичний. Історичний метод досліджує і впроваджує вироблену історичною думкою та історіографічною практикою систему пізнавальних правил, принципів, операцій і методів, які використовуються в професійній історіографії для досягнення правдивої реконструкції минулої людської дійсності. Розглядаючи чисельність населення України, чи іншої держави за допомогою цього методу можна чітко простежити всі закономірності та зміни етнічного, релігійного, статеві-вікового складу населення протягом всього історичного періоду і виявити фактори які впливали, а можливо і продовжують впливати на демографічну ситуацію. Історизм є одним із провідних і традиційних підходів у географічній науці, який використовується ще з часів Геродота та Страбона. Але дослідження об'єкта, що розвивається, передбачає не тільки знання його емпіричної історії, а й знання його сутності, його внутрішніх закономірностей розвитку, знання об'єктивної "логіки" речі. Логічне виявляється в обґрунтованих законах, суттєвих сторонах явища або процеси і служить для узагальненого відображення історичного процесу [2; 3].

Як різновид історичного методу великого розповсюдження набув генетичний метод. У геологічних науках йому приділяється велика увага. Вивчаючи певні корисні копалини, геологам дуже важливо з'ясувати їх походження, причини утворення та вік цих порід.

Великого розвитку набула синергетична парадигма, особливо в ландшафтознавстві. Одне з її головних завдань – пізнання загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, які реалізуються в системах. Синергетичний стиль наукового мислення містить у собі, з одного боку, імовірнісне бачення світу, що одержало бурхливий розвиток у ХІХ столітті. З іншого боку, синергетику можна розглядати як сучасний етап розвитку кібернетики і системних досліджень із застосуванням геоінформаційних систем і технологій. Синергетика, вивчаючи закони самоорганізації, самодезорганізації і самоврядування складних систем в науках про Землю, дає ті універсальні знання законів самоорганізації і розвитку систем, у яких давно назріла насущна потреба. За допомогою неї дослідник може пояснити процес самоорганізації у такому складному географічному утворенні як «ландшафт», який постійно змінюється і може набувати нових властивостей, внаслідок певних флуктуацій, у таких його складових елементах як: фації та формації.

При дослідженні географічних явищ великого розповсюдження індукція та дедукція. При індукції нам треба окремо вивчити температуру, вологість, кількість опадів і ін. – і вже потім на основі цих показників сформувати уявлення і визначити який же тип клімату притаманний певній території. При дедукції, знаючи тип клімату ми поступово формуємо уявлення про його окремі

показники. Усі природничі науки одержують нові знання за допомогою дедукції, але особливо велике значення дедуктивного методу в математиці.

Оперуючи математичними абстракціями й будуючи свої міркування на дуже загальних положеннях, математики вимушені найчастіше вдаватися до дедукції. І математика є, мабуть, єдиною власне дедуктивною наукою. У науках про Землю надзвичайно важливими є кількісні показники, наприклад: склад населення, чисельність видобутку певних корисних копалин. Саме за допомогою чисел та математичних формул ми можемо виявити райони спеціалізації, як змінювався видобуток чого-небудь.

Під формалізацією слід розуміти особливий підхід у науковому пізнанні, який полягає у використанні спеціальної символіки. Це дозволяє абстрагуватися від вивчення реальних об'єктів, змісту теоретичних положень, що їх описують, й оперувати замість цього певною множиною символів (знаків). Яскравим прикладом формалізації є поширені в науках про Землю картографічні описи різних об'єктів, явищ, що ґрунтуються на відповідних змістових теоріях. При цьому використання картографічної символіки не тільки допомагає закріпити вже існуючі знання про досліджувані об'єкти, явища, але й виступає своєрідним інструментом у процесі подальшого їх пізнання. Ще одна перевага формалізації полягає в стислості й чіткості запису картографічної інформації, що створює великі можливості для оперування нею.

Більшість сучасних філософських течій схиляються до думки, що наш розум не здатен вповні охопити всю складність та різноманіття цілісності світу. Тому в процесі пізнання навколишньої дійсності людський розум виділяє з неї об'єкти та за допомогою наявних чи спеціально розроблених методів, в тому числі моделювання. Моделювання – один з найпоширеніших способів виконання як теоретичних, так і практичних завдань. Моделі активно використовують як у природничих (астрономії, фізиці, хімії, геології, медицині, біології тощо), так і у гуманітарних (лінгвістиці, психології, соціології) та у прикладних (інженерія, криміналістика тощо) науках. Особливу роль тепер відіграє комп'ютерне моделювання. Воно втілює окремі функції розумової праці, автоматизує складні й кропіткі розрахунки та допомагає краще узагальнювати проміжні результати

Отже, в сучасній галузі знань наук про Землю застосування загальнонаукової методології та її вплив на дослідження поступово набувають все більших і значніших обертів. Останнім часом великого значення набуває синергетика. Ученому-географу ці методи допомагають якнайповніше та найрізносторонніше дослідити географічний об'єкт, його основні характеристики та прояви.

Література

1. Мороз С.А., Онопрієнко В.І, Бортник С.Ю. Методологія географічної науки. – К.: Заповіт, 1997. – 234 с.
2. Філософія: Підручник. // Андрущенко В.П., Волович В.І., Горлач М.І., Головченко Г.Т., Губерський Л.В., Єфімець О.П., Кремінь В.Г. Підберезський М.К., Рибалко В.К. / За ред. проф. М.І. Горлача, проф. В.Г. Кременя, проф. В.К. Рибалка. - Харків: Консум, 2001. – 671 с.
3. Філософія: Навчальний посібник. – Київ: Каравела, 2002. – Львів: "Новий світ-2000.

Михайленко Г. М.

Херсонський державний університет (Україна)

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БІОГРАФІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ БАГАТОВИМІРНОСТІ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ

Сучасний стан розвитку цивілізаційного простору демонструє надзвичайно тісне переплетіння та взаємовпливи різних сфер людського буття одне на одного. Історична наука, яка покликана дослідити, проаналізувати усі віхи буття людини, усі його прояви, має відповідати новим реаліям багатовимірності людського обширу. Біографічні дискурси, що представляють традиційні біографічні нариси життєвого шляху, досить часто уже не задовольняють потреби дослідників у презентації життєвого простору особистості. І тому все активніше історіографи апелюють до інтелектуальної біографії, що зумовлює актуальність звернення до цієї теми.

Зважаючи на це, дана стаття покликана проаналізувати ступінь відображення багатовимірності життєвого простору людини засобами інтелектуальної біографії.

Прихильники традиційних біографічних розвідок тривалий час достатньо скептично сприймали дискурси з інтелектуальної біографії, вважаючи, що достатньо презентувати хронологію життєвих подій особистості або відтворити один з вимірів її діяльності: як історика, державного діяча, науковця, громадського активіста тощо. На сьогоднішній день теоретичні питання, пов'язані з особливостями відтворення інтелектуальних біографій, ґрунтовно презентовані у роботах Л. Рєпіної [8; 9], В. Василенко [3]. Теоретико-методологічні аспекти інтелектуальної біографії та презентація власне інтелектуальних біографій українських істориків знаходили своє місце у творчому доробку І. Колесник [5], В. Андрєєва [2].

Історичні дискурси професора В. Андрєєва та представників його наукової школи підтверджують доцільність звернення до інтелектуальної біографії, яка дає можливість відтворити багатоманітність життєвих зацікавленостей особистостей, проаналізувати взаємовпливи різних сфер діяльності, визначити витoki формування світогляду, простежити, як змінювалося світосприйняття протягом життя людини, під впливом яких чинників. Зокрема, за останні 10 років українська історіографія збагатилася дослідженнями інтелектуальних біографій представників українського інтелектуального простору, а саме: В. Петрова (1894–1969) [1], О. Лотоцького (1870–1939) [7], О. Рябініна-Скляревського (1878–1942) [6], Докії Гуменної (1904 – 1996) [10].

Згадані розвідки підтверджують, що у межах інтелектуальної біографії мова йде не лише про традиційне змалювання особистої долі діяча, а про історичне студіювання безперервного руху/розвитку/самовдосконалення особистості з його численними глибокими чи дотичними взаємодіями з оточуючим швидкозмінним соціально-інтелектуальним простором. Для глибшого розуміння усіх взаємовпливів життєвих okazій обов'язковими для аналізу стають, насамперед, матеріали, що відображають розвиток світоглядної позиції, наукових та громадянсько-політичних преференцій: статті, монографії, мемуари, навіть студентські твори – тобто усі матеріали, що віддзеркалюють світоглядні уявлення, політичні орієнтири, наукові зацікавлення.

Звертаючись до постаті О. Лотоцького, слід згадати наявність традиційних біографій, представлених В. Швидким [11] та О. Дудко [4], які дають уявлення щодо головних віх у житті українського діяча. Говорячи про презентацію інтелектуальної біографії О. Лотоцького, бачимо багатозарове переплетіння впливу родинного оточення, освіти, громадської діяльності, внутрішньополітичної ситуації в державі, політичних переконань, наукових зацікавлень, державної, викладацької роботи тощо.

О. Лотоцький народився в родині священника, в якій глибоко шанувалися українська мова та українські традиції у цілому. Це зумовило навчання у Духовній академії, посприяло зверненню до історії церкви та церковного права, активній участі у боротьбі за відновлення статусу української мови в Російській державі [7, с. 31-55, 64-65,]. Шанобливе ставлення у родині до творчості українських письменників та поетів стало вихідною точкою, що визначила постійне звернення О. Лотоцького до постаті Т. Шевченка: статті, присвячені ролі поета в українській культурі, доповіді на численних наукових засіданнях, участь в акціях, присвячених вшануванню пам'яті Т. Шевченка [7, с. 66-68, 124-127].

Навчання в Духовній академії стало часом перших спроб на дослідницькій ниві та у сфері громадської діяльності, що отримало продовження у петербурзький період життя О. Лотоцького: участь у боротьбі за українську мову та українську книгу, відтворення у численних публіцистичних матеріалах проблем освітніх установ на українських землях, продовження студій з історії церкви. Працюючи у Державному контролі, діяч зайнявся самоосвітою і ґрунтовно поглибив свої знання в економічній галузі, що дало можливість глибше аналізувати й економічні проблеми на Батьківщині [7, с. 32-39, 45-54, 60-63, 83-101].

У свою чергу, студіювання церковної історії, аналіз освітніх традицій на українських землях, боротьба за українську мову (усе це отримувало відображення у публікаціях у періодичних виданнях) доповнили палітру патріотичних почуттів О. Лотоцького, який став прихильником проголошення Української автокефальної церкви. Саме ідею необхідності проголошення автокефалії Української православної церкви він намагався донести до українства, перебуваючи

на посаді міністра сповідань 1918 р., та до Вселенського патріархату, обіймаючи посаду голови надзвичайної дипломатичної місії УНР в Туреччині у 1919–1920 рр. [7, с. 102-114]

Участь у національно-визвольних змаганнях на українських землях у 1917–1920 рр. стала вагомим вкладом у формування ідеологічного підґрунтя подальших історичних студій О. Лотоцького. Рефлексії О. Лотоцького щодо історичної долі Української церкви за роки перебування в еміграції оформлюються в цілісну концепцію розвитку та устрою православних церков, головною ідеєю якої було твердження, що у незалежній державі має бути незалежна церква [7, с. 174-212].

Тяглість формування історичних поглядів О. Лотоцького яскраво прослідковується за такими матеріалами: учнівські та студентські твори, публіцистичні нариси та наукові розвідки петербурзького періоду, проголошені громадсько-політичні позиції періоду національно-визвольних змагань на українських теренах у 1917–1920 рр., окреслена у емігрантській період візія політичних прорахунків українських державників та майбутнього українських земель, концепція розвитку православних церков.

Останні два десятиліття у житті О. Лотоцького стали часом розквіту інтелектуальної творчості дослідника. Протягом 20–30-х рр. ХХ ст. у повній мірі розкрився потенціал О. Лотоцького як історика, організатора науки та викладача, що яскраво відбивається в його монографіях з історії церкви і церковного права, численних публікаціях у періодичних виданнях в еміграції, у роботі зі студентами, що проводилася у Варшавському університеті (курси з історії церкви, наукове консультування студентів з церковної історії) [7, с. 133-158].

Насиченістю подій, різноплановістю наукової діяльності та багатогранністю інтелектуальної творчості при глибшому зануренні у перипетії життєвого шляху вражає і постать В. Петрова. Традиційне хронологічне відтворення лише фактів біографії не дає можливості охопити усі трансформації, яких зазнала особистість В. Петрова протягом життя у рамках політичних/культурних/соціальних ситуацій, що оточували дослідника протягом життя. Лише на етапі становлення В. Петрова як фахівця бачимо різнопланові моменти, що впливають на молодого інтелектуала: родинне коло, очолюване батьком-православним священником, студентське і професорське оточення Київського університету, зацікавлення історією української літератури, ідейний вплив українських неокласиків, робота у Баришівській трудовій школі, що стала не лише часом здобуття професійного досвіду, а й своєрідною етнографічно-історичною експедицією [1, с. 10-33]. Тяглість ідейно-професійних орієнтирів спостерігаємо у тому, що надалі, протягом 1921–1933 рр., В. Петров працював в Етнографічній комісії при ВУАН, а погляди щодо краєзнавчих та етнографічних розвідок викладав у своїх теоретичних працях. В. Петров проявив себе і як літературознавець, і історик, активно використовуючи біографічний підхід у своїх студіях. Аналіз робіт історика дає можливість проаналізувати, як вимушено змінювалися його погляди, оцінки під тиском марксистської ідеології [1, с. 34-72].

Перетворення в радянській історичній науці 1930-х рр. привели В. Петрова спочатку до самовикривального виступу щодо свого попереднього наукового доробку, а надалі – до сектора дофеодальної і феодальної археології Інституту історії матеріальної культури ВУАН та Інституту українського фольклору АН УРСР. Результатом стали численні історичні розвідки, формування власного погляду на вивчення давньої історії на основі даних лінгвістики, археології, історії, етнографії, що мало продовження у дослідженні українського фольклору [1, с. 85-111].

Констатація того факту, що в роки Другої світової війни В. Петров був розвідником не дає повного уявлення про ідейно-професійний розвиток дослідника в цей період. Перебування в Берліні він використав для викриття свого бачення наслідків більшовицького режиму для української інтелігенції, інтерес нацистської влади до готської тематики – для продовження археологічних розвідок; перебування у колі української еміграції знайшло вираження у виданні художніх творів, літературознавчих та філософських праць, викладацькій діяльності. На основі аналізу інтелектуального доробку цього періоду життя В. Петрова дослідник його інтелектуальної біографії В. Андреев стверджує про поєднання В. Петровим-Домонтовичем української національної традиції з європейськими інтелектуальними досягненнями [1, с. 113-169].

Про перебіг повоєнного життя історика/розвідника в умовах радянської дійсності дають уявлення сторінки традиційної біографії. Розширення поля дослідницьких студій зверненням до

інтелектуальної біографії дає можливість прослідкувати складнощі адаптації до реалій радянської науки, дослідити різноманітні тематичні напрями наукових досліджень, проаналізувати вплив інтелектуального оточення В. Петрова, що склалося у повоєнні роки у Москві та Києві [1, с. 170-255].

Тож, саме у рамках інтелектуальної біографії життєвий шлях В. Петрова отримав надзвичайно широку палітру переплетіння: родинне оточення / професійні обов'язки-зацікавлення / ідеологічні чинники / загальносвітові події / особисті наукові зацікавлення / організаційна робота / коло однодумців, – яка дає можливість говорити про В. Петрова як про мислителя світового рівня.

У цілому, на згаданих ключових моментах інтелектуальних біографій О. Лотоцького та В. Петрова можна переконатися, що презентовані нариси є не лише відтворенням віх життєвого шляху діячів, а поєднанням усіх аспектів життєвої активності особистості: як людини, громадянина, науковця. Вагомого значення надається і визначенню місця особистості у громадському/культурному/політичному просторі, аналізу його ролі у науковому обширі, співвідношенню його дослідницьких студій з тогочасними науковими розробками. Можна констатувати, що відтворення інтелектуальних біографій українських діячів минулого дає можливість прослідкувати процес творення українцями своєї інтелектуальної історії як вагової складової світового інтелектуального простору.

Література

1. Андреев В. Виктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого : монографія / В. Андреев. – Дніпропетровськ : Герда, 2012. – 476 с. (серія «Dniproviana»).
2. Андреев В. М. Дмитро Дорошенко: «перший» чи «другий» в українській історіографії першої половини ХХ ст.? (досвід вивчення інтелектуальної біографії історика) / В. М. Андреев // Український історичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 102–122
3. Василенко В. В. Интеллектуальная биография П.А. Сорокина: опыт нового исследования формирования «интегральной» методологии социально-исторического познания : автореф. дис. на соискание уч. степени док. историч. наук. : спец. 07.00.02 «Отечественная история» ; 07.00.09 «Историография, источниковедение и методы исторического исследования» / В. В. Василенко. – Ставрополь, 2006. – 57 с.
4. Дудко О. О. Життєвий шлях, громадсько-політична та науково-педагогічна діяльність Олександра Гнатовича Лотоцького (1870–1939) : дис. ... кандидата історичних наук : 07.00.01 / Дудко Оксана Олександрівна. – К., 2005. – 193 с.
5. Колесник І. І. Федір Шевченко: інтелектуальна генеалогія українського радянського історика / І. І. Колесник // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С.178–192
6. Капарулін Ю. В. Олександр Рябінін-Скляревський: інтелектуальна біографія історика (1878–1942 рр.) / Ю.В. Капарулін. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 236 с.
7. Михайленко Г. М. Олександр Лотоцький (1870–1939 рр.): інтелектуальна біографія історика / Г. М. Михайленко. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 312 с.
8. Репина Л. П. Биографический подход в интеллектуальной истории / Л. П. Репина // Философский век. – Вып. 32 : Бенджамин Франклин и Россия. – Т. II. – СПб., 2006. – С. 101–108.
9. Репина Л. П. «Персональная история»: биография как средство исторического познания / Л. П. Репина // Казус: индивидуальное и уникальное в истории / Под ред. Ю. Л. Безмертного, М. А. Бойцова. – М. : Российский гуманитарный университет. – 1999. – Вып. 2. – С. 76–100.
10. Сачко Дар'я Докія Гуменна: інтелектуальна біографія : дис. ... кандидата історичних наук : 07.00.06 Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Дар'я Сачко. – Дрогобич, 2018. – 224 с.
11. Швидкий В. П. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-ті рр.) / В. П. Швидкий. – К. : Інститут історії України НАН України, 2002. – 366 с.

ОСНОВНІ ВІДМІННОСТІ У ВИЗНАЧЕННІ ПОНЯТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА ЛОКАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Важлива роль у збалансованому економічному розвитку регіону належить ринку праці і це не випадково. Будь-який регіон країни має свою структуру зайнятості, вирізняється рівнем оплати праці та інших доходів населення, методами регулювання ринку праці з боку місцевих органів влади. Тому, необхідно виокремити структурні елементи на перетині яких формується і розвивається регіональний ринок праці.

Регіональні та локальні ринки праці були об'єктом досліджень багатьох науковців. Вагомий вклад у досягнення наукових результатів в процесі дослідження даних ринків досягли провідні українські вчені-економісти: А. Ачкасов, С. Бандур, Д. Богиня, В. Васильченко, В. Герасимчук, О. Левченко, Е. Лібанова, В. Онікієнко, В. Петюх, У. Садова, В. Секретарюк, А. Черкасов, Л. Семів, Ю. Туранський, Л. Фільштейн та інші.

Мета статті: встановити відмінності у визначенні понять регіонального та локального ринків праці на основі ознак, що характерні даним ринкам.

Регіональний ринок праці – це сукупність соціально-трудова відносин, форм і методів узгодження і регулювання інтересів безпосередніх виробників і роботодавців (власників фірм), що функціонують у певному регіоні країни. До об'єктів такого ринку належать: організація (використання), оплата та охорона праці, наймання і звільнення працівників, їхній професійний розвиток і зростання, врегулювання трудових конфліктів, утворення стабільних трудових колективів.

Регіональний ринок праці займає особливе місце у просторовій структурі ринку праці. Вона включає: внутрішній (внутріфірмовий), локальний, регіональний, національний і міжнародний ринки праці. Регіональний ринок праці, з одного боку, відбиває основні риси національного, а з іншого – має свою специфіку, що обумовлюється, передусім, особливостями певної території. Необхідно розділяти, по-перше, первинний і вторинний, по-друге, зовнішній і внутрішній ринки праці.

До первинного ринку праці відносять працюючих на умовах стабільної гарантованої зайнятості, високих доходів, з високим рівнем якості робочої сили; до вторинного – робочу силу, що має низький рівень конкурентоспроможності на ринку праці, як правило праця зайнятих даної категорії не відповідає в повному обсязі потребам підприємств.

До зовнішнього ринку праці має відноситись такий, якому притаманна значна професійна, територіальна, галузева мобільність, плинність працівників, завдяки наявності професій і спеціальностей, що мають попит на різних підприємствах і організаціях; для внутрішнього ринку праці характерна вертикальна та горизонтальна мобільність, переміщення працівників всередині підприємств, професійна підготовка та перепідготовка працівників відбувається тут тільки для власних потреб підприємств [9, с. 204].

Стеценко Т.О. характеризує зовнішній і внутрішній ринки праці таким чином. На зовнішньому ринку праці реалізуються пропозиція і попит на працю між підприємствами, установами й організаціями, з одного боку, і працездатним населенням – з іншого, на внутрішньому ринку праці – між конкретним підприємством, з одного боку, і його працівниками – з іншого.

Як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку праці в умовах ринкового господарства характерним є переважання пропозиції з боку працездатного населення над попитом на працю робітників певних професій. Для зовнішнього ринку праці наслідком дії цього фактора є безробіття, для внутрішнього – переміщення робітників з одних робочих місць на інші, скорочення тривалості робочого дня.

Регіональний ринок праці – це складова загального ринку праці, а тому він має усі принципові ознаки, як і сукупний ринок праці. Проте для регіонального ринку праці необхідно визначити специфічні ознаки. По-перше, це поле, де взаємодіють як місцеві, так і зовнішні працедавці та робітники, що, з одного боку, ускладнює систему взаємовідносин, сприяє підвищенню конкуренції, а з іншого – позитивно або негативно впливає на умови праці та ціну робочої сили. По-друге, це поле, де географічні та природні умови впливають найбільшим чином. По-третє, це поле, де національні, ментальні та релігійні аспекти суттєво впливають на вибір працівників і працедавців. По-четверте, особливості видів економічної діяльності в регіонах суттєво впливають на можливості робітників реалізувати свої фізичні та розумові здібності.

Отже, відповідно до того, що регіональний ринок праці є частиною сукупного ринку праці, та з урахуванням запропонованих специфічних ознак регіонального ринку його сутність можливо визначити як частину сукупного ринку праці, яка у своєму функціонуванні базується на загальних та специфічних принципових ознаках і особливостях розвитку регіону.

Функціонування регіональних ринків праці регулюється регіональною політикою у цій сфері. Регіональна політика, об'єднуючи різні за пріоритетністю напрями, ґрунтується на чіткому розподілі повноважень центральних і місцевих виконавчих органів влади, діяльність яких забезпечує підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону, ефективне використання його трудового потенціалу і збалансованість територіального ринку праці [1, с. 13].

Окремим питанням є визначення територіальних меж регіональних ринків праці. У зв'язку з цим розрізняють локальний і регіональний ринки праці. Під локальним ринком праці розуміють зону, в межах якої підприємство одержує робочу силу. Її розмір залежить від відстані до місця роботи, яку працівник готовий долати, особливостей трудової діяльності, режиму робочого часу, а також інших характеристик. Мало кваліфіковані працівники частіше шукають роботу ближче до місця проживання, ніж висококваліфіковані. Регіональний ринок праці поширюється на працівників, чия професійна діяльність дозволяє їм бути мобільними між локальними ринками праці. Можна сказати і так: регіональний ринок праці охоплює територію, яку утворюють локальні ринки праці підприємств, що частково пересікаються.

У зарубіжній практиці під місцевим (локальним) ринком праці розуміють ареал з радіусом 30–35 км. Дрібніший розподіл вважається неефективним, оскільки обмежує можливості вибору; до того ж породжує такі небажані явища, як тривалі і дальні поїздки на роботу, транспортну напруженість і навіть необхідність переселення. В умовах відсутності ринку нерухомості або його нерозвиненості (наприклад, в Україні) остання обставина здатна взагалі блокувати нормальне функціонування ринку праці [3, с. 35].

Калабіна О. Г., Орехова С. В. під локальним ринком праці розуміють вузько визначений ринок, сформований на підставі схожих характеристик галузевих, професійних, статусних і територіальних структур трудових послуг, правил проведення операцій або характеру роботи на даному ринку. Таким чином, межі ринку визначаються його автономністю [4, с. 35].

Алаєв Е.Б. під локальним ринком праці розуміє ринок праці, що включає розташовану в межах компактної території мережу поселень, об'єднаних між собою виробничими зв'язками, системою обслуговування, транспортною мережею, системою інформації тощо, населення яких формує пропозицію послуг праці, а на підприємствах і установах, розташованих на цій території, формується попит на ці послуги [3, с. 35].

Локальний ринок праці характеризується притаманними йому ознаками, що певною мірою виокремлюють його в окремий вид ринку. До таких ознак належать:

- наявність виробничої та соціальної інфраструктури. Функціонування виробничої та соціальної інфраструктури проявляється через основні їх функції: регулювання взаємовідносин між роботодавцями та працівниками з приводу оплати праці, її умов, вирішення соціально-трудових конфліктів; захист колективних інтересів обох сторін (наприклад, профспілок, спілок підприємців, об'єднань працівників з обмеженою конкурентоздатністю тощо) та державного посередництва в питаннях соціального партнерства; посередництво між працівником і роботодавцем, сприяння їх контактам та взаємодії, допомога в доборі й відборі працівників та виборі місця роботи, в складанні трудового контракту тощо;

- взаємозв'язок місцевого ринку праці з іншими видами ринків. Взаємодія попиту, який виникає на всіх ринках, у тому числі місцевому, передбачає виникнення відносин між цими ринками. Створення нових робочих місць передбачає підвищення зайнятості населення міста, підвищення купівельної спроможності населення, що впливає на розвиток міста в цілому;

- співвідношення вартості і кількості праці. Співвідношення заробітної плати та кількість праці визначається розвитком науково-технічного прогресу, змінами продуктивності праці і кваліфікації працівників. У результаті настає дисбаланс, засобами для пом'якшення якого є споживчий кредит, споживча ідеологія, створення споживчого («середнього») класу;

- конкуренція. Спостерігається конкуренція між працівниками, працедавцями, працівниками і працедавцями;

- мобільність робочої сили. Спостерігається готовність населення до змін посади, професії, кар'єрного зростання, місця роботи і мешкання, способу життя;

- ухвалення рішень працівниками про найм. Визначається зарплатними чинниками і умовами праці;

- сегментація ринку. Сегментація ринку на первинний і вторинний, ринки окремих професій, особливих категорій працівників тощо;

- баланс узгодженості відносин працівника і працедавця. Баланс узгодженості відносин працівника та працедавців визначається умовами ринку праці;

- збалансованість робочих місць. Як правило, носить довгостроковий характер через професійно-кваліфікаційні, структурні та кон'юнктурні диспропорції;

- гнучкість. Зміни основних (попит і пропозиція праці, вартість і ціна робочої сили) та додаткових умов (ринок житла, ринок фінансів, ринок капіталу) місцевого ринку праці породжують стимулювання трудової активності населення, гнучкі форми найму на роботу, гнучкий режим роботи, нестандартні форми зайнятості;

- стійкість. Визначається тривалістю роботи працівника на одному робочому місці, якістю робочої сили, структурою підготовки та працевлаштуванням робочої сили [6, с. 33].

Результати дослідження показали, що регіональні ринки праці виокремлюються відповідно до приналежності до певної території. Вони мають свою структуру та особливості. Локальні ринки праці є однією із складових регіонального ринку праці, так як вони мають свої унікальні ознаки, що більшою мірою відображають види діяльності та якісний склад їх учасників. На перетині локальних ринків праці формується ринок праці певного регіону. Отже, для дослідження регіонального ринку праці необхідно вивчати взаємозв'язки, що формуються на локальних рівнях.

Література

1. Антохова О. Сутність трансформаційних змін на регіональному ринку праці / О. Антохова. // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2013. – №18. – С. 9–16.

2. Богиня Д.П. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати / Богиня Д.П. – К. : Інститут економіки НАНУ, 2001. – 300 с.

3. Дружиніна В. В. Місцевий ринок праці: умови функціонування, методи та способи забезпечення збалансованості : монографія / В. В. Дружиніна ; наук. ред. В.М. Василенко; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк : Юго-Восток, 2014. – 366 с.

4. Калабина Е. Г. Влияние локального рынка труда на устойчивость институтов внутрифирменного рынка труда (на примере предприятий Свердловской области) / Е.Г. Калабина, С. В. Орехова / Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 1/2 (64). – С. 102–114.

5. Левченко О.М. Управління якістю трудового потенціалу регіону : монографія / Олександр Миколайович Левченко. – Кіровоград : «Код», 2002. – 136 с

6. Одегов Ю. Г. Рынок труда (практическая макроэкономика труда): учебник / Ю.Г. Одегов, Г. Г. Руденко, Н. К. Лунева. – М. : Издательство «Альфа-Пресс», 2007.

7. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятість : навчальний посібник / Петюх В.М. – К. : МАУП, 1997. – 130 с.

8. Садова У. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз / У.Садова, Л.Семів ; відповідальний редактор М.І. Долішній. – Львів: 2000. – 264 с.

9. Хачатурян О. С. Напрями удосконалення регулювання зайнятості населення та ринку праці на державному та регіональному рівні / О. С. Хачатурян. // Наукові праці КНТУ. – 2009. – С. 203–209.

10. Черкасов А.В. Якість життя населення регіону як складова системи сталого соціально-економічного розвитку / А.В. Черкасов // Вісник Донецького інституту туристичного бізнесу. – 2011. – № 15. – С. 258 – 260.

Морозова О. С.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Глобалізація ставить перед освітою нові проблеми. Так, зростання туристських потоків у об'єднаній Європі передбачає наявність єдиних професійних кваліфікацій туристської діяльності в усіх країнах-членах Європейського Союзу, тобто знання мови, культури, економіки, правової системи країн партнерів, дотримання єдиних технологічних і гуманітарних норм. Враховуючи прагнення України ввійти до Європейського Союзу, зміст національної професійної туристської освіти має відповідати потребам подальшого розвитку вітчизняного туризму на рівні європейських держав. Це забезпечується корпоративністю професійної туристської освіти, коли вже в процесі навчання утворюються майбутні корпоративні зв'язки (технологічні стандарти готельних та туристських ланцюгів, франшизні відносини, норми ліцензування та сертифікації тощо). Привабливий імідж України на міжнародній арені має створювати нова генерація кваліфікованих кадрів індустрії туризму, що примножать традиції української гостинності та забезпечать високий рівень обслуговування вітчизняних та іноземних туристів, який буде відповідати сучасним стандартам якості послуг. У цих умовах суттєво зростають вимоги до кадрового забезпечення галузей туристичної індустрії, починаючи з підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено повноваження з вирішення питань у сфері державного управління туризмом та курортами, закінчуючи підготовкою менеджерів, екскурсоводів, гідів-перекладачів та інших фахівців сфери послуг. Лише високий рівень підготовки спеціалістів може забезпечити належну конкурентоспроможність українського туристичного продукту на вітчизняному та міжнародному ринках туристичних послуг.

Сучасні тенденції розвитку освіти ставлять нові вимоги до професії фахівця з туризму, підсилюючи потребу у формуванні творчої індивідуальності, розвитку індивідуального стилю діяльності. Ця діяльність безпосередньо пов'язана з комунікацією, а тому важливими професійними навичками стають: вміння яскраво та переконливо виражати свої думки, почуття, відношення; вміло поєднувати в своїх думках та поведінці логічне та образне при вирішенні професійних завдань.

Існують наукові дослідження з питань теорії і практики туристичної освіти таких учених, як В. Федорченка, Л. Кнодель, І. Зязюна, Н. Ничкало, М. Коноха, В. Пазенока, Л. Поважної, В.Лозовецької, Л. Нохріної, Я. Олійника, М. Скрипник, Г. Цехмістрової, О. Любіцевої та ін.

У цьому контексті концепція змісту туристської освіти базується на врахуванні положень щодо педагогічно адаптованого соціального та туристського досвіду. Можна виділити такі основні його різновиди, що відображаються в змісті освіти:

- загальнолюдські знання про природу, суспільство, туризм, мислення і способи діяльності людини. Засвоєння цих знань формує в свідомості майбутніх фахівців сфери туризму сучасну картину світу, озброює правильним методологічними підходами до пізнавальної і практичної діяльності;
- досвід здійснення відомих способів діяльності, діяльності в туристській сфері, що втілюється на основі знань, умінь і навичок особистості, яка засвоїла цей досвід;
- досвід творчої наукової діяльності з розв'язання нових проблем, що виникають перед суспільством у цілому, у туристській сфері, зокрема. Він вимагає самостійного перетворення здобутих знань і умінь у нових ситуаціях; цей вид соціального досвіду забезпечує розвиток

здібностей майбутніх фахівців сфери туризму, самостійність, ініціативність, інші якості як показники сформованості у людини умінь творчо працювати;

- досвід ціннісного ставлення до об'єктів соціокультурного середовища в процесі професійної діяльності, його прояви у ставленні до навколишнього світу та інших людей, зокрема, складне сприйняття особою певних особистісно-значущих явищ, що включаються в її систему цінностей [4, с. 193].

Проблема підготовки кваліфікованих кадрів для галузі дуже актуальна. У туристичному бізнесі, як і будь-якому іншому, потрібні професійні кадри різного рівня – від секретаря до керівника. Оскільки туристична діяльність тісно пов'язана з роботою з людьми, важливо, щоб усі співробітники складали єдине ціле, одну команду, були дружелюбно налаштовані по відношенню до клієнта, могли замінити один одного. Основними фігурами є менеджери туристичної сфери, які повинні вміти складати різноманітні групові та індивідуальні тури, чітко відстежуючи пропозиції і попит. Крім того, потрібно бути дуже терплячими та хорошими психологами, щоб знайти підхід до кожного і кожного задовольнити. Менеджери напрямів і турів, як правило, спеціалізуються тільки на певних країнах або видах турів. Робота в службі бронювання вимагає чіткості, швидкості реакції, комунікабельності й, звичайно, відмінного знання справи. У невеликих турфірмах менеджери, як правило, зайняті всім – і турами, і бронюванням, і оформленням віз і страховок. У великих компаніях кожним і напрямків займається окремий менеджер або група менеджерів [3, с. 24] Без спеціальної підготовки дуже важко розбиратися у всіх аспектах туристичної індустрії. Більшість навчальних закладів України випускають фахівців, які не мають практичного досвіду роботи в готелях міжнародного рівня. Тому велику роль у підготовці майбутніх висококваліфікованих кадрів відіграє їхня практична підготовка в готелях, що працюють за міжнародними стандартами сервісу.

Індустрія туризму багатогранна: безліч підприємств, фірм, організацій беруть участь в обслуговуванні туристів. Виникнення туристського бізнесу обумовлено інтенсивним розвитком регіональних та міжнародних туристських обмінів і сильною роз'єднаністю споживача й виробника туристських послуг (готелі; ресторани та ін.) Сьогодні туризм стає нагальною потребою все більшої кількості людей у світі. Причому розуміння комфорту і задоволень з розвитком туризму в світі зазнало істотних змін у бік підвищення стандартів та величезного розмаїття пропозицій. Орієнтуватися туристу у величезній кількості туристських пропозицій, як за напрямками, так і за змістом, враховуючи, що він вибирає обслуговування „заочно”, перебуваючи далеко від передбачуваного місця відпочинку, досить важко. Помічником йому в цьому служить діяльність співробітників туристських організацій турагентств і туроператорів. А для цього, звичайно, необхідні професійні знання менеджера та його кваліфікований підхід до формування туристичного продукту.

Професійна туристська освіта має базуватися на гуманістичній філософії й забезпечувати особистісно-орієнтовану та професійно-спрямовану освітньо-виховну діяльність, сприяти розкриттю творчого потенціалу суб'єктів педагогічного процесу, якісно забезпечувати туристську галузь України конкурентоспроможними фахівцями за всіма спеціальностями згідно з суспільними потребами.

Основними завданнями сучасної професійної освіти в галузі туризму можна вважати:

- 1) забезпечення фундаментальної наукової, професійної і практичної підготовки у сфері туристської діяльності;

- 2) здобуття студентами знань і умінь освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей;

- 3) удосконалення наукової і професійної підготовки кадрів для сфери туризму [5].

У Законі України «Про туризм» щодо професійної підготовки фахівців у галузі туризму визначено, що: – професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів у галузі туризму здійснюються державними, комунальними та приватними навчальними закладами в порядку, визначеному законодавством; – підготовка окремих категорій фахівців туристичного супроводу (гідів-перекладачів, екскурсуючих, спортивних інструкторів, провідників тощо), які не потребують здобуття громадянами професійно-технічної або вищої освіти із здобуттям кваліфікації за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем, може здійснюватися у встановленому

порядку юридичними чи фізичними особами; – центральний орган виконавчої влади в галузі туризму бере участь у підготовці навчальних планів і програм навчання фахівців у галузі туризму, їх професійній підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації, затверджує перелік посад фахівців туристичного супроводу, кваліфікаційні вимоги до них та порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу [2].

Загалом, уся система професійної підготовки фахівців із туристичної діяльності в Україні складається з трьох рівнів: 1) вищий (інституційно-управлінський) рівень, який передбачає підготовку менеджерів, які визначають напрями і завдання роботи, стратегію, тактику галузі, окремого підприємства (турменеджер, менеджер готелю, менеджер маркетингової діяльності в туризмі та ін.). Спеціалізована підготовка персоналу такого рівня проводиться в провідних навчальних закладах (університетах, школах туризму, установах підвищення кваліфікації) за програмами ОКР «магістр» і «бакалавр»; 2) середній рівень (управлінсько-технологічний) – включає персонал, який забезпечує технологічну послідовність обслуговування, погоджує взаємодію з іншими технологічними ланками (турагент, менеджер із резервування місць, метрдотель ресторану тощо). Цей рівень забезпечують вищі і середні спеціальні навчальні заклади, коледжі, ліцеї, які готують фахівців із менеджменту певних технологічних процесів бакалаврського рівня; 3) початковий рівень (технологічно-виконавчий), представлений персоналом, який виконує конкретні завдання і забезпечує задоволення окремих потреб туриста або реалізацію окремого виду обслуговування. Цей рівень забезпечують навчальні заклади широкого профілю і спеціалізації (центри, школи, курси, училища), які готують працівників масових професій: офіціантів, кухарів, інструкторів і так далі [1, с. 14]

Специфіка туристичної освіти полягає в її багатогранності, яка готує кадри різних спеціальностей і напрямів економічного, технічного, технологічного, управлінського, наукового й інших профілів. Туристична освіта – складний, механізм, що постійно вдосконалюється та дозволяє активно впроваджувати інноваційні програми для підготовки кадрів туризму і використовувати закордонний досвід.

Література

1. Герасименко В. Г. Трансформация международного туризма и ее отражение в процессе подготовки кадров / В.Г. Герасименко // Региональный сборник научных трудов по экономике. – Донецк : Прометей, 1999. – Вып. 1. – С. 114–120.

2. (3). Закону України «Про туризм» від № 2581-VIII від 02.10.2018, URL <https://zakon5.rada.gov.ua/> (дата звернення 15.11.2019)

3. (2). Пазенок В. С. Туризмоліогія : концепти теорії туризму / В. С. Пазенок // Матеріали VII-х аспірантських читань „Туризмоліогія : концепції та термінологічно-понятійний апарат”. – К. : КУТЕП, 2006. – 185 с.

4.(5). Сакун Л. В. Теорія і практика підготовки фахівців сфери туризму в розвинутих країнах світу: [монографія] / Л.В. Сакун. – К. : «МАУП», 2004. – 399 с.

5. (6). Федорченко В.К. Теоретичні та методологічні засади підготовки фахівців для сфери туризму / В.К.Федорченко. – К.: Вид.дім „Слово”, 2004. – 278 с.

Муляра В. І.

Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

ГАРМОНІЯ СОЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА: ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ КРОКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гармонія, як відомо, є доволі складним феноменом. Найкраща цьому ілюстрація – різноманіття методологічних підходів у визначенні як сутності, так і змісту гармонії. Ще складніша проблема постає тоді, коли дослідник "переносить" вказане різноманіття в площину соціальності, людського буття, намагаючись визначити сутність та зміст гармонії в контексті людської життєдіяльності. Незважаючи на те, що і цьому зрізу проблеми гармонії (особливо гармонії людини, гармонії особистості тощо) присвячена досить широка дослідницька база, мушу говорити про ті самі тенденції у визначенні гармонії людського контексту, які спостерігаються

при визначенні гармонії як такої взагалі. А саме, про дві основні методологічні лінії: по-перше, про визначення гармонії людини, особистості, рідше соціальної спільноти через їх зміст (структуру, пропорції, узгодженість, цілісність тощо), по-друге, про формулювання відповідного поняття шляхом відображення сутності гармонії через одне або кілька суміжних понять. Ще раз зауважу, що такі методологічні підходи до визначення поняття гармонії людини, індивіда, особистості, будь-якого іншого людського виміру не є неправильним, однак і не є остаточними в логіці такого визначення. Обґрунтування сутності гармонії людини чи особистості, соціального суб'єкта в цілому шляхом визначення змісту даного феномена через його, скажімо, внутрішню упорядкованість або структуру, пропорції тощо, як і намагання знайти одне або кілька сумісних понять є, безсумнівно, важливим кроком на шляху точного встановлення сутності вказаного феномену і формулювання його поняття. Однак, як не парадоксально це виглядає, але такий методологічний підхід окреслює фактично зовнішнє у гармонії, але ніяк не проливає світло на внутрішню його сутність. І навіть тоді, коли дослідник намагається виявити найглибші внутрішні складові феномену гармонії людини чи особистості, нації або народу, показати їх внутрішній взаємозв'язок і взаємодію, обґрунтовуючи факт єдності, цілісності цих явищ, він фактично виявляє лише зовнішнє в них, не заглиблюючись в остаточну, фундаментальну, своєрідну сутнісну сутність гармонії людського як такого. Тому що фіксує суто кількісні виміри гармонії, однак залишає поза увагою якісну її сутність. Ось чому дослідник в такому випадку отримує лише велику кількість визначень гармонії, в тому числі і гармонії людського, соціального буття, кожне з яких фіксує тільки одну або кілька сторін сутності феномену, однак ніяким чином не пояснює остаточну його природу. Це означає лише одне: пояснювати феномен гармонії, в тому числі і гармонії людини, особистості, людського індивіда чи соціальної спільноти з боку кількісних вимірів гармонії добре, але недостатньо для адекватного розуміння цього феномена.

Більше того, вказані вище методологічні, суто кількісні підходи породжують нездоланні проблеми тоді, коли мова заходить про конкретику. Дійсно, що таке, наприклад, гармонія конкретного людського індивіда як стан узгодженості, симетрії, пропорції і т. д. його внутрішніх сил. Про що конкретно йдеться? Скільки, наприклад, здібностей або потреб чи інтересів потрібно розвинути людині, щоб бути або відчувати себе в стані гармонії? Яка має бути пропорція знань, умінь, навичок для досягнення певної міри досконалості, гармонії? Таких питань можна поставити безліч і на жодне з них немає точної відповіді. Ще очевиднішою стає проблема, якщо перевести вказані вище та багато інших, не позначених тут, питань щодо обґрунтування гармонії інших соціальних суб'єктів, наприклад сім'ї, нації, народу, цілого суспільного організму. Чи перебуває сьогодні в гармонії, до прикладу, російське суспільство чи російська нація, політична і державна еліта якої веде агресивну зовнішню політику, свідками та вимушеними жертвами якої є і ми, українці. А чи живе в злагоді, в гармонії, скажімо, народ Швейцарії чи Нідерландів? Як тут визначити? Як в такому разі проілюструвати показані вище методологічні підходи до виявлення сутності гармонії? Маса проблем! Очевидно, що вирішення таких проблем вимагає дещо іншого методологічного підходу до визначення феномену гармонії як такого, включаючи його найрізноманітніші зрізи. Особливо це актуально в розрізі людського буття.

В контексті вищесказаного очевидним і першим методологічним кроком має бути усвідомлення того, що таке поняття і як воно формулюється. "Філософський словник" (К., 1986 за ред. В.І. Шинкарука) трактує поняття як: "1) Спосіб розуміння абстрактного уявлення результатів пізнання певної предметної галузі через усвідомлення істотних (виділено мною – В.М.) характеристик її об'єктів. 2) Форма мислення, що характеризується відображенням закономірних відношень та властивостей об'єктів у вигляді думки про їх загальні та специфічні ознаки. Утворення П. – це складний процес, в якому застосовують такі засоби пізнання, як порівняння, аналіз і синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, умовиводи. В мові П. виражається словом (звичайно іменником у називному відмінку) або словосполученням" [3, с. 506-507]. Істотна характеристика об'єкта – це те, що виступає предметом поняття про цей об'єкт. Цей висновок є ключовим для розуміння суті поняття як форми людського мислення і важливого елемента наукового дослідження. Виведення поняття про те чи інше явище іманентно передбачає виявлення тієї істотної характеристики, властивості цього явища, яке притаманне тільки йому, завжди і всюди. Внаслідок таких логічних дій формулюється дефініція як логічне визначення змісту

поняття, де вказана вище істотна характеристика, властивість презентує той чи інший об'єкт буття.

Стосовно істотної властивості об'єкта, предмета, явища, процесу. Безсумнівно, це така властивість, яка робить об'єкт, предмет, явище, процес саме тим, чим воно є і ніяк не іншим. Скажімо, текучість – це істотна властивість, наприклад, води в стані рідини. Однак текучість не є істотною властивістю води в стані льоду, бо в цьому випадку такою властивістю є твердість. Таким чином, кожен об'єкт, предмет, явище, процес буття істотною своєю властивістю виражає себе як дане, в часі і просторі. Це дане об'єкта, предмета, явища, процесу не є випадковим для нього, а навпаки – закономірним, логічним, природним. Природа об'єкта, предмета, явища, процесу – це та основа, яку виражає істотна властивість об'єкта, предмета, явища, процесу. Без цієї істотної властивості не існує вказаної природи об'єкта, предмета, явища, процесу.

Наведені вище роздуми здаються мені ключовими для розуміння феномену поняття, його змісту, значення і місця в процесі теоретичного обґрунтування сутності будь-якого явища. Цього висновку неможливо уникнути і при дослідженні феномену гармонії будь-якого соціального суб'єкта – людського індивіда, особистості, людської соціальності в цілому. Це означає, що формулювати поняття, скажімо, гармонії людського індивіда через просте перерахування внутрішніх складових індивіда (наприклад, його фізичних, соціальних і духовних сил, їх структури, пропорційності, узгодженості і навіть цілісності) або через певне одне чи кілька суміжних понять – це значить зупинитися на півдорозі, не зрозумівши справжньої сутності гармонії індивіда. Тому що така справжня сутність і є тією істотною властивістю, яка надає кожному людському індивіду факт гармонії як органічного, природного стану буття цього індивіда. Тому, що така істотна властивість перетворює життєдіяльність кожної окремої людини в стан гармонії з однієї причини: вона є дещо більшим і глибшим, ніж усі стани пропорції, симетрії, узгодженості, цілісності буття людини. Як слушно зауважив один з відомих дослідників феномену гармонії В.П. Шестаков, "гармонія – це дещо більше, ніж логічна узгодженість, і дисгармонія є більше, ніж логічна неузгодженість. До логіків не звертаються, щоб давати поради художникам" [4, с. 195].

Досліджуючи проблему гармонії соціального суб'єкта (однаковою мірою людської особистості, людини як такої, людського індивіда, людської спільноти тощо), ми повинні мати на увазі ту його істотну властивість, реалізація якої робить життєдіяльність цього соціального суб'єкта гармонійним. Ця властивість має бути не тільки найглибшою та найважливішою його властивістю, а фактично сутністю суб'єкта і впливати з його природи, бути ототожненням цієї природи, а значить проявлятися всюди і завжди, де факт гармонії соціального суб'єкта є наявним. Як пише В. Т. Мещеряков, коментуючи давньоримських мислителів, "... живи у відповідності до природи речей. Життя щасливе, якщо воно узгоджується зі своєю природою... Замість задоволень... і шкідливих насолод наступає сильна, незатьмарена і постійна радість, мир і гармонія духу, велич, поєднана з сумирністю" [1, с. 47]. Про необхідність відповідати своїй природі писав і Геракліт, який вважав, що бути гармонійним рівнозначно існуванню за своєю природою. Існування за своєю природою є порядок, закон, порушення якого здатне перетворити "прекрасний космос" в "розсіпане сміття" [1, с. 33]. Такої самої думки дотримувався і автор фундаментальної праці "Гармонія світу" Й. Кеплер, який вважав, що бути гармонійним рівнозначно відповідати "своїм власним схильностям", тобто "знаходитися в згоді з природною необхідністю" [1, с. 67]. Сама ж істотна властивість має бути іманентною, внутрішньою, органічною властивістю людського індивіда, а не зовнішнім проявом його самості. На мою думку цією властивістю є ідентичність соціального суб'єкта. Саме поняття ідентичності повною мірою характеризує природний стан будь-якого об'єкта, явища, предмета, процесу. Ще яскравіше ідентичність виявляє природну сутність соціального суб'єкта. І це не залежить від того, який суб'єкт – окремий людський індивід чи величезна соціальна сутність. Адже на усіх рівнях людської соціальності проявляється їх природа, своєрідна душа, яка, як зазначав відомий німецький дослідник В. Вундт, має таке саме реальне значення, як і явище індивідуальної душі, бо духовні процеси, які виникають за спільного життя людей, є не менш фактичними складовими частинами дійсності, ніж аналогічні процеси окремого індивіда [2, с. 215]

Література

1. Мещеряков В.Т. Развитие представлений о гармонии в домарксистской и марксистско-ленинской философии. – Л.: Наука, 1981. – 204 с.
2. Муляр В. І. Вільгельм Вундт як засновник концепції психології народів//Людина віртуальна: нові горизонти: зб. наукових праць/за заг. ред. д. філос. Н. Журби М. А. – Рубіжне: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 214-216.
3. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
4. Шестаков В.П. Гармония как эстетическая категория. – Л. : Наука, 1973. – 256 с.

Назаренко М. С.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

ПРИРОДА В ФІЛОСОФІЇ РОМАНТИЗМУ ТА ДАУНШИФТИНГ ХХІ СТОЛІТТЯ

Романтики перебували в опозиції до Просвітництва, критикували безпідставний оптимізм німецьких просвітників, вважали, що просвітницька ідеологія не може пояснити сучасний світ. Водночас, на думку романтиків, найбільш унікальними та глибокими могли бути тільки відносини людини з природою. Людина є частиною цього універсального всесвіту природи, не може знаходитись поза нею. Німецькі романтики дуже часто використовують античну формулу «все в усьому», власне з неї розпочалась і діалектика Гегеля. Кругообіг природи – це постійне чергування життя і смерті, де смерть є такою ж невід’ємною частиною як і життя. «Життя існує в обґрунтуванні смерті. Смерть – це одночасно кінець і початок життя» [2, с. 150]. Тому смерть мала особливий характер для романтиків, як дещо природне та водночас незбагненне, містичне та привабливе. В «Гімнах до ночі» Новаліс підкреслював основну ідею романтизму: «Потяг до чужини зникає в нас, і нам хочеться додому, до батька...» [2, с. 160]. Життя для поета – «чужина», але водночас в ній можна віднайти і всі ознаки батьківщини. Романтизм в поглядах на смерть пізніше прийняв раціональну форму в екзистенціалістів. Хайдеггер, розглядаючи Новаліса зазначав: «Філософія є власне ностальгія, потяг всюди бути вдома... бути всюди вдома» – це означає бути в природі, бути в цілому (єдиному)» [4, с. 330]. Ключовим тут є не оспівування смерті як фінальної точки уявної подорожі життя, а саме своєрідна ностальгія за єдністю буття. Тому людина ХХІ століття, яка є водночас біологічною та максимально технізованою істотою завдяки тим інструментам, які супроводжують її постійно, відчуває бажання бути «вдома», тобто в природному середовищі. Про це свідчать тенденції у сучасному дизайні, зокрема, в поширенні, так званого, біофілічного дизайну. Він ґрунтується на понятті біофілії – терміну, який ввів в обіг Е. Фромм у праці «Душа людини» [3]. Біофілія – це потяг до створення на протипагу руйнуванню, до утвердження життя, безумовна любов до нього. У візуальному сенсі це виражено у використанні живих елементів, рослин в штучно створеному середовищі, навіть до цілих ботанічних садів, там де їх бути не повинно було б, у приміщеннях. Це можна було б назвати бажанням подолати розрив між двома сторонами життя сучасної людини, повернутись до природного стилю, не закреслюючи при цьому досягнень цивілізації.

«Органічний» погляд на природу у романтиків вплинув на її антропоморфізацію, як в цілому самої природи так і її окремих явищ, що означає приписування їм людських почуттів. Оцінка природи як доброго друга, що співчуває тобі, як доброї матері, як носія моральних цінностей, що протиставляється зіпсутості міських звичаїв та поведінки. Можна сказати, що органічне розуміння природи, що підкорюється світовому духові для романтизму є істотним, адже в ньому проектується ставлення людини до суспільства. Не зважаючи, на те, що ця риса є визначальною для романтизму, в новому романтизмі ХХІ століття вона своє відображення не знайшла.

Інша тенденція, що передана від Просвітництва – це культ ландшафту. Вже в кінці ХVІІІ століття на протипагу «цивілізованому» пейзажу-саду, висувається природа «вільна», дика – густі ліси, високі гірські вершини, озера, океан, зоряне небо. Подібні зміни викликані трансформацією у садівництві – перехід від геометричного французького саду, на формування якого витрачались чималі зусилля до «англійського» саду-ландшафту, який фактично формував себе сам. Якщо

говорити про ландшафтний дизайн сьогодні та стратегії розвитку національних парків, то все більше країн надає перевагу «дикості» або ревайлдингу. «Дикість» проникає і в урбанізм, зокрема у плануванні міських парків та просторів біля річок, що залишаються максимально природними та створюють цікаві контрасти із спеціально облаштованими ділянками.

Крім того, у XVIII столітті все частіше здійснювались мандрівки до важкодоступних гористих місцевостей (на більшість гірських вершин Європи в цей час піднімаються вперше). Суспільна основа цього процесу – незадоволення суспільним станом речей, феодалізмом, його мораллю і світськими умовностями, незадоволення, що містило в собі елемент бунтарства та виражалось у формах втечі у природу, у самотність. Ці тенденції передаються від сентименталізму XVIII століття до романтизму. Культ «дикої природи» мав ще одну причину, більш практичного характеру: великі ліси, гірські вершини стають досяжними, менш небезпечними (є засоби захисту від диких звірів, з допомогою Просвітництва відступило багато забобонів, бо за старими уявленнями сховані за хмарами вершини були місцями перебування злих істот, диявола і таке інше). Наприклад, швейцарський льодовик Ле Дьяблере (звідки і походить народна назва, хоча географічно цей льодовик носить назву Тур Сен-Мартен) вважалась диявольським місцем, оскільки зимою там сходять лавини і вбивають селян та руйнують будинки, влітку падає каміння та теж тягне за собою смертельні наслідки, які вважались не менше, ніж покаранням грішників. Гуркіт падаючого каміння приймався за розваги бісів, що кидають його у високу скелю. Гори не є беззвучними, там постійно присутні гучні звуки, які досить довго приймались за потойбічні [5]. Романтизм підкорення вершин відкрився людям у XVIII столітті і повернувся разом із модою на подорожі у XXI столітті.

В епоху романтизму, насамперед в Англії, однією з причин втечі до природи стало прагнення покинути міста, що все більше поринали у промисловий розвиток. З інтересом до природи поєднується інтерес до старовинних замків, розвалин, або просто до селянського світу, що є ближчим до природи, до невеликих містечок, яких промислова революція не торкнулась. Ця втеча від дійсності в духовний світ як такий далеко не завжди задовольняв романтиків, їм хотілося щоб ідеал не залишався лише невітленою мрією, духовним маренням, а приймав цілком реальне втілення. На противагу змертвілому суспільству та примарним цілям, що «вбивають» душу в гонитві за наживою, кар'єрою, владою, природа наче оживає. Іноді це протиставлення суспільства і природи приймало форму антитези міста і села, і тоді під природою розумілась сільська місцевість, що різко відрізняється від нервового і збудженого міста. Природа дає забуття і спокій. На відміну від фальшивого і порожнього суспільства в ній все просто, гармонійно. Тому романтики найбільше зображують море, гори, як вільну стихію, прекрасний світ. Просторова краса гір асоціювалась з величиною духу. Подібний вид втечі і є сутністю дауншифтингу, поняття, що з'явилося в Америці в 90-х роках XX століття, коли достатньо забезпечені люди, різко відмовлялись від кар'єри та фінансових благ та усамітнювались, шукали духовного розвитку, справжнього призначення, навіть якщо воно не було вигідним в матеріальному сенсі. Звичайно, поява самого поняття «дауншифтинг», буквально «руху вниз», що обирається людиною свідомо, не свідчить нам про щось якісно нове. Проте, беручи до уваги, навіть давні світові традиції аскетизму, першими «дауншифтерами» були романтики XVIII століття. Власне, дауншифтером, для прикладу, можна було б назвати і художника Поля Гогена, який залишив життя в лицемірному, як йому здавалось Парижі, для єднання з природою на Таїті. Але масові прояви даного феномену, незалежно від того як його називати – аскетизм, спрощення, ескапізм, дауншифтинг, почали проявлятися за часів романтизму та повернулись наприкінці XX століття – на початку XXI з новою силою: мобільністю пересувань, фрілансом та протестом проти успішності як основної мети життя людини. Образ людини-мандрівника у романтиків пов'язаний з глибокою тугою за людською незавершеністю і недосканалістю світу, насамперед соціальною. Посилення тенденцій дауншифтингу та обрання подорожування як стилю життя сьогодні говорить саме про невдоволеність суспільством в цілому.

З поняттям природи в епоху Просвітництва тісно пов'язана думка про людину «природну», що живе в примітивних умовах та перевищує сучасне суспільство морально. Так у Вордсворта взірцем є людина, життя якої близьке до природи, що задоволена своєю простою долею. У Байрона на передній план висувається вільне життя і моральна досконалість природної людини (в

«Манфреді»). В пошукаї ілюзорної свободи романтичний герой прагне іноді бігти в екзотичні далекі країни, до невідомих людей, що неторкнуті капіталізмом. Значення обетованої землі іноді отримували реальні країни, такі як Італія, Іспанія, але найбільше манили до себе екзотичні східні країни. Тема подорожування в романтизмі символізує подорожі людини в світі не заради його пізнання (бо це позиція раціоналізму та науки), а заради самопізнання, віднайдення власного «я», що переживає світ як дещо прекрасне. У фрагменті роману «Гіперіон» Гьольдерлін пише про два ідеали нашого буття: «більш-менш чистої простоти» та «більш-менш-досконалої освіти» [1].

«Чиста простота, що є початковим станом розвитку суспільства, означає, що наші потреби взаємно узгожуються з самими собою, з нашими силами і всім тим, з чим ми пов'язані завдяки простій організації природи, без нашого втручання» [1, с. 368]. Адже початок людської історії характеризувався близькістю людини до природи – людина не мала потреб, щоб не задовольняла сама природа, проте пізніше ця рівновага була порушена. Дисгармонія долається, на думку Гьольдерліна, тільки при найвищому рівні освіти, досконалій культурі, останнє досягається самовдосконаленням людини. Бажанням віднайти втрачену гармонію та подолати дисбаланс потреб людини, що страждає від інформаційної перенасиченості, неможливості бути в «моменті тут і тепер», втратою тривалої концентрації, відсутністю задоволення від пізнання і можна пояснити настання «нового романтизму» з його відходом від цивілізації, метафізичною ностальгією за єдністю, біофілічними елементами в архітектурі, подорожами як способом життя і в тому числі «досконалої», максимально наближеної до життя, освіти.

Література

1. Гельдерлін Ф. Гиперион / Ф. Гельдерлін; М.: Наука, 1988. – 738 с.
2. Новалис. Генрих фон Офтердинген. Фрагменти. Ученики в Саисе. Спб.: Евразія, 1995 – 240 с.
3. Фромм Э. Душа человека, её способность к добру и злу / Э. Фромм; М.: Биг-Пресс, 2012. – 280 с.
4. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; Пер. с нем. В.В. Бибихина. – Харьков: «Фолио», 2003. – 503 с.
5. The ghosts of the glacier [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.gq.com/story/missing-parents-melting-glacier-swiss-alps> – Назва з екрану (19.11.2019).

Огородник В.О.

Херсонський державний університет (Україна)

Коршун Т. В.

Херсонський державний університет (Україна)

СУЧАСНЕ ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: МЕТА, СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ

Українське суспільство досягло такого рівня соціального розвитку, коли не може собі дозволити втратити жодного громадянина. Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від якості освіти здорових людей. Діти з особливими освітніми потребами не повинні залишатися без належної уваги. Адже історично так склалося, що вони були позбавлені можливостей отримувати освіту поруч зі своїми однолітками з нормальним розвитком, їм відмовляли у доступі до загальноосвітньої навчальної програми і навчали у спеціальних закладах.

Тому на сьогодні одним із найважливіших явищ у сучасній спеціальній освіті є рух за інклюзивну освіту. Інклюзія справляє значний вплив на політику, науково-пошукову та практичну роботу і має багато значень, що охоплюють діапазон зарахування учнів з особливими освітніми потребами в звичайні класи, трансформації філософії, цінностей і практичних підходів цілих освітніх систем. Інклюзія потрібна нашій державі як засіб досягнення соціальної справедливості в інтересах учнів з особливими освітніми потребами.

Як уважає Л. Міщик, "інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу".

На думку К.Пінюгіної і В. Ляхової, основними завданнями інклюзивного навчання є: здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня в середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти; забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їхніх здібностей; створення освітньо-корекційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів із особливостями психофізичного розвитку; створення позитивного мікроклімату в загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей із особливими освітніми потребами з іншими учнями; забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей із особливими освітніми потребами; надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей із особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання [5].

Мета інклюзивного закладу освіти, як зазначають В. В. Алексєєва та І. В. Сошіна, – «надати всім учням можливість найбільш повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію і турботу один про одного як членів співтовариства» [5].

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища, у якому всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, пристосованими до потреб такої дитини.

Мета цього середовища – орієнтуватися на розвиток особистості та відповідати запитам соціального оточення і сподіванням людини.

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме низку ознак:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;
- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;
- створення умов для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату.

На думку Л. Виготського, структурною одиницею освітнього простору виступає заклад освіти, але він лише становить первісну основу і може розглядатись у контексті освітнього простору, коли, займаючи провідну роль, виступає у функціональній взаємодії з соціальними, культурними, спортивними, медичними, громадськими організаціями. Крім цього, правильно спроектований і створений освітній простір, відкритий для взаємодії із соціальним середовищем, є суттєвим чинником особистісного розвитку. У іншому випадку на процес соціалізації здійснюються переважно негативні впливи стихійних компонентів соціального середовища.

В. Серіков характеризує освітній простір як „...спеціальним чином організовану сукупність освітніх систем, у якій кожній відведено певне місце”. Позиція А. Асмолова зводиться до розуміння освітнього простору як різноманітних інститутів соціалізації, великих і малих соціальних груп. .

Також виокремлюють такі функції інклюзивного освітнього середовища:

–універсалізаційна – забезпечення рівної участі осіб з обмеженими можливостями до будь-якого виду діяльності та послуг, котрі призначено для широкого загалу;

–соціалізувальна – полягає в переданні особам з обмеженими можливостями знань та навичок культурної спадщини, засвоєнні широкого кола соціальних цінностей;

–вихована – загальна та спеціальна. Загальна виховна функція полягає у формуванні позитивного ставлення суспільства до осіб з обмеженими можливостями, сприйняття зазначеної категорії як рівних собі.

–функція соціального захисту полягає у захисті від дискримінації осіб, котрі мають недоліки психофізичного-розвитку, виявленні та усуненні умов і факторів, що перешкоджають реалізації їх освіти на принципах загальної рівності, доступності та індивідуального підходу; професійна – підготовка осіб з обмеженими можливостями до трудової діяльності та розвиток потенціалу кожної окремої особистості;

–наукова – полягає у безперервному дослідженні процесу впровадження інклюзивної освіти у світі, проведення науково-дослідних та конструкторських робіт для гармонізації впровадження

інклюзивної освіти, використання науково-технічних здобутків у процес реалізації інклюзивної освіти;

–кадрова – підготовка науково-технічного та кадрового персоналу для реалізації інклюзивної освіти;

–економічна функція – максимальний розвиток та використання потенціалу осіб з обмеженими можливостями на ринку праці.

Функціонування інклюзивного освітнього середовища має будуватися як на загальнодидактичних принципах навчання, так і на принципах інклюзивної освіти, таких як :

- цінність кожної дитини не залежить від її здібностей і досягнень;
- кожна дитина здатна відчувати і мислити;
- кожна дитина має право на освіту і вибір форми навчання;
- особливості кожної дитини – це не перепони, а стимул навчання, каталізатор її всебічного розвитку;
- наступність і комплексність у забезпеченні матеріальними, навчально-методичними, кадровими та іншими ресурсами, необхідними для ефективного функціонування інклюзивного середовища;

• командний підхід – спільна робота державних і громадських організацій, кваліфікованих медичних і психолого-педагогічних фахівців на засадах взаємодопомоги і взаєморозуміння, забезпечуючи системність і цілісність середовища;

• добровільність – усі учасники навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного освітнього середовища навчаються, взаємодіють і співпрацюють один з одним добровільно.

Завдання інклюзивної освіти :

- використання світового досвіду впровадження інклюзії;
- зміна стереотипів та негативного ставлення до осіб з обмеженими можливостями;
- усунення бар'єрів та нерівності доступу до інфраструктури суспільного середовища;
- запровадження змін у освітніх системах країн, розробка освітніх програм інклюзивної освіти з урахуванням національних особливостей їх реалізації;
- упровадження принципів інклюзії у національні законодавства країн;
- підготовка персоналу для роботи в інклюзивному освітньому просторі;
- формування сприятливих економічних стратегій впровадження інклюзивної освіти;
- створення світової моделі інклюзивного навчального середовища;
- широке інформування та розповсюдження інформації про позитивні наслідки впровадження інклюзії в суспільство;
- включення осіб з обмеженими можливостями у загальноосвітнє середовище;
- забезпечення осіб з обмеженими можливостями використовувати свій потенціал та займатись трудовою діяльністю.

Отже, у інклюзивне освітнє середовище – це вид освітнього середовища, яке забезпечує всім суб'єктам навчального процесу можливості для ефективного саморозвитку, передбачає розв'язання проблеми освіти дітей з особливими потребами шляхом адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, охоплюючи реформування процесу навчання, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей і забезпечували повну участь дітей в освітньому процесі.

Література

1. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа : [учеб. для вузов по спец. «Психология»] / А.Г.Асмолов. – М.: Изд-во МЧУ, 1990. – 367 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский; [под ред. В.В.Давыдова]. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Мищик Л.И. Профессиональная подготовка социального педагога (педагогический, психологический и управленческий аспекты) / Л.И. Мищик. – Запорожье: ЗГУ, 1996. – 140 с.
4. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование : опыт методологической рефлексии / В.В.Сериков // Целостный учебно-воспитательный процесс : исследование продолжается. – 2001. – Вып. 5. –С. 22 -30. 316 Сериков В.В. Образование и личность. Теория и

практика проєктирования педагогических систем : [учебное пособие] / В.В.Сериков. – М.: Издательская корпорация «Логос»,1999. – 272 с.

5. Чайковський М.Є. Інклюзивний освітній простір як сучасний педагогічний феномен / М.Є.Чайковський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. Наук.праць. – Вип. 15,книга 1. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволенко Д.Г., 2011 – С.16-24.

Петрова О. О.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ФІЛОСОФІЯ КАЙДЗЕН ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Конкурентоспроможність підприємства забезпечується такими показниками, як висока виробнича ефективність, яка реалізується завдяки сучасному обладнанню, технологіям, кваліфікованими працівниками та здатністю утримувати стійкі позиції на ринку, що забезпечується завдяки ефективному використанню принципів маркетингового управління. Стійке зростання конкурентоспроможності та посилення конкурентних позицій на ринку неможливе без урахування впливу таких факторів, як наука, технологія, капітал, інфраструктура, сировинна база, інформація, кадровий потенціал та менеджмент. Для розвитку підприємства доцільним є виокремлення напрямів, за якими будуть здійснюватись заходи із підвищення його конкурентоспроможності. Дані напрями включають у себе виробництво, працівники, фінанси та маркетинг. Таким чином підвищення конкурентоспроможності буде спрямоване не лише на вдосконалення продукції чи послуг, а на розвиток підприємство в цілому.

Дотримання цих умов розвитку обумовлює необхідність постійного росту компетенції і інтелектуалізації персоналу, підвищення його освітнього рівня, мотивації праці, формування нової ментальності, розуміння основних моделей здійснення розвитку, сукупності цілей, на досягнення яких вони спрямовані, через постійне вдосконалення методів менеджменту впровадження інновацій. При цьому ключові пріоритети повинні віддаватись мотивації творчої, продуктивної і ініціативної діяльності робітників [1].

Для більшості компаній малого та середнього бізнесу і держави, такі можливості підвищення конкурентоспроможності, як, наприклад, трансферт технологій, залучення тривалих та недорогих фінансових ресурсів дуже складний та неоднозначний, особливо в частині комплексних технічно складних і дорогих проєктів в енергетиці, в сільському господарстві, машинобудуванні, комунальній сфері, транспорті та ін. У сформованих умовах власникам підприємства та їх топ-менеджерам об'єктивно необхідно самостійно шукати і знаходити джерела підвищення конкурентоспроможності в управлінні власними виробництвами, не чекаючи допомоги від держави в особі їх виконавчих і законодавчих органів [2]. Актуальною є необхідність звернення до накопиченого досвіду кращих світових зразків. Особливо повчальний унікальний японський досвід управління виробництвом.

Термін «кайдзен» як напрямок менеджменту став широко відомий в 1986 році, після публікації книги Масаакі Імаї «Кайдзен: ключ до успіху японських компаній». Тоді весь світ дізнався, що таке кайдзен, і що саме йому Японія зобов'язана своїм успіхом. Підходи кайдзен-менеджменту різко відрізняються від прийнятих на Заході методів управління. В Японії особливе значення надають людям і процесу виробництва, а на Заході керівництво компаній орієнтується на продукт і результат. Розглянемо основні принципи кайдзен [3]:

- споживачі — найважливіша ланка в ланцюжку виробництва, і всі зусилля компанії спрямовані на те, щоб вони отримали якісний товар за низькою ціною. Важливо передбачати вимоги ринку і пристосовувати виробництво під нові потреби. Зворотній зв'язок зі споживачем — одна з важливих складових кайдзен.

- співробітники — найцінніший актив компанії, без їх підтримки кайдзен неможливий. Відносини з персоналом на японських підприємствах побудовані так, що співробітники самі

зацікавлені у випуску якісної і конкурентоспроможної продукції. Тут добробут підприємства означає добробут співробітника.

- постійне скорочення всіх видів витрат, спрямоване на безперервне підвищення ефективності роботи;
- раціональна організація робочих місць за допомогою системи 5S, що дозволяє досягти максимально можливого порядку, ефективності і продуктивності;
- контроль якості в масштабі всієї компанії, причому поняття якості включає не лише якість продукції, а поняття якості самої роботи;
- стандартизація – діяльність по стабілізації і підтримці досягнутих результатів покращення за рахунок навчання і дисципліни, забезпеченню стабільно високих результатів роботи.

Кайдзен – це філософія, або практика, яка зосереджується на безперервному удосконаленні процесів і систем. Ця концепція полягає у запровадженні безперервних змін з метою удосконалення, тобто удосконалення маленькими приростами за довший період часу. Кайдзен може розглядати як процес і стратегію, мета якої – безперервна і тривала досконалість, яка, однак, не вимагає великих інвестицій і фундаментальних змін. Принципи цієї філософії не ґрунтуються на фундаментальних технологічних змінах, змінах виробничого устаткування, але вони мають великий вплив на людську ментальність. Кайдзен змушує працівників стати обізнаними з метою повнішого використання їх навичок, поліпшення виробничого процесу, успішнішого ведення бізнесу [4].

Кайдзен в прикладному сенсі розглядають як філософію і механізми управління, які визначають “зміни на краще” і стимулюють працівників до пропозиції та реалізації покращень на оперативному рівні. Основними компонентами кайдзен є: взаємодія, тобто робота в команді, особиста дисципліна і створення стандартів для виконання службових обов’язків, покращений моральний клімат і добрі взаємовідносини між працівниками, вдосконалення якості, пропозиція різного роду вдосконалень. Сьогодні створений міцний фундамент теоретичних знань цієї філософії. Але на практиці часто трапляється, що функції координатора кайдзен є для менеджера змін повною несподіванкою, причому його діяльність супроводжується величезним контролюванням з боку керівництва, що, особливо, дискомфортно для осіб, які звикли працювати в рутинних і монотонних умовах.

Встановлено, що конкурентоспроможність підприємства визначається якісним і продуктивним потенціалом його працівників. Розуміння підприємцями важливості ролі кадрового забезпечення у досягненні стратегічних цілей та вкладення інвестицій в людський капітал організації сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Концепція «Кайдзен» є філософією безперервного вдосконалення усередині самого підприємства, коли поліпшення досягаються постійними невеликими кроками, але сумарний ефект від цих поліпшень є не менш вагомим, ніж ефект від великих інвестицій в нове устаткування, що є досить значною перспективою для діяльності будь-якого підприємства України [5]. Розуміння підприємцями важливості ролі кадрового забезпечення у досягненні стратегічних цілей та вкладення інвестицій в людський капітал організації сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства. Концепція «Кайдзен» є філософією безперервного вдосконалення усередині самого підприємства, коли поліпшення досягаються постійними невеликими кроками, але сумарний ефект від цих поліпшень є не менш вагомим, ніж ефект від великих інвестицій в нове устаткування, що є досить значною перспективою для діяльності будь-якого підприємства України. Таким чином, підвищення ефективності роботи кадрів, безперервне вдосконалення процесу виробництва, зменшення витрат та «відхилень» є перспективним напрямком організаційних змін для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Література

1. Семенчук І. М., Мала К. Ю. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості. Агросвіт. 2019. № 4. С. 56–61. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.4.56
2. Празян М.В. Фактори підвищення конкурентоспроможності в управлінні виробництвом. Японський досвід. [http URL: p://mkd-consulting.com/ua/ua-faktori-pidvishhennja-konkurentospromozhnosti-v-upravlinni-virobnictvom-japonskij-dosvid/](http://mkd-consulting.com/ua/ua-faktori-pidvishhennja-konkurentospromozhnosti-v-upravlinni-virobnictvom-japonskij-dosvid/)

3. Масааки Імаї. Кайдзен: Ключ до успіху японських компаній. Пер. з англ. – М.: «Альпина бизнес букс», 2004. – 274 с. – URL: <http://www.gmpua.com/Management/Kaidzen/KaidzenMasaaki.pdf>

4. Карась Е. Використання філософії “кайзен” як сучасної практики в управлінні підприємством. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11950/1/104.pdf>

5. Чумаченко О.В. Японська філософія «кайдзен» як практика вдосконалення кадрового потенціалу на підприємствах України. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/3923>

Петрожалко В. В.

Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

ЧИ ІСНУЄ У ВІДЕОІГРАХ СЕКСИЗМ

У березні 2019 року Комітет міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію про попередження й припинення сексизму. В цьому документі знаходимо перше міжнародно визнане визначення сексизму, а також перелік заходів, спрямованих на викорінення цього поширеного в наш час явища. Сексизм має прояви в усіх сферах життя: свист услід жінці на вулиці, ігнорування жінок під час робочих нарад, нав'язування хлопчикам агресивних рольових моделей у відеоіграх. Для сприяння виконанню Рекомендації в повному обсязі Рада Європи представляє відео і вебсторінку ініціативи щодо викорінення сексизму з хештегом #стопсексизм й зі слоганом «Сексизм: Бачити. Називати. Викорінювати». Завдання даної ініціативи – допомогти широкому загалу навчитися розпізнавати прояви сексизму і протистояти їм [1]. Поява даного документу була б неможливою без активної боротьби жінок проти сексизму в кіберпросторі й не тільки.

«Сексуальна об'єктивація – це чудово». Саме таку назву мала стаття, розміщена на розважальному сайті «IGN Россия» в жовтні 2014 року. Її автор, головний редактор ресурсу, Костянтин Говорун, наголошував на існуванні «поганого» та «хорошого» сексизму. Останній використовується у відеоіграх, а тому той, хто критикує сексуальну об'єктивацію жінок у комп'ютерній індустрії з позицій фемінізму, надто згущує барви [4]. Подібна позиція журналіста не викликала особливого ажіотажу в середовищі російських геймерів. Тим не менш, дана публікація не сподобалася деяким читачкам, власник ресурсу із-за кордону отримав від них чимало скарг, а тому Говорун змушений був видалити даний контент із сайту. На Заході саме в ці місяці розгорівся найгучніший сексистський скандал у кіберпросторі – т. зв. «геймергейт». Відома програмістка Зої Куїнн та її колеги, що виступали проти дискримінації жінок у відеопросторі, стали жертвами цькування з боку чоловічої частини ігрового співтовариства.

У 2012 році канадсько-американська феміністка Аніта Саркісян піддалася інтернет-цькуванню після запуску власного проекту на Kickstarter. Це була серія мініфільмів «Тропи проти жінок у відеоіграх». Проект викликав такий резонанс, що дівчині було пожертвовано майже 160 тисяч доларів, хоча спершу вона мала намір зібрати лише 6 тисяч [8]. Ситуацію широко висвітлювали в ЗМІ. Саркісян було поставлено в центр обговорення мізогінії в культурі відеоігор та інтернет-цькування [6].

У своєму блозі Саркісян критикує стереотипність у зображенні жіночих персонажів у відеоіграх – «Bioshock», «The Last of Us», «Grand Theft Auto», «The Walking Dead». Так, феміністка критикувала «Grand Theft Auto» («GTA») за відсутність у ній позитивних жіночих персонажів (жінки тут – або повії, або стриптизерки, або карикатурні феміністки і безпомічні дружини), а також можливість убивати жінок-повій. В «Bioshock», «The Walking Dead» та «The Last of Us» жінок зображено як тягар для головного персонажа. Саркісян звертала увагу на те, що в третій серії «The Witcher» інколи можна грати за жінку, але супротивники героїні засипатимуть її образами під час гри. Блогерка впевнена, що подібні прийоми наявні в більшості відеоігор – від «Super Mario Bros.» (згадаймо, що герой має врятувати пасивну й безпорадну принцесу), до «Metal Gear Solid V» (головна героїня - снайперка одягнена лише в нижню білизну) [2]. На боці Саркісян статистика: починаючи з 1990-х рр. й до 2013 року включно лише 15 % головних персонажів в іграх були жінками, й лише в одній з 25-и найбільш популярних відеоігор 2013 року

головним персонажем виступила жінка, тобто в 4 % представленої відеопродукції [4]. Дослідження на цю тему нещодавно провів відомий ресурс Feminist Frequency, випустивши щорічний аналіз гендерних ролей в іграх, продемонстрованих на виставці E3 2018. Попри такі гучні проекти, як «The Last of Us Part 2» або «Wolfenstein: Youngblood», частка ігор, що акцентують на жіночих персонажах або в яких є лише вони, досі залишається мізерною: не більше 8 %. Крім чисто «жіночих» ігор, ще близько 50 % проектів (приміром, «Battlefield V») дозволяють вибирати стать персонажа. Майже 5 % героїв не має чітко визначеної статі, а 13 % ігор узагалі важко класифікувати за такою ознакою («Tetris Effect»). А от «виключно чоловічих проектів» все одно ще багато: близько 24 % [5].

У серпні 2014 року колишній коханець відомої розробниці ігор Зої Куїнн звинуватив її у зраді із журналістами заради позитивної рецензії на її гру «Depression Quest». Ігрова спільнота відреагувала на скандал доволі агресивно. Проти Зої Куїнн, Аніти Саркісян, Бріани Ву (авторка науково-фантастичної гри «Revolution 60», у розробці якої брали участь виключно жінки) розгорнулася масова кампанія під хештегом #GamerGate. Цькування вийшло за межі інтернет-середовища. Через загрозу життю Саркісян та Куїнн залишили власні помешкання [7]. У вересні наступного року вони виступили в ООН з промовою про кіберцькування [2].

Дар'я Татаркова переконана: геймергейт є «інерцією 90-х років, коли ігрове товариство було закритим клубом, в якому до жінок ставилися із підозрою», а самі «геймери не встигли усвідомити, що наприкінці 2000-х відеоігри перестали бути розвагою тільки для чоловіків». Так, сексизм у відеоіграх є, він зародився ще в 1980-ті рр., коли ігрові компанії пішли на обмеження цільової аудиторії підлітками та юнаками. У 1990-ті рр., один зі співробітників студії Core Design, поправляючи модель Лари Крофт з першої частини «Tomb Raider», випадково збільшив її груди в 2,5 рази, і колеги попросили не повертати старого розміру. У рекламі продукції від «Sony» жінці просто домалювали груди на спині. Журналістка Лі Александер стверджує: поколінню молодих та самотніх чоловіків хтось нав'язав думку про те, що вони є «найважливішою демографічною групою за всю історію». У цій культурі елітизму (насправді – гордої ізоляції) відеоігри пробули не менше двадцяти років, за які стали еталоном хибної маскуліності: дурні, немічні, оголені жінки навколо, вони дуже мало схожі на реальних жінок, та тим воно й краще, при цьому герої-чоловіки у відеоіграх – ідеалізований образ, втілений самими чоловіками [4].

Проблема сексизму у відеоіграх привернула увагу сучасних західних науковців. Зокрема, провідний дослідник Дуглас Джентіле, професор психології в Університеті штату Айова, піддає відомому комп'ютерну гру «GTA» критиці через те, що вона виставляє жінок в негативному ключі. За словами вченого, розробники фокусують всю увагу гравців на зовнішньому вигляді жінок, роблячи з них речі, які можна отримати. Так, жінкам можна платити за секс, дивитися на їх «принади», а також нападати і вбивати. Велике обурення викликала сцена в «GTA», в якій гравцеві можна займатися сексом з дівчиною легкої поведінки від першої особи. Все це Джентіле вважає обмеженим поглядом на цінність жінок у реальному світі [3].

В той же час з роками ситуація стала змінюватися, хоча чоловіки вперто не хотіли цього помічати. Станом на 2014 рік, 48 % геймерів у світі – це саме жінки [9]. А у Великобританії в розпал геймергейту їх було 52 %, хоч серед розробників ігор жінки досі становлять лише 12 %. До того ж, зарплати жінок-програмісток на 10–20 % нижчі, ніж у чоловіків [4]. Цікаво, що жінки більше грають на мобільних платформах – в ігри, що прийнято вважати більш «жіночими» або «гендерно нейтральними» (пазли, тетріс). Тим не менш, серед споживачів ігор більше жінок, старших від 44 років, ніж підлітків чоловічої статі віком до 18 років. У 2014 році автори «Assassin's Creed» представили новий режим спільної гри «Assassin's Creed Unity», де було чотири персонажі на вибір, і всі – чоловіки. Креативний директор компанії-розробника гри «Ubisoft» пояснював, що команда хотіла додати жіночий персонаж, але дійшла думки, що це надто довго й дорого. Трапився скандал, й «Ubisoft» виступила із заявою, що вітає ідеї різноманітності й у майбутньому стовідсотково запропонує більше героїнь. Уже в наступній серії гри, «Assassin's Creed Syndicate» (2015 р.), на вибір давали два головних персонажі – брата і сестру. Кардинальних змін зазнав зовнішній вигляд Лари Крофт, яка у версії 2013 року стала більше схожою на звичайну жінку із реалістичними пропорціями та у відповідному до ситуації одязі [10]. До того ж, перезапуск серії фільмів про Лару Крофт з Алісією Вікандер в головній ролі вже не спрямований

на об'єктивізацію головної героїні. На відміну від Анджеліни Джолі, яка знімалася в попередніх частинах, героїня Вікандер носить штани і жилетку, в той час як Джолі знімалася у фільмах в коротких шортах і облягаючому одязі [3]. У квітні 2019 року стало відомо, що компанія «Sony» заборонила сексуальних жінок в іграх PlayStation. Зміна політики схвалення нових ігор для приставок була зроблена у відповідь на рух #MeToo, що поширився в соцмережах у жовтні 2017 року після скандалу з кінопродюсером Харві Вайнштейном [10].

Аніта Саркісян та її послідовники започаткували дискусію про сексизм у кіберпросторі, дискусію, яка набула політичного забарвлення. Тим не менш, підняті на загальне питання дискримінації жінок у комп'ютерному просторі кардинальним чином змінили розстановку акцентів у консервативній «чоловічій» сфері відеоігор. Жінка-геймер – звучить почесно й логічно, грати жіночими персонажами – реально й необразливо. Кіберіндустрія має прямувати до паритету, в тому числі, й в оплаті праці.

Література

1. Новые действия Совета Европы против сексизма. URL: <https://www.coe.int/ru/web/portal/-/new-council-of-europe-action-against-sexism> (дата звернення: 17.11.2019).
2. Сонькин В., Страховская О. Девы в беде. Анита Саркісян четыре года боролась с сексизмом в видеоиграх, а сторонники Трампа – с ней. URL: <https://meduza.io/feature/2017/05/19/devy-v-bede> (дата звернення: 17.11.2019).
3. Сурепин С. Американские ученые обвинили видеоигры в сексизме. URL: https://life.ru/t/игры/991794/amierikanskiie_uchionyie_obvinili_vidieoighry_v_sieksizmie?fbclid=IwAR2AKRMV3hSzcwY0tMGTADAqz9mjLTbGGUesMA5trDqgksP3_K8W-I2_yOo (дата звернення: 17.11.2019).
4. Татаркова Д. Почему в видеоиграх так много сексизма и что с этим делать. URL: <https://www.wonderzine.com/wonderzine/entertainment/games/202433-sexism-lies-and-videogames> (дата звернення: 17.11.2019).
5. Яськів С. Сексизм, доля випадку чи економія часу: чому 90 % персонажів відеоігор – чоловіки? URL: <https://impactlab.media/2019/07/10/women-videogames/?fbclid=IwAR1GPbpaEyd6XaDnJyoGZxzK3lk8mTi7G78pTKLv-Umw4nZnV49QsYWoNB4> (дата звернення: 17.11.2019).
6. Rivas J. Watch Anita Sarkeesian Deconstruct Sexism in Gaming. URL: <https://www.colorlines.com/articles/watch-anita-sarkeesian-deconstruct-sexism-gaming> (дата звернення: 17.11.2019).
7. Robertson A. Trolls drive Anita Sarkeesian out of her house to prove misogyny does not exist. URL: <https://www.theverge.com/2014/8/27/6075179/anita-sarkeesian-says-she-was-driven-out-of-house-by-threats> (дата звернення: 17.11.2019).
8. Tropes vs. Women in Video Games. URL: <https://www.kickstarter.com/projects/566429325/tropes-vs-women-in-video-games/> (дата звернення: 17.11.2019).
9. Sinclair B. Women increasing representation among US gamers – ESA. URL: <https://www.gamesindustry.biz/articles/2014-04-24-women-increasing-representation-among-us-gamers-esa> (дата звернення: 17.11.2019).
10. Sony запретила сексуальних жінок в іграх PlayStation. URL: <https://www.ferra.ru/news/games/sony-zapretila-seksualnykh-zhenshin-v-igrakh-playstation-17-04-2019.htm> (дата звернення: 17.11.2019).

Петрушкевич І. І.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ

В умовах становлення та розвитку державності важливе значення має стан фізичного, психологічного та соціального благополуччя нації. Держава несе відповідальність перед людиною

за свою діяльність і зобов'язана ефективно розв'язувати завдання виховання підростаючого покоління — від цього залежить соціально-економічний розвиток суспільства і країни загалом. За підростаючим поколінням — майбутнє, це творчий потенціал, який неодмінно призведе до змін у суспільстві. Ефективність використання даного потенціалу залежить від рівня здоров'я молодого покоління та його способу життя.

Кожний народ у найскладніших ситуаціях завжди дбає про найдорожче – про дітей, про продовження життя, збереження роду. Слід урахувати той факт, що починаючи з 1991 року Україна знаходиться в глибокій демографічній кризі, оскільки приріст населення є від'ємним. Тому проблема збереження загального та репродуктивного здоров'я, формування здорового способу життя є актуальною в умовах сьогодення. Зокрема, одним із головних завдань Національної програми "Репродуктивне здоров'я 2006-2015" [5] є формування в осіб репродуктивного віку, у тому числі й в учнівства, безпечної сексуальної поведінки, яка розглядається цією програмою як необхідна умова збереження репродуктивного потенціалу нації. У Постанові Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849, робиться наголос, що проблеми, які виникають у сфері репродуктивного здоров'я, зумовлені [4]: незадовільним соціальним становищем громадян, недостатньою увагою до ролі інституту сім'ї, високим рівнем штучного переривання вагітності, незадовільним станом здоров'я підлітків, негативний вплив на яке має поширення порнографії, пропаганда сексуального насильства, широке рекламування шкідливих звичок (тютюнокуріння, вживання алкоголю, наркотиків).

Аналіз літературних джерел свідчить, що сексуальність людини тісно пов'язана з її способом життя і здоров'ям. Так В. Подольський звертає увагу на те, що збільшення кількості позашлюбних статевих стосунків в однієї особи викликає посилення стресових ситуацій[1]. В. Кришталь доводить, що відсутність доброзичливого морально-психологічного клімату в сім'ї та нерегулярне статеве життя призводить до погіршення та різноманітних функціональних розладів системи репродукції людини [3].

Окрім того, на наш погляд, існує ще одна серйозна проблема молодіжного середовища – формування у юнаків і дівчат адекватних установок щодо культури між статевих стосунків. "Нове" бачення жіночих і чоловічих ролей у суспільстві ускладнюється пропагандою насилля і розпусти, яку несе в собі реклама сексуальних послуг.

Не можна не погодитися з Л. Животовською у тому, що лібералізація та надмірна увага до інтимних відносин між чоловіком і жінкою зумовлює у підлітків підвищений інтерес до цієї сфери і як наслідок - випадкові або передчасні сексуальні стосунки.

Метою нашої статті є показ значення репродуктивного здоров'я та шляхів його підтримки у формуванні здорового способу життя молоді. При цьому особливе занепокоєння викликають показники здоров'я молоді (у першу чергу дівчат), які ведуть до формування замкнутого кола: хвора дівчина, хвора жінка, хвора мати — хвора дитина. Тому важливе завдання медиків, соціальних педагогів у співпраці з батьками розірвати це коло.

Хочеться наголосити, що сутність формування відповідального ставлення до здоров'я в особистості є процесом отримання достовірної, актуальної інформації для усвідомлення цінності здоров'я й особистої відповідальності за нього; формування системи особистих цінностей, у якій цінності здоров'я належатиме найбільш значуще місце; формування значущих, стійких мотивів, які не тільки безпосередньо спонукають до дій, але і надають сенс виконуваний діяльності; змістових інтересів, які стимулювали б активну діяльність особистості, спрямовану на збереження та розвиток свого та громадського здоров'я; напрацювання життєвих умінь і навичок, які сприяють досягненню успіху, підтримці та вирощуванню свого благополуччя.

Вважаємо, що у реалізації заходів покращення здоров'я, у тому числі репродуктивного здоров'я молодого покоління, особлива роль належить діяльності соціального педагога. Соціально-педагогічна діяльність включає співпрацю з педагогами, батьками, медичними працівниками, психологами та громадськістю. Перед даною командою стоїть завдання так організувати роботу, щоб вона була спрямована на підвищення поінформованості, обізнаності, а також сприяла формуванню в підлітків відповідального ставлення до особистого здоров'я.

У сучасних умовах відбувається цілеспрямований процес створення системи профілактики тютюнокуріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин, попередження захворюваності на

СНІД та захворювань, що передаються статевим шляхом. Проте, вважаємо, що всі вони носять розрізнений фрагментарний характер. Тому необхідна систематична робота з молоддю щодо формування моральності і ціннісного ставлення до свого здоров'я, ведення здорового способу життя. Таку роботу необхідно починати в сім'ї, продовжувати в школі і вищому навчальному закладі.

Доречно відмітити цікавий досвід Тернопільського національного економічного університету. На його базі з 1999 року введено в навчальний процес дисципліну "Проблеми сексуальної і репродуктивної поведінки молоді", створені навчально-методичні матеріали: посібник "Духовність і здоров'я" (авт. В. М. Оржеховська, 2004), посібник "Превентивна педагогіка" (авт. В. М. Оржеховська, 2006), курс лекцій "Соціологія молоді" (авт. М. Ф. Головатий), посібник з грифом МОН України "Репродуктивна культура особистості" (авт. С. В. Лукашук-Федик, 2004), посібник "Проблеми сексуальної та репродуктивної поведінки молоді" (авт. С. В. Лукашук-Федик, 2007). Серед комплексів заходів, спрямованих на формування відповідального ставлення до здоров'я, особлива роль належить просвітницькій діяльності. Зміст навчального матеріалу про здоров'я повинен бути представлений у вигляді взаємозв'язаних компонентів знань, способів дії, емоційно-ціннісних відносин і досвіду діяльності з підтримки здоров'я.

Основна увага повинна приділятися таким питанням, вирішення яких має: формувати відповідальне ставлення до свого тіла, приймати усвідомлені рішення в між статевих стосунках; сформувати правильне сприйняття виявів людської сексуальності, сприяти правильному осмисленню своїх репродуктивних функцій і обов'язків; навчити безпечної сексуальної поведінки у звичайних й екстремальних (насильство) життєвих ситуаціях, включаючи профілактику інфекцій, які передаються статевим шляхом, і небажаної вагітності; формувати прагнення мати міцну, дружну сім'ю, яка відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, народження декількох дітей; свідомого й відповідального ставлення до виховання їх як до свого обов'язку перед суспільством загалом, своїми батьками й дітьми [4, с. 110].

Таким чином, просвітництво як напрямок соціально-педагогічної роботи зі збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я молоді важлива складова системної діяльності зі сприяння покращенню здоров'я. До перспективних напрямків наукових розробок належить удосконалення соціально-педагогічного інструментарію реалізації, моніторингу й оцінювання соціально-педагогічної діяльності зі сприяння покращенню репродуктивного здоров'я молоді.

Література

1. Вакуленко О. В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці / О. В. Вакуленко. – К., Знання, 2017. – 243 с.
2. Животовська Л. Кроки Міністерства освіти і науки України на шляху збереження і зміцнення здоров'я молоді // Л. Животовська // Освіта України. – 2006. – №34.
3. Зимівець Н. Соціально-педагогічна діяльність зі збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків / Н. Зимівець // Гуманітарний вісник, 2007. – №24. – С. 109-112.
4. Могилевкина И. А. Некоторые аспекты репродуктивного здоровья в Украине // Здоровье женщины, 2006. – № 1 (25). – С. 162 – 166.
5. Про затвердження Державної програми "Репродуктивне здоров'я нації" на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849. — <http://www.kmu.gov.ua>.

Подкупко Т. Л.

Одеський національний медичний університет (Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Сучасна освіта, для того щоб бути ефективною, має постійно змінюватись, модернізуватись, використовувати нові засоби і технології. Пріоритетом національної концепції реформування і модернізації вищої освіти є створення інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних

зкладах через сприяння прогресивним нововведенням, зокрема впровадження інноваційних методів навчання.

Одеський національний медичний університет (далі ОНМедУ) у викладанні всіх дисциплін постійно застосовує нові технології, розробки, методики тощо. Для вивчення дисциплін гуманітарного циклу, зокрема, історії України та української культури елементи гейміфікації стали невід'ємною складовою [3; с. 64-66].

Прихильно студентами сприймаються такі форми як флешмоби, зокрема, пісенні. Зазвичай вони проходять в контексті святкування «Дня українського козацтва», яке віднедавна стало державним святом і вихідним та святкуванням 9 листопада «Дня української писемності і мови».

Цього 2019 року на останньому семінарі з "Історії України та української культури" студентам було запропоновано пройти квест про визначні місця Одеси в "медичному" контексті - споруди, архітектурні ансамблі, які найвідоміші, найпривабливіші в історичному контексті, або там жили чи працювали видатні медики. Група студентів у складі від 1 до 5 людей має знайти відгадку і зробити селфі. Розмістити в загальній групі з хештегом вгаданого місця. Хто перший тому "5" за семінар. Різниця в сукупності всіх фото 1 хвилина.

25 квітня 2019 року проведений майстер-клас з писанкарства студентам іноземцям. Прочитано лекцію про смислові значення і навантаження як писанок, так і Чистого Четверга, що припав на цей день.

З метою ознайомлення студентів з особливістю українських народних традицій, зокрема вечорниць, в тому числі на Андрія (13 грудня) було розроблено сценарій, підготовлено міні лекцію, зорганізовано інсталяцію аутентичних розваг української молоді в традиційній культурі під час зимового циклу свят. Було проведено відкриту кураторську годину «Андріївські вечорниці».

Вже традиційно на кафедрі суспільних наук проходить святкування Дня вишиванки. Студенти познайомилися із історією власне української вишиванки та порушили питання щодо доцільності та збереження її для нащадків, про збереження родинних зв'язків, традицій, обрядів та їх відтворення у сучасному світі. Розглянувши карту поширення вишиванок та їх кольорове різнобарв'я, студенти отримали відповіді щодо буденного та святкового одягу, про відмінність та спільність колористики в різних регіонах України, техніки вишивання і майстерність вишивальниць. Жваво й активно обговорили питання про цінність української вишиванки не тільки для українського народу, а й для світової спільноти.

XXI століття вирізняється швидким впровадженням в життя нових технологій, інтенсивним розвитком інформатики, нанотехнологій та надзвичайною динамічністю соціального та політичного життя [1]. Звідси метою навчання і виховання у ВНЗ, в тому числі і в ОНМедУ є не лише підготовка висококваліфікованих фахівців, а й формування готовності до життя і праці у світі, який надзвичайно швидко змінюється. Тобто йдеться про професійно-орієнтовану інтелігентну особистість, здатну знайти своє місце в умовах складних життєвих реалій.

Актуальність патріотичного виховання молоді, зокрема і майбутніх лікарів, є на часі. Юнацький студентський вік є найбільш плідним для розвитку глибоких патріотичних почуттів, свідомості та самоусвідомлення. Патріотизм є наріжною духовною цінністю, яка знаходить своє висвітлення у працях філософів, науковців, педагогів від античності до сьогодення [2, с. 186-193].

Всебічне виховання студентства ставить за мету забезпечити умови для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів; сформувати національно свідому особистість з гідністю, любов'ю до Батьківщини, вмінням пишати і шанувати вітчизняну історію і культуру.

Аудиторних годин на викладання гуманітарних дисциплін відведено не багато, тому для максимального розкриття предметів, особливо для студентів іноземців, необхідно залучення нових форм подачі матеріалу. Тут вагоме місце належить і позааудиторній роботі.

Застосування широкого діапазону новітніх методів навчання є однією з ознак інноваційних університетів і започаткує процес інтернаціоналізації вищої школи України. Велика кількість студентів-іноземців в ОНМедУ тому яскраве свідчення.

У сучасній педагогіці має місце багатоваріантність інноваційних методів навчання, спрямованих на якісне засвоєння знань студентами, розвиток їх інтелектуальної діяльності,

формування вмінь та навичок критичного осмислення професійної проблеми, здатності самостійно опрацювати інформацію, набуття якостей, що стануть у нагоді в майбутньому професійному житті. Створення моделей ймовірних проблем і викликів в майбутньому допоможуть студентам виходити зі складних професійних ситуацій.

ОНМедУ створює свою базу інноваційних методів з урахуванням специфіки викладацького складу, контингенту студентів, особливостей медичних спеціальностей, матеріально-технічного забезпечення та ін. Сукупність цих методів утворює методичну скарбницю не лише для конкретного вишу, а й для всієї національної вищої школи. Йде серйозна і копітка робота щодо підвищення якості освіти.

Таким чином, викладання історії України та української культури в ОНМедУ здійснюється ефективно у процесі включення студентів до різних форм та видів діяльності з використанням сучасних інтерактивних виховних технологій.

Література

1. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навч.-метод. посіб. / П. Р. Ігнатенко, В. А. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.

2. Колодій О. С., Левківський М. В. Виховання патріотизму студентів ВНЗ // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.- практи. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 186-193.

3. Подкупко Т.Л. Використання елементів геймефікації у викладанні гуманітарних дисциплін в Одеському національному медичному університеті // Матеріали IV науково-методичного Всеукраїнського Круглого Столу «Інновації у гуманітаристиці», (7 червня 2019 р.) / Відп. за випуск професор Жарких В. Ю., доц. Рибка Н. М. – Одеса: ОНПУ, 2019. – с. 137. – С. 64-66.

Поліщук Р. М.

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського (Україна)

СПОРТ ЯК КВАЗІРЕЛІГІЯ

Варто зазначити, що спорт є невід'ємною частиною культури. Часто його пов'язують з певними обрядами чи ритуалами. Існують навіть теорії, які висувають ритуал як основу зародження фізичної культури і спорту – зокрема теорія С. Рейнака або ж концепція А. Гутмана викладена у його книзі «Від ритуалу до рекорду» [1]. Не будемо вдаватися до архе історичних деталей, але загадаємо, що Олімпійські конкурси (ігри) Давньої Греції також були частиною релігійного дійства.

Впродовж історії спорт і релігія мали різні за змістом стосунки. Часом спорт слугував цілям релігійних авторитетів і був пройнятий мораллю та філософією, а інколи він був відкинутий за свій світський, тілесний наголос і здатність відволікати увагу від благочестивої діяльності.

Вже у другій половині ХХ та на початку ХХІ ст. традиційне розуміння культури отримало надзвичайне переосмислення, що не могло не вплинути на роль спорту в суспільстві. Культурна та сексуальна революція, різноманітні рухи спричинили зміщення ціннісних векторів цілого покоління. На перший план виходить масова культура, популярна серед широких верств населення, переважно комерційно успішна, елементи якої знаходяться повсюди, зокрема й у спорті. Не остання роль у цьому виділена продовженню процесу секуляризації суспільного життя. Секуляризація означає процес переходу від священного (сакрального) до світського світогляду, тобто перевагу надають світським та буденним аспектам життя. Під секуляризацією населення, як правило, розуміють спад релігійної практики, зниження суспільної ваги церкви. Проте, на сучасному етапі розвитку Європи можна спостерігати «повернення релігії» в публічну сферу, тобто підвищується роль релігії у засобах масової інформації, школах, спортивних змаганнях, у всьому, що стосується нашого суспільства.

Один з відомих світових дослідників «питання секуляризації», Хосе Казанова висловив тезу про «розмаїття публічних релігій» [2] у сучасному світі. Власне така позиція дає змогу говорити

про спорт як про «публічну релігію», або квазірелігію (Пауль Тілліх) [3]. Пауль Тілліх поняття квазірелігії визначає як «стан захоплення граничним інтересом...». А вже під впливом «пристрасті», з «граничного інтересу» людини виникає його устремління до тих чи інших об'єктів, які можуть «перетворюється в якогось бога». Для цієї тези яскравим прикладом є створення храму Дієго Марадони в Аргентині, коли граничний інтерес до футболу перетворився у створення кумира-бога.

Досить часто можна почути як розповідають різні історії про те, що чоловік мало не зруйнував свій шлюб, бо присвятив свої вихідні перегляду спортивних змагань по телебаченні, тим самим виключивши на цей час дружину та спільні походи до церкви. Неодноразово зауважено, що багато українців надають перевагу спорту під час дозвілля, особливо футболу. Тобто певний вид спорту майже «монополізував» психічне життя людини.

Дійсно, деякі дослідники стверджують, що спорт має на глядачів схожий вплив, як і релігія. Так, Даніель Ванн, провідний спортивний психолог університету Мюррея (США), та його співавтори вважають: «Схожість між спортивним фандомом (тематичною групою, субкультурою фанатів) та організованою релігією (інституційною за В. Джеймсом) вражає» [4, с. 198]. Також вчений пропонує розглянути пов'язану з ними лексику: віра, відданість, поклоніння, ритуал, посвята (ініціація), жертва, прихильність, дух, молитва, страждання, свято та святкування. Насправді, такий набір відповідності підкреслює їх взаємозв'язок.

Звичайно, прирівнювати релігію до спортивних розваг не так просто, але слід розуміти, що до появи масових комунікацій релігійні церемонії були джерелом розваг для звичайних людей, які не мали змоги відвідувати театр або їздити на спортивні заходи. Наприклад, у Київській Русі в храмах не тільки проводили службу, а й години дозвілля. Хоча спорт та релігію зазвичай класифікують окремо, але їх взаємозв'язок вражає.

Як відзначають Д. Ванн та його співавтори, різні вчені обговорюють спорт з точки зору «природної релігії», «гуманістичної релігії» та «примітивного політеїзму», вказуючи, що «глядачі поклоняються іншим людям, їх досягненням та групам, до яких вони належать». Цікавою є думка про те, що спортивні стадіони та арени нагадують «храми, де послідовники збираються, щоб поклонитися своїм героям і помолитися за їхні успіхи» [4, с. 200]. До того ж, вболівальники носять «кольори команди», використовують їх прапори як знамена, купують значки та талісмани, буквально співають їм похвали.

Деякі вчені вважають, що вболівальники дуже віддані своїм фаворитам, зіркам та колективам таким чином, що це надає фокус та сенс їх повсякденному життю. Крім того, спортивна глядацька діяльність – це «трансформативний» досвід, завдяки якому вболівальники уникають свого буденного життя, подібно до того, як релігійні переживання можуть допомогти віруючим вийти за рамки свого повсякденного існування.

З цього можна зробити певний висновок, що фарбування обличчя, підфарбовування волосся та характерні костюми задовольняють «квазірелігійні цілі», включаючи ідентифікацію з командою, втечу від повсякденних обмежень та розчарувань, створення спільноти шанувальників.

Варто зауважити, що трансформаційні аспекти фандому досить близькі до тих, які пов'язані з релігією. Проте, такі міркування часто наштовхуються на критику прихильників марксизму (соціалістична критика): «Сформований потребами капіталістичних систем, глядацький спорт слугує зацікавленим інтересам як тип «культурної анестезії», «опіату», який відволікає увагу від нагальних соціальних проблем сучасності» [4, с. 201-202]. Звичайно, усі ми пам'ятаємо тезу Карла Маркса про те, що релігія є опіумом народу (цю фразу вживав Ч. Кінгслі, проте не як спосіб одурманення свідомості, а як заспокійливий засіб), який придушує його здатність до політичного розвитку. Багато критиків вважають, що спорт перетворився на пристрасть, манію, наркотик, набагато потужніший і поширеніший за будь-яку хімічну речовину. На нашу ж думку, спорт здатен задовольняти певні сучасні соціальні потреби суб'єктів, особливо зважаючи на сучасні стрімкі глобальні метаморфози.

Література

1. Гуттман А. От ритуала к рекорду: Природа современного спорта / пер. с англ. под. ред. В. Нишукова. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. – 304 с.
2. Казанова Х. (2016) По той бік секуляризації. Київ: Дух і Літера. 264 с.

3. Тиллих П. Избранное. Теология культуры / П. Тиллих. – Москва: Юрист, 1995. – 479 с.
4. Wann, D. L., Melnick, M. J., Russell, G. W., & Pease, D. G. (2001). Sport fans: The psychology and social impact of spectators. New York: Routledge.

*Повод Т. М.
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)
Остапенко А. С.
Херсонський національний технічний університет (Україна)*

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСІВ

Професійні компетентності сучасного кваліфікованого фінансиста є складним багатокомпонентним поняттям, всебічно висвітлене в сучасних наукових працях: соціокультурно, діяльнісно, комунікативно, професійно, контекстно-інформаційно та психологічно. Кожний із цих підходів не вичерпує наукового аналізу проблеми професійної компетентності, всі вони взаємодіють між собою, впливаючи один на одного [1].

Увага до проблем компетентності кваліфікованих фінансистів пов'язана, насамперед, з якісними змінами, широкомасштабними інноваціями, що відбуваються в суспільстві, економіці, промисловості, міжнаціональних відносинах. Скажімо, кілька десятиліть тому людина мала можливість використовувати певний набір знань, умінь і навичок протягом тривалого часу майже без змін.

Формування і розвиток базових професійних компетенцій фахівців з фінансів вимагає урахування певних чинників: визначення суспільного і соціального сенсу поняття «компетентність» та її необхідності, диференційоване врахування ціннісних орієнтацій, потреб і запитів студентів, осмислення, засвоєння змісту предметів, творче використання наявних знань, вивчення, одержання навичок майбутньої професії, розвиток професійних здібностей і високої кваліфікації робітника, його професійної мобільності, готовності до інноваційної діяльності, творчого зростання [1].

Компетенції бакалаврів і магістрів різні, відображають вимоги робочого місця, особисті якості випускника. Бакалаврська програма формує компетенції фахівців, а магістерська професіоналів. У компетенціях бакалаврів закладено здатність виконувати прості, елементарні, початкові професійні завдання. Компетенції магістра орієнтовані на завдання вищого рівня і пов'язані з функціонуванням підрозділу, іншими словами, компетенції бакалаврів орієнтовані на виконання операцій, а магістрів — на забезпечення процесів у певній сфері професійної діяльності. Професійні завдання кожної спеціальності, що їх повинні виконувати фахівці та професіонали, є пріоритетними у формуванні компетенцій бакалаврів та магістрів.

Набуті випускниками університету професійні якості стають основним критерієм. визначення результативності діяльності кафедр, факультетів та навчального закладу. Нині особливо актуальна відповідальність за якість освіти щодо принципів автономії навчальних закладів, у такий спосіб забезпечується можливість перевірки якості національної системи навчання. Оцінка якості не від тривалості або змісту навчання, а від знань, умінь і навичок, здобутих випускниками. При цьому важливим є результат навчання. Тому актуальною є необхідність орієнтації навчально-виховного процесу, насамперед, на досягнення чітко визначеного і сформульованого кінцевого результату.

Поняття «формування» у педагогіці розглядають як результат розвитку людини, пов'язаний з цілеспрямованими змінами через виховання, освіту і навчання [1; 2].

Професійний розвиток особистості важливо простежувати в єдності його операційного й споживчо-мотиваційного компонентів.

Професійне становлення — багаторівневий процес, що складається з чотирьох основних стадій: виникнення професійних намірів за вступ до навчального закладу; репродуктивне засвоєння базових професійних компетенцій майбутніми кваліфікованими фінансистами; професійна адаптація; реалізація особистості в праці [1; 2].

Перехід до кожної наступної стадії відбувається під час попередньої і супроводжується виникненням ряду протиріч і нерідко навіть кризових явищ. Труднощів можна уникнути, якщо готовність особистості перейти до наступної стадії професійного становлення буде закладено в ході попередньої підготовки [2].

Суттєву роль в удосконаленні навчального процесу відіграє впровадження новітніх методів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів та інтерактивних технологій навчання.

Саме ці напрямки вдосконалення навчального процесу є важливою складовою спланованих дій щодо забезпечення якості вищої освіти в Україні та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство, яке передбачає такі чинники:

- формування концепції інноваційної моделі навчання у вищій школі з метою проектування навчального середовища для особистісно-орієнтованого підходу до студента та сприяння організації його самостійної та індивідуальної навчальної діяльності (форми, методи, методики, технології навчання, спрямовані на результати навчання студента;

- створення механізму запровадження до системи вищої освіти розвивальних технологій професійної освіти та технологій саморегульованого навчання в традиційному навчанні: когнітивно-орієнтовані технології (діалогічні методи навчання, семінари-дискусії, проблемне навчання, когнітивне консультування, когнітивні карти, інструментально-логічний та рефлексивний тренінги); діяльнісно-орієнтовані технології (методи проектів і спрямовувальних тестів, контекстне навчання, організаційно-діяльнісні ігри, комплексні дидактичні завдання, технологічні карти, імітаційно-ігрове моделювання технологічних процесів); особистісно-орієнтовані технології (інтерактивні та імітаційні ігри, тренінги розвитку, розвивальна психодіагностика);

- розробка механізму запровадження дистанційного навчання в системі вищої освіти та впродовж життя (кейс-технологій, ТВ-технологій, ЧАТ-(Chat)-технологій, тьютор-технологій тощо);

- підготовка науково-методичних рекомендацій щодо використання інформаційних технологій у навчальному процесі ВНЗ та ін. [1; 2; 3].

Відомо, що модернізація системи вищої освіти потребує запровадження новітніх форм викладання дисциплін, використання сучасних інтерактивних технологій навчання, урізноманітнення форм та методів навчального процесу, якісної зміни методики навчання.

Для підготовки конкурентоспроможних фахівців, які здатні обіймати керівні посади, необхідні такі вимоги: ставити цілі, формулювати мету, завдання, пов'язані з реалізацією фахових функцій; вирішувати нестандартні фінансові завдання; бути готовим до кооперації з колегами і в колективі, знати методи управління роботою виконавців, віднаходити й ухвалювати ефективні управлінські рішення [170].

Розглянуті вимоги до кваліфікації фахівців передбачають формування у них не лише професійний знань та вмінь, але й розвиток ініціативи, здатності працювати в колективі, самостійно засвоювати знання, логічно мислити, добирати та використовувати необхідну інформацію, тобто наявні якості розвинутої активної особистості.

Обов'язковою вимогою сьогодення до підготовки спеціалістів з фінансів є відпрацювання навичок корпоративної роботи. Це пов'язане з тим, що сучасна підприємницька діяльність побудована на колективній (командній) роботі персоналу, що базується не тільки на спільній меті, а й на системі прийнятих моральних цінностей, певній філософії дій, спрямованій на досягнення глобальної місії як підприємства так і держави.

Отже, можна зробити висновок, що нині йде активний пошук нової моделі освіти. Традиційна система освіти була розрахована на набуття аналітичних і інтелектуальних знань, вмінь і навичок їхнього використання. Виникає потреба зміни стратегічних, глобальних цілей освіти, перестановки акценту зі знань фахівця на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як ціль, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Вища освіта, наука, виробництво: теорія і практика інтеграції у сфері фінансів: колективна монографія. / За гол. ред. д.е.н., професора М.А. Коваленка. – Херсон: ХНТУ, 2015. – 172 с.

2. Чебан Т.М. Запровадження активних методів навчання як засіб підготовки економістів нової генерації [Електронний ресурс] / Т.М. Чебан, Т.М. Примак. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Pedagogica/76514.htm>

3. Жилиякова О.В. Застосування інноваційних методик під час підготовки фахівців з економічних спеціальностей / О.В. Жилиякова, Т.О. Ставерська. - VIII Всеукр. наук.-метод. конф. – Харків: Вид-во ХДУХТ, 2011. – С. 217-218.

Приц В. Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Україна)

СВІТОГЛЯДНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЕКСТРАПОЛЯЦІЇ В КОСМОЛОГІЇ

«Космологи часто помиляються, але ніколи несумніваються».

Лев Ландау

Принцип екстраполяції тісно пов'язаний з індуктивними судженнями, які полягають у тому, що на основі окремих спостережень/фактів робиться їхнє розповсюдження на всю вибірку чи множину, до складу яких вони входять. Тобто, вивчаючи властивості окремих представників, висувається загальне твердження про всю їхню множину.

У багатьох науках (якщо не в усіх) цей принцип використовується досить часто. Наприклад, у математиці екстраполяція – це тип оцінки значення змінної, що знаходиться поза вихідним діапазоном спостереження, на основі її зв'язку з іншою змінною [1]. Себто, можна вивести значення змінної з неспостереженого інтервалу з її значень у спостережуваному.

У фізиці також використовується принцип екстраполяції. Але, потрібно зазначити, що фізичні об'єкти – не математичні, хоча їхні властивості і описуються математичними конструкціями. Існує великий ризик в екстраполяції значень фізичних процесів/явищ, хоча дуже багато важливих відкриттів у фізиці були здійснені саме таким шляхом. Згадаймо хоча б закон всесвітнього тяжіння Ньютона. Сер Айзек екстраполював цей закон на весь Всесвіт, цим самим повністю зруйнувавши містифікацію про те, що «на Небі» діють інші закони природи.

Екстраполювати означає: а) *прогнозувати*, проектуючи минулий досвід чи відомі дані; б) *проектувати*, розширюючи (відомі дані чи досвід) у невідому або недосліджувану область, аби отримати звичайні про неї, як правило, гадані знання [2].

Модерна космологія також рясніє багатьма твердженнями, що виходять з екстраполяцій. Основним об'єктом дослідження у космології є матеріальний світ у його просторово та часово найбільшій формі самодиференціації, яку також називають *Космологічним Всесвітом* (КВ). Він охоплює всі інші гравітаційно пов'язані форми на кшталт галактик, їхніх скупчень та надскупчень, про існування яких на величезних масштабах, достеменно відомо завдяки детектуванню неба в усіх можливих довжинах хвиль електромагнітного діапазону.

За сучасними уявленнями, у часовому вимірі КВ виник (почав розширюватися) з так званої *сингулярності* приблизно 13,8 млрд років тому, згідно з теорією Великого вибуху. Іноді слово «Всесвіт» вказує на все, що існує взагалі, але матеріальні форми самодиференціації, менші ніж КВ, досліджуються не космологією, а відповідними природничими науками. Важливо підкреслити, що між космологією та іншими природничими науками реалізується певна синергія. З одного боку, нове наукове знання про «дрібні/некосмологічні» форми (від кварків до зір) використовується у спробах пояснити деталі еволюції КВ, а з іншого, розвиток космологічного знання дозволяє висувати гіпотези про те, чому існують ті, а не інші, наприклад, менші за просторовим масштабом, форми диференціації матеріального світу.

Важливість принципу екстраполяції у космології полягає у тому, що судження/припущення про КВ та його динаміку, роблять, спираючись на спостереження його локальної частини, у центрі якої знаходиться людина.

Дійсно, сучасна фізична космологія розробляє Стандартну Космологічну Модель (СКМ, або як її ще називають Λ CDM-Модель, від англ. Lambda Cold Dark Matter, тобто «Лямбда Холодна Темна Матерія»). Згідно з цією моделлю, еволюціонуючий КВ розширюється з прискоренням.

Проблема з нею полягає у тому, що рівняння Фрідмана (одні з найголовніших у космології, які якраз описують розширення Всесвіту) були отримані шляхом «надмірної екстраполяції» з рівнянь Айнштейна [3]. Тому зараз проблематично вважати, що СКМ є безсумнівно верифікованою. Більше того, можливе існування такої екзотичної субстанції як темна матерія не передбачалося Стандартною Моделлю фізики елементарних частинок.

Але, у сучасній космології такі ідеї знаходяться на маргінезі. Більшість космологів схиляються до СКМ, виходячи з не повністю емпірично обґрунтованої «надмірної екстраполяції».

Ця екстраполяція, яка є наріжним каменем космології, втілена у так званому *Космологічному Принципі* (КП). Він припускає, що Всесвіт (КВ) є однорідним та ізотропним, отже будь-який спостерігач у певний момент часу має спостерігати однакову його структуру. Тому КП ідеально відповідає *принципу Бруно-Коперника*, за яким, ми (люди) не посідаємо особливого місця у Всесвіті.

Польський астроном Конрад Рудніцкі запропонував такий набір критеріїв для розрізнення «Всесвіту» (з великої «В») та інших «всесвітів» (з малої «в») [5]:

1) всесвіти (з малої літери «в»): набори доменів, кожен з яких складається з усіх областей фізичного існування, які каузально пов'язані один з одним прямим або непрямим (наприклад, шляхом послідовного часткового перекриття) способом.

2) Всесвіт (з великої «В»): всесвіт, що містить спостережувану область існування.

3) Спостережувана область існування: домен, причинно пов'язаний безпосередньо з людьми.

В історичному контексті Рудніцкі показав відмінність між космологічними принципами, що були панівними в різні часи [6]. Так, наприклад, для древніх індусів Всесвіт був нескінченним як у просторі так і часі, але також нескінченно неоднорідним. В давньогрецькій цивілізації Земля була природним центром Всесвіту, а в Новий Час (згідно з принципом Бруно-Коперника) вже почали вважати, що Всесвіт матиме однаковий вигляд з будь-якої планети. Сьогодні же, так як космологія стала строгою наукою, переважають інші КП. Хоча, через важкість їх підтвердження, філософські дискусії щодо їхньої істинності ведуться і понині. Це так звані *Узагальнений КП, Ідеальний КП та Антропний КП*.

В Узагальненому КП йдеться про те, що КВ (приблизно) однорідний та ізотропний. Ідеальний же стверджує, що Всесвіт (приблизно) однорідний в просторі та часі, але ізотропний тільки в просторі. Згідно з Антропним КП (до речі, висунуто декілька його формулювань), фізичні параметри КВ обмежені наявністю та можливістю виникнення спостерігачів, тобто людей.

Підставами для екстраполяцій у космології є:

- Універсальність законів фізики «як на Небі, так і на Землі»;
- Однорідність матерії у видимому Всесвіті;
- Спостереження ізотропності розподілу матерії на великих масштабах (>300 Мпк);
- Принцип Бруно-Коперника про відсутність привілейованих місць у часопросторі;
- Спостереження анізотропії в космічному мікрохвильовому випромінюванні.

Якщо Всесвіт саме такий, яким його спостерігають астрономи у видимій частині (КВ), то, скоріше за все, він має бути таким самим всюди.

Звісно, космологи на сто відсотків не впевнені в однорідності та ізотропності Всесвіту взагалі. Хоча, через наведені вище аргументи, це досить логічно. Однак, треба враховувати, що сучасні спостережні тести на КП та моделі Світу [4] показують, що в обсерваційному Всесвіті КП може вважатися справедливим.

Отже, на сьогоднішній стан, космологія як наука, містить у собі багато епістемологічних, методологічних та онтологічних умовностей та проблем. При спробі опису усього Всесвіту, космологи вимушені через недостатність даних, екстраполювати наявні знання про обсерваційний всесвіт на весь Всесвіт взагалі. Хоча, як виявляється, вони точно не знають, що таке Всесвіт взагалі, так як він виглядає.

Література

1. Extrapolation (dict.) Отримано з <https://en.wikipedia.org/wiki/Extrapolation>
2. Extrapolation in mathematics. Отримано з <https://www.merriam-webster.com/dictionary/extrapolation>

3. Křížek M., Somer L. (2016). Excessive Extrapolations in Cosmology. *Gravitation and Cosmology*, 22(3), 270–280. DOI: 10.1134/S0202289316030105
4. Planck Collaboration. (2019). Planck 2018 result. VI. Cosmological parameters. Отримано з: <https://arxiv.org/abs/1807.06209>
5. Rudnicki K. (1990). The anthropic principle as a cosmological principle. *Astronomy Quarterly*, 7 (2), 117–127. DOI: 10.1016/0364-9229(90)90015-S
6. Rudnicki K. (1995). *The cosmological principles*. Krakow: Jagiellonian University.

Рибка Н. М.

Одеський національний політехнічний університет (Україна)

Некрилова М. С.

Одеський національний політехнічний університет (Україна)

ІНТЕРСЕКЦІЙНА ДИСКРИМІНАЦІЯ МОЛОДИХ ФАХІВЧИнь НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У статті порушується проблема інтерсекційного підходу до боротьби з дискримінацією молодих фахівчинь в процесі працевлаштування та роботи. Також звертається увага на статистику України щодо ринку праці.

Ключові слова: *інтерсекційність, гендер, професійна дискримінація, сфера бізнесу, привілеї, домінуюча група, пригноблена група.*

Прояви дискримінації та пригноблення у виробництві та у сфері бізнесу ще й досі досить розповсюджене явище. Молодим жінкам-фахівчиням, які виховані на ідеалах гендерної рівності, прийдеться зіштовхнутись із проявами дискримінації, наприклад, як свідчать дані Державної служби статистики України, середня заробітна плата чоловіків в Україні є на 26,6 відсотка вищою, ніж середня зарплата жінок. Так, у другому півріччі 2019 року середньомісячна зарплата штатного працівника-чоловіка в Україні склала 11838 гривень, тоді як середньомісячна зарплата штатної працівниці жінки склала 9210 гривні (на 23 відсотки нижче чоловіків) [1].

Це пов'язано, перш за все з переконанням роботодавців відносно того, що жінка гірше виконує професійні обов'язки. Тому перевагу при наймі на роботу надають чоловікам, першими звільняють жінок, кар'єрний ріст для них обмежений, частина жінок переходить у категорію економічно неактивних.

Теоретики ввели у науковий лексикон термін «**інтерсекційність**», який тісно пов'язаний з терміном «множинна дискримінація» або «дискримінація за кількома ознаками». Отже, «інтерсекційність» - теорія фемінізму, яка виходить з того, що різні біологічні, соціальні та культурні категорії, такі як клас, раса, сексуальна орієнтація, вік, релігія, віросповідання, інвалідність, стать та інші ідентичності не існують окремо одне від одного, переплетені та взаємодіють між собою на безлічі рівнів, досліджує ці взаємодії [2].

Інтерсекційність базується на понятті двох груп людей - домінуючої групи та пригноблена групи. Соціальні привілеї, як це розуміють і описують дослідники, є функцією багатьох змінних різного значення, таких як раса, вік, стать, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, громадянство, релігія, фізичні здібності, здоров'я, рівень освіти та подібне [3]. Соціальні привілеї дозволяють членам привілейованих груп уникати системних обмежень та перешкод, з якими стикаються члени пригноблених груп. Класичним прикладом соціальних привілеїв прийнято вважати наявність таких у білих чоловіків.

Чому проблеми дискримінації не є очевидними для кожного, не розповсюджені в медіа-просторі? Проблема в тому, що представники домінуючих груп, маючи відповідні привілеї (зазначені вище раса, вік, стать та інші) не усвідомлюють їх значущість, а отже і не розуміють з якими проблемами стикаються представники пригноблених груп.

Класичним прикладом є критика чоловіків щодо проблем фемінізму на ринку праці. В Україні жінок не дискримінують законодавчо (роботодавець не має право не прийняти на роботу жінку, бо це є порушенням пп. 8 п. 1 ст.5 Закону "Про зайнятість населення" № 5067, держава гарантує у сфері зайнятості захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у

найманні на роботу і незаконного звільнення.) Проте на практиці роботодавець може відмовити у працевлаштуванні без оголошення реальної причини відмови, не боючись при цьому понести будь-яку відповідальність. Велику допомогу в виявленні порушень трудового законодавства могли б надати профспілки. Однак вони далеко не скрізь створені, а де створені, їх робота залишає бажати кращого.

Отже, жінкам необхідно більш активно захищати свої трудові права, не боятися звертатися до органів прокуратури, державної інспекції праці, суд, не поспішати писати заяви про звільнення за власним бажанням, якщо до цього примушує роботодавець, а перш за все проконсультуватися у фахівців з трудового права. Держава повинна приділяти більше часу правовій освіті громадян в сфері трудового законодавства, захисту їх прав. Одним з підходів щодо захисту прав жінки є інтексекційний фемінізм.

Одним з перших науковців, що досліджували інтерсекційність (внаслідок цього і був введений термін цієї соціологічної феміністської теорії) була **Кімберлі Вільямс Креншоу**. Вона була переконана, що «предмет дослідження повинен бути багатогруповий, а метод аналізу - систематично порівняльним. Темношкірі жінки піддаються подвійній дискримінації на робочому місці - за гендерною та расовою ознакою. Перебуваючи на перехресті (англ. Intersection) відразу двох осей пригнічення, вони виявляються в особливо вразливому становищі. Однак поки гендерні дослідження сфокусовані на досвіді білих жінок, а дослідження расових відносин - на досвіді темношкірих чоловіків, подібне подвійне пригнічення залишається непоміченим. Для того щоб почати говорити про нього, потрібна була нова категорія [4]. Так, у статті представлені деякі приклади з власного дослідження, присвяченого структурному нерівності серед жінок, від раси до статі і класу (нерівність в оплаті праці в регіональних економіках США, рівень освіти) [5].

Найбільш поширеним **аргументом критиків гендерної нерівності** є сумнів у кваліфікації та відсутності досвіду у жінок. Проте, як показали дослідження, проведені фахівцями Колумбійського та Стенфордського Університетів, чоловіки і жінки, які мають диплом магістра бізнесу й адміністрації (МВА), мають рівні початкові ставки оплати праці, однак вже через 7 років жінки на 40% відстають від чоловіків. Ці відмінності не можна пояснити тим, що жінки не мають достатнього досвіду для заміщення високої посади та отримання відповідної зарплати. [6]

Чому ця проблема актуальна й досі? Як показують статистичні дані України, молодих жінок дискримінують з декількох найбільш поширеніших **причин відмови в прийнятті на посаду**, такі як:

1. Оплата декрета, стан активного материнства трудящої жінки (вагітність, пологи, наявність немовляти). Як показало опитування, проведене Дослідницьким центром рекрутингового порталу SuperJob.ru, в середньому 68% роботодавців віддають перевагу чоловікам-претендентам.

Найбільше шансів у представників сильної статі, якщо вони претендують на посади в галузі маркетингу, вищого адміністративного персоналу та програмування. 91% роботодавців визнали, що віддають перевагу претендентам-чоловікам.

Самі небажані працівники, як з'ясувалося в результаті опитування, - розлучені жінки з двома і більше дітьми, матері-одиначки та жінки протягом двох перших після укладення шлюбу років: роботодавці бояться, що вони підуть у відпустку по догляду за дітьми. 84% опитаних роботодавців зізналися, що здобувачка з будь-якої цієї категорії в прийомі на роботу під слухним приводом відмовлять. 9% зазначили, що візьмуть таких претенденток, якщо їх досвід і рівень знань на порядок вище, ніж у інших кандидатів. Тільки 7% стверджують, що розглядають здобувачів, незважаючи на їх "особисті обставини" [7].

Також поширеною проблемою працевлаштування жінок є декрет, в який в Україні традиційно виходять лише жінки. Якби ми хотіли побудувати більш досконале суспільство - суспільство рівних можливостей, то відповідальність по догляду за дітьми розподілялася б більш рівномірно, в декрет могли б піти або обоє батьків відразу, або той батько, кому піти в декрет в даний момент більш економічно вигідно або хто до цього більше психологічно схильний.

2. Расова дискримінація. Іммігранткам в Україні (як і в багатьох інших, де роботодавці порушують закон щодо дискримінації) набагато важче працевлаштуватися, навіть якщо в оголошенні немає відповідних порушень. Слід пам'ятати, що право відмови при прийомі на

роботу лишається за працедавцем, і якщо йому заборонити напряму вказувати національність, як критерій відбору кандидатів, це не обов'язково призведе до того, що працедавець не буде насправді врахувати національність, як фактор при прийомі на роботу.

Наприклад, дослідження, проведене Інститутом прав людини та попередження екстремізму і ксенофобії спільно з Київським міжнародним інститутом соціології, показало, що 37% громадян України вважають за необхідне обмежити робочі місця іноземців в країні, 23% опитаних заявили, що надавати можливість перебувати в Україні можна лише ліченим представникам іноземних держав, а 9% взагалі висловили своє негативне ставлення до в'їзду іммігрантів на територію країни [8].

3. Дискримінація за віком (ейджизм). Молоді жінки дискримінуються на ринку праці через відсутність досвіду роботи, а люди похилого, в зв'язку з тим, що, на думку роботодавців, їх знання та досвід застаріли. Основними негативними віковими стереотипами щодо молоді є її недосвідченість, невідповідальність, а також ризик для молодих жінок виходу у декретну відпустку. Для літніх людей негативними стереотипами є їхня нездатність засвоювати нову інформацію і працювати в сучасних реаліях (через зниження здатності до навчання завдяки фізичному старінню, або внаслідок змін в структурі суспільства під час розпаду СРСР) безініціативність. Найбільше негативні вікові стереотипи впливають на процес влаштування на роботу, де важче влаштуватися літнім людям.

Дослідження, проведені кафедрою соціології Національним університетом «Києво-Могилянською академією» в 2011 р. показали, що більшість оголошень на сайті Jobs.ua (437 з 612) були дискримінаційними, оскільки в них прямо вказувалися вікові межі претендентів на робоче місце. Загальний мінімальний середній вік: 23 роки, а загальний максимальний вік оголошень – 38 років. Відзначено, що в оголошеннях про вакансії неправомірні вимоги, що стосуються віку працівника, містилися навіть частіше, ніж вимоги щодо статі. [9]

Найбільший ризик зазнати вікової дискримінації є в працівників невеликих приватних підприємств, де є значним вплив індивідуальних стереотипів керівництва. У державних закладах рівність забезпечують органи влади, у великих приватних компаніях є власні методики об'єктивної оцінки компетенції працівників і кандидатів на робоче місце, зокрема, власні бюрократичні процедури, корпоративна політика з забезпечення рівності, наявність ресурсів для навчання і оцінки працівників [9].

Отже, з наведеного вище можна зробити наступні **висновки**: багато хто переконаний у повній гендерній рівності на ринку праці, тому що жінкам, зокрема в Україні, надали право займати всі можливі посади (наприклад, скасування указу МОЗ №256, яким визначено заборонені для жінок професії) [10].

Проте молоді жінки-фахівчині стикаються з дискримінацією під час працевлаштування по ряду ознак, зазначених вище, які треба вирішувати за допомогою інтерсекційного підходу. У категорії «гендер» білі жінки складають пригнічену групу по відношенню до білих чоловіків на ринку праці, що є домінантною групою. (а тому вони мають соціальні привілеї, що дозволяють уникати системних обмежень та перешкод, з якими стикаються члени пригнічених груп). Тоді як в категорії «раса» або «вік» білі жінки є домінантною групою по відношенню до пригнічених чорних жінок або жінок похилого віку.

Тобто, проблеми гендерної нерівності виникають не на підставі репродуктивних ознак, а багатьох інших, які потрібно вирішувати комплексно. У відповідь на проблеми інтерсекціональності антидискримінаційне право має провести кардинальну перебудову своїх підходів до питань дискримінації. Не може бути ніяких ілюзій, що інтерсекціональність є порятунком від невдач антидискримінаційного законодавства. Досягнення справжньої рівності - це складне завдання; насправді, вона може бути «недосяжним ідеалом».

Література

1. Державна служба статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Юваль-Дэвис, Н., «Интерсекциональность и феминистская политика», European Journal of Women's Studies, Том 13, 2006.
3. Макколл, Л., «Сложность интерсекциональности», Journal of Women in Culture and Society, том 30, 2005 г., стр. 1771.

4. Креншоу, Кимберли. «Пересечение: двойная связь расы и пола. Журнал «Перспективы», 2004, стр. 2
http://www.americanbar.org/content/dam/aba/publishing/perspectives_magazine/women_perspectives_Spring2004CrenshawPSP.authcheckdam.pdf.
5. Кимберле Уильямс Креншоу (май 1988 года). «Гонка, реформа и сокращение: трансформация и легитимация в антидискриминационном законодательстве». Harvard Law Review. 101p.
6. Прокопенко А. В. Дискримінація жінок в сфері праці // Молодий вчений. - 2016. - №20. - С. 559-563. - URL <https://moluch.ru/archive/124/34344/>
7. Исследовательский центр рекрутингового портала SuperJob.ru -Социологический опрос: «При прочих равных, возьмете ли Вы на работу мужчину или женщину?»
8. Институт прав человека и предотвращения экстремизма и ксенофобии (Иплекс) Киевский международный институт социологии «Отчет по теме «Права человека в Украине, уровень ксенофобии, отношение к мигрантам и беженцам, отношение к проявлениям экстремизма» http://www.ihrpex.org/upl/doc/otchet1_1_8.pdf.
9. Білослудцев Сергій Олександрович «Дискримінація за віком на ринку праці України» <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3318/sb-diploma-mag.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
10. Хоткина Зоя Александровна «Нормальный трудовой потенциал» и дискриминация по возрасту// Народонаселение. 2013. №3 (61). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/normalnyu-trudovoy-potentsial-i-diskriminatsiya-po-vozzrastu>.

*Романовський О. О.
Херсонський національний технічний університет (Україна)
Кругла Н. А.
Херсонський національний технічний університет (Україна)*

ПРОБЛЕМА КОМУНІКАЦІЙ СУЧАСНИХ ЗМІ

«Відокремлення духовності від повноти життя призвело до того, що матеріальність стала панувати над людським життям» [1, с. 451].

Нині внаслідок стрімкого розвитку інформаційного суспільства росте і змінюється роль інформації в житті людей. Значна частина валового внутрішнього продукту – це невід’ємна складова інформаційних комунікацій, продуктів і послуг. Як наслідок, формується глобальне інформаційне суспільство, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів, за допомогою яких стає простіше задовольняти соціальні і особистісні потреби [2, с. 40].

Інформаційні технології багатогранні і можуть бути використані як для будівництва, так і для руйнації, і там, і там використовуючи маніпуляцію суспільною свідомістю.

Західні дослідники вважають маніпуляцію загрозою демократії. Так, Д.Белл наголошує, що доступ до інформації є умовою свободи [3, с. 335]. Оскільки практика є такою, що маніпуляція іноді просто необхідна, наприклад, щоб не сіяти паніку серед населення. Політика не може обійтися без маніпулювання суспільної свідомості навіть у демократичному суспільстві, не кажучи вже про суспільство, що демократизується. У демократичних країнах інформаційні механізми застосовуються для непомітного управління суспільством, при якому останнє може думати, що саме воно приймає рішення, воно обирає тих, хто здійснює владу і воно їх контролює. Насправді ж масмедіа «... цікавить не дійсність як така, а те, як ця дійсність бачать інші. Тому те, що відбувається, і його причини повинні бути такими, щоб задовільнити вимоги масмедіа. Масмедіа інформують не про те, що відбувається, а про те, що інші вважають важливим» [4, с. 36]. Інакше кажучи, відбувається маніпуляція – приховане управління політичною свідомістю та поведінкою людини, що ґрунтується на ірраціональності та формуванні хибних висновків з метою примусити особу до дій або бездіяльності всупереч її власним інтересам.

Чим меншу ступінь обізнаності має людина, тем легше нею маніпулювати. Об'єктом найбільших політичних маніпуляцій часто стають люди, які виключені з політичного процесу. Таке явище називається «політична бідність», цей термін вперше використав Дж.Бохман, а означає воно нездатність деяких груп громадян брати участь у демократичному процесі, що робить їх вразливими перед наслідками рішень, які приймає влада. На думку Бохмана, поріг «політичної бідності» проходить по лінії здатності – нездатності тієї чи іншої групи ініціювати обговорення суспільних проблем, які зачіпають її інтереси [5, с. 20]. Отже, зменшення градусу політичного (і не тільки) маніпулювання залежить також від скорочення рівня «політичної бідності».

Література:

1. Бердяев Н.А. Философия свободного духа. – М.: Республика, 1994.
2. Антонина Новоструева // Власть – 2013. – №2. – С. 38-42.
3. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д.Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986. – с. 330-342.
4. Больц Н. Азбука медиа /Норберт Больц. – М.: «Европа», 2011.
5. О.Кондратець. Ризики українського суспільства // Віче. – К.: ВРУ. – 2009. – №17. – С. 19-21.

Ротаєнко О. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Проблема з'ясування сутності економіки державного регулювання, його основних моделей у процесі еволюції економічної системи є однією з основних при з'ясуванні оптимальних шляхів її розвитку. Ядром господарського механізму на сучасному етапі є державне регулювання економіки. Оскільки економічна система формується з кількох підсистем, багатьох елементів та ще більшої кількості компонентів, і кожна з таких підсистем та їх структурних елементів є різними за своєю сутністю, то й методи державного регулювання істотно різняться між собою.

Історичний досвід світової економіки підтверджує, що держава в усі часи тією чи іншою мірою була вимушена втручатися в економічні процеси. Але ступінь цього втручання на окремих етапах розвитку товарного виробництва був неоднаковим. Тобто, у всіх економічних системах держава регулює економіку.

Історичний досвід показує, що спочатку таке втручання було зумовлене самим існуванням держави та необхідністю вилучення значної частини суспільного продукту для покриття загальнодержавних витрат, пов'язаних з утриманням апарату чиновників державної влади, армії, поліції тощо. Таке вилучення та перерозподіл вимагали від держави створення відповідного законодавства, яке охороняло б державні інтереси і визначало б обов'язки всіх членів суспільства стосовно держави. Втручання держави в економіку виключно з "утриманських" інтересів обмежувало її економічні функції, перетворювало в пасивного наглядача за економічним розвитком країни. І це є не історичною випадковістю, а навпаки, закономірністю. Вона відображає найсуттєвішу рису товарного виробництва, в якому не держава, а ринковий механізм є головним регулятором економіки.

Ринковий механізм регулює найважливіші параметри економічного розвитку. По-перше, він об'єднує виробників і споживачів в єдину економічну систему, підпорядковує виробництво вимогам задоволення суспільних потреб через платоспроможний попит. По-друге, він стимулює розробку та впровадження у виробництво науково технічних досягнень, зменшення витрат, підвищення якості товарів, постійне розширення їх асортименту, що в кінцевому підсумку забезпечує підвищення продуктивності суспільної праці. По-третє, він виконує велику селективну функцію серед товаровиробників, завдяки чому із товарного виробництва вибувають ті господарські суб'єкти, результати діяльності яких не відповідають сучасним вимогам.

Проте регулюючий потенціал ринкового механізму реалізується повною мірою лише за ідеальних умов, які відповідають ринку вільної конкуренції. Сучасне товарне виробництво таких умов не має. Циклічний характер сучасного виробництва, високий рівень його монополізації та інтернаціоналізації, великі соціальні та екологічні вимоги до його результатів відчутно обмежують

регулюючий потенціал ринкового механізму. Ці обмеження можна охарактеризувати таким чином.

1. Ринковий механізм не має надійного внутрішнього імунітету, який здатний протистояти таким негативним явищам макроекономічного рівня, як затяжний спад виробництва, довгостроковості інфляції, надмірний рівень безробіття.

Ринкова система може регулювати лише на ті суспільні потреби, які виявляються через платоспроможний попит. Тому ринок не має механізму, який здатний забезпечувати задоволення загальнодержавних, тобто колективних потреб, пов'язаних з утриманням апарату державного управління, армії, поліції, науки, культури, освіти та ін.

На сучасному етапі розвитку товарного виробництва держава об'єктивно змушена виконувати роль суб'єкта регулювання економіки. В цій якості вона мусить виконувати багато економічних функцій. До головних її функцій можна віднести такі: визначення головних цілей та пріоритетів макроекономічного розвитку країни виходячи із сучасного стану економіки та перспективних умов її розвитку. Це означає, що держава розробляє стратегію соціально-економічного розвитку країни, визначає ресурси, необхідні для її реалізації, пріоритетні напрями, очікувані економічні, соціальні та міжнародні наслідки макроекономічного розвитку країни. Визначені державними органами голвоні цілі та пріоритети макроекономічного розвитку країни становлять основу індикативного планів і економічних програм;

розробка та затвердження правових основ функціонування ринкової економіки, які раціоналізують ринкове середовище та надають йому цивілізований характер. Економічне законодавство визначає передусім права приватної власності, узаконює існування різних видів господарської діяльності, розробляє закони, які регламентують діяльність окремих підприємств і організацій в умовах ринку. Держава приймає закони, які регулюють товарно-грошові відносини між суб'єктами й державою, тобто встановлює "правила гри" на ринку. Спираючись на економічне законодавство, вона виконує роль арбітра в сфері господарських відносин виявляє випадки незаконної діяльності та застосовує відповідні заходи щодо порушників;

цілеспрямований вплив на економічну діяльність господарських суб'єктів за допомогою системи економічних регуляторів. Для цього використовуються такі важелі, як державний бюджет, податки, гроші, кредит, ціни, заробітна плата тощо;

захист конкуренції як головного "мотора" ринкового механізму. З цією метою держава розробляє антимонопольне законодавство та здійснює постійний контроль за його дотриманням у господарській практиці;

регулювання зовнішньоекономічних відносин. З цією метою держава розробляє закон про митницю, встановлює експортне та імпорнтне мито, визначає режим експорту та імпорту товарів і капіталів;

здійснення контролю за додержанням у країні відповідних соціальних параметрів. Ця функція об'єктивно зумовлена внутрішньою природою ринку, який жорстко пов'язує доходи окремих господарських суб'єктів та громадян з результатами їхньої трудової діяльності, що неминуче породжує надмірну розбіжність в особистих доходах або, взагалі, відсутність їх у непрацездатних членів суспільства. З метою виконання даної функції держава встановлює мінімальний рівень заробітної плати, розробляє закони, які гарантують право на працю та соціальне забезпечення. Вона застосовує також різноманітні пільги при оподаткуванні особистих доходів, їх індексацію з урахуванням рівня інфляції, розробляє фінансові програми допомоги малозабезпеченим членам суспільства, виплачує пенсії, регулює ціни на товари першої необхідності тощо. Фінансування загальносуспільних благ та послуг, які є неподільними, - благоустрій населених пунктів, будівництво доріг, закладів культури, утримання армії, розвиток науки, освіти та ін.

Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства являє собою систему типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, здійснюваних правомочними державними установами та суспільними організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінилися.

В умовах розвинутого ринку державне регулювання економіки - це втручання держави не в ринковий механізм, а в передумови та побічні наслідки його функціонування. У першому випадку

держава з метою одержання необхідних зрушень в економіці повинна не підміняти закони ринку штучними законами, а впливати на те економічне середовище, в якому діють ринкові закони. Впливаючи на це середовище, вона спрямовує розвиток економіки відповідно до визначених цілей та пріоритетів. Так, застосовуючи політику "дорогих" або "дешевих" грошей, держава не втручається в закон ціноутворення, а впливає лише на співвідношення між попитом і пропозицією на гроші і через це співвідношення використовує ціну для стримування чи стимулювання виробництва.

В другому випадку держава, враховуючи обмежені можливості ринкового механізму його здатність породжувати негативні побічні наслідки, може нейтралізувати їх за допомогою неринкового механізму. Так, державні програми допомоги малозабезпеченим, непрацевдатним і тимчасово безробітним членам суспільства забезпечують їхній соціальний захист без втручання в ринковий механізм.

Державне регулювання економіки є складовою частиною процесу відтворення. Його об'єктивна необхідність пояснюється потребою подолання вад ринкового саморегулювання та виконання економічних функцій держави. Державне регулювання економіки є чистим суспільним товаром, споживачами якого є всі члени суспільства і суб'єкти господарювання, громадські організації і т. п. Цей товар перетворюється у суспільне благо в тому разі, коли державне регулювання забезпечує економічну ефективність і соціальну справедливість.

Література

1. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. / С. В. Мочерний. – 4-те вид., стереотип. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 640 с.
2. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К.: Знання-Прес, 2008. – 213 с.
3. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / Д. М. Стеченко. – К.: Знання, 2007. – 271 с.
4. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко, Г. О. Пухтаєвич, О. М. Тітьонко та ін.; За ред. А. Г. Савченка. – К.: Либідь, 2005. – 208 с.

Ртіщева В. С.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА УСПІШНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасний світ неможливо уявити без фінансів. Вони забезпечують функціонування усіх сфер людського суспільства. Використання фінансової інформації, застосування фінансових знань є необхідними елементами будь-якого напрямку діяльності людини. Фінансова грамотність допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо. Фінансово грамотні люди більшою мірою захищені від фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій. Вони відповідальніше ставляться до управління особистими фінансами, здатні підвищувати добробут за рахунок розподілу наявних грошових ресурсів і планування майбутніх витрат.

Нині в Україні офіційного поняття фінансової грамотності немає. По-різному тлумачать значення цього терміну і науковці, вважаючи, що фінансова грамотність охоплює розуміння економічних чинників і механізмів впливу економічних умов та обставин на процес прийняття відповідних рішень, або, застосовуючи даний термін лише до базових навичок управління фінансовими ресурсами, такими як, наприклад, формування бюджету.

Незважаючи на різне тлумачення, поняття фінансової грамотності припускає спроможність особи отримувати знання і розвивати навички, необхідні для прийняття правильного рішення з розумінням його можливих фінансових наслідків. Не можна і ототожнювати поняття фінансової грамотності з поняттям фінансової освіти, оскільки перше є ширшим поняттям, що охоплює як розуміння, так і поведінку, яка включає відчуття власного потенціалу, спроможність

використовувати знання для прийняття раціональних рішень з метою поліпшення поточного та майбутнього фінансового стану особи. Фінансову освіту розглядають як процес поліпшення громадянами своїх знань та розуміння фінансових понять, послуг та продуктів.

Отже, фінансова грамотність населення- це сукупність світоглядних позицій, знань і навиків громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентності застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень. До світоглядних позицій належать сформовані населенням традиції і культура фінансової поведінки та рівень усвідомлення ним необхідності підвищення фінансової грамотності. Знання передбачають освоєння і розуміння населенням основних фінансових категорій, понять, явищ і процесів (наприклад, сутності, мотивів і чинників заощаджень, природи й функцій фінансового ринку, співставлення ризику і духовності тощо). До навиків можна зарахувати уміння знаходити і аналізувати фінансову інформацію, звичку відстежувати події на фінансовому ринку, уміння порівнювати пропозиції щодо інвестування коштів у фінансові актививід різних фінансових інституцій, здатність уважно читати договори щодо придбання фінансових послуг і розуміти закладена в них інформацію тощо.

Важливість формування й розвитку основних фінансових навиків (до яких належать також навички особистого фінансового планування, формування оптимального бюджету доходів і витрат, інвестування, користування різноманітними фінансовими продуктами послугами) обумовлена дедалі зростаючою роллю вартісних агрегатів у житті сучасної людини. В багатьох країнах світу вміння заробляти й розпоряджатися коштами є критерієм успішної фінансової захищеності особистості в суспільстві. І в цьому контексті питання сприйняття грошей і багатства, фінансових атрибутів у світогляді українців набуває першочергового значення і є невіддільним від проблеми формування фінансової культури населення.

Якщо у розвинених країнах світу визріває тенденція до зниження соціальної значущості грошей на користь гуманітарних цінностей, то в нашій країні впродовж тривалого часу увага пересічного громадянина мимоволі концентрувалася на грошах унаслідок найвагомішої причини – їх відсутності або гострої нестачі. Тому сьогодні є сенс говорити про перебільшення значущості грошей у масовій підсвідомості. Чимало українців досі сприймають гроші як “наймогутнішу соціальну силу, але таку, що спрямована проти фундаментальних основ людського співжиття, як соціальне зло, з яким неможливо боротися” [4]. І тому позиція громадян нашої країни є хибною і недалекоглядною. Потреба кардинально переосмислити роль грошей в житті суспільства – побудова цивілізованих економічних відносин у нашій країні.

Фахівці стверджують, що “потенціал гуманізації суспільства, побудованого на ринкових засадах, насправді залежить від того, як можуть бути вписані грошові відносини в морально-етичний контекст. Це і є одним із нагальних завдань галузі фінансових досліджень, яка позиціонується сьогодні у статусі філософії [5].

Ставлення людей до грошей обумовлюється передусім особистісними характеристиками, а також її соціально – культурним оточенням та економічним статусом. Науковці з'ясували, що “люди довше зберігають здоров'я, залишаються психічно урівноваженими і фізично міцними, якщо не відмовляють собі у задоволенні витратити гроші. У людей, які відмовляють собі у всьому, нижчі показники в особистих фінансових досягненнях, песимістичність” [3].

Формування філософії грошей починається уже в ранньому віці. Дитинство є тим початковим етапом формування економічної свідомості, який у подальшому здійснює безпосередній вплив на становлення економічно грамотної та фінансово активної особистості. Тому звичайно, необхідною умовою економічної соціалізації є підготовка дітей шкільного віку до виконання економічних ролей, а отже, й сформованість у них економічної культури. Фінансова освіта допомагає учням зрозуміти ключові фінансові поняття та використовувати їх для прийняття рішень у фінансових питаннях, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо. В сучасних умовах у велику кількість родин фінансова грамотність приходитиме саме через молоде покоління.

Останнім часом фінансова система постійно пропонує перелік нових складних фінансових продуктів і послуг (у тому числі боргової продукції, інвестиційних інструментів тощо), використання яких потребує знань як у сфері фінансової математики, так і у сфері фінансів, а також законодавства в цілому. Нові продукти і послуги пов'язані з новими ризиками, у тому числі

тими, які споживачі не можуть ідентифікувати без спеціальних знань. На жаль, споживачі фінансових послуг переважно не підготовлені до прийняття рішень підвищеної складності, які ставить перед ними фінансова система. Це пояснюється відсутністю у громадян відповідних знань, вміння приймати правильні рішення щодо використання фінансових продуктів та послуг. Унаслідок на тлі агресивно пропозиції та реклами таких продуктів та послуг із боку комерційних структур у суспільстві відбувається накопичення значних ризиків, здатних перерости у проблеми національного масштабу.

Отож, актуальність підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти з кожним роком стає все очевиднішою. Сфера фінансових послуг потребує удосконалення, тому зрозумілим є і становлення законодавчої бази в цій сфері.

Надзвичайно цікавим і корисним може бути досвід зарубіжних країн. Поняття фінансової грамотності Всесвітній банк розглядає як здатність людини приймати обґрунтовані рішення з використання та управління своїми грошима. Міжнародне співтовариство все частіше додає до цього формулювання і вміння приймати ефективні фінансові рішення з короткостроковою та довгостроковою перспективою. Ще більше розгорнуто визначення дає міністерство фінансів Великої Британії, а саме, що фінансова грамотність включає вміння жити згідно з поточним рівнем доходів, вести облік засобів і планувати, у тому числі, свої пенсійні заощадження, грамотно використовувати фінансові інструменти, а також орієнтуватися у фінансових подіях. Фінансова грамотність як важливий елемент знань, який необхідний для прийняття рішень.

То чому ж українці повинні навчитися фінансової грамотності? По – перше, обізнаним людям живеться краще і спокійніше. Вони розуміють суть економічних процесів, можуть мінімізувати будь-які ризики. По – друге, високий рівень освіченості відкриває перед людиною нові можливості. Можливості нової роботи, додаткового доходу, самореалізації. Високий рівень фінансової обізнаності громадян сприяє економічному зростанню в цілому у державі, впливає на розвиток інвестиційного потенціалу, сприяє розвитку громадянської відповідальності і самостійності.

Підвищення рівня фінансової грамотності населення України потребує зусиль не лише з боку учасників фінансового ринку, а й проведення послідовної державної політики у цій сфері. Постає необхідність активніше використовувати в освітній роботі ЗМІ, інтернет, організація та проведення різноманітних освітніх програм фінансово – економічного спрямування, можливості он-лайн, дистанційного навчання. Це дасть змогу забезпечити комплексний підхід до формування фінансової грамотності. Адже це є рушійною силою у діяльності країни, економічного зростання, покращення показників соціального розвитку. Розвиток фінансових компетенцій у громадян дозволить здійснювати планування, якісно управляти власними фінансами, приймати обґрунтовані й зважені фінансові рішення.

“Бути фінансово грамотною особистістю означає вміти управляти власними грошима таким чином, щоб забезпечити собі і своїй родині фінансову незалежність із допомогою тих інструментів, які з’являються на ринку і тих навиків поведінки з грошима, які допомагають зберігати і примножувати власний добробут” [8, с. 23].

Література

1. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозицька (FINREP, Проект розвитку фінансового сектору). – Київ, груд. 2010 р. – С. 6:[Електронні ресурс]. – <http://www.finrep.kiev.ua/>
2. Дорошенко Н. О., Романів В. В. Фінансова грамотність населення України // Електронне наукове фахово видання “Ефективна економіка – www.economy.nauka.com.ua | № 11,18 | 30.11.2018
3. Латковська Т. А. Підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової освіти – виклик сучасності // 2013.- с. 429-437.
4. Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології // Соціальна психологія. – 2004. – № 3. – С. 18.
5. Скринник З. Е. Культура фінансової поведінки :свобода, вибір, відповідальність // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 170.
6. Скринник З. Е. Культура фінансової поведінки :свобода, вибір, відповідальність // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – №3. – С. 173.

7. Філончук З. В. Фінансова грамотність учнів як чинник їхньої успішної економічної соціалізації // Актуальні проблеми психології. - Том І.- Випуск 46. – с. 64 – 65.

8. Юрій С. І., Кізіма Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій // Теорія історія фінансів. – 2012. – С. 16-25.

Саннікова С.Б.

Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ

На сьогодні проблема володіння вільним, справді культурним словом є особливо актуальною і важливою для тих, хто користується словом як основним інструментом своєї професії, в першу чергу для педагогів, чие мовлення не тільки головна зброя у професійній діяльності, але й зразок свідомо чи несвідомо засвоєний, який сприймається учнями чи студентами. Останнім часом, коли відбулися значні зміни в умовах функціонування мови, стає актуальною проблема мови як засобу спілкування, мови в її реалізації, проблема культури мовлення. І тому досконале володіння мовою стає особливою складовою професійної діяльності спеціалістів різного профілю. Так як повний вияв професійних здібностей людини відбувається саме засобами мовлення. У такий спосіб кожний може реалізувати себе в різних життєвих ситуаціях, скоригувати міжособистісне спілкування, що забезпечує ефективну взаємодію у середовищі професійного колективу. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема виховання у мовця, що усвідомлено користується мовою як засобом самовираження та самоствердження, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, оскільки сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в межах духовних цінностей кожної людини і всього суспільства в цілому.

На сьогодні володіння комунікативними навичками є дуже важливим. Це і зростання авторитету української мови, усвідомлення внутрішньої потреби спілкуватися й пізнавати світ засобами рідної мови, заперечення мовного суржику у будь-яких його проявах, турбота про високу культуру спілкування. Тривалий час український народ був позбавлений національної традиції (фальсифікація у галузі історії українського народу, української мови, художньої літератури й культури в цілому), тому існування мовної стійкості було неможливим. Сьогодні молодь має можливість вивчати мовну творчість письменників, політиків, учених і діячів культури, таким чином, розширюючи своє світобачення й збагачуючи свій словниковий запас. Проте проблеми все ж таки існують, хоч і мають інший характер: У світі нових інформаційних технологій знижується мотивація необхідності читати художню літературу, хоча є електронні книжки, які ще не є дуже популярними. Засвоєння національної культури без знання української мови неможливе, тому духовно-культурний розвиток сучасної української нації зобов'язує державу дбати про розвиток української мови. Молодь, яка знає українську і хоче говорити нею в переважно великих містах, має почуватися комфортно і спокійно, долати психологічний бар'єр.

Сьогодні, на відміну від ситуації ще двадцять років тому, українська мова активно розвивається: українською виходять наукові видання, пишуться публіцистичні статті, випускається високоякісна художня література, лунають мелодійні українські пісні; звучить вона з екранів телевізорів. У містах України формується україномовне середовище активних молодих людей, які ставлять розвиток мови та української культури на високий щабель. Забезпечити мовну стійкість особистості може розвинена культура, що має глибокі корені національної традиції і водночас відкрита для світового прогресу. Перехід на українську мову спілкування у повсякденному житті не може бути примусовим – це має бути особисте рішення окремого громадянина, глибоко усвідомлене ним самим. Тільки від бажання людини залежить буде вона говорити українською мовою чи ні. Престиж мови – величина, що змінюється. У світовій історії відомо чимало випадків падіння і піднесення мов. Це залежить від суспільства – носія мови, від його досконалості, місця та ролі в загальнолюдському прогресі. На сьогодні авторитет української мови залежить не тільки від розвитку духовної культури нашого народу, а й від розвитку національної економіки, техніки, які прокладають їй шлях у світ. Успіх Української держави й активність молоді – поняття взаємопов'язані: Чим більші успіхи, тим більше підстав для

вироблення національно-мовної свідомості. Але водночас: чим активніше молоде покоління українців ставатиме свідомими громадянами, що зацікавлені у розвитку національної мови, у високому статусі України на міжнародній арені, тим привабливішими і реальнішими будуть перспективи держави. Для визначення соціальної престижності слугує і такий параметр, як створення знакових текстів цією мовою, а також наукове опрацювання мови, виявлення її характеристичних ознак у зіставленні із сусідніми мовами. Соціальний престиж мови вимірюється статусом літературної (або нормованої) мови серед різновидів етнічної (національної) мови. В Україні показовим результатом мовленнєвих взаємовпливів став суржик як суміш багатьох мов. Суржик в Україні є шкідливим явищем, так як засмічує мову. Молодь звикає використовувати різні слова за походженням з різних мов, показуючи свою «унікальність» та «індивідуальність». Це спотворює мову. Однією з найголовніших засад повноцінного функціонування української мови у молодіжному середовищі повинно стати забезпечення мовної стійкості й стабільності молоді, виховання в неї мовного обов'язку щодо своєї держави, формування патріотизму, духовної культури, пов'язаних із вибором мови спілкування. Для різних категорій молоді існують свої уявлення про авторитети, норми поведінки, пріоритети. Особливо це помітно у ставленні молоді до мови свого народу, яка є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини, складовою загальнолюдських цінностей. Чим досконаліше особа володіє мовою, тим виразніше постає перед людьми як особистість. Більша частина студентів володіє навичками культури мовлення. Студенти часто використовують не лише сленгові слова, а й жаргонізми і, що взагалі неприпустимо для майбутнього випускника вищого навчального закладу, – позанормативну лексику. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що через низьку культуру усного мовлення виявляються виразні ознаки бездуховності.

Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, поставити запитання і дати на них відповідь чомусь перестали сприйматись як недолік. Культура мовлення всього нашого суспільства і культура мовлення студентів зокрема – це чи не найяскравіший показник стану їх моральності, духовності, культури. Словесний бруд, що заповонив їхнє мовлення, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу (молоді з майбутньою вищою освітою зокрема). Спливають часи, а сленгова мовотворчість студентів не згасає, навіть з'являються нові специфічні слова для пояснення окремих понять. Студенти мають оволодіти правилами поведінки, вивчити формули мовленнєвого етикету, пам'ятати, що необхідною й важливою складовою частиною спілкування є ситуації «ввічливого контакту» між людьми, зокрема, ситуації привітання, знайомства, прощання, подяки, вибачення, поздоровлення, а ці ситуації найбільш часто трапляються в повсякденному житті.

Мовленнєвий етикет студентів, як етикет взагалі, не існує поза часом і простором. Основи культури спілкування кожної людини закладаються в сім'ї, школі, серед друзів. Але, очевидно, і в школі, а головне, у сімейному оточенні діти часто не чули від однолітків і батьків ввічливих слів. Мабуть, спілкування в деяких сім'ях обмежувалося лише наказовими формами і у вигляді не лише літературних виразів. Це підтверджують і результати опитування студентів. Більшість яких стверджує, що вживає ненормативну лексику для вираження емоцій. Хоча в українській мові достатньо літературних слів для вираження як позитивних так і негативних емоцій. Але, кажуть, що дітей не треба виховувати, - вони все одно будуть схожі на свої батьків. І тому роль української мови у вихованні студентів дуже важлива.

Мова в її усному побутовому варіанті може багато розповісти про людину: що вона хоче, чого побоюється, що важливо, тому дуже важливо бути уважним у процесі комунікації. Інформативно буквально все: зміст промови, її швидкість, такі показники, як багатослівність - стриманість, лінгвістичні характеристики промови і те, як людина вимовляє слова. Крім цього, дуже показовою є якість співрозмовника - вмів людина слухати, чи уважна вона до повідомлення. Мова людей з багатими інтонаційними характеристиками, виразними паузами, наголосами свідчить про їх прагнення справити хороше враження, завоювати розташування. Цим вони свідомо чи несвідомо намагаються дати вам зрозуміти, що виділяють вас серед оточуючих, віддають перевагу. Велика кількість натяків з їх боку - безсумнівна ознака того, що вас вважають розумною людиною. Тому в процесі комунікації потрібно фіксувати зміни мовленнєвої поведінки співрозмовника і звертати увагу на цей фактор.

Немає жодної суспільної сфери, де б не використовувалася мова. Так як виховання у студентів мовної свідомості – усвідомлення мови свого народу, держави як складової загальнолюдських цінностей можна забезпечити методами різнобічного впливу на їх почуття за допомогою спілкування, бесід, дискусій. Уважне ставлення держави до молодого покоління, до його мовленнєвої культури - це запорука кращого майбутнього.

Сарнавська О. В.

Національний університет водного господарства та природокористування (Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЖЕСТУ ЯК ФЕНОМЕНУ КОМУНІКАЦІЇ

Історичний зміст візуальності як естетичного феномену досліджено у працях російських філософів В. Бичкова, М. Мамардашвілі, П. Флоренського та ін. Візуальність та зокрема, значення жесту у ракурсі естетичних і ціннісних вимірів сучасної культури викликала науковий інтерес у філософів Р. Барта, О. Аронсона, Ф. Джеймісона, С. Жижека, В. Подороги, З. Баумана, Ж. Бодрійяром та ін.

Цікавим моментом вивчення синестезійних аспектів комунікативності на сучасному етапі є дослідження поряд із аудіальним каналом здійснення мови її візуальний і тактильний канали.

Мову дійсно можна побачити, вона стає видимою завдяки тілесності, і може бути здійсненою у вигляді мови тіла, жесту і тексту. Мова тіла – сукупність тілесних проявів (особливостей зовнішнього вигляду, рухів, міміки, внутрішніх відчуттів людини), які відображають психічний стан людини, її мотиви і особливості взаємовідносин з оточуючим світом. У комунікативному аспекті мова тіла розглядається як семіотична система, що бере участь у процесі створення, збереження і передачі інформації. Мімічний та жестовий компоненти комунікації складають кінезичну складову мови, яка тісно пов'язана з лінгвістичною (вербальною) та просодичною (мелодичною, ритмічною, звуковисотною) складовими.

Жест можна розуміти як рівнозначний першометафорі, що успішно дозволяє йому досягати ефекту максимальної присутності. Саме такі жести є онтологічними, отже такими, які набувають значення і передають розуміння подій й вміють викликати справжній емоційний відгук та щирі переживання. Такі жести є зрозумілими, всезагальними, поза часовими, над національними, а отже, універсальними. Ще Аристотель у трактаті «Фізіогноміка» пов'язав міміку, жестикуляцію та пластику людини з певними психічними характеристиками. Філософ вважав, що існують спільні для всіх людей способи виявлення радості, смутку, страху. Філософи Аристотель, Р.Декарт, І.Кант обстоювали думку про те, що емоційна експресія має універсальний характер і саме ця універсальність сприяла виживанню людини та встановленню можливості комунікації між носіями різних мов.

Отож, мова йде про еквівалентні жести, які онтологічно є первісними та виступили як праобраз та відображення першої природної мови, на якій ділилися емоціями, передавали інформацією первісні люди ще за довго до виникнення вербального, тобто словесного бар'єру.

З часом та розвитком психічної організації людини багатограннішими ставали і жести. Зокрема, свідченням зростання складності світу емоцій та світу інформації первісної психіки стає поява метафоричного жесту, який безперечно є важливою складовою тілесності мови, а також необхідною умовою й складовою процесу комунікації, що сприяє ще кращому розумінню складної внутрішньої організації співрозмовника.

Підґрунтям жесту, його першоосновою та ознакою першометафори виступає первісна свідомість. Жест як першометафора первісної свідомості привідкриває психологічну, зокрема емоційну, вольову та розумову, а також і біологічну структури, а також культурний та естетичний аспект антропології.

Головною функцією жесту у спілкуванні є унаочнення внутрішніх переживань, емоцій, почуттів людини, а також швидка передача інформації, саме тому важливою характеристикою жесту-метафори є символічність. Жест – пластично-просторова конфігурація мови тіла і має семіотично артикульовану значущість. Мінімальною одиницею мови жестів є херема (грец. *hejr* –

рука). Число херем порівнюється із числом фонем звукової мови. Хореми одного класу показують на місце виконання жесту, другого – на конфігурацію руки, третього – на характер руху. Кінезичні одиниці є вродженими і формуються, розвиваються, вдосконалюються упродовж життя. Кінеми першого типу використовуються індивідом мимовільно і зберігаються у пам'яті незалежно від елементів звукової мови. Важливо, що за допомогою мови тіла передається інформація про емоційний стан людини, її враження, переживання. Зокрема існують вислови, які синестезійно закріпили у мові тілесні асоціації, («дзвін у вухах», «потемніло в очах», «розколюється голова») присутні в усіх мовах і мають однакове значення.

У контексті художньої традиції, котра констатує свою систему засобів художньої виразності на основі конфігурації людського тіла (театр, кіно, балет, скульптура тощо), жест виступає в якості базового інструменту створення художньої образності. Значна увага приділяється дослідженню жесту. У руслі модерну та постмодерну тлумачення жесту як тексту надає нові поштовхи для розгляду його синестезійної природи. У низці філософських концепцій трактування жесту піддається онтологізації, зокрема у міркуваннях А. Бергсона, поява яких зумовлена концепцією «життєвого пориву», жест набуває статусу універсального способу буття предметності: «Уявімо собі жест – підняття руки. Рука сама по собі впаде у звичне для неї положення. І все ж у неї залишається можливість – у випадку вольового зусилля – бути піднятою знову. Цей образ згасаючого креативного жесту дає більш точне уявлення про матерію» [1, с. 127].

Жест як культурний феномен виступає: 1) стійким у певній культурній традиції і засвоєним у процесі соціалізації знаком, що має постійну визначену семантику (наприклад, жест «V» – перемога); 2) ситуативно значимим способом висловлення, семантика якого не є константною і формується в конкретному контексті та передбачає «зрозуміти – бути зрозумілим». Відмінність культурного статусу жесту стає очевидною у порівнянні, наприклад західної та східної традицій танцювального мистецтва. Так, про європейський балет відома балерина Г. Уланова писала що, в танці немає фіксованого визначених рухів, які конкретно позначили «я йду» або «я люблю», але весь малюнок танцю має викликати у глядача певні емоції, котрі відповідають цим станам. Стосовно ж індійської традиції танцю, то вона, навпаки, – у своєму фіксованому семіотизмі дозволяє актору «протанцювати» для глядача, наприклад, розділи із «Рамаїяни».

Жест у другому його розумінні підлягає не простому декодуванню, що спирається на визначену традицією систему символів, але й певній дешифровці, в ситуації якої ключ до шифру не відомий адресату з самого початку, але повинен бути реконструйований у ході герменевтичної процедури по відношенню до жесту – жест розуміється у цьому випадку у якості тексту, артикульованого не лише раціонально. Так, С. Ейзенштейн зазначав, що кінотекст має розглядатися «не як зображення, а як подразник, що викликає асоціації, які добудовуються уявою і передбачають активну діяльність почуттів» [2, с. 32].

Власне, у самій кінематографічній спадщині С. Ейзенштейна таких моментів є дуже багато. Згадаймо хоча б напруженість очікування в епізоді перед битвою у стрічці «Олександр Невський». Більше того, режисер і теоретик кіномистецтва намагався створити візуальну мову кіно, яка включала б в себе жест, міміку, музику, поетичну метафору.

У контексті модерністських інтерпретацій мистецтва феномен мови тіла, жест, міміка розглядаються у руслі закладеної дадаїзмом парадигми антивербалізму, коли вихід за межі логіки, мови та дискурсу, осмислюється як сфера індивідуальної свободи. Яскравим прикладом прояву такої свободи були «Вечори гімнастичної поезії» Т. Тцара та «Театр жорстокості» Ж. Арто, де мова тіла, саме тіло, пластика та жест виступили як фундаментальний засіб художньої виразності. Так, Ж. Арто зазначав, що традиційний європейський театр – це театр слова, «галузь літератури, звукова варіація мови» [3, с. 311]. І продовжував: «...чи не наділений театр своєю власною мовою? Такою мовою є мова тіла і жесту. Сфера театру зовсім не психологічна, сфера театру пластична і фізична. Не можна розділити тіло і дух, почуття і розум. Слова мало що говорять духу, але просторова протяжність і самі об'єкти говорять красномовно» [3, с. 312].

Подібну ідею висловлював і А. Жаррі, конкретизувавши жест як інструмент тілесності: «Актор повинен спеціально створювати собі тіло, котре підходило б для ролі» [3, с. 271]. У якості зустрічного семантичного вектора у розумінні мови тіла, жесту, міміки виступає концепція А. Юберсфельда, у межах якої тіло актора виступає як тотальний жест, утворюючий при цьому певне

«письмо тіла». Покликання нового театру полягає у тому, щоб створити умови для читання і перечитування таких текстів, сприймаючи мову в універсальному плані як жест. Отже, мова нового театру є не лише такою, яку можна чути, а й такою, яку можна і потрібно бачити. Оцінюючи творчі пошуки новаторів театрального мистецтва, Ж. Дерріда писав, що, реалізуючи переорієнтацію театру від парадигми вербалізації до невербальної комунікації, „здійснюється звільнення того пригніченого жесту, який приховувався у глибинах кожного слова» [4, с. 84].

Отже, жест у мові у певних своїх проявах є ознакою тілесності нашої свідомості, сенсуалізованості мови. Слово та жест тісно пов'язане з нашим тілом, нашою тілесною реакцією, досвідом. У результаті звуки, букви мови, слова співвідносяться з просторовими характеристиками: тіло знаходить і відчуває себе у просторі; із зоровими впливами, оскільки значення ока надзвичайне в життєдіяльності людини, а особливо у сучасній візуальній культурі. У нашій психіці виникають певні мовні гешталти, які можуть бути як етнокультурного характеру, так і особистісного, індивідуального.

Література

1. Бергсон А. Творческая эволюция. М., 2006.
2. Шингаров Г.Х. Эмоции и чувства как форма отражения действительности. М. : Наука, 1971. С. 170.
3. Donald M. Borchert Encyclopedia of philosophy. 2nd ed. New York: Thomson Gale, 2006. T.1.10. 6200 p.
4. Деррида Ж. О граматологии / Ж. Деррида; пер. с фр. Н. Автономовой. М.: Ad Marginem, 2000. С.111-540.

Соболь О. М.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ЧИСЕЛЬНОСТІ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ТВАРИН

Проблема бездоглядних тварин носить світовий характер і актуальна для всіх країн світова. За даними Всесвітнього товариства захисту тварин, з 500 млн собак, що живуть в світі, до 75% є бездомними [1].

Проблема безпритульних тварин є складною і багатогранною, що вимагає глибокого комплексного підходу. Всебічний аналіз даної проблеми дозволяє виділити в ній три основні складові, кожна з яких повинна вирішуватися за допомогою свого арсеналу засобів, але з урахуванням взаємовпливу частин:

Перша складова – це власне проблема існування в міському середовищі популяції безпритульних тварин виходячи з етичних, санітарно-епідеміологічних та соціальних точок зору, не можна допускати, щоб тварини без нагляду жили і гинули на вулицях.

Друга складова – це економічна проблема перевиробництва домашніх тварин, вона найтіснішим чином пов'язана з першою, оскільки не затребувані домашні тварини, в результаті, поповнюють популяцію бездомних. Очевидно, що, не перекривши цього каналу доставки тварин на вулиці міста, проблеми в цілому не вирішити

Третя складова – розглядається окремо виключно виходячи з її хворобливості і неоднозначності в сприйнятті суспільством. Це морально – етична проблема вилучення з міського середовища явно або потенційно агресивних тварин, які становлять небезпеку для людей.

Так, звичайна для українських міст практика винищення бездомних тварин є абсолютно неефективною і безперспективною як засіб ліквідації популяції безпритульних тварин. Фундаментальна біологічне властивість саморегулювання популяції забезпечує відновлення її чисельності навіть після масових відстрілів. Крім того, дана методика абсолютно не враховує інше джерело проблеми, зокрема, питання про перевиробництво домашніх тварин. Таким чином, антинаукова практика безперервних вбивств не досягає і не може досягти основної мети - скорочення чисельності бездомних тварин. Завдяки своїй нескінченності вона виявляється вкрай дорогою для міського бюджету. Вбивство тварин неприйнятно з етичної точки зору і служить

джерелом постійної соціальної роздратування, також непередуманий вплив на популяцію значно збільшує ризик виникнення і поширення вогнищ сказу [2].

У ставленні людей до бродячих тварин переважають дві полярні точки зору. З одного боку, частина населення сприймає бездомних тварин як явно негативний елемент міського середовища, джерело потенційної небезпеки, продуцент забруднюючих відходів і джерело шуму. З цієї точки зору, ідеальне рішення проблеми - повне знищення бездоглядних тварин. Інша частина населення, і в тому числі зоозахисних організацій, активно борються з жорстокістю по відношенню до бродячим тваринам, ставлячи на чолі кута морально-етичний аспект даної проблеми [3, с. 9-16].

Стратегія регулювання чисельності бродячих розробляється відповідно до ступеня їх здичавіння. За стадіями здичавіння виділяються три основних градації. Перша – умовно бездоглядні, собаки, які мешкають на території, що охороняються міських об'єктів (склади, гаражі, будівельні майданчики), вони мають сильно виражену соціалізацію на певний обмежений контингент осіб. Друга стадія здичавіння - це бродячі собаки. Вони характеризуються подвійною системою соціалізації і на конспеціфіков, і на людей. Вони менше соціалізовані на людину і на відміну від першої стадії практично не підконтрольні для знайомих людей. Третя стадія - це здичавілі собаки. Вони характеризуються відсутністю соціалізації на людей. Це найменша категорія серед бездомних собак. Фактично ці собаки поведуться як повністю дикі тварини. Для них характерна нічна активність і велика обережність по відношенню до людини [4].

Регулювання чисельності безпритульних тварин визначається межею гуманності методів скорочення їх кількості, яку кожна країна визначає по-своєму. В США, після кількох місяців самотності в притулку, тварини підлягають евтаназії, в Індії собак виловлюють, стерилізують, вакцинують і випускають назад, головне – запобігти епідемії сказу, а Греції евтаназія заборонена зовсім.

Внутрішня статистика країн, що використовують евтаназію доводить: поняття «бродячі тварини» не зникає. В Албанії, Азербайджані та Молдові, де дозволений відстріл вуличних собак, їх кількість тільки зростає. Відповідно популяція збільшується швидше, ніж контрольований забій тварин. На противагу в країнах, де законним є виключно метод стерилізації, і, що важливо, цей закон виконується, чисельність тварин поступово зменшується. Звичайно, все залежить також від масовості стерилізації та налагодженості роботи притулків.

В Україні Закон «Про захист тварин від жорсткого поводження» стверджує, що регулювання чисельності тварин здійснюється «методами біостерилізації або біологічно обґрунтованими методами, а в разі неможливості їх застосування – методами евтаназії». Але, в даному випадку тварини незахищені від одноосібного рішення ветеринара [5].

Масштаби убийств, в частности в Харькове, впечатляють. Только за 2016 год коммунальное предприятие «Центр обращения с животными» убило методом эвтаназии более 90% бездомных собак и кошек. Всего на уничтожение животных за восемь лет было потрачено около 100 миллионов гривен».

На практиці притулки комунальної власності, відловивши безпритульну тварину, відправляють її на карантин для виявлення хвороб та проблем. Після 5 днів спостережень виноситься тварину можуть приспати.

Це показує, що проблему безпритульних тварин можна вирішити лише шляхом комплексних дій. Слід почати з регулювання нормативно-правової бази: визначити, коли і за яких умов використовувати евтаназію. Також щовесни слід проводити національну кампанію масової стерилізації вуличних тварин, що дозволить зменшити кількість неконтрольованого приплоду. Для дотримання встановленого рівня популяції необхідно стерилізувати 70-80% самок нового приплоду безпритульних собак щороку та посилити каральні заходи для тих, хто використовує евтаназію щоб уникати своїх обов'язків опікуватись безпритульними тваринами [6].

Сучасна практика регулювання чисельності безпритульних тварин передбачає обов'язковий розвиток системи притулків, початок якої сягає корінням XVII ст. У 1695 році в у місті Едо (нині Токіо, Японія) з'явився перший з відомих притулків для безпритульних собак. У США перші притулки для тварин з'явилися в XIX столітті, коли у 1883 року в штаті Огайо було створено «Столичне гуманне суспільство» (The Capital Area Humane Society). В Австралії перший притулок «Будинок втрачених собак» (The Lost Dogs' Home) було засновано 1912 року, це третій за

величиною притулок в країні. Як і в США, в цій країні притулки - це благодійні організації, що існують на пожертви громадян. Якщо у собаки є серйозні невиліковні захворювання, що завдають йому страждань, його присипляють. У Великій Британії перший офіційно зареєстрований притулок для покинутих котів було засновано 1885 року в Дубліні.

Притулки для тварин можуть існувати у вигляді благодійних організацій, комунальних підприємств або ж домашніх притулків.

Благодійні організації існують за рахунок добровільних пожертв громадян та коштом спонсорів. Зазвичай такі організації добре розрекламовані та знаходять різні шляхи збору коштів для потреб безпритульних тварин.

Комунальні підприємства створюються на основі державних установ і підпорядковуються адміністрації міста, де розташовані. КП відрізняються тим, що вони, окрім звичної діяльності, часто займаються реалізацією тварин, виготовленням та реалізацією кормів для тварин, наданням платних консультацій, наданням платних ветеринарних послуг. Також КП можуть проводити евтаназію тварин за ветеринарними показниками та їх захоронення або кремацію.

Домашні притулки - приватні незареєстровані на офіційному рівні притулки, що діють у приватних будинках, квартирах та інших помешканнях наданих на добровільній основі фізичними особами. Частіше за все цими особами є любителі тварин чи самотні люди, які підбирають безпритульних тварин на вулиці і піклуються про них.

Діяльність притулків в Україні регламентується рядом документів, як то: «Про затвердження Положення про притулок для тварин», «Про затвердження Ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках» та іншими [5].

На жаль, в Україні основною діяльністю багатьох комунальних притулків є евтаназія тварин. Так, в Харкові тільки за 2016 рік комунальне підприємство «Центр поводження з тваринами» вбило методом евтаназії більше 90% бездомних собак і кішок. Всього на знищення тварин за вісім років було витрачено близько 100 мільйонів гривень.

На відміну від України, де притулки в основному служать місцем проживання тварин, найчастіше довічним, в європейських країнах притулок це можливість знайти тварині господаря. Тому ефективністю притулку є кількість прилаштованих тварин. Наприклад, у Берлінському муніципальному притулку тільки за 2014 рік було знайдено більш ніж 4500 нових господарів для тварин (собак, кішок тощо), а в Бородянському притулку (Київський муніципальний притулок) така ж кількість тварин прилаштована майже за 5 останніх років.

Основним доходом притулків є пожертвування. Але європейська особливість податкового законодавства говорить про те, що будь-яка фізична особа має можливість направити частину своїх податків, а саме аналог українського ПДФО в розмірі до 2% не в державну казну, а в благодійний фонд (для юридичних осіб дозволяється на такі цілі відправляти до 1, 5% податку на прибуток підприємств). На жаль, Україна до такої цивілізованої справедливої норми ще далеко.

Ці внески дуже серйозно рятують благодійні товариства в країні, особливо притулки для тварин, адже не секрет, що утримання тварин – це збитковий бізнес [7].

Існуюча практика регулювання чисельності безпритульних собак із введенням стандартів гуманного поводження з тваринами є неприпустимою з правової точки зору і служить джерелом постійної соціальної напруги. Тому вирішення даної проблеми вимагає принципово іншого підходу, з урахуванням морально – етичних імперативів, сучасних біологічно ефективних технологій контролю популяції безпритульних тварин та дотримання вимог чинного законодавства України

Література

1. Соболев Н. А. Регулирование численности бродячих домашних плотоядных животных / Н. А. Соболев, Я. М. Кереев // Евразийская интеграция: роль науки и образования в реализации инновационных программ: мат. междунар. науч.-практ. конф. / ЗКАТУ. – Уральск. - 2012. Ч. I. – С. 297-301.

2. Павленко В Бездомные животные: кто виноват или что делать?//Животные/ 28 мая 2013 URL:<https://kmsk.com.ua/index.php?/topic/21695->

3. Акимов В. А. Научно-исследовательская работа по анализу и выбору методов регулирования численности безнадзорных животных/В.А. Акимов. -М.: Колос, 2000 – 54 с.

4. Рыбалко В. А. Обзор мирового опыта в решении проблемы бездомных животных / В. А. Рыбалко // Ветеринарная патология № 2 2006 – 76 с.
5. Колись і вас так викинуть URL: Depo.ua <https://www.depo.ua> > kolys-i-vas-tak-vykinut
6. Проблема безпритульних тварин може вирішитись тільки URL:vatytino-rada.gov.ua > index.php > novini > 156.
7. Бездоглядні тварини: як на Заході працюють притулки ... URL:urbanua.org > dosvid > zakordonni-pryklady.

*Хоменко В. В.
Херсонська державна морська академія (Україна)
Свирида В. С.
Херсонська державна морська академія (Україна)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ

В даний час зростає значення професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів вузу як ефективного засобу оптимізації трудової діяльності. Професійно-прикладна фізична підготовка є складовою частиною фізичного виховання і покликана вирішувати на основі загальної фізичної підготовки спеціальні завдання: розвиток фізичних здібностей, відповідних специфічним вимогам обраної професійної діяльності; формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, підвищення стійкості організму до впливу несприятливих наслідків специфічних умов професійної діяльності; розвиток засобами фізичної підготовки вольових та інших психофізичних якостей, потрібних в обраній професії [1,2,12].

Реалізація професійно-прикладної фізичної підготовки у системі фізичного виховання курсантів пов'язана з рядом проблем, основна з яких – суттєві відмінності в умовах та характері праці курсантів різних спеціальностей, а звідси – необхідність різного змісту цього розділу програми з фізичного виховання для курсантів. Такий підхід дозволяє більш повно враховувати особливості умов та характеру праці майбутньої професійної діяльності [3,4].

Основним засобом професійно-прикладної фізичної підготовки є фізичні вправи. Вони поєднують в собі різні загальні та спеціальні вправи, актуальних для загального розвитку організму, і використовуваних у трудовій діяльності майбутнього моряка. Фізичні вправи професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів необхідні для розвитку потрібних фізичних якостей, таких як сила, швидкість реакції, витривалості, гнучкості, спритності і концентрації уваги тощо [7,9].

Проведене нами дослідження дозволило зробити висновок, що необхідно розробити комплекс фізичних вправ саме по професійно-прикладній фізичній підготовці курсантів морської академії. Аналіз літературних джерел, особистий досвід показали, що курсантам разом із загальною і статичною витривалістю необхідна координація рухів рук, стійкість в прояві уваги [8,10].

Тому для них ми рекомендуємо поряд з вправами, що розвивають аеробні можливості (біг, плавання), включення спортивних ігор (волейбол, баскетбол, футбол). Необхідно виконувати загально-розвиваючі вправи в швидкому і повільному темпі, що включають нахили, присідання, обертання тулуба та інші.

Професія моряка відноситься не тільки до фізичної праці але і до розумової. Праця моряка має свою специфіку, пов'язану з цифрами, постійними підрахунками, з відтворенням і терміновою переробкою великої кількості інформації та відповідальністю, що лежить на ньому, оскільки моряк – професія матеріально відповідальна [5,6,11]. Необхідно відзначити, що на кожен семестр кафедрою «Фізичного виховання» розроблені залікові вимоги і нормативи, які виявляють як загальну підготовку, так і професійно-прикладну фізичну підготовку курсантів. Після завершення повного курсу навчання з дисципліни «Фізичне виховання» курсанти повинні виконати обов'язкові практичні тести не нижче оцінки «задовільно».

Аналіз спеціальної літератури та документів, що регламентують професійно-прикладну фізичну підготовку у системі вищої освіти дозволяє зробити такі висновки:

- науково технічний прогрес ставить перед курсантом все складніші завдання, тому зміст професійно-прикладної фізичної підготовки морського фахівця повинен бути адаптований до вимог майбутньої професії;
- навчальна програма з фізичного виховання курсантів вищих навчальних закладів містить загальні рекомендації щодо професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів різних спеціальностей і не враховує особливостей їхньої майбутньої професійної діяльності;
- програма професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів вищих навчальних закладів повинна розроблятися на основі “моделі морського фахівця” та професіограми спеціальності.

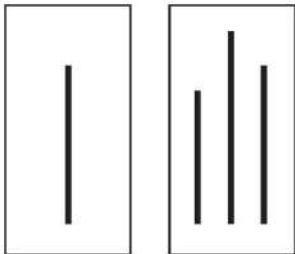
Література

1. Гузар В.М., Юськів С.М. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів засобами спеціалізованих рухливих ігор. Спортивні ігри. Харків: ХДАФК, 2019, 2 (12), 13-22. <http://doi.org/10.5281/zenodo.2544951>
2. Гузарь В.Н., Чурганов О.А., Свирида В.С. Развитие волевых качеств моряка средствами спортивных и подвижных игр. Проблемы і перспективи розвитку спортивних ігор і єдиноборств у вищих навчальних закладах: матеріали XV Міжнар. наук. конф. Харків: ХДАФК, 2019, 8-13.
3. Гузарь В.Н., Болотин А.Э., Юськів С.Н. Развитие тактического мышления, внимания и способностей моряка управлять своими эмоциям средствами подвижных и спортивных игр. Проблемы і перспективи розвитку спортивних ігор і єдиноборств у вищих навчальних закладах: матеріали XV Міжнар. наук. конф. Харків: ХДАФК, 2019, 14-19.
4. Гузар В.М. Компетентнісний підхід у фізичному вихованні як ефективний шлях зміцнення здоров'я курсантів. Медико-біологічні проблеми фізичного виховання різних груп населення, ерготерапії, інклюзивної та спеціальної освіти: матеріали IV Всеукр.наук.-практ. конф. Луцьк, 2019, 40-42.
5. Гузарь В.Н. Використання комп'ютерної техніки у галузі фізичної культури і спорту. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2001, 8, 17.
6. Гузарь В. Автоматизована обробка інформації з фізичної культури і спорту. Педагогіка, психологія та медико – біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2001, 10, 6-11.
7. Гузарь В.Н. Спортивные и подвижные игры на воде. Спортивні ігри. Харків: ХДАФК, 2019, 1 (11), 4-15. <http://doi.org/10.5281/zenodo.2543532>
8. Свирида В.С. Визначення рівня валеологічних знань курсантів 1-го курсу. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2019. С. 214-215
9. Хоменко В.В., Свирида В.С. Мотиви до занять з фізичного виховання курсантів іноземців. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 вересня 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 269-272.
10. Хоменко В.В. Оцінка фізичного здоров'я курсантів. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2019. С.219-221
11. Юськів С.М. Зміст навчально-методичного забезпечення кафедри фізичного виховання. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2019. С 226-228.
12. Strikalenko, Y., Shalar, O., Huzar, V., Andrieieva, R., Zhosan, I., & Bazylyev, S. (2019). Influence of the maximum force indicators on the efficiency of passing the distance in academic rowing. Journal of Physical Education and Sport (JPES), Vol. 19 (3), Art 218, 1507-1512. DOI:10.7752/jpes.2019.03218

ДЕЯКІ ПРИЧИНИ НЕКРИТИЧНОГО ПРИЙНЯТТЯ ПАРАДИГМ

Кун заявляє, що парадигми утримуються у науці часто вже навіть після своєї фальсифікації новими емпіричними даними, тому, що головні їх положення приймаються некритично ще при навчанні [1]. Сама заява вірна та мати сумнів щодо неї підстав не має. Але, виникає питання, а чому власне? Якщо викладача було навчено ще у той час, коли нова емпірія ще не була здобута у Природі та підстав мати сумнів у вірності парадигми ще не було, але коли вони самі навчають студентів, ця інформація вже є. Тим не менш... Що надалі перешкоджає студенту критично ставитись до старої парадигми? Вбачається, студент, як майбутній вчений, зобов'язаний думати – осмислювати отриману ним інформацію, не поводити себе наче маля однорічне, тільки но опановуючи мову. Тим не менш...

Однією із головних причин такої некритичності, на мій погляд, є ефект, знайдений у вельми відомих дослідах Соломона Аша. У них досліджувався один випробуваний та декілька «підсадних качок» про що випробуваний не здогадувався. Їм надавались дві карти, одна із трьома відрізками різної довжини, інша із одним та пропонувалось відповісти на питання, який із трьох відрізків дорівнює відрізку на іншій карті. Довжина відрізків була підібрана таким чином, що відмінності були мінімальні, але цілком достатні для вірного визначення. Підсадні відповідали першими і давали невірні відповіді, останнім робив свій вибір досліджуваний та частіш за все погоджувався із відповідаючими до нього. Симптоматично, що частіш за все у досліджах брав участь як раз студент, себто, ми маємо можливість аналізувати саме як студент сприймає нову інформацію. Оголошувалось, що результат відображає рівень комформності у суспільстві, що стосується мене, то я вважаю, що дослід свідчить про рівень сугестивності. Максимальний рівень досягався вже при трьох підсадних, після чого міг навіть знижуватись, коли кількість ставала надмірно великою, що викликало підозру. Коли хоча б один надавав вірну відповідь, то одразу різко спадала сугестивність та досліджуваний впевнено давав вірну відповідь. Навіть коли досліджуваний дізнавався, що його шили у дурні, далеко не кожен зізнавався у своїй досить легкій сугестивності.

Карті із відрізками, які використовував у досліджах Соломона Аша.

Дуже схоже на те, що щось подібне відбувається і у науці. На момент свого формулювання парадигма вирішувала хоча б одну важливу проблему і тому вбачалась привабливою. Надалі, став домінантною, вона вже має вирішувати геть усі проблеми конкретної галузі науки, що не завжди вдається і на початку, але такий стан може зберігатись довго. Занадто довго. У випадку геоцентричної моделі світу, сформульованою ще Євдоксом, це тягнулось на протязі 2тис років. За цей час з'являється достатньо вчених-Прожекторів [4], але зазвичай пошук рішення проблем йде все одно у рамках існуючої ортодоксальної парадигми. Іноді, у їх середовищі може виховатись вчений, що спробує аналізувати й інші, але вже існуючі альтернативи. Найбільш відомий приклад – Коперник, який знайшов відповідь у працях Філолая та Аристарха і заснував найбільш відому в історії наукову революцію, яку завершив Кеплер, котрий більш заслуговує на звання революціонера у науці.

Відсоток вчених, що мають здібність опиратись загальному навіюванню та не приставати на ортодоксальні рішення, малий та може корелювати із відсотком некомформних, що було отримано у досліджах Аша. Але це ще не гарантує, що всі вони поповнять лави незгодних та стануть Прожекторами, тим більш – Революціонерами. Можливо послатись на Моїсеєва, що на протязі життя опитав сотні відомих йому фізиків. «подавляющее большинство профессиональных физиков (около 80%) честно признаются, что эту теорию <СТО> не понимают. Причины

указывают разные: было некогда разобраться в студенческие годы, некогда сейчас, не интересно, «это не мое», и т.п. Из них практически все при необходимости (все-таки карьера!) готовы встать на сторону ортодоксов. От 15 до 20% – против СТО, но примерно половина из них пассивна, а другая примерно половина – активно против этой теории выступает; скорее всего, многие из них в основах СТО разобрались» [2, с.69]. Наведений відсоток не розуміючих, тому присталих на бік ортодоксів близький до відсотка некомформних у досліджах Аша – 75%, тому наведені данні викликають довіру. Але вказаний відсоток активно протестуючих вбачається надто завищеним. Власне и Моїсеев повідомляє, що з його курсу «из более чем 300 человек задумался один», а саме він [2,с.20].

Надалі у гру починають вступати примусові міри. Мабуть, головна з них – замовчування емпіричних фактів та теоретичних аргументів та доводів. Прикладів того багато. Ще у 2000 році радіоізотопним методом було виміряно вік зірки Матусела (Мафусаїла) HD 140283 і він склав 16 млрд років, тобто майже на 2,5млрд більше, ніж хаблівський вік Всесвіту. До 2013 року про цей вік нічого не повідомлялось, допоки його не перемиряли за паралаксом, фотометрією та спектроскопією і за цими, менш надійними методами, теоретичні моделі яких залишають бажати набагато кращого, отримали результат 14,46 млрд. Все ще занадто більший, ніж допускають рамки гіпотези Великого Вибуху. Але, завдяки тому що точність виміру дуже низька, $\pm 0,8$ млрд, було заявлено, що вік зірки дорівнює 13,7 млрд років. Ще у 60-х роках минулого сторіччя у метеоритах Murchison та Сфремівка було знайдено фосилізовані рештки ціаней, дріжджів та деяких інших організмів, які тотожні відомим земним, але вік цих метеоритів перевищує вік Землі... Цього виявилось достатньо аби про це майже не повідомляти у наукових виданнях. Хіба хто згадує, що до цього часу не має відповіді чому існують три покоління елементарних частинок? А хто чув про те, вік Сфінкса більше 12тис років, а не 4,5тис, як про те кажуть єгиптологи, адже на його поверхні залишились сліди водяної, а не вітрової ерозії, а тропічні дощі у долині Нілу, припинили йти саме 12 тис років тому. А наскільки відомо біологам, що первинні статеві клітини формуються у маммалій та птахів де завгодно, але не у гаметах і лише потім подорожують до них, і на своєму шляху ще піддаються різноманітним впливам вірусів, які надалі стають не можливим. Скільки є охочих займатися вивченням дімінації хроматину із соматичних клітинок, явища, властивого багатьом типам тварин? Знов замовчування, адже відповідь не це у рамках дарвінізму не знаходиться. Так само майже не можливо віднайти інформацію, що неандертальці на протязі всього свого існування були лідерами культурного та технічного прогресу. Культури мустьє та шательперон – неандертальські. Лише біля 40тис років тому сапієнс, зустрівшись у районі сучасного Ізраїлю із неандертальцями почав набувати культурні навички та виходити із дикого стану. Коли вже стаття була готова, прийшло цікаве повідомлення. Не вдаючись до його суті, зачитую лише фразу: «в останні роки космологи приховували ці аномалії, списуючи їх на похибки» [5].

Наступний крок примусу – брехня та перекручування фактів. Повідомляється про дослідні перевірки другого постулату СТВ, хоча перевірена у досліджах лише частка постулату, а саме – незалежність швидкості світла від швидкості випромінювача, аж ніяк не від швидкості приймачів, що спостерігають та приймають світло. Природний добір не було знайдено у досліді а постійні посилення на досліді із кольоровими морфами імаго метелика *Biston betularia* (березовий п'ядун) не є релевантними, адже методологія їх була хибною. Священним птахом стародавніх єгиптян досі вважається ібіс, хоча ще барон Кюв'є, репутація якого як порівняльного анатома бездоганна, та який власноруч препарував безліч мумій священних птахів, виявив, що то були не ібіси, а скоріш за все, якийсь невідомий вид кроншнепів. Фонове випромінювання називають реліктовим, хоча навіть за гіпотезою Вибуху воно не є його реліктом; припущення про підвищення швидкості розширення Всесвіту називають фактом що спостерігається, хоча не те що підвищення швидкості розширення, навіть саме розширення Всесвіту є лише припущення, адже його спостерігати принципово не можливо. Прикладів подібної брехні безліч.

Наступний примус, замовчування історії відкриттів та вирішення теоретичних рішень. Томсон, після двох років дослідження β -променів, вирішив, що вони є потоком точкових частинок, а не променями. Що вони є частинками, то було підтверджено, а ось що це точкова корпускула – то ні. Навпаки, електрони, ці β -частинки, виявились більшими за набагато важчими за них

протонів. Із гравітаційною теорією Айнштайна була суперечка не лише теорії Ньютона, цих теорій була безліч – Абрагама, Мі, дві теорії Нордстрема, тощо. Далеко не всі вони, як то теорія Ле Сажа, були фальсифіковані.

Закінчується процес примусу діями штибу дослідів Стенлі Мілгрема. А у генетичній пам'яті ще глибоко закарбовані долі Сократа, Аристотеля, Бруно, Гільотена. І ось сидять студенти, початковий відсоток здатних до критичного аналізу серед яких і так не вельми великий. Значно менше 50%. Можливо, що він дорівнює відсотку некомформних разом із тими, хто зізнався, у дослідях Аша. Себто, із самого початку вони у меншості, та ще й не згуртовані – роз'єднані і кожен сам по собі усвідомлює, що доповідаєми йому гіпотези Великого Вибуху, дарвінізму, відносності являють собою явну нісенітницю. Але цю дурню авторитетно викладає доцент, або професор. Довіру викликають викладені під певним кутом шукання Айнштайна, Дарвіна-молодшого, інших. Задля надання їм ще більшого авторитету ним приписують не їх досягнення. Про зв'язок маси та енергії висловлювались ще Томсон та Хевісайд, а формулу $E=mc^2$ вивів Планк, аж ніяк не Айнштайн; Дарвін-молодший взагалі не мав жодної своєї ідеї, окрім статевого добору, до якого він пристав коли зрозумів, що природного добору бракує для пояснення навіть видоутворення, годі вже казати про філогенез. До їх авторитету додають ще постаті агітуючих за їх гіпотези – за дарвінізм дід та онук Томас та Джуліан Гекслі. Цілком достатньо для навіювання. На цьому етапі відсіваються ті, що зізнаються у дослідях Аша. Залишившись на самоті некомформні, мислячі студенти мають або відкласти свої сумніви до кращих часів, або починають займатися власними пошуками одразу, що загрожує успішності навчання. Ситуація примушує погодитись із парадигмою хоча б формально. Просто за браком часу. Трапляються окремі особливо талановиті особистості, які встигають і навчатись, і досліджувати виявлені проблеми. Таких геніїв одиниці. Десь так і породжується некритичне сприйняття парадигм. Не певен, що дослідив всі причини цього явища. Свій кавалок у нього додає ще надто вузька спеціалізація вчених, що спричиняє до того, що вирішення проблем своєї вузької галузі у ній і шукається, а те, що вони, проблеми, можуть породжуватись хибними теоретичного конструкту вищого рангу – парадигмою нікому навіть на думку не спадає.

Це що стосується прийняття парадигм. Але у той саме час це ще не заперечує, що надалі, у своїй діяльності, не можуть з'явитися сумніви у парадигми і з нормального вченого вийде Прожектор. Скоріш за все, це буде хтось із когорти некомформних, відтермінувавши своє рішення на потім. Займатися цими справами доведеться самотужки, а це ой як нелегко! Але переважна більшість так ніколи к пошуку відповіді не повернеться.

Література

1. Кун Т. Структура научних революцій. – М.: ООО АСТ, 2003. – 605 с.
2. Моисеев Б. М. Специальная теория относительности: незаконченная дискуссия. – Кострома: КГУ, 2016. – 103 с.
3. Смолин Ли Неприятности с физикой: взлет теории струн, упадок науки и что за этим следует. <http://www.rodon.org/sl/nsfvtsunichzes/>
4. Тарасов О. Про Прожектор у теорії пізнання Поппера / Збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські обрії сьогодення». – Херсон: РВВ «Колос», 2016. – 136-140 с.
5. Eleonora Di Valentino, Alessandro Melchiorri & Joseph Silk Planck evidence for a closed Universe and a possible crisis for cosmology Nature Astronomy (2019) 04 November

Тимченко В.М.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна)

НІГІЛІЗМ ЛІНІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПРОТИРЕАЛЬНОСТІ ЯК ДАРУ

(вступ-анонс міні-книжки про філософію дару Джидду Крішнамурті)

«Не треба нічого шукати за феноменами. Вони самі – вчення. Теорії, як правило, є похапливими висновками нетерплячого розуму, який бажає здихатись феноменів»

Й. Гьоте

«Я ніколи не читав авторів філософського й подібного стибу. Дуже шкода, але я не можу їх читати. Життя й реакція на життя – ось все, що мене цікавить. Всі теорії викликають у мене відразу.

У мене нема ніяких теорій. Я починаю з рівня школяра... Бо теорії перешкоджають спостереженню того, що дійсно є»

Д. Крішнамурті

«Чуже знання лише створює в нас бар'єри, які перегороджують шлях імпульсивній відповіді життю. Легше йти “по життю”, навчаючись на досвіді інших, тримаючись за Аристотеля, Канта, Бергсона чи Фройда. Але це не означає жити своїм життям, зустрічатись з реальністю. Це означає просто вислизати з реальності, ховаючись за ширму, створену кимсь іншим»

Д. Крішнамурті

«Чи бачили ви коли-небудь по-справжньому квітку? Сумніваюсь. Все, що ми робимо, це негайно розміщуємо її в якійсь групі, класифікації рослин...»

Д. Крішнамурті

«Раціональність є однією з багатьох традицій, а не стандартом, з яким повинні узгоджуватись усі традиції.

Розум не є силою, яка скеровує інші традиції, він сам – традиція, яка має такі ж претензії до переваги, як і будь-яка інша.

Західний раціоналізм є не більш ніж одним з багатьох міфів, причому не обов'язково найкращим...»

П. Фосрабенд

«Майбутня світова філософія виникає не стільки з протилежності європейського і неєвропейського мислення, скільки з відмінності елементарної і неелементарної думки»

А. Швайцер

«Ах, ничем мы не довольны – се источник всех скорбей!

Разных ум затеев полный – вот источник мятежей!»

Г. Сковорода

Джидду Крішнамурті – відомий маловідомий мислитель, відважний як лев, проникливий як мудрець, наївний як дитина: він бачить головне та не боїться про це говорити. Він не боїться того «елементарного» мислення, до якого закликав особистим прикладом Альберт Швайцер, мислення, яке знову звертається до того, що нібито вже зрозуміли. Мислення, яке починається з того, що є або здається простим, елементарним, близьким і доступним кожній людині. Мислення, до якого ми можемо долучитись, наприклад, разом з досократиками, китайськими філософами, Леонардо да Вінчі, Гьоте чи дітьми. Це мислення свіже, ясне, цнотливе, сповнене допитливості, творче і плідне. Мислення справжнє, своє, без імітації, плагіату, крадіжки. Мислення, цікаве й важливе іншим... Мислення не про філософію у книжках, а про те у реальності, що породжує філософію знов і знов...

Тому й ця стаття буде не про ідеї і філософію, а про реальне життя людини. Не лише для філософів, а для кожного з нас.

Я зацікавився Крішнамурті передусім через його критику розуму та звернення до дару. Адже критика розуму на Сході зовсім не та, що на Заході, де розум лише вдосконалюється та вкотре нахваляється розв'язати всі проблеми. Постмодерна людина не менш раціоналістична, ніж модерна... Раціоцентризм, лінійно-ціле-раціональне мислення, нігілістичне ігнорування й заперечення дару – все це подолано лише в деяких теоріях, але не серед широкого загалу людей в суспільстві... А щодо дару, то йому я присвятив цілу книжку: «Можливості дару в суспільстві обміну» [4]. В певному значенні явище дару є альтернативою усій західній ментальності, дозволяючи людині виходити за межі раціоцентризму, гносеологізму, егоцентризму, техноцентризму й нігілізму.

У цій статті я коментую деякі радикальні думки Крішнамурті. Щоб не стільки експлікувати те, що думав Крішнамурті, скільки через діалог з ним я і ви могли дещо важливе збагнути у світі.

Висловлюю почуття вдячності Львівському філософу Ігорю Карівцю і його дружині за переклад, видання й презентацію двох книжок Крішнамурті («Свобода від відомого. Перша й остання свобода», «Початки навчання»). Його доповідь на презентації в Інституті філософії

(30.10.2012) першого Українського видання книжок Крішнамурті була настільки ємкою, проникливою і сповненою справжньої цікавості до автора й теми, що надихнула мене написати текст, подібний до цього. У 2018 р. з'явилося друге видання творів Крішнамурті. Окрема подяка пану Карівцю за статтю «Крішнамурті та Вітгенштайн про факт. Постнекласичне дослідження».

Мене часто дивує факт: знань все більше, а людських проблем не меншає, а більшає. Ми вже давно не можемо не лише розв'язати більшості наших проблем, а й навіть збагнути, навіть просто перелічити. Мозок вимикається, смартфон вмикається. Тисячі років історичного розвитку, небошкряби знань, вибухи фантастичних технологій... – здається, це не стільки розв'язує проблеми, скільки додає нових. Крішнамурті каже:

«Думка не вирішила наших проблем, і я вважаю, що ніколи не вирішить. ... Чим витонченіший, хитріший інтелект, тим більше розмаїття систем, теорій, ідей. Ідеї не вирішують жодної з людських проблем... Здається, ми повинні спершу зрозуміти процес думання і, можливо, вийти за його межі...» [1, с. 166].

«Ми маємо знання, накопичені століттями, але чому у нас нема мудрості, щастя, творчості, стійкого миру? Чи веде знання до блаженства?» [2, с. 57, 94].

«Людство пройшло шлях в тисячоліття, але ми як і раніше варвари» [2, с. 118].

«Протягом багатьох тисячоліть людство намагається змінитись, але чомусь так і не змогло змінитись радикально. Чи здатний світ... позбутись страждань і гніву, ненависті і ворожнечі, гіркоти, відомої кожному з нас?» [3, с. 107].

«Чи можемо ми здійснити в самій сутності нашого єства цілісну революцію, психологічну зміну (in the very essence of our being a total revolution, a psychological mutation), щоб більше не бути жорстокими, здатними до насильства, суперництва, щоб припинити тривожитись, боятись, заздрити, тобто подолати всі вияви нашої природи, яка створила це зіпсоване суспільство, в якому триває наше повсякденне життя?» [1, с. 12].

«Чому думка набула такого важливого значення в нашому житті...? ... Чому людина стала рабом думки? Хитрої думки, яка може організовувати, яка так багато винайшла, так багато спричинила воєн, породила так багато страху, тривоги, яка безперервно виплоджує уявлення та женеться за власним хвостом, думки, яка зазнала задоволення вчора та продовжує його у теперішнє, а також у майбутнє, думки, яка завжди активна, яка завжди базикає, рухається, стверджує, відкидає, додає, припускає» [1, с. 73].

«Починати треба з розуміння рабства розуму» [2, с. 120].

Чи не грає у цьому поступі проблем особливу роль сам розум? Для Крішнамурті саме розум є джерелом більшості проблем людства. Західна цивілізація переймається і неймовірно хизується вдосконаленням розуму та звільненням його від будь-яких впливів. Східна – вважає, що сам розум (навіть якщо на нього нічого не впливає, зокрема, суспільство) і створює проблеми. Мені знадобилось 10 років, щоб сприйняти і збагнути цю тезу... Для західної традиції розум – джерело усього найціннішого, передусім – істини, розуміння і перетворення світу. Для східної – навпаки: за самою своєю природою розум є джерелом хиб, збочень і страждань, і тому людині треба не поліпшувати чи лікувати розум, а стати незалежною від його влади. «Атомна бомба вибухнула вже в поемі Парменіда»...

Одну з фундаментальних відмінностей між західним і східним світоглядом можна вивісти у двох тезах: 1. «Істину можна лише знайти за допомогою людських зусиль, тож істина – творіння і привілей людського розуму»; 2. «Істина – не знання. Її неможливо знайти, пізнати жодними зусиллями, бо вона дарується». Ідеї Крішнамурті про пізнання й дар протилежні західному гносеологізму-методологізму-технологізму та виводять свідомість і життя за його межі: жодними зусиллями людина не може здобути собі те, що їй дарується.

На Заході у розумі, мисленні здебільшого вбачають купу позитивних аспектів. Усі цитаделі раціоналізму від Платона до сучасної і майбутньої науки-технології покладають надії на розум, його розвиток. Схід же показує, що мислення – головна перешкода життю людини. Крішнамурті: «Знання – це перешкода, воно заважає бачити те, що щедро відкрите сприйняттю, що невідоме» [2, с. 77]. Відтак у першій частині цієї статті я зосереджусь на негативних аспектах мислення, розуму, людського Я. З метою побачити разом з вами світання ранкової зорі...

Зразу чітко зауважу: у цитатах Крішнамурті і моїх коментарях нема мови про будь-яке знищення розуму, мислення, знання, пам'яті, людського Я і т.д. Нашим спільним наміром є з'ясування сутності й походження тих перешкод, які чинять людині її розумові здатності, і того, як можливо виходити за межі тієї сфери, яку контролюють і безмежно розширюють ці здатності. Вийти за межі розуму – не означає назавжди залишити розум. Ми не ведемо мову навіть про те, що розумові здатності треба обмежувати. На наш погляд, робити треба інше: сприяти саморозкриттю і розвитку позараціональних здатностей людини та здатностей речей бути живими настільки, щоб даруватись, а не лише пізнаватись, досягатись, створюватись нами. ...

Література

1. Крішнамурті Д. Свобода від відомого. Перша й остання свобода. – Львів: ЗУКЦ, 2012.
2. Кришнамурті Д. Вода не знаєт. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007.
3. Кришнамурті Д. Причастие, или интеллект любви. – СПб.: ИК Невский проспект, 2004.
4. Тимченко В.М. Возможности дару в обществе обмена. – К.: Логос, 2018.

Топал В. В.

Херсонська державна морська академія (Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІНОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ

Система вищої освіти в Україні нині набуває нового змісту і змінюється відповідно до нових суспільних проблем. Актуальним завданням стає пошук інноваційних форм і методів підготовки фахівців: від розроблення і введення в навчальні плани нових перспективних дисциплін до впровадження інноваційних методик викладання, пошук нової інформації та інформаційні потреби посадових осіб [2,3,11]. Заслужують на увагу механізми та новітні технології, які допомагають готувати висококваліфікованих, конкурентноспроможних спеціалістів, здатних виконувати науково-дослідні, фахово-прикладні завдання, комп'ютеризація інформаційного забезпечення навчального процесу [6,7,9].

Вирішення проблеми активізації іновацій навчальної діяльності у ВУЗах України, так чи інакше, лежить в основі всіх сучасних педагогічних теорій і технологій. Більшість з них направлена на подолання таких, що давно стали звичними і важко вирішуваними, проблем вищої школи, як: необхідність розвитку мислення, пізнавальної активності, пізнавального інтересу, на введення в навчання іноваційного контексту професійної діяльності. При цьому всі вони як засіб досягнення поставленої мети використовують ті або інші інструменти з числа методів активного навчання [5,8].

Серед педагогічних іновацій у навчальному процесі найчастіше треба використовувати ті технології, що орієнтовані на групову роботу студентів ,навчання у співробітництві, роботу з різними джерелами інформації, активний пізнавальний процес. Саме ці іновації передбачають широке використання дослідницьких, проблемних методів, застосування отриманих знань у спільній або індивідуальній діяльності, розвиток не тільки самостійного критичного мислення, але і культури спілкування, уміння виконувати різні соціальні ролі у спільній діяльності. Студенти отримують реальну можливість відповідно до індивідуальних задатків і здібностей досягати результатів у різних галузях знань, осмислювати одержувані знання, у результаті чого, вони мають можливість формувати власну точку зору на багато професійних проблем [10,12].

Використання у навчальному процесі іноваційних методів навчання обумовлює становлення якісно нових стосунків між викладачами і студентами. Перед викладачем постає завдання не лише дати студентам сучасні знання, а й навчити їх мислити і використовувати здобуті знання, уміння і навички. Формувати у студентів основи теоретичних знань, практичних і методичних здібностей (умінь, навичок), як компонентів їх повноцінної, гармонійної, та безпечної життєдіяльності, набрання досвіду в застосуванні здобутих цінностей впродовж життя в особистій, навчальній, професійній діяльності, в побуті і сім'ї; забезпечення належного рівня розвитку показників їх функціональних та морфологічних можливостей організму, фізичних якостей, духовних

здібностей, працездатності; сприяння розвитку професійних, світоглядних та громадських якостей [1,4].

Іноваційні методи навчання, до яких в першу чергу слід віднести навчальні ігри, дають змогу формувати знання, уміння самостійної роботи, професійні уміння і навички студентів шляхом залучення їх до інтенсивної пізнавальної діяльності. Навчальні ігри, що застосовуються на заняттях з фізичного виховання сприяють підвищенню інтересів студентів до фізичної культури, цей процес перетворюється в цікаве і різноманітне заняття, сприяє кращому оволодінню і вдосконаленню професійних знань та умінь.

На основі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що використання педагогічних іновацій у процесі фахової підготовки майбутніх спеціалістів займає значне місце у навчальному процесі у вищих навчальних закладах, проте існують певні проблеми:

- реалізація нових вимог до освіти вимагає зміцнення матеріально-технічної бази вуза, розвитку педагогічної творчості, використання більш інтенсивних педагогічних технологій;
- викладачі і науковці мають збільшити зусилля в напрямі адаптації професійної освіти до вимог європейських і світових стандартів;
- є необхідність удосконалення системи професійної освіти шляхом підвищення нових напрямів освітньої науки і практики.

Література

1. Топал В.В., Саратовський О.В., Круглик М.І. Оптимальний руховий режим і фізіологічні основи навчання в спорті. Актуальні проблеми громадського здоров'я та рухова активність різних верств населення: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., Херсон, 2019, 195-200.
2. Хоменко В.В., Свирида В.С. Мотиви до занять з фізичного виховання курсантів іноземців. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 вересня 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 269-272.
3. Юськів С.М. Зміст навчально-методичного забезпечення кафедри фізичного виховання. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2019. С. 226-228.
4. Юськів С.М. Формування соціально-духовних цінностей студентської молоді в процесі фізичного виховання. Філософські обрії сьогодення: збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 листопада 2016 р. – Херсон : ХДАУ, 2016. – С. 165-167.
5. Юськів С.М., Юськів К.В., Вплив фізичного виховання на психоемоційний стан студентів. Стратегічне управління розвитком фізичної культури і спорту: збірник наукових праць. – Харків: ХДАФК, 2017. – С. 293-297.
6. Huzar, V. (1999). About the need for the information support automation of physical culture and sport. *Pedagogical sciences*, 10, 316-322.
7. Huzar, V. M. (1999). Some issues of the development of the basis of the method of creating of the automated information system for the provision of physical culture and sports on the basis of computers *Pedagogical sciences*, 12, 256-260
8. Huzar, V. M. (2000). Management of physical culture and sports by officials. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 15, 3–8.
9. Huzar, V. N., (2001). Psychological and pedagogical peculiarities of computerization of the field of physical culture and sports. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 7, 7-13.
10. Huzar, V. N., (2001). The use of computer technology in the field of physical culture and sport. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 8, 10-17.
11. Huzar, V. N., (2001). Informational requirements of officials in the field of physical culture and sports. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 9, 13–21.
12. Huzar, V. N., (2001). The automated data processing of physical culture and sport. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 10, 6-11.

МОДЕЛЬ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ БІОФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ

У різні періоди розвитку цивілізації людством робилися, з певним ступенем успіху, спроби знайти відповіді на питання щодо місця та ролі освіти в суспільному житті, її історичного призначення, культурної місії, шляхів розвитку, а також про те, яким чином минуле, теперішнє й майбутнє зумовлюють характеристики освітньої системи, ступінь її взаємопов'язаності з іншими соціальними інститутами. Різноманітність, багатомірність і поліаспектність феномена освіти зумовлює міждисциплінарний статус досліджень проблем освітньої системи, яка знаходиться в сфері вивчення філософії, а також соціологічних, економічних, психологічних і педагогічних наук. У світовій системі освіти повинні відбуватися і вже мають місце кардинальні зміни, глибина й обсяг яких зумовлюються трансформацією освітньої системи як дієвої моделі, що відповідає тенденціям розвитку сучасного глобалізованого суспільства. Ще з кінця вісімдесятих років минулого століття у розвинених країнах світу національна система освіти стала тим компонентом суспільного простору, яким визначається рівень добробуту, безпеки й взагалі – майбутнє країни, а також як стратегічна сфера суспільного життя, ключовий чинник розвитку, формування та зміцнення духовного, інтелектуального, культурного потенціалу країни, її незалежності й конкурентоспроможності на міжнародній арені. В умовах сучасності освіта набуває ще однієї важливої ознаки – вона стає полікультурною, тобто спрямованою на залучення нових поколінь до етнічної, національної та світової культури, а також розвиток на цих засадах планетарно-космічної свідомості, формування готовності, навичок та вміння жити у багатонаціональному, полікультурному середовищі. У цьому контексті переконливою постає думка, що полікультурна освітня система повинна охоплювати максимальне коло різноманітних культур із мінімальним ризиком бути в будь-яких аспектах – соціальному, політичному, економічному, культурному, правовому – контрадикторною реалією конкретної сучасності.

Слід зазначити, що термін «полікультурна освіта» є смисловим рефреном оформленого в західній інтелектуальній культурі ще в 70-ті роки минулого століття поняття «multicultural education» як уособлення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти. Сучасна полікультурна освіта має враховувати той факт, що людське буття характеризується неоднозначністю, суперечливістю й непередбачуваністю, а відтак – буття визначає сутність людини та її природу як універсальну і в той же час – партикулярну субстанцію. «Людина з її внутрішнім світом – культурою, ціннісними установками, духовними інтенціями, моральними імперативами – інтегрована в процес становлення й розвитку громадянського суспільства посередництвом механізму ідеально-реальної та суб'єктивно-об'єктивної інтеракції. Іншими словами, відбувається конверсія суб'єктивності в особистісну сферу громадянського суспільства через солідаризацію суспільно-преферентних цінностей та активізацію механізмів суб'єктивізації. Людина стає суб'єктом громадянського суспільства – громадянською особистістю; вона стає повноправним, відповідальним та автономним суб'єктом власного життя» [2, с. 121].

Принципи полікультурної освіти покладено в основу базових критеріїв, що визначають характеристику параметрів освітньої моделі, сформованої у межах Болонського процесу як закономірний результат існування в сучасному світі мережевої, інтернаціональної, полікультурної освітньої системи. Людина в такій системі, що визначається як інформаційно-комунікативна, значно підвищує градієнт власних можливостей, напрями й обсяги діяльності, корегуючи й модифікуючи власну освітню траєкторію, що відповідає напрямку та змісту розвитку сучасного інформаційного суспільства, імпліцитно базованому на знанні. Від вирішення проблем полікультурності освіти залежить розуміння напрямку, сутності й тенденцій розвитку того соціального та природного середовища, в якому доведеться функціонувати інститутам освіти в майбутньому; ступінь розкриття потенціалу освіти стосовно впливу її на духовні, моральні й

естетичні пріоритети особистості, на ментальний та історично-культурний розвиток суспільства. Монокультурна освіта, не зважаючи на традиційний для освітньої системи тренд людиноцентризму, не володіє достатнім ресурсом для формування людини майбутнього та забезпечення виживання людства в умовах глобалізації світу, яка жорстко детермінує однозначний вибір, надаючи імпульс прискорення всім процесам соціальної дійсності. Замість етіологічно архаїзованої, монокультурної освіти формується мозаїчний освітній простір, який утворюється на ґрунті різних культурних традицій, архетипів, моделей пізнання світу; простір, де немає жорстких, нездоланих кордонів між народами, ідеями, поняттями та змістами. Потенціал полікультурної освіти полягає, крім розвитку особистої національної культурної ідентичності, у забезпеченні умов для сприйняття, розуміння й толерантного ставлення студентів до унікальності інших культур, виховання учнівської молоді на засадах поваги до інших культур, подолання ксенофобії, інтолерантності та деструктивних культурних стереотипів. Сучасна освіта формує нову культуру – культуру діалогу, навіть полілогу, а не монологу, а також забезпечує становлення нового, дискурсивного типу наукової раціональності.

Освіта – одна з пріоритетних сфер суспільного буття, вона є не тільки інструментом трансляції накопичених людством знань, способом і формою спілкування поколінь, а й системою пристосування особистості до полікультурного суспільства та, загалом – нових цивілізаційних сенсів, умов і вимог. Слід враховувати, що освіта є суспільним явищем з амбівалентним характером – її сукупний вплив набуває чітких контурів лише *post factum*. Полікультурний вимір освіти зумовлено й специфікою сучасного суспільства, і змістом нової картини світооблаштування, детермінованими необхідністю вирішення глобальних, загальноцивілізаційних проблем. Контент полікультурної освіти «...багатоаспектний і відрізняється високим ступенем міждисциплінарності, який дозволяє розглядати проблеми полікультурної освіти в складі навчальних дисциплін гуманітарного, природничого, художньо-естетичного циклів. Важливо, щоб він відповідав таким критеріям: відображення в навчальному матеріалі гуманістичних ідей; характеристика унікальних самобутніх рис в культурах народів України й світу; розкриття в культурах народів спільних елементів традицій, що дозволяють відчути свою причетність до певної спільноти, самоідентифікуватися, та відмінностей, що надають можливість відчути красу та багатобарвність національної та етнічної картини сучасного світу; залучення студентів до світової культури, розкриття процесу глобалізації, взаємозалежності та взаємоповаги країн і народів у сучасних умовах» [3, с. 56].

Сьогодні динамічно збільшується кількість студентів, котрі приїхали навчатися до вищих навчальних закладів України і Херсонський державний університет не є виключенням: студентами ХДУ є громадяни Азербайджану, Туреччини, Нігерії, Туркменістану та інших країн. Ця обставина значно актуалізує проблему адаптації іноземних студентів до навчального процесу та нових умов життя і набуття вищої освіти. Перехід до іншого суспільства, контакт з незнайомим оточенням, специфічними цінностями, поведінковими стереотипами, іншою мовою, менталітетом, культурними традиціями, світобаченням, звичками обумовлює складний процес соціалізації студентів-іноземців. Специфіка полікультурної освіти має не тільки культурологічний, але й філософський, зокрема – біофілософський аспект. У цивілізованому суспільстві найвищою цінністю є людське життя й, відповідно, право на життя є базовим поняттям для розуміння сутності людської природи. Біофілософський підхід у силу своєї специфіки корегує погляд на людське життя та на поняття «право на життя» і «право на розвиток». У такому фокусі право людини на життя і на розвиток (освіту), трансформується від категорії суб'єктивно-онтологічної до об'єктивно-праксеологічної, тобто від біологічної до соціально-філософської детермінації самого поняття. Саме полікультурна освіта має в своєму арсеналі широкі можливості для зниження рівня напруженості в суспільстві, зменшення конфліктогенного потенціалу, для розвитку толерантності та редукції проявів ксенофобії, для створення умов, що гарантують вільний вибір індивідом своєї ідентичності, світоглядних інтенцій, духовних імперативів. Людина нового тисячоліття має не тільки бути здатною до інтелектуальної та інноваційної діяльності, але й вміти розвивати в собі високий моральний і духовний потенціал; вирішальну роль при цьому повинна відігравати система полікультурної освіти, завдяки якій людство здатне вийти за жорсткі межі глобальних проблем. Беручи до уваги важливу роль біофілософської компоненти в будь-якій

освітній моделі, а також з огляду на багатоаспектність біофілософського підходу до розбудови перспективної системи освіти, постає необхідність окреслити її аксіологічний характер у зв'язку з тим, що система цінностей виконує важливу функцію як у бутті окремої особистості, так і в житті суспільства загалом. Саме полікультурна освіта має відігравати пріоритетну роль у визначенні параметрів і змісту комплексу цінностей, у межах якого найбільш продуктивно виявлятимуться особистісні (екзистенційні), історичні й культурні складові суспільної реальності.

Сучасна культура, вступаючи в принципово новий етап глобалізації гуманістичних цінностей, має поєднати людство на ґрунті загальних цінностей, творчому розвитку особистості, поширенні наукового знання й передових технологій, взаємозбагаченні національних культур. Культура постає перед людиною як подолання обмеженості, культивування невичерпності особистості, як необхідність розвитку власних здібностей, а перш за все – підкріпленого вірою розуму, як автокаталітичного продукту еволюції людства, зважаючи на те, що раціональність є підґрунтям досягнення людиною істини. Своєрідність культури в тому, що вона є не просто об'єктом пізнання, а є, насамперед, продуктом людської діяльності, при цьому в кожній із форм культури здатність людини до творчості являє собою самостійний енергетичний «першоімпульс», аналогів якому немає у просторах фізичної реальності. Культура – це символічний світ, в якому людина відкриває в собі можливості виходу за межі сенситивного світу, обмеженого

«прокрустовим ліжком» системи координат *Простір – Час*. Відповідно до цього культуру можна розглядати як специфічну форму реальності, що містить у собі різні форми осягнення реальності – філософію, релігію, науку, мистецтво, які мають єдиний ініціальний поштовх – людську діяльність. У межах культурно-цивілізаційної парадигми ключовим теоретико-методологічним стрижнем є сумнівність ідеї щодо єдиної загальнолюдської цивілізації з універсальною культурою.

Сучасний світ характеризується яскравим культурно-цивілізаційним розмаїттям, яке активізує необхідність орієнтації на конвергенцію ідентифікаційного та раціонально-прагматичного принципів у процесі формування й реалізації глобальної політики. Людство, на переконання

Н. Бабенко «йде до зближення інтересів, до взаємодії в розвитку й виживанні. І водночас жоден народ не бажає втратити найліпших якостей і прикмет своєї самобутності, неповторності. Традиції, звичаї і обряди – це наша спільна історія, яка живить і єднає нас. І ми сьогодні з усією відповідальністю маємо ставитися до формування високого національного ідеалу, гуманістичного за своїм спрямуванням і змістом, розмаїтого і багатого формами і способами вираження» [1, с. 67].

Дієвою, на наш погляд, може бути модель полікультурної компетентності особистості у вітчизняному освітньому просторі (як одна з можливих моделей полікультурної освіти), котру слід розглядати як міру адекватності індивіда наявному, в цьому контексті – сучасному, рівню суспільного розвитку, стану матеріальної та духовної культури. При цьому адекватність слід розглядати розширено – як необхідний комплекс світоглядних положень, знань, умінь, досвіду, культурного розвитку, особистісної зацікавленості, що зумовлює вирішення певних питань і особистої відповідальності, якість сприйняття людиною стимулів внутрішнього й оточуючого світу, завдяки чому вона обирає оптимальну для конкретної ситуації світоглядну позицію, життєві преференції, ціннісні пріоритети, освітню траєкторію. Слід також додати, що ускладнення соціальної структури актуалізує утворення й формалізацію аксіосфери з системою політичних, духовних, правових, естетичних цінностей. Духовна пауперизація (зубожіння) в умовах монокультурного освітнього середовища не тільки загострює соціальну і політичну ситуацію в суспільстві, провокує зростання деструктивного потенціалу в суспільних інтеракціях, стимулює вияви інтолерантності до представників інших культур, але являє собою певну загрозу для національної безпеки конкретної країни.

Література

1. Бабенко Н. Б. Українські народні традиції, свята і обряди як вияви сімейної культури / Н. Б. Бабенко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. – № 2. – С. 62–67.
2. Костючков С.К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: монографія / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2015. – 320 с.

3. Максименко Г. А. Духовно-моральне формування особистості студента в контексті полікультурної освіти / Г. А. Максименко // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* – 2012. – № 4 (51). – С. 55–60.

Хоменко Г. В

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова (Україна)

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ОСВІТА МИРУ У ДИСКУРСІ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

На сьогодні неможливо уявити суспільство, яке не стикалося з проявами насильницьких конфліктів та їх болісними наслідками. Найбільш довготривалими конфліктами є Індійсько-пакистанська війна (1947-...роки), Арабо-ізраїльська війна (1948-...), озброєні протистояння у Белуджистані (1948-...), міжрелігійне зіткнення у Нігерії (1953-...), громадянська війна у Колумбії (1964-...), внутрішній військовий конфлікт на Філіппінах (1969-...). Впродовж останніх років увесь цивілізований світ також спостерігав за подіями кровопролитної війни у Сирії (2011-...), гібридною війною між Україною та РФ (2014-...). Даний перелік найбільш запеклих військових конфліктів сучасності було наведено задля того, щоб сформувати первинну гіпотезу даної роботи – розв'язати конфлікт надзвичайно просто, у той час як його завершення потребує застосування колосальних ресурсів, а також наявності широкого бажання усіх сторін покінчити з насиллям заради блага людства як такого. Допоки повага до людської особистості, її гармонійного існування у навколишньому світі не переважить жагу до персонального володіння, підкорення, а також поневолення, конфлікти будуть продовжувати здійснювати токсичний вплив на сучасну цивілізацію.

Єдиним конструктивним шляхом боротьби із конфліктом може вважатися освіта у дусі миру, оскільки ніхто не здатний настільки ефективно впливати на свідомість людей як вчитель, педагог. Суспільний ажіотаж навколо розвитку освіти у дусі миру підкріплений широким спектром освітніх програм, що присвячені вивченню прав та обов'язків людини, пропагуванню міжетнічної та міжрелігійної толерантності. На думку Б.Реардона, їх вироблення переслідує певну мету – проектувати ненасильницький характер поведінки в освітньому просторі на сучасне суспільство [7]. Водночас, через відсутність спільного бачення розвитку освіти миру, це словосполучення досі залишається абстрактним для більшості урядовців, громадських діячів, а також науково-педагогічних колективів. У найширшому сенсі освіта миру передбачає виховання людини з позиції не лише громадянина своєї держави, але й суб'єкта глобального простору, охоплюючи різноманітні підходи до формування мислення транснаціонального штибу. Вона визнається ефективним способом налагодження взаємовідносин між людьми не тільки в суспільствах, що намагаються покінчити з насильницькими проявами конфлікту, але і в інших соціальних спільнотах для запобігання таких конфліктів.

Освіта миру як метод превентивної дипломатії та стратегія боротьби з постконфліктною напруженістю не є тотожними за власною природою. В умовах профілактики конфлікту її ефективному впровадженню може посприяти багатокультурна освіта заснована на теоріях плюралізму і лібералізму. Знайшовши баланс у пропагуванні єдності суспільства та визнанні різноманітності можна забезпечити стійкий і довготривалий мир. Проте, як вказують МакГлінн і Бекерман (2007), в умовах соціального конфлікту багатокультурна освіта зазвичай має відносно низький рівень впливу на освіту миру [6]. Це можна пояснити тим, що мультикультуралізм намагається захищати права соціальних меншин, а освіта миру орієнтована на збереження цілісності нації.

Дж. Кінчелос і С. Стейнберг (1997) висвітлюють три підходи до застосування концепції мультикультуралізму у галузі освіти: ліберальний, плюралістичний, а також критичний [5]. У дусі ліберального мультикультуралізму, під час вирішення певних суперечливих ситуацій акцент має бути здійснений на спільності громадян, а не їх відмінності. Наприклад, якщо проблема полягає у регіональній ідентичності, варто об'єднуватися на основі національної приналежності. Якщо ж конфлікт виник на рівні нації, варто апелювати до континентальної або ж світової ідентичності.

Основною перевагою даного підходу є можливість вийти за межі середовища конфлікту, а основний недолік – слабка прив'язаність людей до ідентичності більш глобального рівня.

Плюралістичний мультикультуралізм, навпаки, наголошує на важливості прийняття відмінностей між людьми як абсолютно природного явища, що обумовлює індивідуалізацію кожного з нас. Якби людство було б абсолютно схожим, воно було б позбавлено можливості почувати свою унікальність та своєрідність, не кажучи вже про утопічність подібного міркування. На відміну від першого підходу, плюралізм потребує більш гнучкого ставлення до соціальної дійсності, боротьби із нагромадженням стереотипів, а також бажання людей рухатися на зустріч у визнанні прав та свобод одне одного.

Метою критичного мультикультуралізму є боротьба з нерівністю громадян в межах неоднорідного соціуму через популяризацію антирасистських та антисектантських настроїв. Визнаючи ідею, що у світі немає виняткових етносів чи релігій, критична спрямованість свідомості людини має формувати сприятливе підґрунтя для знаходження подальшого компромісу на засадах порозуміння. Якщо плюралізм може загрожувати втратою цілісності, лібералізм вимагає відмови від консервативних світоглядних позицій, то критицизм може бути шкідливий у випадку надмірної орієнтації на протилежність за рахунок пригнічення власних інтересів та цінностей. Так чи інакше, формування прогресивної політики у галузі освіти на засадах миру є першим етапом до стабілізації відносин між людьми, а також переорієнтації суспільства на визнання миру як найвищої гуманітарної цінності.

Змінити атмосферу конфлікту на атмосферу миру та взаємоповаги можливо, якщо робити акцент в процесі комунікації на вищу ідентичність, яка пов'язує між собою індивідів поза національним контекстом. Ця думка лягла в основу теорії групової тотожності С. Гаертнера та Дж. Довідіо. Конструювання вищої ідентичності є вдалим підґрунтям для пошуку компромісу, оскільки цей процес не становить загрози для ідентифікації суб'єкта зі своєю нацією [4]. Подібний метод орієнтації на загальне властивий для американського суспільства, яке будучи етнічно неоднорідним, продовжує існувати у мирі та злагоді завдяки усесторонньому визнанню населенням цінностей солідарності.

М. Бревер та Н. Міллер довели у власних дослідженнях, присвячених взаємодії суб'єкта із соціумом, що покращення рівня міжгрупової комунікації потребує послаблення етнічної та релігійної ідентичності людей [3]. Із цією думкою у певній мірі погоджуються М. Бекерман та І. Маоз, говорячи про те, що освіта в області миру потребує відходу від локальної ідентичності, що використовує наратив конфлікту. Здійснити цей задум можливо за допомогою застосування методів декатегоризації, повторювальної категоризації та перехресної категоризації [2]. Перша модель передбачає відмову від усталених стереотипів та шаблонів в межах соціальної спільноти на користь орієнтації конфліктних сторін на спільні поняття загальнолюдського штибу. Умовно кажучи, замість того, щоб звертати увагу на колір шкіри чи релігію, варто зосередитися на дотриманні норм соціальної справедливості серед усіх верств населення. Адже приводів для об'єднання у світі значно більше ніж приводів для непорозумінь. У цьому сенсі цей метод є близьким до ідей ліберального мультикультуралізму.

Другий підхід – рекатегоризація або повторювальна категоризація – намагається довести, що будь-які конструктивні відносини, які відбуваються на перетині етнічної, релігійної чи культурної ідентичності, сприяють соціальній згуртованості, а також утверджують толерантне ставлення до проявів індивідуальності. Сучасні глобалізаційні процеси прискорюють процеси формування крос-суспільства, в якому людина не обмежена територіальними кордонами, а вільно подорожує та особисто визначає середовище свого життя. Даний метод має спільне підґрунтя із релятивістським різновидом мультикультуралізму.

Третя модель базується на перехресному типі взаємодії категорій, що формують ідентичність людини у межах соціальної спільноти. Виходячи з того, що кожна людина як індивідуальність не обмежується вимірами однієї категорії, цілком справедливо, що вона може поєднувати у собі як тотожні, так і відмінні ознаки. У такому випадку, одна частина соціуму має лише віднайти ту спільність, яка об'єднує її з іншою частиною суспільства. Прикладом подібної спільності можуть бути взаємообумовлені економічні інтереси, культурна спадщина та навіть сам факт співпраці у розвитку освіти миру.

Американський дослідник Дж. Дьюї був першим філософом освіти, який підкреслив вплив інтерсуб'єктивного чинника у формуванні суджень про конфлікт. Він зауважив, що певні соціальні обставини трансформують світогляд людини більше ніж вона може собі уявити. Дискусійна комунікація в навчальному середовищі ґрунтується на інтерпретації освіти як процесу обмірковування інформації, отримання знань суб'єктами, які мають неоднаковий досвід, а також можуть по-різному ставитися до тієї чи іншої ситуації. На відміну від комунікативної дії, дискусійна комунікація передбачає можливість існування альтернативних суджень з приводу однієї і тієї ж ситуації. Її мета – навчити не лише виражати свої думки, але й чути своїх однолітків. Демократизація обговорення – це шлях до імплементації концепту освіти миру, де люди ототожнюють себе зі свободою духу, рівними можливостями і спільними цінностями, а не лише з етнічними ознаками [1]. Варто пам'ятати про те, що через реконструкцію особистісного досвіду кожного студента неможливо змінити ситуацію, але цілком реально змінити її відображення у свідомості людини.

В умовах постконфліктного суспільства застосування дорадчого спілкування і комунікативної дії є важливим кроком щодо вирішення різноманітних суперечностей, що потенційно можуть призвести до насильства. За допомогою використання цих методів не лише збільшується довіра суб'єктів дискусії одне до одного, але й відбувається трансформація конфлікту як такого. Одним із педагогічних механізмів підтримки ефективної комунікації виступає критично-емоційна практика. Цей механізм полягає у активізації проявів критичного мислення в усіх представників дискурсу, при цьому ставлячи під питання кожне твердження і кожну ідеологію. Феномен критично-емоційної практики тримається на трьох основних "кітах": на розумінні неоднозначного впливу емоцій на конфліктну ситуацію, усвідомленні недосконалості власних знань, бажанні знайти істину поза всяку ціну за рахунок співпраці з опонентом. Адже істина, як правило, народжується у діалозі.

Професор М. Зембілас справедливо зауважив, що за допомогою реалізації критично-емоційної практики в освітньому процесі певної країни викладачі та студенти здатні разом працювати над виявленням та знешкодженням тригерів, які можуть стати точкою відліку для подальшого соціального конфлікту [8]. Для отримання ефективних результатів кожному студенту необхідно вийти за межі власної світоглядної зони комфорту та оскаржувати не лише аргументи опонента, але й власні також. Так звана педагогіка дискомфорту за М. Зембіласом і М. Болером дає змогу поглянути на ситуацію з іншої позиції. Важливу роль у процесі аналізу попередніх травматичних подій відіграє культура емпатії, що простежується через вміння ставити себе на місце Іншого. Розділяючи біль з іншими людьми індивід здобуває серйозний психологічний імпульс для знаходження подальшого консенсусу.

На основі наведених роздумів напрашується висновок про те, що освіта миру – це комплекс засобів щодо подолання міжособистісної ворожнечі у конфліктних суспільствах, що включає в себе застосування критично-емоційної практики у навчально-виховному середовищі, впровадження педагогіки дискомфорту, а також оперування тріадою методів - декатегоризації, повторювальної категоризації та перехресної категоризації. На відміну від мультикультурної освіти, що намагається захищати права соціальних меншин, освіта миру орієнтована на збереження цілісності нації, підвищення довіри та емпатії її членів по відношенню одне до одного.

Література

1. Дьюї Джон. Демократія і освіта. - Львів: Літопис, 2003. — 294 с
2. Bekerman, Z., & Maoz, I. (2005). Troubles with identity: Obstacles to coexistence education in conflict ridden societies. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 5(4), 341–358.
3. Brewer, M. B., & Miller, N. (1984). Beyond the contact hypothesis: Theoretical perspectives on desegregation. In N. Miller & M.B. Brewer (Eds.), *Groups in contact: The psychology of desegregation* (pp. 281–302). Orlando, FL: Academic Press. P. 315-316.
4. Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model. Philadelphia, PA: Psychology Press/Taylor & Francis. P. 173-185.
5. Kincheloe, J. L., & Steinberg, S. R. (1997). *Changing multiculturalism*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press P. 233-267.

6. McGlynn, C., & Bekerman, Z. (2007). The management of pupil difference in Catholic-Protestant and Palestinian-Jewish integrated education in Northern Ireland and Israel. *Compare*, 37 (5), 689-703.
7. Reardon, B. A. (1997). Human rights as education for peace. In G. Andreopoulos & R. P. Claude (Eds.), *Human rights education for the twenty-first century* (pp. 21–34). Philadelphia: University of Pennsylvania Press. P. 15-26.
8. Zembylas, M. (2005). *Teaching with emotions: A postmodern enactment*. Greenwich: Information Age Publishing. Zembylas, M. (2010) P. 159-177.

*Chekanovych V.
Kherson State Agrarian University*

COMMUNICATIVE APPROACH IN ENGLISH VOCABULARY TEACHING

The main purpose of any language is to be a means of communication. Modern approaches to learning a foreign language are based on communicativeness (when a person is willing, eager, or able to talk or impart information) and motivation (eagerness and willingness to do something without needing to be told or forced to do it) of speech actions of learners [2]. Knowledge about the levels of the language system (phonetics, vocabulary, grammar) serves the purpose of using communicative tools for the required realization of the intention of professional communication within the course program at a non-linguistic higher education institution.

In the teaching process, there is a constant need to develop such methods of practical work that would develop students' ability to rapidly mobilize their linguistic knowledge, communicative skills and abilities in order to realize their potential as successful communicators in a foreign language.

Effective personality-focused technologies also include interactive learning, which presupposes joint actions when students influence one another acting together. The concept of communication involves the transfer of information, emotions, etc. to someone or somewhere. It is also an impact that causes a certain reaction (interactive). Thus, if we want to learn to communicate, we must practice doing it (if we only read or learn words, we will not be able to master this skill).

Interactive learning involves the use of various methodological strategies and techniques for modeling situations of real communication and organizing students' interaction in a group (in small groups, in pairs) in order to solve communicative problems.

The natural correlation between communicative and proper linguistic systemic principles of foreign language acquisition is in vocabulary because vocabulary in its content goes beyond the limits of linguistic reality and opens a way to communication. Here we speak about the basic principle of the lexical approach stating that language is grammaticalized lexis, not lexicalized grammar [1]. Our ability to use proper lexical phrases in a foreign language helps us to speak it with accuracy and fluency. In other words, vocabulary is central in creating meaning, while grammar becomes a tool and plays a secondary role. If we agree to this principle, then the logical implication is that we are to spend more time helping learners develop their stock of phrases, and less time on studying and drilling grammatical structures.

This is an important aspect of the lexical approach though grammar is necessary to help a student to build commonly accepted sentences in the target language. Vocabulary and grammar are closely related. For example, such semantically related words as *impact*, *influence*, *effect* are used in the language in the same way grammatically: have a/an impact/influence/effect on something. In verbs connected with initiating action - *encourage*, *persuade*, *urge*, *advise* etc. all follow the pattern verb + object + infinitive [1]. This kind of 'pattern grammar' should be taken into consideration in our choosing means to teach vocabulary in the framework of communicative approach, especially when we are limited in teaching hours and students' background knowledge of the target language.

We face the challenge of expanding the range of tools and techniques that provide the communicative focus of various activities aimed at vocabulary acquisition. It involves the use of interactive forms of learning, such as cooperative learning, which includes dialogues (pair work), polylogues (group work) and play activities. We can use different variants of situationally related methods for vocabulary expanding and developing components of communicative competence that are successfully implemented within the framework of communicative techniques:

- 1) familiarization with thematic and semantic groups of words and expressions (chunk words and collocations) in accordance with the situation of communication;
- 2) demonstration of the usage of new structures in the sample dialogue;
- 3) lexical and grammatical analysis of the text material:
  - a) doing lexical exercises (finding synonyms, antonyms, expanding phrases with new lexical units, replacement of lexical content of individual sentences depending on the communicative task);
  - b) doing grammar exercises (sentence transformation, grouping grammatical structures according to communicative intent);
- 4) doing conditionally communicative exercises for developing skills to choose the appropriate form for expressing communicative intent and respond to the interlocutor 's words using thematic - semantic tables and explanatory vocabulary.

For example, such a multifaceted topic as 'Going abroad' includes a set of new vocabulary that is learned in interactive simulations. Interactive techniques work effectively in small groups (3-4 people). Students receive lists of words and expressions (for example, from the 'At the Airport' sub-theme) and a blank chart with key group phrases: verbs to do with customs; flights; people; places. First, they check the meanings and pronunciation of the words using the dictionary, and then complete the chart. The results of the groups are evaluated in points.

The next stage involves working together on the sub-topic 'At a hotel'. Students, by analogy, group the vocabulary and draw a diagram. Next, they receive cards with sentences that describe the steps of the customers at the hotel: the events provided must be arranged in the correct order. The final phase is listening to the dialogues on the topic, memorizing them, acting them out in pairs and composing their own dialogues on that basis.

Interactive techniques also help to master such a complex aspect of foreign language vocabulary as word compatibility, a phenomenon that is understood to facilitate communicative competence. Here we speak about lexical chunks and word collocations. A lexical chunk may be defined as any pair or group of words which commonly come together, or in close proximity:

at present,
by the way,
upside down,
as for me,
to my mind.

The explanatory dictionary provides comprehensive information on the possible variability of different parts of the language [2] and helps to better understand what word collocations are:

terrible accident,
sounds great,
breaking news,
sense of humor.

So, it is useful to do word collocations exercises, for example: Cross out the word(s) which does (do) not collocate with 'information': *main information / large information / important information / central information / major information*. Such activities can be done in pairs or small groups (3-4 people) with the task of connecting the verbs with the corresponding nouns: *to do* a mistake or *to make* a mistake (the material is presented in the form of boxes (tables), followed by the addition of students' own illustrative sentences, substitution of the correct variant of the word, etc.

At the elementary level of knowledge of a foreign language, interactive techniques of mastering new vocabulary also cover the stage of front-line introduction of new words and collocations and their further processing in small groups. For example, students in each group receive cards with the task of translating a phrase. The card must have a key to check the answer. The work goes in pairs. First, one student asks and the other answers. Then students change roles. The pairs are then combined into fours and practice writing new words. A stronger student dictates, and the rest write, then they check the results. The group then receives a written exercise, which is assessed as a result of their joined work. This task is performed in a "chain" (one starts, others continue).

As a conclusion, we must point out again that our ability to use correct lexical phrases in a natural way helps us to speak a foreign language with the accuracy and fluency we would like to achieve. Thus,

various interactive techniques for communicatively directed teaching of foreign language vocabulary considering the lexical approach as well create equal opportunities for mastering language material and contribute not only to reaching a cognitive goal, but also social and psychological aims: to prepare students for the realities of both everyday and professional communication.

References

1. Lewis. The Lexical Approach / Lewis // London: Language Teaching Publication. – 1993.
2. Longman exams dictionary // Pearson Education Limited - 2007. – 1830 p.

Черемісін О. В., Коверга Д. Е.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

МІСЬКА ТРАДИЦІЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.

У другій половині XVIII ст. відбулись значні геополітичні зміни, пов'язані з інкорпорацією Північного Причорномор'я до складу Російської імперії, виходом її до чорноморського узбережжя, будівництвом нових міст і налагодженням нових торговельних зв'язків, як міжнародних, так і внутрішніх. Російський уряд називав Південь України незаселеними землями [1, с. 81-83]. Це не відповідає дійсності, оскільки тут мешкали українські селяни, козаки Війська Запорозького, кримські татари, ногайці та інші народності, а також існували міста, фортеці та селища. Щільність заселення регіону, звичайно, була значно менша, ніж в інших районах, але, не дивлячись на малозаселеність, він був далеким від поняття російського поняття «пустелі».

Міська традиція на Півдні України сягає ще часів античності. Згодом, грецькі поліси замінили генуезькі міста-колонії. У період XVI–XVIII ст. про міську традицію слід говорити обмеженіше, оскільки вона розвивалася різновекторними напрямками (кримськотатарські поселення-фортеці та козацькі Січі в нижній течії Дніпра), які були більше схожі на військові укріплено-фортифікаційні пункти, ніж на міста в повному розумінні.

Підсумовуючи історію попередньої міської традиції на Півдні України, М. Кавун [8, с. 62-64] зробив висновок, що вона не набула сталості, оскільки на цей процес впливали такі фактори: геополітичний (постійна військова загроза); етнокультурний (співіснували різні культури та різні способи господарювання); економічний (недостатньо розвинуті торговельно-економічні відносини); правовий (проблема визнання міст юридично державними структурами). Слід додати ще муніципальний фактор, оскільки в цьому випадку він не носив цивільного характеру, а тому місцеве населення позбавлено можливості будувати громадянське суспільство та спрямовувало всі ресурси на задоволення військових потреб, залежно від зміни геополітичної ситуації.

Після інкорпорації регіону до складу Російської імперії попередні військово-фортифікаційні поселення стали базою для багатьох міст Півдня України. Вони революційно швидкими темпами були визнані та «призначені містами», а влада перейшла від військового командування до цивільного управління, що завершило формування міст та отримання ними самоврядної громадськості. Військове командування не було, звичайно, цим задоволено, вважаючи себе справедливими господарями й управлінцями, але з плином часу й виникненням нових явищ громадського життя доводилося й думати по-новому, і рахуватися з новою цивільною міською владою. Був у Катерини II намір перетворити дворян на міських управлінців, але для Півдня України ця ідея зазнала фіаско, оскільки дворянство вважало нижче власної гідності бути цивільними управлінцями, заявляло про себе як про нададміністративну структуру та люто ненавиділо нові громадські структури самоврядування, називаючи депутатів цивільних установ «ничтожнейшими» [6, с. 10-20].

Загалом міста Півдня України постали як суміш військової доктрини фортифікаційного мистецтва, античних найменувань, ідей епохи Просвітництва та західноєвропейських теорій містобудування (архітектори були запрошені з країн Західної Європи), що виявилось у відсутності в архітектурній забудові нових міст не тільки українських, але, власне, і російських традицій. З метою утримання території, в кожному місті розміщувалися війська, зосереджені в фортецях, при яких формувалися військові та торговельні флоти. В основу містобудування цього часу були покладені регулярне планування, сполучення міської забудови з природними елементами,

ансамблевість центральних площ, на яких розміщувалися офіційні установи. Для архітектурного обличчя міських центрів характерна симетрична композиція ансамблів з однаковим ритмом фасадів адміністративних приміщень. Використання типових проектних і «зразкових» фасадів жилих будинків забезпечило формування єдиного стилю забудови прямолінійних або круглих площ. Деякі з них характеризувалися великим простором з невисокою забудовою. У південноукраїнських містах поширився тип багатоповерхового галерейного будинку, що відповідав місцевим кліматичним умовам [10, с. 196-200].

Звичайно, міста виявилися далекими від ідеальної репрезентативності, але і під поняття «потьомкінські села» не підпадали. Так, багато міст із сумнівом називали містами за стилем життя ще в середині XIX ст., особливо це стосувалося повітових і позаштатних міст. Більше пощастило містам адміністративного або портового призначення, саме завдяки цим двом обставинам вони не перетворилися на закуткові місця та розвивалися. Велику роль у провалах глобальних планів імперії (перетворення регіону на Нову Росію, децентралізації і уніфікації управління, перетворення населення на новоросів) зіграв цілий комплекс різних причин: швидка забудова та адаптація населення до нових умов; епідеміологічні захворювання, невизначеність із розподілом ролі міст та їх призначення (кілька разів переформатовували провінції та губернії, переводили адміралтейство з міста в місто, змінювали губернські центри та пріоритетні міста для торгівлі), загальний низький рівень культури, бюрократичність, політика подвійних стандартів, недоведеність розпочатих нововведень міського самоврядування до логічного завершення (декларована децентралізація перетворилася на централізацію).

Але, не дивлячись на безліч проблем, будівництво військових фортець та нових міст стало стимулом господарського, економічного й торговельного освоєння регіону. Досить швидко на Півдні України були побудовані засновані міста на нових територіях або на базі старих кримськотатарських фортець. Міста в регіоні створювались передусім як військово-адміністративні центри, на які покладалися першочергові завдання: утримати територію, заселити, адміністративно впорядкувати, а лише згодом стати до господарського й економічного освоєння краю. Міста на Півдні України були покликані до життя саме волею і бажанням центральної влади Російської імперії, а не для зручності місцевого населення. Центральним урядом російської держави запроваджувався проект міста, його назва, місце розташування, кількість мешканців і власності. Вирішувалося, яке управління буде в містах: громадське, спрощене чи сільське. Встановлювався статус міста або села, їх можна було переводити в інший статус або ні. Так, наприклад, були відомі приклади, коли в 1857 р. за розпорядженням губернатора Таврійської губернії змінювався статус Алушти з міста в посад [2, с. 123]. За пропозицією генерал-губернатора Таврійської губернії, навпаки, у 1862 р. Алушту перевели в статус міста зі статусу містечка [3, с. 8]. У 1865 р. за пропозицією Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора змінили статус Орехова з міста на селище [4, с. 36].

Воєнізація південноукраїнського регіону, пов'язувалася з тим, що наприкінці XVIII ст. регіон був «зовнішньою» територією і знаходився не далеко від ворогу Росії – Османської імперії. За «Грецьким проектом» Росія планувала відвоювати землі у турок і захопити протоки Досфор і Дарданела, а в ідеалі – відродити Візантійську імперію. Тож, центр поширив на регіон владу військового командування, яке органічно вписалося у роль повновладного господаря Півдня України, спираючись на думку, що саме військові захопили регіон, тому вони повинні управляти новоприєднаними територіями [7, с. 8-10]. Цивільні утворення вважалися підлеглими військовим, про що міському самоврядуванню неодноразово це доводили – не завжди цензурно й коректно, і навіть доволі жорстоко.

Російський уряд покладав великі надії на південноукраїнський регіон, оскільки планував перетворити його на зразкову в усіх відношеннях частину імперії, яка б відрізнялася від Малоросії та Великої Росії. Для цього широко використовували найвищу цінність – земельні ресурси, завдяки яким збагачувалося не тільки російське дворянство, а й біблі кріпаки, купці й інші соціальні верстви. На думку автора, завдяки облаштуванню «нового життя» в регіоні змінювалися соціальні відносини. Ті, хто в старих регіонах не міг сподіватися на краще життя, оскільки всі сфери впливу були поділені між різними родами, на Півдні України швидко збагачувалися й ставали бургомістрами, міськими головами та займали інші посади; кріпаки отримували права особистої

свободи; іноземці очолювали адміністрацію губерній і генерал-губернаторство, купецтво швидко збагачувалося і не тільки завдяки торгівельним операціям. Ф. Турченко і Г. Турченко [11, с. 11-15] зазначали, що «новоросійський проект» став частиною політики російської держави щодо включення території Півдня України в органічну частину імперії, але цей план, серед іншого, провалився через незадовільний для імперії етнічний склад регіону. О. Платонов [9, с. 112-138] зазначав, що «Новоросійський проект» став для Катерини II основою політики протиставлення регіонів, Півночі і Півдня, з метою перевищення та продовження політики Великого князя Київського Володимира Великого та Російського імператора Петра I. Протиставлення різних регіонів проходило з виділенням в кожному власного неформального центру. Інші міста регіонів відносно регіональних центрів провінціалізувалися й у власному життєзабезпеченні тяжіли до неформальних центрів регіону, залишаючи для столичних міст суто формально-адміністративне положення.

О. Платонов порівнює і протиставляє освоєння Півдня України Катериною II та Півночі Росії Петром I, вважає, що концепція протиставлення регіонів імперії стала основою політики імператриці, в якій вона вбачала необхідним явищем перевершити здобутки Петра. Тому досить розповсюдженим явищем стало протиставлення регіонів за географічними і топонімічними критеріями: Північ Росії протиставлявся Півдню України, Херсон протиставлявся Санкт-Петербургу і передбачався як головний торговельний центр і порт, подібний до столиці на Півночі, але виявився незручним для цієї мети. В подальшому центр південноукраїнського регіону декілька разів змінювався і, нарешті, лідером стала Одеса. Катеринослав (до 1797 р. називався Новоросійськ, передбачалося заснувати університет та музичну академію, щоб місто славилось як центр наукових знань), протипоставлений, також, Санкт-Петербургу й пов'язувався з темою «Катерина – Петро»; Миколаїв протиставлявся Кронштадту, як і Севастополь, як головні військові порти і до того ж Південноукраїнські міста протиставлялися Кавказьким – Катеринодар та Катериноград [9, с. 112-138].

Таким чином, повної відповідності Південної України й Північної Росії не відбулося насамперед через відсутність чіткого центру, співвідносного з Санкт-Петербургом. Його функції на Півдні розподілилися між Катеринославом і Херсоном, частково також Севастополем, а фактично культурним осередком, що виріс в зоні міжетнічних взаємодій, стала Одеса.

Література

1. Гавриил А. Т. Отрывок повествования о Новороссийском крае с 1751 по 1786 гг / А. Т. Гавриил // Записки Одесского общества истории и древностей. – Одесса : Городская типография, 1853. – Т. III. – С. 81–83.
2. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф. 27. – Оп. 1. – Т. 3. – Спр. 6736. – Арк. 123.
3. ДААРК. – Ф. 27. – Оп. 1. – Т. 3. – Спр. 7093. – Арк. 8
4. ДААРК. – Ф. 27. – Оп. 1. – Т. 3. – Спр. 7339. – Арк. 36.
5. Державний архів Херсонської області. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 864. – Арк. 4. Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 952. – Арк. 10-20.
6. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 974. Прошение коллежского регистратора Богаевского министру юстиции о защите от притиснения Херсонского военного губернатора Ланжерона. – Арк. 2–3.
7. Исторический очерк Одессы с 1794 по 1803 гг. / сост. Орлов А. – Одесса : Тип. А. Шульце, 1885. – С. 8–10.
8. Кавун М. Е. Походження та рання історія міста Катеринослава. дис. ... на здобуття вченого ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 62-64.
9. Платонов О. Святая Русь. Энциклопедический словарь / О. Платонов. – М., 2001. – 634 с.
10. Тимофеенко В. И. Общественные центры южноукраинских городов в конце XVIII в / В. И. Тимофеенко // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. – Киев, 1991. – С. 196–200.
11. Турченко Ф. Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. / Ф. Г. Турченко, Г. Ф. Турченко. – К. : Генеза, 2003. – С. 11–15.

АБ'ЮЗ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Людина за своєю природою є егоїстичною та жорстокою: агресивні нахили закладені у підсвідомості як інстинкт, що відповідає за готовність боротися за існування або захоплювати і захищати власність. Проте настільки ж природніми для людини є миролюбність та механізми, спрямовані на кооперацію, стримування агресії і мирне вирішення конфліктів.

Процес еволюції навчив людину стримувати власні біологічні інстинкти, але і сьогодні їх взаємодія з сімейними, суспільними, культурними та іншими факторами зовнішнього характеру створює ситуації, в яких виникає насильство. Одним із виявів насильства є аб'юз.

Аб'юз — (від англ. «abuse» — зловживання, жорстоке поводження) — реальна проблема, якою люди зіштовхуються щодня. Він може виявлятися у формі фізичного, психологічного, сексуального й економічного насилля всередині близьких відносин, і часто маскуватися під турботу [6].

Дослідники з різних дисциплін (соціологія, психологія, криміналістика, філософія тощо) працюють над вивченням глибинних проблем актів насилля, розумінням поведінки жертв та аб'юзерів, серед них Л. Альтюссер, Е. Берн, Р. Коллінз, З. Фройд, М. Фуко та багато інших.

У сучасній соціології насильство розглядається як системне явище, одне з джерел якого - особисті відносини, в яких одна людина неначе делегує право на себе іншій людині.

Із сучасних психологічних теорій у контексті аб'юзу слід згадати висновок про те, що поведінка агресора чи жертви може бути подібною і повторюваною.

Дослідження американського психолога і психіатра Еріка Берна вказують, що одна з передумов для повторюваності певної ситуації (не обов'язково насильницької) - сценарна поведінка, тобто така, що відтворюється за одним сценарієм із різними людьми [1].

Цю концепцію розвиває далі концепція трикутника Карпмана — психологічна і соціальна модель взаємодії людей, яка передбачає, що в системі стосунків є три ролі: «Жертва», «Переслідувач» і «Рятівник», — і вони динамічно змінюють одна одну [8].

Американська психолог Ленор Уолкер розробила концепцію циклу насильства. На її думку, він складається з трьох стадій: наростання напруги — насильницький інцидент — примирення і «медовий місяць». Цикл поступово скорочується, рецидиви аб'юзу стаються дедалі частіше. У цій ситуації жертва виробляє стратегію виживання, яка може означати крайню пасивність і навіть бажання продовжувати цю ситуацію. Ізоляція постраждалої, до якої часто вдаються аб'юзери, ще більше прив'язує жертву до переслідувача, узалежнює її долю від їхніх стосунків [4].

У своїй праці «Насильство: мікросоціологічна теорія» американський соціолог Рендал Коллінз розглядає мікрорівень більше як тридцять різних видів насильства, зокрема домашнє насильство, і розбирає сценарії, за якими відбуваються конфлікти [7].

Дослідження аб'юзу як соціально-психологічного феномену зосереджувалися, зокрема, на рисах особистості, які, можливо, роблять жінку схильною входити в стосунки, у яких із неї знущаються. У цьому випадку, як виявилось, так і не вдалося створити послідовний портрет сприйнятливої жінки. «Хоча деякі жінки — жертви насильства мають великі психологічні проблеми, що роблять їх вразливими, у більшості з них не виявляють ознак серйозної психопатології до того, як вони вступають у такі стосунки» [2]. Якщо з якихось причин насильство не припиняється одразу, у жертви розвиваються негативні механізми адаптації. Реакція жертви насильства передбачає зміни у самосприйнятті: жертва більш-менш тривалого зловживання може відчувати, що вона безповоротно змінилася, або ж і зовсім втратити відчуття власної особистості.

Психологічний аб'юз пов'язаний з дією однієї особи на психіку іншої «шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна

невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю» [3].

Під економічним аб'юзом мають на увазі «умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру» [3].

Культура звалтування — одна з найважливіших причин гендерно забарвленого аб'юзу. Термін «культура звалтування» - «кіріархат», що з'явився у 1970-х роках, означає системну мережу множинних структур домінування, ієрархічну організацію суспільства за різними ознаками — не лише статі, а й раси, сексуальної орієнтації, віку, стану здоров'я. Термін ввела радикальна феміністка і теолог Елізабет Шуслер Фіоренца. Він походить від слів «кіріос» (хазяїн) та «архейн» (правління). У цій системній ієрархії чоловік посідає вище місце, а секс є способом домінувати, встановлювати і стверджувати свою владу і приналежність до категорії «справжніх чоловіків» [5].

Поведінкові ролі — це завжди два боки однієї медалі. Тобто в ситуації, де є насильник, інша людина завжди буде жертвою, якщо її воля слабша. Тому впевнено можна стверджувати, що причини аб'юзу криються глибоко в психіці, а тому працювати треба насамперед із свідомістю, щоб не стати ні жертвою, ні насильником, і далі - із загальним соціальним тлом, яке може ігнорувати, нормалізувати вияви насильства або, навпаки, розпізнавати і викоринювати це явище.

Література

1. Берн Э. Трансактний анализ в психотерапии: Системная индивидуальная и социальная психотерапия / Э. Берн. – М.: Академический Проект, 2006. – 320 с.
2. Герман, Джудіт. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства — від знущань у сім'ї до політичного терору / Пер. з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. – С. 201.
3. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству від 18.05.2018 № 1/11-5480// <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>
4. Усиление роли системы здравоохранения в реагировании на гендерное насилие в Восточной Европе и Центральной Азии. Сборн. материалов // <http://www.health-genderviolence.org/ru/chast-i-%E2%80%93-sbornik-materialov-dlya-meditsinskikh-rabotnikov/chto-takoe-gendernoe-nasilie/14-ponimanie>
5. Что такое кириархат // <http://sadcrixivan.livejournal.com/190653.html>
6. Шевченко, З. В. (Уклад.). (2016). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. Відновлено з: <http://a-z-gender.net/ua/abyuz.html>
7. Collins, Randall. Violence: A Micro-Sociological Theory. Princeton and. – Oxford. Princeton UP, 2008. – P. 142–143.
8. Karpman, Stephen B. Fairy Tales and Script Drama Analysis // <https://www.karpmandramatriangle.com/pdf/DramaTriangle.pdf>

Черкашина Т. О.

Херсонський державний університет (Україна)

Чихун О. В.

Херсонський державний університет (Україна)

ДІТИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ГРУПА

Сучасна Україна належить до країн зі змішаними потоками мігрантів. Вона одночасно є країною транзиту та призначення. Але значно частіше Україна виступає країною виїзду.

Головними причинами цього явища є складна економічна ситуація в країні, значний дефіцит робочих місць на ринку праці, низький рівень життя та високий рівень безробіття, корупція, психологічні чинники тощо.

З виїздом батьків на заробітки за кордон суттєво змінюються умови життя дитини, соціальне оточення; погіршуються успішність у навчанні, збільшуються випадки насильства та жорстокого поводження з боку оточуючих, відбуваються вияви агресивної та неспокійної поведінки дитини, вживання алкоголю і наркотиків, тютюнопаління.

Через відсутність батьків у дітей виникають додаткові психологічні проблеми: переживання за батьків, неспокій, розгубленість, самотність, надмірні намагання самоствердитися, конфлікти з оточенням. Все це ускладнює процес соціалізації дитини й суттєво впливає на її власну поведінку.

Дослідження практичної соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів та їх сім'ями практично відсутні.

Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів висвітлювалась у працях Н. В. Гордієнко, А. Ю. Ізотової, І. В. Стародубцевої, І. М. Трубавіної.

Загальні теоретичні положення соціальної роботи з сім'ями трудових мігрантів розглядалися в роботах І. Г. Зайнишева, П. Д. Павленка, Є. І. Холостової.

Діти трудових мігрантів – це така категорія дітей, яку сьогодні можна віднести до соціальних сиріт, або, як називають їх наші сусіди - поляки – "евросироти".

За оцінкою різних джерел від 200 тисяч до декількох мільйонів українських дітей мають одного чи обох батьків, що працюють за кордоном.

Згідно з даними досліджень міжнародного правозахисного центру "Ла Страда – Україна", серед причин від'їзду за кордон трудові мігранти називають бажання заробити гроші на навчання дітей (86%), придбання або будівництво житла для родини (72%), або просто забезпечення повсякденних потреб своїх нащадків (69%) [1].

Проблема "евросирітства" для України зовсім не нова, однак до 2016 року в нашій державі навіть не було офіційного статусу "дитина трудових мігрантів" або "соціальна сирота". Лише з 1 січня 2016 року в Україні набрав силу закон "Про зовнішню трудову міграцію", в якому вперше згадуються діти трудових мігрантів та їх права [2].

З від'їздом батьків частішають вияви девіантної поведінки у дітей. Дитина стає агресивнішою, починає прогулювати школу, скоює дрібні правопорушення, частіше бере участь у бійках, порушує суспільний порядок. Збільшуються випадки потрапляння в залежність від комп'ютерних ігор, що часто і є причиною пропуску занять у школі. Відомі випадки залучення дітей трудових мігрантів до алкоголізму, наркоманії, бродяжництва.

Загалом, серед проблем, які постають перед дітьми заробітчани, найчастіше виділяють наступні:

- проблеми психологічного характеру (сум за батьками, пригнічений стан, відсутність підтримки, відчуття незахищеності, складність прийняття рішень);
- проблема дозвілля;
- проблеми з навчанням;
- проблеми знаходження спільної мови з оточенням (сварки з родичами, непорозуміння з друзями тощо);
- матеріальні проблеми [3, с. 24].

Відзначаються як позитивні, так і негативні зміни у поведінці дитини після від'їзду батьків.

Щодо позитивних змін, то вони є такими: формування самостійності та відповідальності; діти більше цінують старання батьків та почуваються більш впевненими; діти починають більше спілкуватися з однолітками та дорослими; покращення результатів у навчанні (якщо розуміють мету від'їзду батьків); покращуються зовнішній вигляд дитини та поведінка.

Серед негативних змін у поведінці дитини після від'їзду батьків або одного з них, найчастіше виявляються: зниження успішності у навчанні та прогули занять, агресивна та неспокійна поведінка дитини, вживання алкоголю та наркотиків, тютюнопаління.

Щодо переліку проблем, яких можна було б уникнути, якби батьки (один з батьків) не виїхали на заробітки, то тут і експерти і представники соціального оточення є одноставними: можна було б уникнути таких проблем, як шкідливі звички, зниження успішності у школі, стреси, неадекватна самооцінка, безвихідні ситуації, замкнутість, нерішучість, брак ласки, батьківського тепла, повноцінного виховання, любові.

Діти трудових мігрантів перебувають у складній ситуації соціального розвитку, оскільки всі вони переживають психотравмуючі впливи. Психотравма виникає через те, що основні соціальні потреби цих дітей залишаються незадоволеними. Зокрема, потреба у стабільності, відчутті захищеності не задовольняються через те, що основні люди в житті дитини – батьки – не проживають разом з дитиною. Той факт, що батьки лише періодично приїжджають, викликає відчуття нестабільності, ці приїзди не компенсують відсутність постійного проживання з дитиною.

Крім того, дуже часто незадоволена й потреба в емоційній близькості, оскільки замінити спілкування з матір'ю і батьком дуже рідко спроможний хтось з інших родичів, а тим більше інших дорослих. Українці негативно позначаються те, що потреба у безумовній любові, тобто усвідомлення дитиною, що вона є цінністю для своїх батьків, теж є незадоволеною, оскільки той факт, що вони залишають дитину саму, підриває впевненість у своїй значущості для батьків.

Отже, діти трудових мігрантів зазнають багато негативних переживань через неможливість задоволення своїх базових соціальних потреб, тому вони потребують соціально-психологічної допомоги. Цю допомогу повинні надавати, в першу чергу, ті люди, хто за своїм службовим обов'язком відповідають за їх розвиток та виховання: педагоги, психологи, соціальні працівники [4].

Література

1. «Євросироти»: з чим стикаються діти українських трудових мігрантів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/05/4/224005/> – Назва з екрана.

2. Закон України Про зовнішню трудову міграцію" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-viii> – Назва з екрана.

3. Ігнатенко К. В., Лазуренко І. А. Деякі аспекти соціальної роботи з дітьми трудових мігрантів // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №13/2017, с. 24-27.

4. Мухіна І. Діти трудових мігрантів //Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання [Електронний ресурс] // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository – Режим доступу:<http://ena.lp.edu.ua> – Назва з екрана.

Черкашина Т.О.

Херсонський державний університет (Україна)

Каранда В.О.

Херсонський державний університет (Україна)

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ОСОБИСТІТЬ

Засоби масової інформації займають у розвитку суспільства особливе місце. Їх вплив на людину починається у самому ранньому віці і продовжується протягом всього життя. Взагалі, в сучасному світі засоби масової інформації взяли на себе значну функцію з формування свідомості людей, вихованню їх смаків, поглядів, вподобань.

ЗМІ висловлюють інтереси суспільства, різних соціальних груп, окремих особистостей. Вони настільки міцно вкорінилися в нашої повсякденності, що ми навіть уявити собі не можемо свого існування без них.

Доволі повсякденним стало переглядати останні новини по улюбленому телеканалі, дізнаватися рахунок футбольного матчу на спортивному сайті через мережу Інтернет, слухати прогноз погоди на день на хвилях FM-радіостанцій. Але ЗМІ не лише передають те, що знаходиться навколо нас, скоріше, вони конструюють світ, який згодом стає реальністю для споживача. Вони зображають цінності, стилі життя та звички, які згодом підхоплюються суспільством.

Сьогодні багато дослідників говорять не тільки про величезний, але і визначальний вплив засобів масової інформації на розвиток молоді, її поведінку і свідомість. Займаючи лідируюче місце в житті сучасних підлітків та молоді, засоби масової інформації стають одним з найважливіших агентів виховання.

Засоби масової інформації стали серйозними каналами трансляції нових смислів, образів, моделей поведінки. Про зростаючу роль друку, радіо і телебачення в суспільному житті країни

свідчать їхній бурхливий ріст, поширеність і доступність масової інформації. Друковане слово, телевізійне зображення здатні в найкоротші терміни досягти найбільш віддалених районів, проникнути в будь-яку соціальну середу.

Широкі можливості засобів масової інформації викликають необхідність вивчати механізми їх функціонування і розвитку, ефективність впливу на підростаюче покоління.

З одного боку великий вплив інформації досить добре впливає на молодь, вона активно розвивається, отримує набагато більше знань, ніж минуле покоління, а з іншого боку ЗМІ має негативний вплив на молодий організм, великий потік інформації не дає сконцентрувати свою увагу на чомусь одному і забирає весь час, який би молодь використала на більш корисні справи.

Все більше молодих людей сидять вечорами за комп'юторами в Інтернеті чи перед телевізорами і проживають у ньому свої найкращі роки.

Є і хороший вплив ЗМІ на молодь. Зокрема, багато молоді отримує в короткі часи інформацію, якою вона цікавиться і в ній розвивається. Молодь прогресує, бере активну участь у різних заходах, цікавиться сучасним життям.

Засоби масової інформації як соціальний інститут досліджували Н. Богомолова, В. Горохов, А. Москаленко, Ю. Хабермас.

Взаємодію ЗМІ і суспільства спостерігаємо у працях О. Ваганової, Ю. Горського, Г. Солганік.

Вплив ЗМІ на соціалізацію особистості вивчали В. Воробйов, Н. Габор, О. Журін, І. Левшина та інші.

Проблематика соціальної ролі ЗМІ в умовах пізньої сучасності представлена у роботах и Е. Гідденса, Ю. Хабермаса, Н. Лумана, Т. Лукмана, П. Бергера, Ж. Бодріяра.

Проблема впливу засобів масової інформації на свідомість людини розглядалася в роботах Б.А. Грушина, М.В. Гершун, Г.Г. Дилигенского, Г.С. Мельник, Є.Є. Поранений, В.С. Стьопіна, Ж.Т. Тощенко, Є.Б. Шестопал.

Розвиток комунікаційних технологій і далекосяжні мережі ЗМІ змінили спосіб життя людей.

Засоби масової інформації (ЗМІ) – система установ та закладів, створених з метою публічного, оперативного розповсюдження інформації про події та явища у світі, країні чи регіоні необмеженого кола осіб, суб'єктів, зорієнтованих на виконання певних суспільних задач [1].

Засобами масової інформації є: телебачення, газети, радіо, журнали, Інтернет. Згідно із міжнародним стандартом, друкованими засобами масової інформації є періодичні друковані видання (преса) – газети, журнали, бюлетені і разові видання з визначеним тиражем; аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звуко-, відеозапис [1].

Необхідність всебічної передачі соціальної інформації, яка формує масову свідомість, стає однією з головних причин, що викликали виникнення ЗМІ. Інші засоби не в змозі діяти регулярно, оперативно та у великому масштабі впливати на думку людей.

Основною метою діяльності ЗМІ є вплив на суспільну думку.

Крім того, ЗМІ суттєво впливають на засвоєння спектру соціальних норм, формування ціннісних орієнтацій; є системою неформальної освіти і просвіти. Важливо відзначити, що сучасні умови життя дитини мають на увазі такі орієнтири розвитку, які засновані на все зростаючу роль так званого "інформаційного способу життя"[3].

Безпосереднім об'єктом дії інформаційних засобів масової комунікації є як окремих індивід, так і велика група людей, що становлять аудиторію для того чи іншого конкретного ЗМІ. ЗМІ мають чималі можливості впливати на спосіб життя та переконання особистості як суто інформаційно, так і за допомогою практичних зразків.

ЗМІ – один із соціальних інститутів, що тією чи іншою мірою виконують замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення в цілому, в тому числі й на окремі вікові та соціальні категорії. Можна зазначити два аспекти такого впливу. По-перше, ЗМІ істотно сприяють засвоєнню людьми різного віку широкого спектра соціальних норм та формуванню у них ціннісних орієнтацій у сфері політики, економіки, здоров'я, права тощо. По-друге, ЗМІ фактично є своєрідною системою неформальної освіти та просвіти різних категорій

населення. При цьому користувачі ЗМІ здобувають досить різнобічні, суперечливі, несистематизовані знання, відомості з різних питань суспільного та політичного життя.

ЗМІ мають справу з інформацією, і саме контроль за інформацією дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати у ній модель вигідної суб'єкту впливу дійсності та вирішувати, які проблеми на сьогодні є найбільш актуальними. Штучно продукується таке явище, як медіа-свідомість (тобто свідомість, заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях, подвійній моралі), коли реальність, пропонована ЗМІ, відрізняється від дійсної.

Література

1. Поняття та сутність ЗМІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/journalism/25491/>
2. Сиберт Ф., Шрамм У., Пітерсон Т. Чотири теорії преси. – М., 1998. – С. 16.
3. Чутова Н.П. Масс-медиа как социальный институт и его функции в украинском социальном пространстве / Н.П.Чутова // Соціальні технології – 2009. – № 43. – С. 266-275.

Чорний О. В.

Вінницький національний аграрний університет (Україна)

ТЕОРІЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОТРЕБА В ОПРАЦЮВАННІ, ПЕРЕКЛАДІ ТА ЗАСВОЄННІ ГЛОБАЛЬНОГО МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДИСКУРСУ

Початок ХХІ століття означився стрімким поширенням та повсюдним застосуванням комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій. Ефективність їх застосування у більшості сфер глобального життя та життя конкретних країн, створили численні проблеми, що стосуються ефективності управління наявними інформаційними ресурсами. На науковому рівні, існують сотні великих сфер наукового знання, що оперують численною термінологією та засновані на ґрунтовних наукових теоріях та методах. Виникають численні питання до систематизації наукових знань. Чим є система наукових знань в цілому? Чи можливо співвіднести віддалені сфери наукового знання? Яким чином спільно використовувати спеціалізовані наукові знання з різних галузей науки? Яким чином організувати плідну взаємодію між професіоналами з різних галузей життя держави? Який підхід слід використовувати при вирішенні складних та надскладних проблем реального світу? Виявилось, що досить зрозумілі та ефективні відповіді на ці питання надає теорія міждисциплінарності. Надамо коротку характеристику ситуації з теорією міждисциплінарності в сучасній Україні.

Для початку, варто зрозуміти, що українська традиція міждисциплінарності сягає своїм корінням у часи, коли широко пропагувалась саме радянська наука, а також світосприйняття, що вважалось інваріантом. В Радянському Союзі широко був поширений такий науковий термін як «міждисциплінарні зв'язки». Потрібно зауважити, що останні відрізняються від «міжпредметних зв'язків», проте розуміння цієї різниці залишається поверхневим і досі. Те, що в теперішній Україні вітчизняну літературу у сфері міждисциплінарності важко знайти – це факт. «Натяки» на вітчизняну міждисциплінарну теорію можна знайти лише в окремих обласних та столичних бібліотеках. В мережі Інтернет ситуація є подібною. Публікації українських вчених, українською мовою, на тему міждисциплінарності, мають специфічний прикладний характер, і майже неможливо знайти наукові публікації з теорії міждисциплінарності. Такі праці є рідкісними, навіть одиничними. Сучасний міждисциплінарний дискурс в Україні, існує у формі складного переплетіння термінології, понять та теорій з різних галузей наукового знання. Наприклад видаються монографії, статті та організуються конференції на перетині економічної науки, політології та державного управління. Це все відбувається у формі «апріорної зрозумілості» такої інтеграції і без детального пояснення особливостей теорії міждисциплінарних досліджень, міждисциплінарної методології та міждисциплінарних знань. Не можна сказати, що така ситуація є неефективною, проте ми вважаємо, що вітчизняна міждисциплінарна традиція може суттєво збагатитися, за рахунок опрацювання робіт вчених з розвинутих країн. Порівняємо написане тут, з

глобальним міждисциплінарним дискурсом (особливо з тією його частиною, що продукується в розвинутих країнах).

Глобальний міждисциплінарний науковий дискурс нараховує приблизно пів століття свого розвитку. Його розвиток починався з узаконення самої міждисциплінарної проблематики як наукової. Проведення міждисциплінарних досліджень та розвиток міждисциплінарної теорії часто наштовхувались на нерозуміння або відвертий спротив, як у США так і у Західній Європі. Проте, сьогодні у всіх розвинутих країнах, міждисциплінарні дослідження є потрібними і незамінними. Вони допомагають ефективно вирішити багато складних сучасних проблем. Наразі, існує більше 50-ти ґрунтовних наукових монографій у сфері теорії та методології міждисциплінарності. Крім того, публікуються численні статті, видаються підручники і організуються різноманітні міждисциплінарні центри (як приватні, так і при університетах). Розглянемо проблематику деяких праць вчених з світовим ім'ям у сфері міждисциплінарності.

Закордонні наукові праці, проблематика яких буде згадана далі у тексті, були видані з 1991 по 2016 рік. Вони всі написані вченими з світовим ім'ям та є ґрунтовними працями у сфері міждисциплінарності. Отже, існують наукові дослідження, що стосуються самого концепту міждисциплінарності. Вони фокусуються навколо витлумачення особливостей сприйняття концепту, контексту та думок, що циркулюють навколо нього [5]. Інші дослідження стосуються критичних оглядів літератури, пов'язаних з міждисциплінарністю [6]. Ці види наукових праць є важливими. Проте, у сфері міждисциплінарності вже є своя класика. Однією з таких праць є книга Дж. Т. Кляйн «Міждисциплінарність: історія, теорія та практика», що видана у 1991 році [2]. Ще однією класичною працею є книга А. Ф. Репко «Міждисциплінарне дослідження: процес і теорія», видана у 2016 році [7]. Важливими для теорії міждисциплінарності є також студії, що фокусуються на історичному розвитку цієї теорії. Наприклад на процесах, що стосувалися подолання дисциплінарності у ХХ столітті [1]. Окремим блоком міждисциплінарних знань є застосування міждисциплінарності в університетах [3], а також можливості навчання міждисциплінарності [4]. У цьому відношенні, корисним є розуміння міждисциплінарності як певної практики, якою можна користуватися у повсякденній науковій і професійній діяльності [8]. Як вже було згадано, подібні праці є ґрунтовними та необхідними для ефективної інтеграції знань з різних наукових сфер, а також покращення взаємодії між професійними спільнотами. Нажаль, жодної подібної праці в Україні не видано, а існуючі англійські видання не перекладені на українську мову.

В таких умовах, складний міждисциплінарний дискурс, що стосується поєднання багатьох дисциплінарних сфер знань є доступним лише для окремих науковців. Часто буває так, що складність наукового міждисциплінарного дискурсу є доступною для розуміння виключно професури, докторів наук та академіків. Звичайні студенти просто не в змозі зрозуміти складні переплетіння розрізаних наукових галузей. Аби уникнути ситуації розгубленості та спантеличення, студентам необхідна підтримка викладачів та наукових працівників, що є компетентними та ознайомленими з проблематикою міждисциплінарних досліджень. Нажаль, часто буває так, що вчені не ознайомлені з теорією міждисциплінарних досліджень, оскільки україномовні ресурси, що стосуються теорії та методології міждисциплінарності, на практиці, просто відсутні або важкодоступні.

Ми вважаємо, що опрацювання та засвоєння глобального міждисциплінарного дискурсу українськими вченими, все ж таки, відбудеться. Питання лише в тому: як швидко? Для розуміння закордонних міждисциплінарних праць з теорії міждисциплінарності потрібно, на високому рівні, знати англійську мову. Вчені, що володіють англійською мовою на початковому рівні, просто не можуть зрозуміти складної іноземної наукової термінології та граматичних конструкцій. Тим паче, не можуть це зробити студенти. Для потреб сучасної української науки необхідно написати кілька докторських та кандидатських дисертацій з проблем теорії та методології міждисциплінарності, а також популяризувати цю сферу знань.

Таким є загальний контекст, що стосується поширення теорії міждисциплінарності в Україні та долучення до глобального міждисциплінарного дискурсу. Отже, ми сподіваємося на підвищення рівня цікавості до цієї проблематики серед студентів, аспірантів, науковців, викладачів та найширшого кола академічних працівників.

Література

1. Graff H.J. *Undisciplining knowledge: interdisciplinarity in the twentieth century* / H.J. Graff. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2015. – 344 p.
2. Klein J.T. *Interdisciplinarity: history, theory, & practice* / J.T. Klein. – Detroit: Wayne State University Press, 1991. – 336 p.
3. Kockelmans J.J. *Interdisciplinarity and higher education* / J.J. Kockelmans. – University Park: Penn State University Press, 2003. – 388 p.
4. Lattuca L.R. *Creating interdisciplinarity: interdisciplinary research and teaching among college and university faculty* / L.R. Lattuca. – Nashville: Vanderbilt University Press, 2001. – 312 p.
5. Moran J. *Interdisciplinarity (The new critical idiom)* / J. Moran. – Abington: Routledge, 2010. – 224 p.
6. Newell W.H. *Interdisciplinarity: essays from the literature* / W.H. Newell. – Oakland: College Board, 1998. – 563 p.
7. Repko A.F. *Interdisciplinary research: process and theory* / A.F. Repko. – London: SAGE Publications Inc, 2016. – 464 p.
8. Stehr N., Weingart P. *Practising interdisciplinarity* / N. Stehr, P. Weingart. – Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2000. – 352 p.

Чумаченко О. П.

Криворізький коледж Національного авіаційного університету (Україна)

ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ТВОРЧІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ Ф. НІЦШЕ

П. Гайденок підкреслює, що характерною рисою філософської думки XIX–XX ст. є те, що творча діяльність розглядається, насамперед, як альтернатива механічно-технічній діяльності [2]. При цьому екзистенціалізм підкреслює духовно-особистісну природу творчої діяльності. У XIX ст. «конфлікт між авторським правом на свободу самовиявлення та комерціалізації всіх форм діяльності посилює у тлумаченні творчої діяльності екзистенційне начало, яке стає уособленням винятковості та естетичного індивідуалізму. Його абсолютизація призвела до зростання ваги в його оцінках підсвідомих факторів. Творчість – це напружена робота духу, скерована інтуїцією, що дозволяє їй знаходитися поза «добром» і «зломом» і не знати ніяких меж дозволеного (Ф. Ніцше) [5].

У своїй праці «Народження трагедії, або Еллінство і песимізм» Ф. Ніцше висловлює думки щодо сутності творчого процесу. Творча діяльність є відповіддю на потік нескінченного становлення. З хаотичного процесу становлення і народжується творча діяльність [5]. У якості одного з джерел сутності творчої діяльності мислитель використовує поняття «воля до влади». Тобто «воля до влади» виступає у ролі одного з головних механізмів творчого процесу. Сутність творчої діяльності – це реалізація і актуалізація вольового потенціалу. Ф. Ніцше інтерпретує процес творчої діяльності як процес соціокультурного інституту утворення світу і культури. Мислитель також зазначав, що свобода митця не повинна пригнічуватися ніякою силою.

У творі «Так говорив Заратустра. Книга для всіх і ні для кого» питання, пов'язані з проблематикою творчої діяльності, Ф. Ніцше розглядає у аспекті нового, на його думку, тлумачення культури, яка є втіленням особистісної волі, що стверджує себе, руйнуючи рамки буденного життя [6]. Творча діяльність розглядається мислителем в контексті культурного прогресу нової науки, яка відповідає призначенню – виправдовувати все те, до чого прагне особистість.

Також Ф. Ніцше зазначав, що підпорядкування творчої діяльності економічним інтересам сприяло зниженню рівня соціальної творчості, про це, на думку мислителя, свідчить домінування у духовному житті посередності. За таких умов митець перетворюється на «прислужника миті».

Ці ідеї Ф. Ніцше підтримав і Р. Вагнер. У 1878 р. у світ вийшла його стаття «Публіка та популярність», де автор детально аналізує причини загальної деградації слухацької культури [1]. Джерело цієї деградації Р. Вагнер вбачає саме у «посередності» «прислужників миті». У даному

аспекті він також говорить про відсутність «вихованого відчуття художньої форми» у творчому процесі, а також про наявність фактора популярності, який сприяє лише комерціалізації творчої діяльності. Тобто популярність, яку визначає за митцем «гласний художній світ» – університети та офіційні державні нагороди.

У праці «Так говорив Заратустра» Ф. Ніцше пропонує відповідну концепцію, де обґрунтовується думка мислителя щодо питань, пов'язаних з проблематикою творчої діяльності [6]. «Творчість – це безперервна робота духу, що приносить справжню радість і, водночас, призводить до втрати особистості. Тому митець не може бути вихователем людства, «пастухом та собакою стада». Він мусить прямувати своєю дорогою разом зі своєю мудрістю, що вимагає від нього планування кожної хвилини життя так, щоб та дозволяла відчутти наближення часу повної свободи» [7, с. 230]. На думку Ф. Ніцше, у творчому процесі необхідна наявність постійного натхнення. Мислитель зазначає, що творча діяльність – це стан відчуття вищої сили, її втілення, її голос, що говорить нашими вустами, її медиумістичний вплив. Творчість – справжнє одкровення, ідея, образ, які раптово постають перед вашими очима, звучать вашому слухові, зворушують вас, прозираючи у саму глибину душі, відкриваються з такою ясністю, що вам залишається тільки просто описати їхній фактичний зміст. Таким чином, творча діяльність набуває рис інтуїтивності, непередбачуваності, інтуїція митця розглядається в аспекті поза «добром і злом», і не знає ніяких меж дозволеного.

Головну роль інтуїції у творчому процесі підкреслював і Е. Мах [3]. Інтуїція у творчому процесі – це «голос» душі, який сприяє формуванню смислів раціонально недосяжних. Нірі Криштоф, зокрема, зауважує, що у концепції Е. Маха інтуїція – це основа творчої діяльності. Завдяки інтуїції у творчому процесі зникають всі перепони, «фізіологічне і психологічне зливаються, елемент і відчуття уявляються єдиним цілим, «Я» розчиняється, і все родиться лише вічним потоком, що, то, здається, зупиняється, то несеться швидше, все – лише рух звуків, кольорів, тепла, відчуття тиску, простору й часу, що в нас, на іншому боці, являє рух почуттів, настроїв, бажань. Нарешті стало очевидністю все те, що ми давно вже туманно передчували» [4, с.84]. Концепція Е. Маха сприяла формуванню характерних рис творчої манери представників «нововіденської школи».

Таким чином, категорія творчість починає розглядатись у аспекті її орієнтованості на передачу внутрішньої динаміки змін у почуттях, які вона відображає. Творча діяльність, як форма передачі внутрішньої динаміки змін у почуттях, віддзеркалює пошукові форми відповідних засобів для втілення психологічного життя відокремленого від інших та зосередженого у самому собі індивідуального «Я». Вона починає тлумачитись як засіб, що дозволяє проникнути у заборонені сфери свідомості, тобто у сферу недосяжної, але інтуїтивно відчуттої істини.

Література

1. Вагнер Р. Избранные работы / Р. Вагнер. – М. : Искусство, 1978. – 695 с.
2. Гайденко П. П. Творчество [Электронный ресурс] / П. П. Гайденко // Философская энциклопедия. – Режим доступа до ресурсу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1200/творчество.
3. Мах Э. Анализ ощущений и отношение физического к психическому / Э. Мах; [пер. с нем. В. М. Филипова]. – СПб. : Изд-во А. С. Суворина, 1904. – 148 с.
4. Нири Криштоф. Философская мысль в Австро-Венгрии / Криштоф Нири. – М. : Мысль, 1987. – 190 с.
5. Ницше Фридрих. Рождение трагедии, или Эллинство и пессимизм [Электронный ресурс] / Фридрих Ницше; [пер. с нем. Г. А. Рачинского]. – Режим доступа до ресурсу : http://az.lib.ru/n/nicshe_f/text_0010.shtml
6. Ницше Фридрих. Так говорил Заратустра / Фридрих Ницше; [пер. с нем. Ю. М. Антоновского]. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 302 с.
7. Уланова С. І. Музичне просвітництво ХІХ століття: Австрія і Німеччина : монографія / С. І. Уланова. – К. : ДАКККіМ, 2002. – 252 с.

ОЦІНКА СТАНУ ЗДОРОВ'Я ТА ЧИННИКІВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ

Політичні та економічні перетворення, які відбуваються в Україні, потребують удосконалення всіх ланок сучасного життя, у тому числі соціальної адаптації молоді до життя у сучасних умовах. Тому важливим є виховання гармонійно розвинутих і здорових молодих людей. Нажаль в останні роки у нашій країні склалася негативна ситуація зі станом здоров'я дітей та молоді.

З метою виявлення загального рівня відношення студентів до власного здоров'я, було проведено анкетування серед студентів ХДУ (факультет іноземної філології та факультет культури і мистецтв). Загальна кількість осіб – 363, з них 314 дівчат та 49 юнаків. Всі студенти перших курсів. Опитування проводилося у вересні-жовтні 2018 року.

Щодо відношення до власного здоров'я, то 60,8% дівчат слідкують за здоров'ям періодично, 28% - це роблять ретельно і регулярно, але невеличкий відсоток – 2,3% зовсім не звертає на здоров'я увагу, а 11,1% – вперто лікується самі і не боїться ускладнень.

Переважає більшість студентів вважають, що дотримуються здорового способу життя (юнаки – 63,5%, дівчата – 59,9%). Негативно відносяться: юнаки – 26,6%, дівчата – 22,7%. Також деякі студенти прагнуть дотримуватись ЗСЖ, а саме: юнаки – 9,9%, дівчата – 11,7%. При цьому вживають повсякденно алкогольні напої: юнаки – 17,4%, дівчата – 18,2%. І тільки 5,7% (в 2 рази менше за чоловіків) опитуваних дівчат не вживають спиртне взагалі.

Молодий організм потребує відновлення сил після навчального дня, всі студенти розуміють це та відпочивають по 9-10 годин 44% хлопців та 22,3% дівчат; по 7-8годин 45% дівчат і 33% юнаків.

Зрозуміло, що за наявності навчального навантаження у вузі дуже важко слідкувати за режимом харчування. Студенти які дотримуються режиму харчування становлять 16,9% з боку юнаків та 18,8% серед дівчат, які зовсім не дотримуються ще більше (19,8% та 23,2% відповідно), усі інші намагаються дотримуватись режиму харчування. Більшість юнаків приймають їжу в «сухом'ятку» і лише 41,6% куштує раз на день рідку їжу, а 16,8 зовсім її не вживають. Дівчатам більше подобається рідка їжа (63%) ніж «сухий пайок» (24,5%).

Наприклад, за даними інституту педіатрії, акушерства і гінекології АМН України хвороби органів травлення (40,2%) займають друге місце серед відхилень у стані здоров'я дітей. Перше місце посідають захворювання верхніх дихальних шляхів (84,9%). Слід відзначити високий рівень порушень нервової системи, більшість із них належать до різного ступенів вегето-судинних дистоній (35%), астенії (28,9%), цефалгії (16,5%), неврозів (14,6%), Офтальмологічну патологію виявлено в 16,7% дітей, серед якої 23,1% займав астигматизм, 41% - міопія, 23,9% - спазм акомодатії, 9% - гіперметропія. Звертає увагу те, що на третьому місці знаходяться відхилення опорно-рухового апарату: у 57% дітей спостерігається порушення постави, у 18,1% виявлено плоскостопість, у 13,9% - сколіози, у 9,4% - деформація грудної клітки. За результатами цих досліджень зазначено, що позитивної тенденції до покращення стану здоров'я школярів з віком не спостерігається [1].

Більш ніж половина студентів розуміють користь занять фізичною культурою. Позитивно відносяться до цього 67,4% юнаків та 59,4% дівчат. Негативне відношення було відмічено у дівчат (4,6%).

Більшість студентів бажає займатися по 2-3 рази на тиждень. Це відмітили: юнаки – 55%, дівчата – 54,6%. Значний відсоток студентів 24,3% та студенток 27,7% взагалі не бажали займатися фізичною культурою або відводили на це лише 1 заняття на тиждень. Бажають займатися протягом всього тижня лише 2,6% юнаків та 4,2% дівчат.

Для підвищення своєї рухової активності більшість студентів чоловічої статі люблять: спортивні секції – 31,7%, оздоровчий біг – 28,9%, самостійні заняття фізичними вправами – 23,2% та на відмінну від дівчат подорожі на велосипеді – 2,4%. Представниці жіночої статі обирають

більш помірну діяльність: гімнастика – 24,2%, дозована ходьба – 20,1%, плавання – 15,1% та повільний біг – 22,5%.

За допомогою перцентильного методу був визначений фізичний розвиток студентів. Дивлячись на співвідношення антропометричних даних визначено, що більшість студенток мають задовільний стан фізичного розвитку, тому що 33,3% розвинуті гармонійно та така ж кількість мала дисгармонійний розвиток, що свідчить про незначні відхилення показників. Тобто мають певні відхилення у розвитку, а саме: зайву вагу та недорозвинення грудної клітини. Юнаки студенти майже на половину переважають дівчат у гармонійному розвитку, але викликає занепокоєння наявність 40% різкого дисгармонійного фізичного розвитку.

Стан функціональної підготовленості студенток не можна вважати добрим, оскільки більшість склали функціональні проби на помірний та низький рівні. Це було підтверджено результатами проб за індексом Руф'є де 60% мали помірний рівень, а 6,6% – низький.

Отже, дослідивши відношення студентів до засобів фізичної культури, можемо відмітити позитивне відношення більшості студентів до активної рухової діяльності, як основного чинника їх здоров'я. Але більшість студентів, які вважають, що дотримуються здорового способу життя при цьому вживають алкоголь та палять, недотримуються режиму харчування. Такий стиль життя та звички студентів можуть отримати негативні наслідки (психічний розлад, захворювання органів і систем організму).

Література

1. Остапенко С. О. Критерії оцінки здоров'я в медичній та педагогічній літературі / С.О. Остапенко // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі. Зб. наукових праць. – Рівне: Волинські обереги, 2002. – С.144-146.

2. Шалар О. Г. Діагностика творчої активності студентів / О. Г. Шалар // Теорія та методика фізичного виховання. – 2006. – №2. – С.16-19.

3. Шалар О. Г. Формирование профессионализма студентов физкультурного вуза при кредитно-модульной системе организации обучения / О.Г. Шалар // Физическое воспитание студентов творческих специальностей: сб. науч. тр. под ред. проф. Ермакова С. С. – Харьков: ХГАДИ (ХХПИ). – 2006. – №4. – С.162-169.

4. Шалар О. Г. Відповідальне ставлення до здоров'я як провідна цінність фізичного виховання / О.Г. Шалар // Теорія та методика фізичного виховання. – 2009. – №5. – С. 26-31.

5. Шалар О. Г., Кісіленко К. О., Шалар Г. П. Фізична культура в коледжі: навчально-методичний посібник для студентів I курсу коледжу [Текст] : навч. посіб. / О. Г. Шалар, К. О. Кісіленко, Г.П. Шалар - Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 96 с.

6. Шалар О. Г. Традиції вітчизняної освіти в поєднанні з системою ECTS на факультеті фізичного виховання та спорту [Текст] / О.Г. Шалар // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – №6. – С.3-7.

7. Шалар О. Г. Проблема учення в системі фізкультурної освіти молоді [Текст] / О. Г. Шалар // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – №12. – С.6-8.

Шаповал С. І.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

Федько В. С.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет» (Україна)

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В СПОДЩИНІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ ХІХ–ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. На тлі соціально-економічних, політичних, культурних й екологічних змін у суспільстві збереження й зміцнення здоров'я підрастаючого покоління, від якого залежить майбутнє держави, виступає на перший план. Саме здоров'я є ключовою категорією в житті кожної людини, що безпосередньо впливає на її добробут, благополуччя, психічне та емоційне самопочуття. З огляду на це, поміж важливих завдань, що стоять перед сучасною освітньою галуззю, пріоритетним є формування здорової, гармонійно розвиненої

особистості. У цьому контексті фізичне виховання постає однією з основних складових частин комплексного підходу у вихованні молодшої генерації.

Фізичне виховання має безліч можливостей для всебічного розвитку особистості: допомагає розкрити рухові здібності людини, мобілізує фізичні та психологічні сили організму, сприяє її моральному й інтелектуальному розвитку, розвиває естетичні почуття тощо. Слід зазначити, що фізичне виховання – це не тільки процес формування рухових навичок, а й творча діяльність. Воно сприяє розвитку мислення й уяви дитини, у неї з'являється бажання створювати щось нове та реалізовувати свої бажання у повсякденному житті. Тому процес фізичного виховання повинен бути спрямований на розвиток індивідуальних фізичних, розумових і творчих здібностей дитини. Як видно, фізичне виховання є ключовим фактором у формуванні всебічно розвиненої особистості, її культури здоров'я, а також важливим критерієм у процесі соціалізації дитини.

Реформування національної освітньої системи, зокрема й фізичного виховання, зумовило зростання інтересу науковців до історико - педагогічних проблем. Серед них можна назвати проблеми становлення та розвитку фізичного виховання в Україні, формування теоретичних основ фізичної освіти, пошуку концептуальних підходів до формування здорового способу життя. Згідно з історико - педагогічним дискурсом, для розвитку сучасної системи фізичного виховання важливим є пошук засобів і найбільш ефективних форм реалізації фізичного виховання, що сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості. Тому звернення до робіт вітчизняних педагогів-класиків, у яких широко висвітлюються питання збереження здоров'я особистості засобами фізичної культури, допоможе у розв'язанні нагальних проблем сучасної наукової теорії та практики фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. Вивченням проблем становлення фізичної культури в Україні займалися А. Боднар, О. Вацеба [3], І. Ковпак [7], В. Мудрик, Є. Присту- па [11], Б. Трофим'як, А. Цюсь [16] та ін. Творчу спадщину окремих вітчизняних педагогів другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. висвітлювали такі вітчизняні вчені, як А. Бойко [10], І. Зайченко [6], Л. Зубрицький, А. Окопний [9], Т. Пантюк, В. Шахненко, Б. Шиян. Проте, залишається актуальним проведення комплексного дослідження, у якому б розкривалися педагогічні ідеї відомих українських вчених кінця ХІХ – початку ХХ ст. щодо значення фізичної культури в процесі виховання особистості.

Завдання дослідження – вивчити і проаналізувати творчу спадщину відомих українських педагогів ХІХ – початку ХХ ст. в контексті визначення ролі фізичного виховання у формуванні здорової гармонійно розвиненої особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Друга половина ХІХ ст. стала важливим періодом у розвитку ідей фізичного виховання молоді. У цей час на українських землях розгорнувся громадсько-освітній рух на підтримку ідеї формування здорового способу життя дітей шкільного віку, до якого входили не тільки педагоги та лікарі, а й діячі культури, науки, представники духовенства, політичної еліти. Серед факторів, що вплинули на зацікавлення науковцями питаннями фізичного виховання молоді, слід назвати тогочасні соціальні й економічні негаразди в країні, несприятливу політичну ситуацію, погане матеріальне становище українського населення, які й спровокували низький рівень суспільного здоров'я. Окрім того, у тогочасній освітній державній моделі домінувало недбале ставлення до фізичного й морального виховання молоді: тілесні покарання, відсутність регулярних занять з фізичної культури, брак елементарного спортивного інвентарю, що, зі свого боку, теж негативно впливало на стан здоров'я учнів. З огляду на ситуацію, яка склалася в освітній сфері, демократична педагогіка рекомендувала вчителям звернутися до етнопедагогічних засад виховання, згідно з якими важлива роль у процесі навчання відводилася рухливим іграм, танцям, прогулянкам тощо.

Важливу роль у поширенні ідей фізичного виховання відіграли народні школи як альтернатива державним, у яких організовувалися обов'язкові заняття з фізичної культури (руханки), пластові гуртки та спортивні секції. Вони мали на меті навчити дітей необхідним руховим навичкам, виховати в них силу волі, сміливість, витривалість, допомогти позбутися шкідливих звичок та зорієнтувати учнів на здоровий спосіб життя [17; 16]. Однак, кількість народних шкіл була обмеженою та й не охоплювала всіх рівнів освіти. До того ж у школах

бракувало кваліфікованих кадрів, котрі б могли правильно організувати процес фізичного виховання з урахуванням вікових та психічних особливостей учнів.

Тому проблеми фізичного виховання в Україні другої половини XIX – початку XX ст. займали чільне місце в працях передових педагогів, медиків, науковців. Зокрема, у педагогічній спадщині Івана Ставровського, видатного закарпатського просвітителя середини XIX ст., значну увагу приділено розвитку фізичного виховання молоді та формуванню в них елементарних навичок здорового способу життя. Він наголошує на важливості тісного взаємозв'язку між фізичним й розумовим розвитком дитини, оскільки саме від нього залежить формування гармонійно розвиненої особистості [5, с. 15]. Цілісність людської особистості проявляється, насамперед, у взаємодії психічних і фізичних сил організму.

І. Ставровський також зазначає, що необхідною складовою частиною фізичного розвитку дитини є її природне прагнення до рухової діяльності. Саме рухливі ігри в юному віці сприяють зміцненню м'язової системи дітей, покращують кровообіг, а також позитивно впливають на психологічний настрій, що, зі свого боку, покращує пізнавальні й розвивальні функції організму [5, с. 20]. Серед фізичних вправ І. Ставровський надає перевагу іграм, які за своєю природою сприяють невимушеному формуванню в дитини бажання до занять фізичною культурою, оскільки рухова активність є життєвою потребою кожної особистості. Додамо, що різні форми дитячих ігор – це важливий засіб виховання згідно із засадами народної педагогіки, оскільки вони є результатом творчого внеску багатьох поколінь у духовну культуру свого народу.

Відомим популяризатором ідей фізичного виховання молоді досліджуваного періоду був визначний педагог, просвітитель, релігійний діяч Олександр Духнович. У його доробку можна знайти багато праць різних жанрів, однак найвідомішою роботою є “Народна педагогія”, у якій міститься низка корисних порад щодо виховання дітей, зокрема й фізичного.

На думку О. Духновича, формування здорового способу життя починається не в школі, а в колі родині. Саме батьки з їхніми звичками, пріоритетами, життєвими цінностями закладають основи здоров'я дитини: “Посмотріте на дерево, рослоє в лісі: оно прекрасно зросло і здорово єсть, но плод его невкусен. Але закріпіте в молодий лісовий пень благородную віточку і привийте осторожно, то дерево, хотя от простого лісового кореня растуєє, будет ніжним уже і принесет благородний плод і будет поленим хазяїну своєму” [4, с. 198].

Невід'ємним складником гармонійного розвитку дитини він вважає фізичне виховання: “Потрібно єсть дітям дозволити упражненія тілесния, чтоб они бігали, скакали, на дерево лізли, подати ім. Ігрушки, забавки, наприклад: лопту бити, пиги грати, в річці купатися, по лісу ходити за ягодами, черешнями, грибами, рибки ловити і пр., ибо через такое упражненіє тіла і дух бодрствует, і тіло бивает лучшее орудіє духа” [4, с. 202]. Завдяки таким видам вправ та ігор відбувається не тільки фізичний розвиток дитини, а й її інтелекту, формування кругозору і характеру.

Організуючи процес фізичного виховання, учитель, на думку О. Духновича, повинен дотримуватися принципів природовідповідності та послідовності: “...позорствовати весьма на возраст, й на состав тела учеников... мудро да урядит малое оноє общество по правилам чистого естества” [3, с. 67]. Згідно із цим положенням, учитель, проводячи урок фізичної культури, повинен також урахувати й індивідуальні особливості учнів.

Отже, закарпатський педагог розглядав проблему фізичного виховання в тісному зв'язку з розумовим і моральним вихованням із метою формування гармонійно розвиненої особистості. Він також наголошував на визначній ролі сім'ї в процесі формування в дитини навичок здорового способу життя, серед яких заняття фізичною культурою становлять основу цього процесу.

Цінний внесок у теорію фізичного виховання зробив видатний український педагог Костянтин Ушинський. Зокрема, він наголошував, що для створення ефективної системи виховання, у якій значне місце відводиться процесу фізичного виховання, необхідною умовою є знання фізіологічних і анатомічних особливостей дитячого організму: “...у педагогіці існує і тепер розділ фізичного виховання, правила якого, щоб бути скільки-небудь позитивними, точними та правильними, повинні бути виведені з широкого і глибокого знання анатомії, фізіології і патології; в противному разі вони будуть схожі на ті безкольорові, пусті і без кореневі по своїй загальності і

невизначеності, часто суперечливі, а іноді і шкідливі поради, якими звичайно заповнений цей розділ у загальних курсах педагогіки, написаний не лікарями” [15, с. 33].

Зауважимо, що К. Ушинський розглядав організм людини як цілісну систему, що формується під впливом природи й соціального оточення (родина, друзі, суспільство). З огляду на це, важливими чинниками, що впливають на фізичний розвиток особистості, є сприятливі умови життя, праці й відпочинку (повноцінне харчування, режим дня, сон, гімнастичні вправи, ігри тощо). Він зазначає, що фізичне виховання нерозривно пов'язане із трудовим вихованням, оскільки тіло, серце та розум людини вимагають праці [13, с. 109]. Саме праця в поєднанні з фізичними вправами та гімнастикою зміцнює м'язи, розвиває спритність та кмітливість, підтримує здоров'я дитини загалом.

Згідно з поглядами славетного педагога, ставлення дітей до навчання багато в чому залежить від організації фізичного виховання, оскільки елементарні фізичні вправи, які можна застосувати під час проведення кожного заняття, сприяють концентрації уваги, збуджують нервову систему, підвищують розумову діяльність: “...гімнастика, прогулянки на свіжому повітрі і взагалі все, що зміцнює нерви, запобігаючи в них як млявому, так і роздратованому стану, має більше значення для здоров'я, пам'яті, ніж усі можливі мнемонічні підставки” [14, с. 275]. Тому він вважав, що одним із основних завдань фізичного виховання є зміцнення нервової системи особистості.

Наріжним каменем у питанні впровадження фізичного виховання в навчально-виховний процес, згідно з поглядами К. Ушинського, був низький рівень знань учителів основних положень певного предмета. Він розробив та теоретично обґрунтував систему знань, які є необхідними для вчителя, котрий займається фізичним вихованням дітей [15, с. 16]. До змісту фахової підготовки педагогічних кадрів увійшли такі напрями: теоретичні положення фізичного виховання (загальні поняття про фізичне виховання, вивчення фізіологічних особливостей організму, знання нервової й м'язової систем та санітарно-гігієнічних правил, проблеми харчування й організації праці та відпочинку тощо); основи знань про м'язову діяльність (будова м'язів, їх діяльність, значення фізичних вправ для розвитку м'язів й ін.); нервову систему (будова та значення нервової системи для розвитку організму, вплив фізичних вправ, розумової діяльності й способу життя на нервову систему).

Як видно, визначені відомим педагогом теоретико-методологічні основи фізичного розвитку людини, біологічні особливості та закономірності рухової діяльності є актуальними для сучасної теорії й методики фізичного виховання.

Можна відзначити, що в 60–70-х рр. XIX ст. проблема розвитку вітчизняної системи фізичного виховання концентрувалася довкола висвітлення таких питань, як роль сім'ї та школи у процесі фізичного розвитку дитини, значення фізичного виховання у процесі формування гармонійно розвиненої особистості, впровадження у навчальний процес окремого курсу – гімнастики. Теоретичні ж аспекти фізичного виховання досліджувалися побіжно, що спричинило диспропорцію у вивченні цієї проблеми – існувала значна кількість праць практичного спрямування без достатнього наукового теоретичного підґрунтя.

Щодо вимог до місця проведення занять та їх виховної спрямованості педагог відзначав таке: урок можна проводити і в приміщенні, і на свіжому повітрі; знаряддя для вправ повинні відповідати віковим і фізіологічним особливостям дітей; майданчики для ігор мають бути вирівняні та всипані товстим шаром піску; перед проведенням заняття у залі важливо прибрати весь бруд і провітрити приміщення; під час заняття дітей потрібно залучати до колективної діяльності з метою налагодження міжособистісного спілкування [8, с. 40-41]. Саме ігрова діяльність сприяє як фізичному розвитку організму, так і емоційному підйому, психологічному комфорту дітей. Як видно, у педагогічних поглядах ученого значну увагу приділено санітарно-гігієнічним правилам організації фізичного виховання з урахуванням психологічних і фізіологічних особливостей дитини, тобто основам гігієни, психології, фізіології, що становлять теоретичне підґрунтя системи фізичного виховання.

Період кінця XIX – початку XX ст. характеризувався прагненням учених закласти основи національної системи освіти, зокрема й фізичного виховання, що сприяло концентрації дослідницької уваги на проблемах формування громадських якостей особистості. Можна констатувати, що популяризація ідей фізичного виховання відбувалася крізь призму патріотичного

виховання та організації просвітницьких, громадсько-спортивних об'єднань, таких як “Сокіл”, “Пласт”, “Луг”, “Україна”, “Січ”, “Руська захоронка” й ін. Вагомий внесок у розвиток вітчизняної теорії та практики фізичного виховання початку ХХ ст. зробив І. Боберський, педагог, просвітник, організатор спортивного товариства “Україна”. Важливою заслугою І. Боберського є й те, що він, організовуючи спортивні секції, зумів використати фізичну культуру як ефективний засіб до пробудження національної свідомості.

Чільне місце в організації фізичного виховання у системі позашкільної діяльності цього періоду належить основоположнику організації “Пласт”, відомому педагогові та суспільному діячеві О. Тисовському. Головною метою “Пласту” був розвиток фізичних здібностей молоді на патріотичних засадах. У роботі з дітьми педагог радив застосовувати індивідуальний підхід із метою розкриття їхніх природних талантів. Поміж основних принципів життя пластунів, сформульованих О. Тисовським, були пункти, згідно з якими “пластун сам дбає про своє здоров'я та зовнішній вигляд, ...(він) повинен уникати шкідливих звичок та надмірних розваг, бути справжнім захисником Вітчизни ” [12, с. 46]. Тому в системі фізичного виховання “Пласту” існувало безліч засобів фізичної підготовки (рухливі ігри, плавання, стрибки, біг, лижні гонки, біг на ковзанах, туристичні походи тощо).

Отже, слід зазначити, що організація системи фізичного виховання цих молодіжних товариств заклала основи формування тогочасної національної системи фізичного розвитку особистості. Водночас формування в молоді почуття національної гідності, патріотизму, християнської моралі, які були притаманні цим організаціям, не втратили своєї актуальності й у наші дні.

Висновки й перспективи подальших досліджень. З усього вищенаведеного можна зробити висновок, що у спадщині всіх вітчизняних педагогів окресленого періоду простежується цілеспрямований вплив фізичного виховання на розвиток усебічно розвиненої особистості. Педагоги цього періоду розробили теоретичні основи національної системи фізичного виховання, у їхніх поглядах відображено традиції народної педагогіки, що має потужний виховний потенціал для формування загальної культури та здоров'я особистості.

Як показав аналіз праць вітчизняних педагогів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., під фізичним вихованням вони розуміли не тільки комплекс фізичних вправ та спортивних ігор, направлених на зміцнення функціональної системи організму дитини, а й формування в неї санітарно-гігієнічних навичок, основ здорового способу життя.

У період становлення національної системи освіти фізичне виховання починає також відігравати важливу роль у процесі патріотичного й громадянського виховання молоді. Завдяки педагогічним ідеям учених означеного періоду, проблема фізичного виховання та фізичного розвитку набула надзвичайної актуальності й необхідного теоретичного підґрунтя для розв'язання цієї проблеми.

Зазначимо, що вивчення історичного досвіду сприятиме вдосконаленню сучасної системи фізичного виховання, допоможе в розв'язанні методичних питань фахової підготовки педагогів.

Література

1. Боберський І. Честь вам і слава / І. Боберський // Свобода. – 14 верес. 1911. – С. 2.
2. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / Вацеба О. – Івано-Франківськ : Лілея, 1997. – 232 с.
3. Духнович А. В. Народная педагогія в пользу училищ й учителей сельских написал. Ч. І. : Педагогія общая / Духнович А. В. – Львов : Типом Ін-та Ставропільського, 1857.
4. Духнович О. Твори / О. Духнович; упоряд. О. М. Рудловчак. – Ужгород : Карпати, 1993. – 250 с.
5. Євтух М. Б. Педагогія І. А. Ставровського і її роль у розвитку вітчизняної педагогічної думки / Євтух М. Б. – К. : [б. в.], 1994. – 41 с.
6. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової : навч. посіб. для студ. пед. спец. вузів / Зайченко І. В. – Чернівці : РВК “Деснянська правда”, 2006. – 232 с.
7. Ковпак І. В. Особливості розвитку фізичної культури в Україні / І. В. Ковпак // Традиції фізичної культури в Україні : зб. наук. ст. – К. : [б. в.], 1997. – С. 109–114.

8. Миропольский С. И. Гимнастика в народной школе / С. И. Миропольский // Семья и школа. – 1876. – № 1. – С. 38–45.

9. Окопний А. Тіловиховання у творчій спадщині Григорія Ващенко / А. Окопний // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1999. – С. 70–73.

10. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підручник / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова [та ін.] ; за заг. ред. А. М. Бойко. – К. : ВД “Професіонал”, 2004. – 576 с.

Шарій В. О.

Інститут зрошеного землеробства НААН (Україна)

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й ЗЕМЛЕРОБСТВО

Велика частина території Греції покрита горами і лише менше однієї п'ятої її площі придатна для землеробства. Клімат Греції сухий, дощів випадає мало. Більшість річок і струмків влітку пересихає, і багато областей часто страждають від посухи, тому в землеробському господарстві греків деяку роль відігравало штучне [1].

Землю обробляли колони, вільні орендарі або самі землевласники. Дрібні землевласники працювали на полях самі, з сім'єю і рабами. Врожаю їм вистачало лише на те, щоб прогодуватися, а надлишки продати в місті на ринку.

Велика частина населення Давньої Греції займалася землеробством, адже обробляти землю примітивними знаряддями було нелегко. На узбережжі і в долинах лежали прекрасні орні землі, інша частина країни була покрита скелями і горами.

До основних культур відносили пшеницю і ячмінь, яку обробляли всюди, де не процвітало скотарство і виноградарство. З них пекли хліб і варили каші - основну їжу бідняків. Поля засівали в жовтні, а урожай збирали в квітні або травні. Після цього поле деякий час лежало під паром (тобто не засівалось), так що родючість ґрунтів встигало відновитися [2].

В давньогрецьких полісах між аристократією і сільським населенням (демосом) точилася боротьба. У багатьох полісах (Фесалії, Беотії, частині Пелопоннесу) земельній аристократії вдалося перетворити селян на рабів і примусити працювати на себе. А в деяких у нелегкій боротьбі з родовою аристократією перемогло демократичне управління. Найяскравішим прикладом такого полісу стала Афінська рабовласницька держава. До VIII ст. до н. е. в Афінах правила земельна аристократія, яка жорстоко гнобила вільних землеробів. За умов позики зерна чи худоби брали величезний процент, при несплаті якого селяни потрапляли в боргове рабство. Крім селян від сваволі аристократів страждали купці та ремісники - багаті, але зовсім безправні греки. В Афінах відбувалися складні суспільні протиріччя, що певною мірою було подолано внаслідок проведення реформи Солона (595 р. до н. е.), за якою анулювалися селянські борги, заборонялося продавати афінян у рабство, а тих, які були продані, викуповували. Певні пільги отримали купці і ремісники, що сприяло розвитку ремесла і торгівлі. За цими реформами сина звільняли від утримання престарілого батька, якщо останній не навчив його жодному ремеслу. Було покладено край безоглядній спекуляції аристократії земельними ділянками, обмежено їхні розміри. Заборона вивезення зерна також підірвала економічну могутність аристократів. Таким чином, поліси у Стародавній Греції відображали особливості її економічного життя та протиріччя існуючого суспільного ладу [3].

Щодо питання духовенства у землеробстві в античній Греції шанувалася Деметра – богиня плодючості та землеробства, в Афінах шанувалася під іменем Персефати. Культ Деметри починав святкування коли наставала черга сівби, стародавні греки влаштовували на честь Деметри святкування Тесмофорій (Фесмофорій), у якому брали участь тільки жінки.

Тесмофорії – велике свято в честь Деметри Законодавиці.

Це свято було пов'язане не тільки із землеробством або родючістю, але й зі шлюбним життям жінок. Тесмофорії супроводжувалися ритуалами, спрямованими на збільшення плодючості

людей, тварин і родючості природи. З розвитком в Стародавній Греції виноградарства до культури Деметри приєднався культ Діоніса [4].

На цьому святі Деметра вшановувалася як покровителька землеробства, землеробського побуту і шлюбів - тих установлених, на яких ґрунтується культура народів, які перейшли до осілого способу життя. Свято тривало 5 днів.

Тесмофорії були народним і національним святом. Для здійснення обряду і пристрої бенкету в кожному домі вибиралися по дві з найбільш заможних і шанованих жінок, на кошти яких влаштовували свято.

- У перший день Тесмофорії жінки збиралися в певному пункті і все разом вирушали в Галімонт, (у Галімонті знаходився храм Деметри Законодавиці: сюди і прямувала процесія) обмінюючись по дорозі жартами і насмішками цинічного характеру;

- У другий день свята приносилися в жертву свині;

- На третій день жінки поверталися до Афін, несучи на головах священні книги з законами Деметри;

- Четвертий день свята проводився в пості і відчаю (зневірі);

- А року п'ятого дня влаштовувався веселий бенкет, з іграми і танцями [5].

Становлення культури Деметри почалося ще при добі пелазгів, тобто до виникнення мікенської цивілізації, у Фессалії, Беотії, Аттиці, Мегарі, Коринфі, згодом перенесений до Сицилії, Малої Азії тощо. Коли на Пелопоннесі оселилися доряни, культ Деметри послабився, але потім знову посилювався під впливом іонійців. Деметра стала об'єктом культу по всій Греції, на островах, у Малій Азії, в Римі, де її ототожнювали з Керерою (Церерою). З її ім'ям виголошували й укладали договори, а урядовці й судді, перш як посісти на свої посади, складали присягу Деметрі, в якій обіцяли дотримувати писаних законів і традицій. У жертву богині приносили биків, корів, свиней (з огляду на їхню плодючість), овочі, бджолині стільники; їй були присвячені колоски, мак, овочеві дерева тощо [6].

Пізніше, особливо від часів Праксітеля (395 р. до н. е.), в мистецтві з'являється образ Деметри з м'якими й лагідними рисами, іноді з відбитком смутку за зниклою донькою. На зображеннях вона сидить на троні або стоїть з вінком колосків на голові, із серпом, смолоскипом або кошиком овочів у руках. Улюбленим сюжетом для скульпторів було спорядження Деметрою Триптолема в дорогу для поширення її культури (рельєф в Афінському музеї).

Література

1. Античная цивилизация / В. Д. Блаватский [и др.] ; отв. ред. В. Д. Блаватский ; АН СССР. Ин-т археологии. – М.: Наука, 1973. – 270 с.
2. <http://grechistory.ru/?cat=43>.
3. https://studopedia.su/9_51206_gospodarstvo-starodavnoi-gretsii.html.
4. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Деметра>.
5. Обнорский Н. П. Тесмофории // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890-1907.
6. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Тесмофории>.
7. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Деметра>.

Шепель Т. В.

*Херсонський політехнічний коледж Одеського національного політехнічного університету
(Україна)*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЕКЦІЇ

Важливим аспектом професійної діяльності кожного фахівця є постійне поповнення й оновлення знань. Обсяг інформації, необхідний для плідної роботи за фахом, невинно зростає. Вивчений матеріал швидко втрачає актуальність і потребує оновлення. Тому навчання, орієнтоване лише на запам'ятовування, не може задовольнити сучасні вимоги до фахівця [1]. Першочерговою є проблема формування таких якостей людини, які дають можливість самостійно

засвоювати нову інформацію, розвивати вміння та навички, необхідні для виконання діяльності на високому професійному рівні.

Проблема підготовки висококваліфікованих кадрів не може бути ефективно розв'язана в рамках використання традиційних форм і методів навчання. Одним із найслабших місць у традиційних методах навчання є те, що в активному стані перебуває тільки викладач, слухачі ж пасивно сприймають інформацію, тобто навчання має інтелектуально пасивний характер. Традиційні форми і методи навчання передбачають передачу знань, але не завжди формують професійні вміння і навички в майбутніх фахівців. Застосування активних методів навчання веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь та навичок.

Одним із основних шляхів підвищення якості вищої освіти є широке впровадження інноваційних технологій навчання, серед яких важливе місце належить інформаційним технологіям. Аналіз наукових джерел засвідчує, що в дидактиці вищої школи накопичено значний досвід використання ІТ, однак питання їх ефективного застосування під час лекції у процесі вивчення економічних дисциплін ще не стало предметом ґрунтовних наукових досліджень. На сьогодні, лекція являє собою чіткий і систематизований виклад матеріалу, сконцентрований навколо фундаментальних проблем науки та ілюстрований сучасними технічними засобами навчання. Використання інформаційних технологій у вищій школі під час лекційних занять має на меті реалізацію таких завдань:

- розвиток системності мислення студентів;
- підтримка усіх видів пізнавальної діяльності;
- закріплення знань;
- реалізація принципу індивідуалізації навчання при збереженні його цілісності [2].

Широке впровадження ІТ у навчальний процес призвело до появи лекцій інноваційного типу: лекція-візуалізація, лекція із мультимедійним супроводом, відеолекція.

Лекція-візуалізація – одна із лекцій інноваційного типу. Її особливістю є наявність умов для реалізації повною мірою принципу наочності. Зазначений тип лекції сприяє навчанню студентів перетворювати усну й письмову інформацію у візуальну форму, що завдяки систематизації й виокремленню найбільш значущих, суттєвих елементів змісту навчання формує у них професійне мислення. Процес візуалізації являє собою згортання мисленнєвих операцій шляхом утворення на основі різних видів інформації наочного образу, який може слугувати опорою для розумових і практичних дій. Здатність візуальної інформації впливати на усвідомлення та розуміння нової інформації сприяє формуванню лінгвокогнітивних умінь. Цей вплив може бути більш ефективним, якщо відеоматеріал використовується викладачем не як візуальний коментар словесної інформації, а як комплекс проблемних завдань, що веде до активної розумової діяльності суб'єктів навчання.

Таким чином, лекція-візуалізація являє собою не лише передавання усної інформації, перетвореної у візуальну форму за допомогою мультимедійних засобів, а й слугує засобом організації інтелектуальної діяльності студентів. Підготовка такої лекції полягає в реконструюванні, перекодуванні змісту лекції або її частин у візуальну форму для презентації через комп'ютер. Головне завдання такого типу лекції – максимально полегшити сприймання складного мовознавчого матеріалу, коли необхідно не тільки враховувати ключові поняття і фрази, базові визначення, а й усвідомлювати характер відношень між ними.

На сьогодні також є ефективним використання тематичних фільмів, відео. Адже вони покращують увагу та пам'ять студентів. В свою чергу починаючи, більше цікавитись економічними питаннями, оскільки бачать зв'язок між теорією та реальністю. Фільми дають змогу побачити проблему візуально, краще зрозуміти її та зробити об'єктивні висновки, які стануть основою для формування альтернативних підходів до вирішення конкретної проблеми чи прийняття певного управлінського рішення щодо визначеної ситуації. Використання фільмів у навчальному процесі також дає змогу студентам продемонструвати вміння критичного мислення. Саме за допомогою нього визначається важливий аспект – критичне мислення, при якому значна увага приділяється вмінню формувати власні думки та аргументувати їх. Заняття-візуалізація із мультимедійним супроводом являє собою заняття, під час якої викладач фрагментарно спирається на мультимедійні засоби. Таким чином, заняття інноваційного типу дозволяє інтенсифікувати

діяльність суб'єктів навчання; підвищувати якість засвоєння матеріалу; зосереджувати увагу на найбільш важливих характеристиках досліджуваних об'єктів [1].

Різновидом лекції-візуалізації можна вважати відеолекцію. Вона являє собою зняту та записану на диск скорочену лекцію провідного вченого, доповнену схемами, таблицями, фотографіями, що ілюструють науковий теоретичний матеріал. Отже, візуально представлений навчальний матеріал має забезпечити систематизацію наявних у студентів знань, здійснення можливостей для аналізу і синтезу, класифікації і узагальнення навчального матеріалу, створення проблемних ситуацій і умов їхнього вирішення, що є важливим для процесу формування умінь в сфері економіки та бізнесу. Дещо відрізняється від лекції-візуалізації лекція із мультимедійним супроводом. Вона являє собою лекцію, під час якої викладач фрагментарно спирається на мультимедійні засоби (тоді як лекція-візуалізація – це низка взаємозалежних відеофрагментів). Таким чином, лекція інноваційного типу дозволяє інтенсифікувати діяльність суб'єктів навчання; підвищувати якість засвоєння матеріалу; зосереджувати увагу на найбільш важливих (з точки зору навчальних завдань і цілей) характеристиках досліджуваних об'єктів.

Традиційна лекція як засіб передачі знань та форма організації пізнавальної діяльності здобувачів освіти потребує на сьогодні певного переосмислення з огляду на однаково актуальну як для економічних, так і для технічних закладів освіти гуманізуючу функцію освіти. Ця складна і багатогранна функція вже давно є предметом особливої уваги провідних науковців України і передбачає, насамперед, спрямованість вузівського навчального процесу на максимальний розвиток здібностей особи, врахування її пізнавальних особливостей, мотивів та орієнтирів, створення сприятливих психологічних умов для співпраці викладача та студентів, перетворення студента з об'єкта навчаючого впливу на суб'єкт активного творчого процесу. За такого підходу неможливо не помітити, що звичний лекційний виклад матеріалу відзначається низкою суттєвих вад:

- він має вигляд суто монологічного розсіяного інформаційного потоку;
- він є одностороннім обміном інформацією, в якому одна сторона займає рецептивну позицію, а друга декларативно викладає певний матеріал;
- зведення навчальної активності аудиторії під час такої лекції до рівня копіювання монологу викладача за принципом “що встигне, записав” провокує сприймання теоретичних знань відірвано від їх осмислення та застосування [5].

Щоб звести до мінімуму несприятливий вплив наведених вище вад, слід перетворити лекцію зі способу повідомлення знань у засіб здобування, засвоєння та практичного застосування цих знань.

Важливим кроком може стати надання їй двостороннього, діалогового, інтерактивного характеру. Діалог може як відбуватися між викладачем і аудиторією, тобто мати вигляд полеміки лектора із самим собою чи уявним опонентом, коли він розкриває перед слухачами шлях пошуку істини.

В свою чергу, потрібно більш ретельно подавати лекційний виклад матеріалу для інтерактивної взаємодії. Зокрема, викладач ініціює інтерактивну взаємодію в аудиторії лише тоді, коли:

- ставить перед аудиторією конкретне запитання, яке спонукає слухачів до продукування і співставлення різних варіантів відповідей, обміну ними;
- демонструє шлях пошуку істини через серію логічних операцій, які мотивують слухачів до співпраці;
- хоче почути думку аудиторії з приводу певних змістовних чи процесуальних елементів лекції;
- пропонує для обговорення проблемну ситуацію;
- організовує дебати з приводу висловленого;
- встановлює зворотній зв'язок з аудиторією з метою оцінки лекції, відзначення в ній позитивних і негативних моментів тощо.

Аналізуючи сучасні тенденції в українській освіті, а також світовий досвід викладання, можна зробити висновок про необхідність упровадження істотних змін у навчальний процес. Така необхідність пов'язана, перш за все, зі зміною поколінь студентів. Сучасні студенти народились у

вік інформаційних технологій, навчилися користуватися комп'ютером і різними гаджетами раніше, ніж читати. Вони вміють швидко знаходити потрібну їм інформацію і потребують нових освітніх технологій [4]. У викладацькому середовищі часто наголошується про переваги "старої школи", але не враховується одна проста істина: модель, за якою навчали успішних представників попереднього покоління, на теперішніх студентах "працює" погано внаслідок суттєвих відмінностей між поколіннями [2]. Адже, сучасне покоління – це покоління, яке сформувалося в той час, коли мережа Інтернет викликала глобальний переворот у традиційних засобах масової інформації. Знання вони знаходять переважно не в книжках із бібліотек, а на інтернет-ресурсах. Вкрай важливим для цього покоління є можливість самовираження [1]. Вони можуть миттєво отримати сучасну інформацію з будь-якої частини світу, і для них викладач перестав бути основним джерелом знань. Для цього покоління він радше мудрий провідник і наставник. Їм важко зосередитися, щоб вивчити певний матеріал, необхідно часто змінювати види діяльності. Серед представників нинішнього покоління багато гіперактивних студентів і лідерів. Основна проблема покоління, яке "виросло в Інтернеті", полягає в тому, що ці студенти не пристосовані до офлайн-методик навчання з минулого і не вважають за потрібне запам'ятовувати інформацію. Це особливість споживання контенту новим поколінням, і викладачам потрібно прийняти те, як вони сприймають інформацію. Вони прагнуть інтерактиву, конкретно поставлених навчальних цілей і професійної практичної спрямованості [2]. Така лекція передбачає активний діалог з аудиторією. Це сприяє кращому засвоєнню знань завдяки високій розумовій активності студентів. Після викладу певного змістовного блоку чи проблеми студентам ставлять контрольні запитання, на які ті відповідають за допомогою спеціального обладнання на робочих місцях. Викладач ставить запитання і називає 2-3 відповіді, одна з яких правильна. Коли більш як 80% студентів вибирають правильну відповідь, то підбивається підсумок і переходять до наступного запитання. Коли правильну відповідь вибирають лише 50 і менше відсотків студентів, то доцільно повернутися до попереднього матеріалу. Далі ставиться контрольне запитання і оцінюється кількість правильних відповідей. Тепер можна зробити висновок про рівень засвоєння матеріалу.

Лекція можлива як за допомогою звичайних вербальних (словесних) засобів, так і за допомогою технічних засобів навчання у спеціально обладнаних аудиторіях. Якщо лектор іде традиційним шляхом, то це дещо нагадує лекцію-бесіду з тією різницею, що максимальне навантаження при відповіді на питання приходить на самих студентів. Лише у тому випадку, коли ніхто в аудиторії не зможе дати правильної відповіді, викладач пояснює сам. Взагалі при підготовці і проведенні інтерактивних лекцій бажано заздалегідь роздати необхідний дидактичний матеріал, методичні рекомендації до вивчення теми, щоб студенти, готуючись до заняття, виписали визначення, занотували найбільш важливу інформацію.

Позитивні сторони інтерактивної лекції очевидні. По-перше, долається перша вада, за яку критикують лекції: студент перестає бути пасивним об'єктом навчання, а готується не тільки до семінарських і практичних занять, але і до лекції. По-друге, вдається здійснювати диференційований підхід, діагностуючи рівень обізнаності в темі. По-третє, з'являється час на детальний розгляд найбільш складних моментів лекції, оскільки не потрібно диктувати основні положення і визначення - вони вже зафіксовані в конспектах [2].

Розвиток технічних засобів навчання призвів до того, що термін "техніка зворотного зв'язку" певною мірою втрачає своє абстрактне значення. В обладнаних аудиторіях лектор може відстежувати реакцію студентів через мобільні телефони та інтерактивну дошку. Наприклад, під час лекції може задаватися питання, а студенти обирають відповідь, якісний аналіз яких вказує на рівень засвоєння теми. Лекція з використанням техніки зворотного зв'язку дає можливість підтримувати постійний контакт з аудиторією, що є дуже важливим в процесі навчання, а також здійснювати контроль за якістю засвоєння матеріалу.

Зрозуміло, що будь-яка класифікація є достатньо умовною, тож тільки від самого викладача залежить, які форми і методи роботи обрати під час лекції. Це певною мірою залежить і від досвідченості лектора, і від рівня його методичної підготовленості, іноді, навіть, від сміливості, адже не так вже і просто відійти від усталених, випробуваних шляхів і спробувати щось нове. Безумовно, обираючи нетрадиційний вид лекції, викладач обов'язково повинен зважити, щоб студенти були готові до такої діяльності та психологічного експерименту. Разом з тим, це не

означає, що слід взагалі відмовитися від випробовування інновацій і врешті решт студенти відчують, що їх викладач відповідає вимогам освіти XXI століття [5].

Одним із шляхів стимулювання активності аудиторії, спрямування її на пошукову діяльність, формування у неї досвіду творчої інтелектуальної праці може стати багатоцільове використання запитань у ході лекції. У цілому, запитання допомагають перейти від фактів до їх узагальнення, що супроводжується більш високим рівнем мисленнєвих процесів. Значно розвантажить і лектора, і слухачів від механічної роботи, зекономить час для осмислення і обговорення лекційного матеріалу, а також допоможе раціонально структурувати студентські записи використання друкованих роздаткових матеріалів та проєкційних технічних засобів для їх демонстрації. Такі роздаткові матеріали можуть містити стисло викладену опорну інформацію до усієї лекції або до окремих її частин. Часом виявляється, що і проблемно сформульованої теми лекції, і структурування її змісту може бути недостатньо для того, щоб здобувачі освіти зрозуміли, чого саме вони повинні навчитися в результаті прослуханої лекції. Одним із шляхів подолання цього утруднення є чітке формулювання на початку лекції її цілей і задач. Бажання досягнути поставлених цілей саме по собі стимулює відповідне структурування слухачами лекційного матеріалу[4].

Принципово важливим для підвищення результативності лекції є встановлення зворотного зв'язку з аудиторією з метою визначення того, наскільки добре слухачі зрозуміли матеріал, що їм здалося найбільш цікавим та викликало найбільші ускладнення тощо. Велике значення мають грамотно підготовлена мультимедійна презентація і якісне виголошення лекції. Класичні канони якісної презентації (обмеження кількості слайдів, кількості рядків у слайді та кількості слів у рядку, крупний шрифт та інші) добре відомі, та, на жаль, більшість лекторів українських вишів ними систематично нехтують. Розповсюдженою негативною практикою є виголошення лекції виключно шляхом зачитування тексту з численних слайдів зі щільним "нечитабельним" текстом спиною до аудиторії, недотримання регламенту і відсутність заохочення студентів до постановки запитань. Насправді лекція – це перформанс, майстерність якого є важливим засобом покращення засвоєння інформації. Розвиток інтернет-технологій уже сьогодні забезпечує всім студентам, незалежно від місця їхнього навчання, доступ до онлайн-лекцій найкращих світових експертів із якостями харизматичних спікерів. При цьому широкі можливості ІТ-технологій дають змогу наситити традиційні лекції інтерактивом, забезпечити індивідуалізацію подачі матеріалу відповідно до швидкості покрокового розв'язання завдань студентами[3].

На сучасному етапі освіти і викладачі, й більшість студентів вважають, що усні лекції потрібні, але зі зміною формату. Основними недоліками традиційного формату лекцій студенти вважають повторення інформації з підручників або посібників і брак конкретних прикладів. Застосування нетрадиційних форм лекцій у ЗВО економічного спрямування сприяє підвищенню ефективності засвоєння знань, збереженню інтересу до навчальної дисципліни, а також формуванню професійних умінь та навичок майбутніх економістів.

Слід відзначити, що шляхи і засоби посилення гуманітарного потенціалу сучасної лекції за рахунок підвищення рівня її інтерактивності і демократичності є лише частиною тих процесів, які відбуваються сьогодні у вищій освіті. Нова освітня ситуація вимагає інтенсифікації процесу встановлення оптимальних зв'язків між змістом і цілями освіти, з одного боку, та формами організації й методами навчання - з іншого. Тому, ефективність застосування інноваційних методів викладання економічних дисциплін очевидна. Дані методи сприяють підвищенню рівня засвоєння знань, вчать студентів творчо мислити, застосовувати теорію на практиці, підвищується активність та їх зацікавленість у навчальному процесі.

Література

1. Благодаренко Л.Ю. Підвищення педагогічної ефективності навчання в основній школі під час використання мультимедійних технологій – [Електронний ресурс] – Режим доступу: – URL file:///C:/Users/lenovo/Downloads/31791-59557-1-SM.pdf
2. Богданов В.С. Проблеми інноватизації сучасної освіти в системі філософсько-соціологічних аргументацій // Проблеми освіти: Науково-методичний збірник.-Випуск 3.-К.,2010. – С. 22-28.

3. Коваленко А.Б. Особливості застосування методів активного навчання при підготовці до професійної діяльності // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2009. – №5. – С. 77-81.

4. Мисечко О.Є. Шляхи підвищення ефективності лекції // Нові технології навчання: Науково-методичний збірник.-К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип.36. – С.262-271.

5. Харченко С.Я. Інноваційні технології підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності//Нові технології навчання: Наук.-метод. збірник. – Випуск 26. – К.,2016. – С.28-34.

Шпачинський І. Л.

Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського (Україна)

НАВЧАТИ З ГУМОРОМ, НАВЧАТИ ГУМОРУ

Як відомо, гумор і дотепність – «одного поля ягоди». Якщо врахувати, що «дотепність особистості демонструє її почуття гумору, розум, освіченість і вміле володіння мовою, а людина, яка володіє даними якостями, здатна висловити будь-яку думку так, що її зміст зрозуміє кожен» [7], то не важко зрозуміти нагальну актуальність бажаності наявності такої здібності у дидактичному процесі. Тому не викликає подиву розробки дослідників у цьому напрямку, зокрема у галузі філософії та психології, серед останніх [4,5,6]. Також відомо, що почуття гумору допомагає людині краще впоратися з труднощами, проблемами, складними життєвими обставинами, а також швидше «знаходити спільну мову» з оточуючими і взагалі плідно з ними комунікувати. Відтак, враховуючи визначення такого поняття, як критичне мислення, яке розглядається перш за все як «науковий підхід до розв'язування широкого кола проблем – від буденних до професійних»[8], то можливо також зробити висновок про безпосередній зв'язок між цими характеристиками мислення. У 2016 році на форумі в Давосі були відзначені топ 10 компетенцій, якими повинна володіти успішна людина у 2020 році. У порівнянні з компетенціями 2015 року критичне мислення перемістилося з 4 на 2 позицію [9].

Усе зазначене дозволяє зробити наступний висновок.

Якщо розвідкам «навчати з гумором» педагогіка приділяє увагу[10], то питання «навчати гумору», на наш погляд, ще не розробляється належним чином. Тим більш цікаво, що «у приватному секторі» це зрозуміли набагато раніше [11], і кількість т.зв. «шкіл гумору» має неухильну тенденцію до зростання.

Існує ще один вельми цікавий «маркер корисності» і перспективності щодо вказаної тематики – це розвідки у напрямку під загальним формулюванням «гумор і штучний інтелект», які за кордоном також розробляються достатньо ефективно [12,13].

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, можливо запропонувати, скажімо, або введення окремого курсу «Теорія гумору» на рівні магістратури за галуззю знань «Освіта», або окремого кредиту в рамках нормативної дисципліни «Філософія» для бакалаврату, або врешті-решт однойменної варіативної дисципліни для студентів усіх спеціальностей. (В останньому випадку представляється цікавим соціологічне дослідження по визначенню кількості бажаючих проходити навчання за цим курсом, з урахуванням по рокам навчання).

Вважаємо, що обґрунтування необхідності введення такої дисципліни в загальному «полі філософії» не потребує особливих додаткових коментарів, оскільки цілковита більшість дослідників погоджується з фактом, що «ефект дотепності» має «діалектичне коріння», зокрема в рамках т.зв. «теорії невідповідності» [13, с. 1], коли сміх виникає як результат розв'язання особливим чином наявної ситуативної суперечності. Тим не менш, ще декілька слів щодо виразу «особливим чином».

Отже, як зазначалося, в наш час вважається загальновизнаним, що будь-який дотепний вислів заснований на свого роду протиріччі, якійсь несподіванці, яка суперечить суворій логіці і. Цим ми зобов'язані Г.Гегелю, який підійшов до аналізу дотепності саме як форми мислення. Так, зокрема, він наголошував, що «...когда ставится задача указать какое-либо различие, мы не считаем большим *остроумием* различие таких предметов, отличие которых друг от друга

непосредственно явно (как например перо и верблюд); с другой стороны, скажут, что тот, кто умеет сравнивать между собой только близкие предметы (например, бук с дубом или собор с церковью), не обнаруживают большого искусства в сравнении. Мы требуем, следовательно, тождества при различии и различия при тождестве» [2, с. 275]. Отже, Гегель в цьому висловлюванні на пряму вказує на таку якість дотепності, як її *діалектичність*. Звернемо увагу ще і на такі слова Гегеля, що «...изобретателем диалектики называют Платона... У Сократа диалектика, в согласии с общим характером его философствования, имеет еще преимущественно субъективную форму, а именно форму иронии» [2, с. 207]. Безумовно також, що Гегель визначає діалектику, як «...вообще принципом всякого движения, всякой жизни и всякой деятельности в сфере действительности» [2, с. 206]. Отже, з цих висловлювань можливо зробити два висновки: по-перше, діалектика, як така, почалася саме із сфери соціальної, із процесу спілкування; по-друге, її першою формою була іронія.

І наостанок, для остаточного обґрунтування заявленої теми автора, необхідно навести думки дослідників гумору в контексті саме сфери педагогічної. Так, М.Войнаровський робив наголос на тому, що «...повна формалізація [гумору] фактично дозволяє, хоча це і звучить трохи дикувато, навчити почуттю гумору і дотепності. Саме цій темі присвячена дана робота» [1, с. 3]. І. Криштафович, закінчуючи свою роботу, наголошував, що її основні положення мають більш широке прикладання. Так, зокрема, «...постійне вирішення ...задачок, вкраплених в текст гумористичного твору...сприяє підвищенню соціального статусу читача і його самооцінки» [3, с. 86]. Відомий інженер-патентознавець Г.С.Альтшуллер також присвятив справі навчання винахідництву, творчості усе своє життя. Він розробив, за його визначенням «алгоритм вирішення винахідницьких задач (рос. АРИЗ)» і підкреслював, що постійне рішення певного класу задач за цим алгоритмом дозволяє виробити особливий «рос. ТРИЗний» стиль мислення, який розповсюджується на пошук рішення будь-яких інших проблем і задач. (Можливо саме цим пояснюється і вироблення т.зв. «почуття смаку» в естетиці, і означене почуття гумору.) Той же Альтшуллер говорив, що потрібно напрацьовувати т.зв. «фонд задач» і жалкував, що поки що досить мало таких пристойних, що мають певний клас складності. В контексті цього сподіваємося, що, наприклад, підбирання дотепностей і викладання певним чином, щоб слухачі (на останньому етапі проходження курсу) «додумували» їх кінцівку, може послугувати справі вироблення діалектичного, творчого, гармонійного мислення, про яке, кожен у своєму трактуванні, наголошували усі означені (і не тільки вони) дослідники. А наявність сміху при цьому можливо розглядати як своєрідний «показник якості» дотепності.

Література

1. Войнаровский М. Алгоритм юмора. URL: <http://psi-logic.narod.ru/steb/steb.htm>
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. Т.1. Наука логики. – М.: «Мысль», 1975. – 695 с.
3. Глинка К. Теория юмора. – М.: Журнал «Самиздат», 2004. – № 388-393.
4. Иванова Е.М. Чувство мора как маркер одаренности. // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2011. – Т. 8. – №4. – С. 144–152.
5. Иванова Т. В. Остроумие и креативность // Вопросы психологии. – 2002. – №1-2. – с. 76-87.
6. Ли Е.В. Чувство мора креативной личности // Наука и образование сегодня. – 2018. – №1(24) – с. 41-42.
7. URL: <http://tabletki.pp.ua/psihologiya/4094-dotepnst-ce-dotepnst-yogo-vdnoshennya-donesvdomogo.html>.
8. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Критичне_мислення.
9. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/>.
10. URL: <https://osvitoria.media/experience/navishho-vchytelyu-zhartuvaty-14-sposobiv-dodaty-gumoru-na-urokah/>.
11. URL: <https://4brain.ru/humor/>.
12. Christopher Molineux. Understanding the Foundations and Devices in Humour to Determine Practical Design Methods for Systems That Create and/or Detect Humour in Video Games, Robots and

other Forms of Artificial Intelligence. URL: https://www.researchgate.net/publication/287485003_Understanding_the_Foundations_and_Devices_in_Humour_to_Determine_Practical_Design_Methods_for_Systems_That_Create_andor_Detect_Humour_in_Video_Games_Robots_and_other_Forms_of_Artificial_Intelligence.

13. Rada Mihalcea. The Multidisciplinary Facets of Research on Humour. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-73400-0_52.

Федорова О. В.

Херсонський державний університет (Україна)

Швець І. Р.

Херсонський державний університет (Україна)

МОДА ЯК ФАКТОР САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Актуальність дослідження. Значення моди та її значимість змінювалися під впливом соціальних звичаїв і переваг в одязі. Мода виникає в результаті прийняття певних культурних цінностей, які часто видозмінюються. Стилистичні зміни в моді є результатом існування в суспільстві системи моди. Також однією із складових моди є новизна. Зміни і новизна – це дві якості, що характеризують моду. Зміст моди постійно змінюється, але мода як форма завжди залишається незмінною в модних столицях світу [3; с. 20]. Новизна є характеристикою модернізму та постмодернізму.

Мода – це один із засобів самоствердження та самореалізації. Люди, одягаючись, прикрашаючи себе та іншими способами сигналізують про щось своєму оточенню за допомогою свого тіла. Мода – це багатофункційне соціально – психологічне явище. Перш ніж прийняти якісь модні новинки, людина конструює образи, пов'язані зі своєю зовнішністю та реакцією інших людей. Ці образи схематичні, але максимально відповідають цілі в вигляді ідеального образу [4; с. 83]. Серед вітчизняних вчених, які цікавилися питаннями моди можна виділити Л.П. Дихнич, М.Т.Мельник, Л.П. Ткаченко]. Суспільна природа моди, її норм і цінностей – традиційна проблематика російських філософів і соціологів А.Б.Гофмана, М.М.Топалова, З.Б.Елькіна. Ж.Ж. Руссо, Г. Зіммель, В. Зомбатр розглядали моду в якості регулятора соціальних потреб.

Значне місце в комунікаційній культурі серед невербального спілкування займає одяг. Для освоєння певних сигналів та своєрідних універсальних кодів, які пропонує нам мода, потрібне знання традицій та звичаїв. Одяг «комплексно відображує життєвий досвід багатьох поколінь, зводячи окреме, фрагментарне, до всезагального, універсального» [3; с. 21]. За допомогою одягу людина може виражати повагу до інших, або ж навпаки, протиставляти себе іншим. Одяг, як носій знакової системи, може характеризувати людину як з соціальної сторони, так і її «моральний потенціал» [3; с. 22]. Мода виходить із соціальних та індивідуальних потреб. Мода візуалізує особистісні якості і «задає аксіологічні стереотипи поступків» [3; с. 24]. Мода є показником статусу, влади і представлена в свідомості у вигляді цінності - цілі. А особливо брендові речі «стали використовуватися як спосіб самоідентифікації та самопрезентації» [5; с. 135]. Мода – це цілісний вираз стану суспільства. Мода здатна генерувати нові ідеї, або переосмислювати старі, але в новому контексті та регенерує сама себе [1; с. 426 -428].

Вважаючи моду різновидом візуальної культури, дослідники вивчають її через ілюстрації, живописні полотна, фотокартки. Мода відчутна в архітектурі, літературі та музиці, вона може проявити себе і в сфері політики [5].

Мода здатна створити особливу масу на основі "зовнішньої схожості однаково одягнених, мислячих або говорять людей і за рахунок цього породжує вторинну емоційний зв'язок між ними. Підкреслимо, що для виникнення такого зв'язку часом просто немає загальної, єдиної емоційної основи. Мода володіє циклічним характером. Прикладом цього може служити періодичне відродження інтересу до моди "унісекс". Існують різні точки зору з приводу того, коли виникла ця мода. Є думка, що її витоки сягають епоси бароко - стилю. Бароко співвідносять з періодом, що

охоплює XVI-XVIII ст. Єдність чоловічої та жіночої моди вбачалося в тому, що світські чоловіки і жінки носили однаково багато прикрашений одяг, що істотно відрізнялася від тієї, яку носили представники інших верств суспільства. Надалі чоловічий і жіночий стилі одягу розійдуться, і чоловічий костюм знайде підкреслену строгість і закритість, у той час як жіноче плаття збереже глибокий виріз, турнюри, волани, оборки.

Мода може проявлятися "як у вигляді стандартизованої стихійної масової поведінки, так і в інших, нестандартних і не стихійних формах" [4]. Відомо, що мода пов'язана з престижем і виступає в якості одного з потужних стимулів споживання.

Сьогодні в умовах глобалізації ми можемо говорити про те, що деякі тренди, у тому числі модні, набули глобального характеру. Ця стійка тенденція проявилася і в електронних, і в паперових ЗМІ. Мода і модність стають своєрідними маркерами певного способу життя. Ось, наприклад, що говорить про елітарність одне з рекламних видань: "Для кожного з нас елітарність асоціюється з чудовою освітою, високим соціальним статусом, добробутом, хорошими манерами і, звичайно, особливими аристократичними звичками - грою в гольф або верховою їздою, яхтингом або відвідинами модних показів. У вищому суспільстві подібні хобі - один з кращих способів встановлення особистих і ділових контактів" [5]. Узагальнюючи зазначимо, що всі ці визначення і підходи не суперечать один одному, оскільки відображають суперечливу сутність моди, що відбиває стійкість і мінливість реальності, в якій людина живе і яку творить.

Література

1. Килошенко М.И. Психология моды : Учеб. пособие для вузов / М.И.Килошенко. – 2-е изд., испр. – М.: Издательство Оникс, 2006. – 320 с.
2. Мельник М.Т. Мода в контексті художніх практик ХХ ст.: автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 26.00.01 [Електронний ресурс] / М.Т. Мельник; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К., 2008. – 19 с.
4. Сердюк Е.А. Бренд как предмет социальных потребностей человека постиндустриального общества // Интеллект. Особистість. Цивілізація [Текст] : Темат. зб. наук. пр. із соц. – філос. пробл. Вип.7 / голов. ред. О.О. Шубін. – Донецьк, ДонНУЕТ, 2009. – С. 134-143.
4. Проценко О.П. Этический дискурс одежды как способа невербальной коммуникации // Гуманітарний часопис : Збірник наукових праць. – Харків, ХАІ.2009. – №2 – С.20-25.
5. Ткаченко Л.П. Мода як естетичний феномен: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.08 [Електронний ресурс] / Л.П. Ткаченко; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 17 с.

Юськів С. М.

Херсонська державна морська академія (Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Аналіз теорії й практики фізичного виховання сьогодення засвідчує, що засоби і методи фізичного виховання розглядаються, головним чином, з точки зору підвищення індивідуального рівня фізичної підготовленості морських фахівців, а виховні можливості фізичного виховання не використовуються повною мірою. Разом з тим, раціонально організовані заняття з фізичного виховання і спорту здатні не лише забезпечити фізичний (біологічний) розвиток курсантів, але і суттєво вплинути на розвиток та вдосконалення їхньої психічної природи, від рівня розвитку якої залежить морально-психологічна готовність курсантів до професійної діяльності. Зокрема, через різнобічність впливу на особистість морських фахівців фізичне виховання має можливості для формування у них системи моральних, духовних цінностей і переконань, сприяти розширенню світогляду, спрямовано розвивати увагу, різні види пам'яті – сенсорну (зорову, тактильну), рухову, логічну, розвивати дуже важливі для моряків інтелектуальні якості (кмітливість, вправність, розумову спритність, мобільність, оперативність та ін.) [10,8,1].

Систематичне і багаторазове повторення у процесі занять фізичним вихованням одних і тих дій, з метою розвитку фізичних якостей, засвоєння нових загальних і професійно-прикладних

рухових навичок і прийомів вимагає від курсантів певних зусиль, що сприяє вихованню в них працьовитості, в основі якої закладено почуття обов'язку і прагнення курсанта до зразкового його виконання [2,11].

Необхідність дотримання на заняттях з фізичного виховання вимог викладача сприяє вихованню у курсантів дисциплінованості та готовності до професійної діяльності. Виконуючи фізичні вправи та дії самостійно за рекомендаціями і завданням викладача, курсанти привчаються до самостійності. Крім того, обов'язковість виконання завдань викладача сприяє вихованню у курсантів чесності і сумлінності, що дозволяє говорити про покращання виконавчої дисципліни [3,12].

Разом із суто особистісними рисами на заняттях фізичним вихованням можна успішно виховувати колективістські норми життя – почуття взаємної підтримки, довіри до товаришів, особливо важливе почуття злагодженості та згуртованості. Вирішення цих завдань у процесі фізичного виховання здійснюється при діях курсантів у складі команди. Це особисто-командні і командні змагання під час яких інтереси кожного курсанта підпорядковані інтересам всього колективу, успіх кожного курсанта сприяє виконанню завдання всією групою, а невдача або недобросовісність одного можуть завдати шкоди інтересам всієї команди [7,9].

Однак слід зазначити, що на виховання у курсантів моральних якостей і розумових можливостей фізичне виховання має опосередкований вплив, через удосконалення професійних якостей.

Найбільш вагомим і суттєвим є вплив засобів фізичної культури на розвиток якостей вольової сфери, підвищення емоційної (емоційно-вольової) та психологічної стійкості курсантів. Важливість розвитку у курсантів вольової сфери обумовлена тим, що завдяки волі відбувається регулювання дій і вчинків згідно з поставленим завданням, з урахуванням конкретних обставин. Воля знаходить своє вираження у вольових якостях курсанта. До найбільш важливих вольових якостей, які необхідні морякам для успішного виконання професійних обов'язків, відносяться сміливість, рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, витриманість, упевненість у власних силах, володіння собою. Усі зазначені вольові якості успішно розвиваються засобами фізичної культури і завдяки механізму перенесення можуть бути трансформовані і на інші сфери діяльності морських фахівців [4,5,6].

Вихованню вольових якостей сприяють дії, виконання яких потребує їх вияву. Фізичне виховання володіє необхідним набором засобів і умов, необхідних для розвитку вольових якостей.

Сміливість і рішучість виховуються за допомогою дій, що містять елементи новизни, ризику та небезпеки. Такими діями насичені більшість змістових модулів фізичного виховання. На заняттях з подолання перешкод для виховання сміливості та рішучості можуть використовуватися дії на висотних конструкціях та спуски з них по тросах і мотузках, швидкісне пересування по вузьких і нестійких опорах, стрибки у довжину до 2 і більше метрів, стрибки у глибину з різної висоти; дії, пов'язані з долаттям різноманітних перешкод, долаття природних і штучних перешкод в умовах застосування імітаційних засобів. На заняттях з гімнастики – різноманітні зіскоки з гімнастичних знарядь, акробатичні вправи, дії, пов'язані з потребою подолати відчуття болю, невдалого падіння та ін. При цьому слід пам'ятати, що невід'ємною умовою розвитку та вдосконалення сміливості і рішучості мають бути систематичні зміни умов їх вияву. Виконання одних і тих же дій у незмінних умовах дуже швидко перестає бути ефективним.

Цілеспрямованість морських фахівців виховується у процесі подолання внутрішніх і зовнішніх труднощів, які пов'язані з виконанням різних фізичних вправ як у звичайній обстановці, так і в умовах змагань. Важливою умовою виховання цілеспрямованості є постановка перед групою складних, але реальних для виконання завдань.

Ініціатива і винахідливість найбільш ефективно відпрацьовуються в ході виконання вправ, які вимагають прийняття самостійних рішень. Найбільш цінними для розвитку цих якостей є спортивні ігри (футбол, баскетбол, волейбол та ін.), рухові дії, що викликані несподіваною зміною ситуації.

Наполегливість і завзятість виховуються головним чином шляхом виконання вправ, у процесі яких курсанти переносять великі і тривалі фізичні навантаження і психічні напруження, особливо в умовах змагань (кроси, біг на середні і довгі дистанції, підняття ваги і силової вправи

на максимальну кількість разів).

Витримка і самовладання відпрацьовуються під час виконання вправ на точність руху в умовах фізичних навантажень і психічних напружень. Величезну роль у вихованні вольових якостей відіграє розвиток сили, спритності і витривалості, що усвідомлюється курсантами як зростання їх потенційних можливостей у боротьбі з труднощами, додає їм упевненості у власних силах.

Найбільшу цінність для розвитку у курсантів здібностей сконцентрувати свою психіку на виконання завдань, мають такі вправи, як біг на довгі дистанції та кроси. На заняттях у курсантів виникає стан, який спонукає їх припинити виконання вправи, зійти з дистанції, але почуття відповідальності й обов'язку примушує їх продовжувати подолання труднощів.

Вольові якості тісно пов'язані з емоціями. Найбільшою мірою цей зв'язок простежується при діях, які здійснюються під впливом негативних емоцій, якими насичена професійна діяльність морських фахівців. Невід'ємною умовою виконання дій в емоціогенних умовах є вияв курсантом певних вольових зусиль, її здатність протистояти цим емоціям. Чим вища здатність курсанта виявляти ті чи інші вольові якості, тим усвідомленішими та ефективнішими можуть бути його дії на судах торгового флоту. Виходячи з цього, можна з упевненістю казати, що водночас з вихованням вольових якостей відбувається підвищення здатності курсанта керувати своїми негативними емоціями, протистояти їм. Така здатність називається емоційною (емоційно-вольовою) стійкістю. Вона не лише сприяє підвищенню ефективності дій курсанта в екстремальних ситуаціях, а й забезпечує стійкість його психіки до впливу — стресу, під яким розуміється сукупний вплив на морських фахівців психотравмуючих чинників професійної діяльності і який призводить до суттєвих змін в емоційно-вольовій сфері курсанта — її психічних процесах, станах та нейродинамічних особливостях особистості. Курсанти з низьким рівнем емоційної стійкості (підготовленості) у професійній діяльності в екстремальній ситуації значно знижують успішність своїх дій. Це виявляється у перебігу розумової і рухової діяльності.

Під впливом стрес-факторів погіршується короточасна пам'ять, переключення та розподіл уваги. Через перебіг розумових процесів у стислий термін, прийняття рішень та їх реалізацію у мінімальний час, рішення стають менш обміркованими. Курсант починає припускатися більше помилок у ході виконання тих чи інших професійних завдань.

Рухова діяльність моряків нерозривно пов'язана з розумовими процесами, тому під впливом психогенних чинників у ній також відбуваються негативні зміни. Порушуються структура діяльності і послідовність дій моряків. Сформований раніше руховий стереотип руйнується. Вони починають виконувати дії неекономно, із значно більшими, ніж зазвичай зусиллями. Залежно від сили стресу та індивідуальної психічної стійкості курсанта його дії можуть стати загальмованими, немотивованими і малодоцільними, а можуть значно прискоритися, але стати хаотичними і тому менш точними. Курсант починає допускати значно більше помилок під час виконання тих чи інших професійних дій. Значне перевищення рівня небезпеки щодо психічної підготовленості курсанта може призвести до повної його нездатності володіти собою, реагувати на вимоги і завдання, діяти згідно зі ситуацією і навіть рухатися..

Потужним психогенним чинником є фізична втома. Вона виникає внаслідок впливу на курсантів величезних фізичних навантажень, якими супроводжуються дії і які не можуть бути порівняні з навантаженнями, яких курсанти зазнають у повсякденні. Під впливом втоми у курсантів відбуваються суттєві зміни в емоційно-вольовій сфері.

Тривале перебування в стані психічного напруження (стресу) відображається не лише на професійній дієздатності курсантів, але й може призвести до психічних захворювань. Курсанти з такими захворюваннями потребують відповідного лікування.

На думку спеціалістів, втрати внаслідок стресу мають стійку тенденцію до зростання. Пояснюється це насамперед зниженням стресостійкості сучасного морського фахівця через підвищення комфортності його повсякденного життя.

Здатність курсантів діяти в умовах небезпеки професійної діяльності тривалий час з мінімальним зниженням ефективності й без наслідків для психічного здоров'я має назву — психічна стійкість. Її рівень значною мірою залежить від фізичної витривалості курсантів. Це обумовлено тим, що між нервово-психічною (психічною стійкістю) і фізичною витривалістю існує прямий

зв'язок. У курсантів, які регулярно займаються фізичною підготовкою і мають високу витривалість, зміни у психічній сфері під впливом психогенних чинників виявляються значно меншою мірою, ніж в осіб слабо фізично підготовлених. Це відбувається завдяки більш високому рівню фізіологічних резервів, створених унаслідок занять фізичного виховання, і накопиченню досвіду вольової регуляції поведінки в емоційних умовах, які мали місце у процесі занять відповідними фізичними вправами.

Фізична і психічна витривалість формується у процесі виконання вправ у стані фізичної втоми. Систематичні заняття фізичною культурою та спортом в режимі поступового збільшення фізичних навантажень підвищують фізичну витривалість курсантів, а водночас і витривалість її нервових клітин, сукупністю витривалості яких у кінцевому результаті визначається нервово-психічна витривалість морського фахівця.

Література

1. Гузарь В. Характеристика періодів розвитку фізичної культури і спорту. Педагогічні науки, 2000, 13, 83-87.
2. Гузар В.М., Юськів С.М. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів засобами спеціалізованих рухливих ігор. Спортивні ігри. Харків: ХДАФК, 2019, 2 (12), 13-22. <http://doi.org/10.5281/zenodo.2544951>
3. Гузар В.М. Самостійні заняття в системі фізичної підготовки курсантів. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2019, 195-198.
4. Гузарь В.Н., Чурганов О.А., Свирида В.С. Развитие волевых качеств моряка средствами спортивных и подвижных игр. Проблемы і перспективи розвитку спортивних ігор і єдиноборств у вищих навчальних закладах: матеріали XV Міжнар. наук. конф. Харків: ХДАФК, 2019, 8-13.
5. Гузарь В.Н., Болотин А.Э., Юськів С.Н. Развитие тактического мышления, внимания и способностей моряка управлять своими эмоциям средствами подвижных и спортивных игр. Проблемы і перспективи розвитку спортивних ігор і єдиноборств у вищих навчальних закладах: матеріали XV Міжнар. наук. конф. Харків: ХДАФК, 2019, 14-19.
6. Гузар В.М., Юськів С.М. Психологічні аспекти фізичного виховання спеціалістів торгового флоту. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: 2019 рік: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 вересня 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 248-251.
7. Стрикаленко Є.А., Гузар В.М., Шалар О.Г. Вплив інтегральних вправ на фізичну підготовленість спортсменів, що займаються айкідо. Єдиноборства. Харків: ХДАФК, 2019, №3 (13), 65-73. Doi: 10.15391/ed.2019.08
8. Топал В.В., Саратовський О.В., Круглик М.І. Оптимальний руховий режим і фізіологічні основи навчання в спорті. Актуальні проблеми громадського здоров'я та рухова активність різних верств населення: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., Херсон, 2019, 195-200.
9. Шалар О.Г., Гузар В.М., Хоменко В.В. Вплив спортивного тренування на фізичну та технічну підготовленість футболістів. Актуальні проблеми громадського здоров'я та рухова активність різних верств населення: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., Херсон, 2019, 200-205.
10. Юськів С.М., Юськів К.В., Вплив фізичного виховання на психоемоційний стан студентів. Стратегічне управління розвитком фізичної культури і спорту: збірник наукових праць. – Харків: ХДАФК, 2017. – С. 293-297.
11. Юськів С.М. Стан фізичної підготовленості курсантів-першокурсників. Медико-біологічні проблеми фізичного виховання різних груп населення, ерготерапії, інклюзивної та спеціальної освіти: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Луцьк, 2019. С.144-146.
12. Юськів С.М. Формування соціально-духовних цінностей студентської молоді в процесі фізичного виховання. Філософські обрії сьогодення: збірник тез доповідей і статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції., 17 листопада 2016 р. – Херсон : ХДАУ, 2016. – С. 165-167.

РОЛЬ ФІЛОСОФСЬКИХ СПЕЦКУРСІВ НА ІНОЗЕМНІЙ МОВІ В РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПРАКТИК ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ В ВНЗ

Філософія стала фундаментом європейської освіти ще з часів античності. Проте сучасна тенденція порушення традиційного балансу між, так би мовити, «високою» і «низовою» культурами на користь домінування «низової», масової культури, негативно позначилася на відношенні у ВНЗ до такого, по суті, елітарного предмета як філософія. Українські чиновники від освіти, в завдання яких, як мінімум, повинне входити рішення питань зближення української освіти за формою і змістом з високими європейськими або світовими стандартами знань, несподіваним чином заговорили про філософію як про «пережиток радянської освітньої системи», «необов'язкову», «вторинну» дисципліну гуманітарної підготовки у більшості ВНЗ.

Заради справедливості треба помітити, що з упередженим відношенням до філософії самі викладачі у більшості випадків стикаються вже в студентській аудиторії. Частенько студентам здається цей предмет як «незрозуміле», «непотрібне» знання. Тому велика частка педагогічних зусиль доводиться на те, щоб переконувати студентів в зворотному. А саме в тому, що філософія не лише потрібна і корисна в їх майбутній професійній діяльності, але і в тому, що як би вони того не бажали, філософія ніколи не залишить їх, якщо вони вважають себе інтелігентними людьми з університетською освітою.

Пояснень всякому роду профанацій по відношенню до цього базового для усіх наук знання немало. Якщо порівняти західну і нашу системи освіти, без зусиль можна помітити: на вищі навчальні заклади в нашій країні перенесена частина турбот, які на заході традиційно вирішуються у рамках шкільної гімназичної освіти. Через це учбові плани ВНЗ переобтяжені, велика частина часу витрачається на загальноосвітні дисципліни, вивчення іноземної та рідної мови. На заході усім цим предметам приділяється належна увага в школі. Тоді зрозуміло, чому в західних ВНЗ курс основ філософії не є обов'язковим (як, до речі, і іноземна мова – її вивчення на заході є предметом особистого вибору студента, а вищий навчальний заклад лише надає студенту можливості для вдосконалення тої або іншої іноземної мови).

Не кращим чином складаються справи і з філософською літературою. Джерелом будь-якої гуманітарної інформації, у тому числі філософського знання, є текст, але сучасне суспільство, що існує під гаслом «споживання», націлене на формування у кращому разі прагматичного, а у більшості своїй утилітарно-практичного типу особи, що веде до зниження потреби в текстовій культурі. Як результат, студенти вважають за краще читати тільки ті тексти, ознайомлення з якими дають їм практичні навички і уміння, а не універсальні знання. По суті, студент просто не готовий до розгляду і дослідження складних умоглядних питань, так само як і знання іноземних мов, після закінчення школи не демонструється студентами, як правило, навіть на середньому рівні.

Однак мовна політика в ВНЗ розуміється державою таким чином: «З метою створення умов для міжнародної академічної мобільності ВНЗ має право прийняти рішення про викладання однієї або декількох дисциплін на англійському і / або інших іноземних мовах, забезпечивши при цьому знання претендентами вищого утворення відповідної дисципліни на державній мові» [1].

І, звичайно, якби вітчизняна школа реально взяла б на себе навчання іноземній мові і азам філософського світобачення, то не знадобилося б, як це сталося тепер, витрачати величезний час на їх освоєння у ВНЗ. Проте вищим навчальним закладам доводиться виходити з реалій сьогодення. У зв'язку з цим правомірно виникає питання, чи можливо хоч би частково вирішити круг цих проблем в стінах самого *alma mater*, заповнити ту лакуну, яка виникає унаслідок відсутності або недостатньої якості знань по базових для європейської шкільної освіти предметах – іноземній мові і основах філософії? Ймовірно, що поставивши цю мету, треба враховувати наступні моменти, а саме:

По-перше, сучасне суспільство знаходиться в стані високої мобільності процесів, що постійно змінюються. Сучасний студент – з одного боку, громадянин інформаційного суспільства, де відбувається постійний обмін інформацією, де немає нічого постійного і непорушного, а з іншого –

суспільства споживання, націленого на утилітарне відношення до навколишніх речей і процесів. Калейдоскопічна зміна подій і ціннісних орієнтацій впливає на враження, які отримують студенти від вивчення філософії. Багато філософських систем виглядають для них занадто віддаленими і «відірваними від сучасності». Тому необхідно змінити спосіб викладання філософії наблизити філософію до реального життя, і навіть, уявіть собі, до реальних потреб студентів.

Із цього приводу часто виникають різного роду заперечення, що не можна зводити філософію до споживчого рівня, позбавляючи її елітарного статусу «цариці наук». В той же час, не можна забувати, що існує академічна філософія, філософія, якою займаються дослідники, вчені, студенти філософських факультетів. Ця філософія спрямована на вирішення корінних світоглядних питань. Нехай вона і буде піднесеною і умоглядною. Та філософія, що викладається студентам в технічних ВНЗ, має бути максимально їм близька і зрозуміла, вона повинна зацікавлювати і захоплювати студентів своєю проблематикою і її сучасністю.

По-друге, слід змінити матеріал викладу філософського знання. Тенденція або навіть мода викладання філософії у ВНЗ така, що під назвою «філософія» викладається, як правило, «відсебеньки»: оригінальні відсебеньки або такі, що спираються на чужу думку. Зрозуміло, є виключення: скажімо, в області історії філософії, де дуже багато добросовісних і хороших фахівців. В цілому ж про нинішню філософську ситуацію можна сказати такими словами: «Цензури не може бути, тому що немає цензорів». Це і добре і погано, оскільки, проводячи студента по лабіринтах власної рефлексії, ми тим самим спонукаємо його до нестандартного мислення, і в той же час, відволікаємо від вивчення магістральних дискурсивних стратегій філософського знання.

З цього виходить третє: необхідно якомога більше розставляти акценти на тому, що цікаво студентам і тому, що відноситься до їх спеціалізації. Ось тоді будь-які філософські системи накладатимуться на схильності студента, а отримані знання не стануть «випарюватися» відразу після складання іспиту, а зможуть бути корисними студентові в ухваленні професійних і життєвих рішень.

«У філософії завжди важлива індивідуальність і не важливо, як ця філософська індивідуальність проявлятиметься» [2, с. 35]. Тому викладач філософії повинен викладати те, що він добре знає і що він може яскраво передати. Не має значення, буде це етика або онтологія, естетика або методологія. З цього витікає, що було б прийнятніше, щоб у ВНЗ філософія читалася не по стандартних міністерських програмах, а по кафедральних або індивідуальних програмах викладачів, які враховували б індивідуальність самого викладача, його наукові інтереси, знання іноземних мов. Ось тоді на кафедрі виникала б життєздатна конкуренція у сфері боротьби за першу і найважливішу посилку будь-якого знання – спонукання інтересу студента до предмета. А студент, в свою чергу, мав би можливість вибрати той курс філософії, який якнайповніше відповідав би його індивідуальним схильностям, і проблематика якого була б йому максимально цікава.

І нарешті, чом би проблему, залишену нам в «спадщину» недоліками шкільної освіти, не спробувати вирішити таким чином. За опитуваннями студентської аудиторії можна зробити висновок, що найбільший інтерес більшості студентів поширюється не на певний курс філософії в цілому, і навіть не на окремі теми курсу, а на конкретні питання курсу. Крім того, більшість студентів бажали б мати додаткову, «живу» практику у вивченні тієї або іншої іноземної мови. Чому б в зв'язку з цим разом з обов'язковим курсом основ філософського знання, запропонованим міністерством (або рекомендованим кафедрою) не пропонувати на вибір студентів, як альтернативний, курс філософії, що читається на різних іноземних мовах. Теми цього курсу не обов'язково повинні дублювати основний курс, а можливо варіюватися залежно від спеціалізації і в цілому інтересів студентів, тобто мати прикладний характер. Ці курси можуть проводитися у вигляді семінарського зайняття або будь-якого виду інтерактивного навчання і, можливо навіть, на комерційних началах.

Як показали результати опитування студентів енергетичного інституту і інститутів радіоелектроніки і телекомунікації комп'ютерних систем ОНПУ, найбільший інтерес у цієї аудиторії викликають теми, що стосуються проблем інформаційно-технічного світу і медіафілософії, зокрема такі як:

1. Problems of informational society.
2. Futurology about society of «the third wave».
3. A state and prospects of informalization in Ukraine.
4. Social and psychological problems of computer revolution.
5. Modernization of the economic relations: changes of the concept «work» and «capital».
6. A self-identification problem in virtual reality.
7. Photo as way of communication.
8. Colorable reality of cinema.
9. Ringtone as new hardware condition of music.
10. Virtual communication: phenomenon of alternative language.

Популярністю з опитуваної категорії студентів користуються також питання функціонування штучного інтелекту:

11. Main paradigms of artificial intelligence.
12. Gnoseological problems of the theory of artificial intelligence.
13. Intellectual systems.
14. Philosophical problems of society Hi-Tech.

Даний блок проблем міг би читатися єдиним курсом або окремо, на іноземній або рідній мові. Однак проблеми найчастіше виникають на етапі організації читання цих курсів, і пов'язані вони, головним чином, з технічним оснащенням і методичним забезпеченням курсів. В цьому випадку більшою мірою важливий чинник часу і терпіння.

На закінчення приведемо одно чудове висловлювання члена-кореспондента НАН України, доктора філософських наук, професора В.П. Андрущенко, що розставляє точки в питанні про необхідність в сучасну технократичну епоху викладання філософії у ВНЗ: «Європейська філософія є утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей, забезпечення на їх основі творчого діалогу культур, осягнення й розв'язання глобальних проблем сучасності, опрацювання механізмів збереження миру й цивілізації як такої. Класові, національні, групові інтереси і цінності аж ніяк не зникають з поля людських взаємин і пристрастей. Вони об'єднують або роз'єднують людей, зіштовхують їх у протиборстві. Однак – і це факт – коли мова заходить про виживання людства як цивілізації, вони відступають на задній план. Людство віддає перевагу вічним цінностям. Дотримуючись їх як загальних принципів розумної організації життєдіяльності, людство збільшує ноосферний потенціал цивілізації, її життєздатність як унікального неповторного явища універсалу» [3, с. 44].

Ясно, що ніхто і ніколи не зможе філософію відмінити. Навіть якщо гіпотетично це станеться у формі деякої заборони, то майже таке рішення не відмінить філософію як тип певного мислення про граничні підстави буття, філософію як деяку граничну рефлексію.

Література

1. Что нового несет Закон Украины «О высшем образовании» от 01.07.2014 года?
http://www.prostopravo.com.ua/semya/stati/chto_novogo_neset_zakon_ukrainy_o_vysshem_obrazovanii_ot_01_07_2017_goda.
2. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество / Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002 – 132 с.
3. Методологічний семінар АПН України 22 листопада 2000р. // Зб. наук. праць. Вип. 3 /За заг. ред. В. Андрущенка. – Київ, 2000. II методологічний семінар «Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи» 30 листопада 2001 р. // «Філософія у вищих навчальних закладах України: проблеми викладання». – Київ, 2001 –240 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Формування національно-історичної свідомості пов'язане з тим особливим типом соціально-колективної образотворчості, при якому мають місце як становлення феномену нації, так і творення окремого типу мислення, оснований на соціальних уявленнях, образах минулого та потребі ідеологічного єднання з метою побудови спільного стійкого середовища колективного буття. Дослідження теорії націй та націоналізмів з точки зору філософської науки XXI століття є цивілізаційно-важливим та потребує, насамперед, перегляду усталених, але, проте, відмінних одна від одної позицій, узгодженості дефініцій, впровадження нових напрямів, ідей, концептів тощо у існуючі філософські практики.

Питання побудови нації розглядалися в роботах Георгія Касьянова [4], Ернеста Гелнера [3], Бенедикта Андерсона [1; 2], Ентоні Сміта [6; 7] та інших. «Англійською мовою з'явилися «Нації перед націоналізмом» Д. А. Армстронга (1982), «Націоналізм і держава» Джона Брейлі (1982), Соціальні передумови національного відродження в Європі» Мирослава Гроха (1985), «Етнічне походження націй» Ентоні Сміта (1986), «Націоналістична думка й колоніальний світ» П. Четтерджі (1986) та «Нації й націоналізм після 1788 р.» Еріка Хобсбаума [1, с. 12].

Е. Гелнер вважає суттєвою ознакою народження націй трансформацію низьких культур у високі та, зокрема, пише про те, що «націоналізм < > вигадує нації там, де вони не існують» [3, с. 79]. На думку автора, ідеологія націоналізму здатна об'єднувати індивідів, змінюючи при цьому їх ставлення як один до одного, так і до культури - цього реалізованого часопростору їхнього буття, в цілому. Е. Сміт наголошує на тому, що націоналізм є по своїй суті символізмом, а отже – способом позначення чи відображення того, чого фактично немає. Дослідник пропонує трактувати націоналізм своєрідним розв'язком кризи ідентичності, останню ж трактує як «символізм складної абстракції». Втім, автор дає і більш чітке визначення націоналізму, вважаючи, що «на найвищому рівні націоналізм слід розглядати як форму історичної культури і громадянської позиції» [6].

На думку Е. Сміта, культурний та освітній ресурси нації формують характер націоналізму. Також цей філософ вважає націоналізм ідеологічним рухом за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності нації. Думка даного автора дає підстави утверджувати первинну наявність «національного субстрату»², у якому тільки й може з'явитися (імовірно, у формі «націоналізму» як певної сукупності уявлень про націю) національна ідея та на такій основі, зрештою, сформуватися окрема нація. Насправді, кожна ідея є символічною. Кожен образ має свій ідеобраз, що є своєрідним символом уявлюваних сутностей. Також символ виступає образом образу, його належним заміником, відповідником, позначенням тощо. Яскрава символюобрзність націоналізму є свідченням його цілеспрямованого творчого досягнення.

В «Уявлених спільнотах» Б. Андерсон, називаючи нації уявленими спільнотами, водночас приходить до думки про наявність культурно-історичних передумов для актуалізації процесу формування націй як єдиних носіїв національних уявлень. У Б. Андерсона читаємо, що націоналізм був «висловом радикально нової форми свідомості» [1, с. 15], а «національна приналежність так само, як і націоналізм, є культурними артефактами особливого роду» [2, с. 20]. Б. Андерсон також вважає, що націоналізм – «це уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна [2, с. 22]. Більше того, автор дає, безперечно, надзвичайно цінну пораду: «Спільноти потрібно розрізняти не за їхньою справжністю чи несправжністю, а за манерою уявлення» [2, с. 23]. Власне, наявність спільного алгоритму мислення є основою будь-якого порозуміння та наступного співіснування чи також і об'єднання у вже уявлену спільність. Породити нового себе спроможеться той соціальний колектив, що має здатність до реалізації спільних конструктивних уявлень, спрямованих на організацію власного національного буття.

² Термін «національний субстрат» у зазначеному нами дослідженні Ентоні Сміта відсутній, втім, зроблений на основі аналізу тексту згадуваної тут його книги та належить автору даного представленого на читачський суд допису.

Г. Касьянов виводить генезу нації насамперед з наявності соціокультурних та соціополітичних чинників. Порівнюючи примордіалістські та модерні концепції нації автор відповідно до представлених там філософських тлумачень, здійснюваних апологетами кожного із зазначених спрямувань, класифікує дані концепції у відповідності з наявними у них трактуваннями колективного минулого. «Соціологічна версія примордіалізму, - вважає автор, - трактує мову, релігію, расу, почуття етнічності і територіальної належності як основні найорганічніші форми єднання людей, колективності, що відомі в історії» [5]. Близькими до соціологічних є також інші трактування примордіалістської концепції нації. Натомість модерністів можна умовно поділити як на прихильників економічної теорії, так і на тих, що вважають основоположними політичні та ідеологічні чинники. Г. Касьянов вважає, що представники кожної з наявних філософських течій не здатні бездоганно пояснити:

а) важливість домінуючої ролі етнічних груп у формуванні нації;

б) зв'язок націотворення з наявністю проголошуваних психологічних, релігійних, соціальних та інших констант;

в) обґрунтувати значення наявного цілеспрямованого самостійного вибору людиною того чи іншого напрямку розвитку нації.

Г. Касьянов пропонує зайнятися пошуком «золотої середини» при обґрунтуванні процесів становлення націй. Аналізуючи Армстронга і Сміта автор робить висновок, що «поштовхом до перетворення етнічних спільнот у національні стає серія революцій – соціально-економічних, політичних і культурних, що відбуваються на початку модерної епохи на Заході». Тиск держави та дискомфорт етнічних спільнот разом із поширенням тієї чи іншої націоналістичної ідеї «з її наголосом на культурній розмаїтості та народному суверенітеті», з якого починається формування нації [5].

На основі досліджень Андерсона Г. Касьянов робить висновок, що до кризи існуючих традиційних уявлень призвели:

- втрата монопольного становища латини;

- формування «національних мов» та настання ери книгодрукування;

- зміна уявлень про світ у зв'язку з наявністю географічних відкриттів;

- зміна уявлень про природу влади [5].

Г. Касьянов вважає, що процеси формування націй та творення централізованих держав проходили паралельно і їх не слід ототожнювати. Крім того, за часів Французької революції мало місце ототожнювання нації з народом та, у зв'язку з цим, включення значних мас населення тих чи інших країн у політичне життя. Також всередині державних націй у зв'язку з воєнними конфліктами мали місце інтеграційні процеси.

Представлені тут та інші філософські дослідження націй торкаються різноманітних, іноді цілковито відмінних один від одного аспектів соціального життя. Результати досліджень містять протиріччя, пов'язані як із специфікою становлення досліджуваних націй, відмінностями регіонів, хронотопом поєднуваних з націотворенням подій, так і з внутрішніми переконаннями їх авторів, що неодмінно знаходять своє відображення на презентованих останніми наукових та філософських дослідженнях, а також із наявністю та домінуванням суспільної думки, що стосується специфіки націотворення в тому чи іншому регіоні, в окремо взятій країні чи в середовищі окремих досліджуваних авторами етнічно-соціальних, релігійних та інших груп. Наявність розбіжностей, невизначеності та протиріч є свідченням не так помилкових підходів, недостатньої фаховості досліджень, як, передусім, наявністю численних різного спрямування ідеологем, концептів тощо, так само як і відсутністю накопичених узгоджуваних та пропонованих у наступних дослідженнях дефініцій, заангажованістю, прив'язаністю окремих авторів до загальноживаних описів, фактів, історичних прикладів та багато іншого. Існує потреба формування таких філософських теорій, які б у перспективі уможливили тлумачення не поєднуваних наразі поглядів та концепцій, дозволяли не лише критично аналізувати різноманітні наукові парадигми, але й розкривати приховану в них за хибами, недоліками та недостатньо точними формулюваннями істину.

На наш погляд, існує потреба у створенні такої системи поглядів на націю, при якій би знайшли як своє нове трактування вже наявні теорії, так і були б сформульовані основи для нових

теоретично-філософських досліджень в даній галузі. Ми пропонуємо дану коротку розвідку в якості анонсу майбутнього наукового дослідження феномену нації та націоналізму.

Основні твердження, що пропонуються нами для обговорення у філософському товаристві:

1. Нація є соціально-організованою самодостатньою групою людей, що мають спільні уявлення як про перспективи організації спільної життєдіяльності в умовах тиску зовнішніх чинників та на основі досвіду їхньої попередньої життєдіяльності, так і про особливості захисту організованого ними самими соціуму від агресії зовнішнього по відношенню до нього соціального, політичного, релігійного, культурного чи іншого середовища, а також – про форми майбутньої організації колективного буття та перспективи забезпечення стабільності даного буття в мовах імовірної агресії й з метою забезпечення тривкого і стабільного функціонування найбільш значимих об'єктів соціальної життєдіяльності.

2. Націоналізм є соціально-сформованим видом уявлень соціальних спільнот про себе, про світ, що їх оточує, та про умови доцільної перспективної життєдіяльності даних спільнот.

3. Процес націоналізації свідомості соціуму має місце при умові накопичення в свідомості індивідів достатніх для соціальних реагувань досвіду, знань, прикладів кардинальної зміни соціальної свідомості, а також в результаті тривкого протистояння агресивному чиннику чи з метою домінування у полісоціальному середовищі.

4. Національна ідеологія, що є каталізатором націотворчості та невід'ємною складовою процесу націотворення, включає в себе територіальні, мовно-комунікаційні, культурологічні, політичні, релігійні, етнічні, мілітарні, економічні, соціальні, історичні, психологічні та ситуативно також і різноманітні казуальні по відношенню до соціуму чинники.

5. В процесі націотворення має місце формування соціально однорідних уявлень про майбутнє соціальне об'єднання (націю), що можуть бути реалізовані в образі нації.

6. Образ нації містить елементи героїзації (зокрема, низки представників власного соціуму) та демонізації (соціуму-антагоніста) соціально-важливих особистостей; сакралізації простору, часу, колективного походження тощо; історизації соціально-значимого минулого; культуризації як перетворення у відповідності з новими соціальними уявленнями спільного буття; міфологізації витоків та феномену власного націоналізму; символізації національного життя; популяризації, а відтак і подальшої соціологізації національних досягнень; акцентуації, абсолютизації, відтак і націоналістичної тоталіризації³ власної системи цінностей; етнізації як обґрунтування історичності, тяглості, автохтонності і закономірності націоналізму в наявному соціальному, часопросторовому чи іншому середовищі; теоретизації як наукового доведення істинності вже сформованих соціальних уявлень, переконань, образів тощо.

7. Власний образ національної свідомості може бути реалізований нацією на основі:

- зміни середовища, умов та спонукальних чинників соціально організованого мислення;
- появи і домінування відповідних до змінених умов буття нових спільних соціальних уявлень;
- наявності потреб, досвіду, вимог та знань у членів новостворюваного національного колективу;
- сформованої національної ідеології з її ієрархічно-структурованою системою цінностей;
- використання соціальних уявлень задля реалізації національно-організованого типу мислення.

Література

1. Андерсон Бенедикт. Передмова до другого видання / Бенедикт Андерсон. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. Пер. з англ. В. Морозов. Київ: Критика, 2001. С. 11-15.

2. Андерсон Бенедикт. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. Пер. з англ. В. Морозов. Київ: Критика, 2001. 272 с.

3. Гелнер Ернест. Нації та націоналізм; Націоналізм. Пер. з англ. – Київ: Таксон, 2003. – 300 с.

4. Касьянов Георгій. Теорії нації та націоналізму: Монографія. – Київ: Либідь, 1999. – 352 с.

5. Касьянов Георгій. Теорії нації та націоналізму [Електронний ресурс]. Режим доступу: litopys.org.ua/kasian/kas.htm Дата доступу: 16.11.2019.

³ Тут «тоталіризація» - тотальне впровадження власної системи цінностей прихильниками, співучасниками чи лідерами згадуваних нами спільнот.

6. Сміт Ентоні. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. Пер. з англ. Р. Феценко. – Київ: «К.І.С.», 2004. – 170 с.
7. Сміт Ентоні. Національна ідентичність. Пер. з англ. П. Таращук. – Київ: Основи, 1994. – 224 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Алщенко Людмила Олександрівна – асистент кафедри менеджменту організацій ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Афанасьєв Олександр Іванович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету;

Бак Мирослав (Bak Mirosław) – доктор філософських наук Інституту вивчення освіти Опольського університету;

Берегова Галина Дмитрівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Біла Тетяна Анатоліївна – кандадат сільськогосподарських наук, доцент ДВНЗ «Херсонський державний університет»;

Бовдир Олена Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ;

Боднарюк Дарія Віталіївна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Одеської державної академії будівництва та архітектури;

Бойков Олег Юрійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Бойкова Євгенія Леонідівна – викладач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Бокшань Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Боліла Світлана Юріївна – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри менеджменту організацій ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Буганова Анна Сергіївна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Барнавська Інна В'ячеславівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Барнавський Олексій Васильович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Василенко Ірина Леонідівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології, соціології і соціальних комунікацій Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова;

Ващенко Владлена Володимирівна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Бедмеденко Олена Володимирівна – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, завідувач кафедри технології виробництва продукції тваринництва ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Виноградова Тетяна Іванівна – старший викладач кафедри загальноекономічної підготовки ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Волошина Валерія Миколаївна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Галат Лариса Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри загальноекономічної підготовки ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Гаценко Катерина Валеріївна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Герасименко Микола Володимирович – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри професійної освіти ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Гречишкіна Тамара Андріївна – асистент кафедри ботаніки та захисту рослин ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Гузар Віктор Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання Херсонської державної морської академії;

Даніелян Ліліт Володимирівна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Дашевська Лариса Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Дереш Валентина Станіславівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології Херсонського державного університету;

Дробітько Антон Ігорович – викладач кафедри професійної освіти ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Дубовик Людмила Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Ємельяненко Ганна Дмитрівна – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Жарких Володимир Юрійович – завідувач кафедри філософії та методології науки, доктор філософських наук, професор Одеського національного політехнічного університету;

Zagorulko Regina Vladimirovna – Associate Professor, Educational Establishment “Vitebsk State P.M. Masherov University”, the Chair of Pedagogics, Associate Professor;

Засухіна Марина Олексіївна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Одеської державної академії будівництва та архітектури;

Зик Олена Ігорівна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського

державного університету;

Камінська Марина Олександрівна – старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Каранда Віра Олександрівна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Каранфілова Олена Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури;

Карнаушенко Алла Сергіївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки та фінансів ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Кириченко Наталя Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Коваленко Алла Григорівна – вчитель української мови та літератури Херсонської загальноосвітньої школи I-III ступенів ім. О.С. Пушкіна;

Ковальов Юрій Володимирович – викладач Глухівського агротехнічного інституту Сумського НАУ;

Коверга Денис Едуардович – здобувач початкового (короткого циклу) рівня вищої освіти ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Колотило Мар'яна Олексіївна – кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Корбич Наталія Миколаївна – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри технології виробництва продукції тваринництва ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Коршун Тетяна Васильовна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи і соціології Херсонського державного університету;

Костючков Сергій Карпович – доктор філософських наук, професор кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології Херсонського державного університету;

Кривий Владислав Валерійович – асистент кафедри технології виробництва продукції тваринництва ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Кривицька Євгенія Олександрівна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Кругла Наталія Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, політології та українознавства Херсонського національного технічного університету;

Кругляк Марина Едуардівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук Державного університету «Житомирська політехніка»

Кузнєцов Володимир Іванович – доктор філософських наук, професор кафедри фізико-математичних дисциплін НаУКМА, головний науковий співробітник відділу логіки та методології науки Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України;

Кучеренко Алла Алімівна – кандидат історичних наук, доцент, викладач Херсонської академії неперервної освіти;

Лень Тетяна Вікторівна – кандидат філософських наук доцент Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ;

Левченко Інна Сергіївна – здобувач ступеня доктора філософії ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Литвинчук Оксана Валеріївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук Державного університету «Житомирська політехніка»;

Лишевська Валентина Михайлівна – кандидат фізичного виховання та спорту, доцент кафедри загальноекономічної підготовки ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Любенко Оксана Іванівна – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри технології виробництва продукції тваринництва ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Ляшенко Євген Володимирович – кандидат хімічних наук, доцент ДВНЗ «Херсонський державний університет»;

Маєвська Ксенія Андріївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Макухіна Світлана Володимирівна – старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Мельниченко Софія Геннадіївна, здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Мамренко Максим Аркадійович – вчитель історії та правознавства, I категорія, аспірант кафедри педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»;

Михайленко Галина Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Морозов Сергій Олексійович – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Морозова Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Муляр Володимир Ілліч – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних і соціальних наук Державного університету «Житомирська політехніка»;

Назаренко Марія Сергіївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії НПУ імені М.П. Драгоманова;

Некрилова Марія Сергіївна, кандидат філософських наук, доцент Одеського національного політехнічного університету;

Недоступ Валерія Вячеславівна, здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Огородник Вікторія Олександрівна – здобувач вищої освіти Херсонського державного університету;

Охріменко Олена Вікторівна – кандидат технічних наук, доцент ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Петрожалко Владислав Володимирович – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня державного університету «Житомирська політехніка»;

Петрушкевич Іван Іванович – викладач кафедри загальноекономічної підготовки ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Подкупко Тетяна Леонідівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету;

Поліщук Ростислав Миколайович – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського;

Приц Василь Юрійович – аспірант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Рибка Наталія Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент Одеського національного політехнічного університету;

Романовський Олександр Олексійович, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології та українознавства Херсонського національного технічного університету;

Ротаєнко Олена Вікторівна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Ртищева Віталія Сергіївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Саннікова Світлана Борисівна – старший викладач кафедри гуманітарних і соціальних наук Державного університету «Житомирська політехніка»;

Сарнавська Оксана В'ячеславівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного університету водного господарства та природокористування;

Соболь Ольга Михайлівна – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри технології виробництва продукції тваринництва ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Соколова М.П. – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Свирида Валерій Степанович – старший викладач кафедри фізичного виховання Херсонської державної морської академії;

Тарасов Олексій – фахівець у галузі радіозв'язку, радіомовлення та телебачення;

Тимченко Віталій Миколайович, кандидат філософських наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Teterina Vera Vladimirovna – Associate Professor, Educational Establishment “Vitebsk State P.M. Masherov University”, the Chair of Pedagogics, Associate Professor;

Топал Віктор Володимирович – старший викладач кафедри фізичного виховання Херсонської державної морської академії

Федько Валерія Сергіївна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Фостик Петро Петрович – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Фурман Ірина Дмитрівна – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Хоменко Глеб Володимирович – аспірант, молодший науковий співробітник кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова;

Хоменко Владислав Вікторович – викладач кафедри фізичного виховання Херсонської державної морської академії;

Чеканович Валентина Григорівна – старший викладач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Черемісін Олександр Вікторович – доктор історичних наук, професор кафедри професійної освіти ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Черкашина Тетяна Олександрівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології соціально-психологічного факультету Херсонського державного університету;

Чихун О. В. – здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Херсонського державного університету;

Чорний Олег Віталійович – кандидат філософських наук, докторант Вінницького національного аграрного університету;

Чумаченко Олена Петрівна – кандидат культурології Криворізького коледжу Національного авіаційного університету;

Шалар Олег Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту Херсонського державного університету;

Шаповал Сергій Іванович – старший викладач кафедри загальноєкономічної підготовки ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»;

Шарій Віктор Олександрович – здобувач ступеня доктора філософії, молодший науковий співробітник Інституту зрошеного землеробства НААН України;

Шепель Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету;

Шпачинський Ігор Леонідович – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського;

Швець Тетяна Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології, Херсонського державного університету;

Федорова Ольга Віталіївна, к. пед. н., доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології, Херсонського державного університету;

Юськів Сергій Миколайович – в.о. завідувача кафедри фізичного виховання Херсонської державної морської академії;

Янушевич Ірина Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету;

Ясінський Михайло Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».
